

IMAGE OF THE MODERN PEDAGOGUE

**№6 (213)
2023**

**ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ
НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ**

**INNOVATIVE MARKETING
ON THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET**

Тема: «Інноваційний маркетинг на ринку освітніх послуг»

ISSN: електронне – 2522-9729

Спеціальність: **011** освітні, педагогічні науки (02.07.2020)

Категорія: «Б»

УДК: 37.004

DOI 10.33272/2522-9729-2023-6(213)

Проблематика публікації: актуальні питання педагогіки, педагогічних технологій навчання та виховання, післядипломної педагогічної освіти, педагогічної майстерності, освіти та навчання дорослих, педагогічного менеджменту

Періодичність видання: 6 разів на рік

Рукписні мови: українська, англійська, польська

Журнал заснований офіційно 1 червня 1999 року,

як електронне наукове видання – 22 травня 2017 року

Міжнародні, закордонні і національні
реферативні та наукометричні бази даних,
до яких включено наукове видання:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2022 (81,08)
- BASE
- Google Академія
- [h-index: 20 \(11/2023\) | i10-index: 58\(09/2023\)](#)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

ГОЛОВНА РЕДАКТОРКА

Білик Надія Іванівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Аніщенко Олена Валеріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Боднар Оксана Степанівна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Вовк Мирослава Петрівна, докторка педагогічних наук, старша
наукова співробітниця, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України

Горшко Юрій Васильович, доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
Україна

Гриньова Марина Вікторівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Полтавський національний
педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Дудак Анна, докторка габілітована, професорка, Інститут педагогіки
і психології, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка
Польща)

Сльникова Галина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків, Україна

Зелюк Віталій Володимирович, кандидат педагогічних наук, доцент,
директор, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
Україна, заступник головного редактора

Льченко Віра Романівна, докторка педагогічних наук, професорка,
дійсна членкиня НАПН України, Полтавська академія неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського, Україна

Калініченко Ірина Олександрівна, кандидатка педагогічних наук,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Королюк Світлана Вікторівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Кравченко Ганна Юрївна, докторка педагогічних наук, доцентка,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
Україна

Кравченко Любов Миколаївна, докторка педагогічних наук,
професорка, Полтавський національний педагогічний університет імені В.
Г. Короленка, Україна

Кучерявий Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук,
професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

Засновники

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Видавець

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Адреса редакції

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014

Контактна інформація

тел./факс: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
контактна особа: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

Лавріненко Олександр Андрійович, доктор педагогічних наук,
професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

Лук'янова Лариса Борисівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, заслужена діячка науки і техніки
України, директорка, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України, заступниця головного редактора

Мажець Гелена, докторка габілітована, професорка, Гуманістична та
економічна академія в Лодзь (Республіка Польща)

Мосейчук Юрій Юрійович, доктор педагогічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Отич Олена Миколаївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут вищої освіти НАПН України

Палічук Юрій Іванович, кандидат педагогічних наук, доцент, ЗВО
«Буковинський державний медичний університет», м. Чернівці, Україна

Пікула Норберт, доктор габілітований, професор, директор, Інститут
соціальної педагогіки, Державний Педагогічний університет ім. Комісії
Народової в Кракові (Республіка Польща)

Рибалко Людмила Сергіївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Сотська Галина Іванівна, докторка педагогічних наук, професорка,
член-кореспондентка НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

Стрельников Віктор Юрійович, доктор педагогічних наук, професор,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Федій Ольга Андріївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
Україна

Фомін Володимир Вікторович, доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

Хомич Лідія Олексіївна, докторка педагогічних наук, професорка,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН
України

Шпак Валентина Павлівна, докторка педагогічних наук, професорка,
Навчально-науковий інститут педагогічної освіти спеціальної роботи
і мистецтва, Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна

Журнал включено до Переліку електронних наукових
фахових видань України у галузі «Педагогічні науки»,
(наказ МОН України від 02.07.2020 року № 886)

Рекомендовано вченою радою

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України (протокол № 13 від 23.11.2023 року)

Редакційна рада:

Білик Н.І., Зелюк В. В. (голова ради), Льченко В. Р.,
Калініченко І. О., Пилипенко В. В., Хомич Л. О.

Підписано до друку: 24.11.2023 р.

Формат: 60x84 1/8.

Topic: “Innovative marketing on the educational services market”

ISSN: electronic - 2522-9729

Specialty: 011 education, pedagogical sciences (02.07.2020)

Category “B”

UDC 37:004

DOI 10.33272/2522-9729-2023-6(213)

Themes of publications: topical issues of pedagogy, pedagogical technologies, postgraduate and in-service pedagogical education, pedagogical mastery, education and training of adult, pedagogical management

Periodicity: 6 issues per year

Manuscript languages: Ukrainian, English, Polish

The journal was officially founded on June 1, 1999,
as a scientific electronic edition – May 22, 2017

International, foreign and national reference
and scientometric databases, “Image of the Modern
Pedagogue” is indexed in:

- CrossRef
- Index Copernicus ICV 2022 (81,08)
- BASE
- Google Академія
- h-index: 20 (11/2023) | i10-index: 58 (09/2023)
- WorldCat
- OpenAIRE
- Наукова періодика України

EDITOR IN CHIEF

Nadiia Bilyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Olena Anischenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Oksana Bondar, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

Myroslava Vovk, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Ivan Zyazun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Yurii Horoshko, doctor of pedagogical sciences, professor, T.H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”

Marina Gryniova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Anna Dudak, habilitated doctor, professor, deputy of the faculty of pedagogy at the Institute of Pedagogy and Psychology of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Republic of Poland)

Halyna Yelnykova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, Ukraine

Vitaliy Zeliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine, deputy of the editor in chief

Vira Ilchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Iryna Kalinichenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Svitlana Koroliuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Hanna Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Liubov Kravchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Alexander Kucheryavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Olexandr Lavrynenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Helena Marzec, habilitated Doctor, Professor, University of Humanistic and Natural Sciences, Łódź branch of Piotrkow Trybunalski (Republic of Poland)

Yurii Moseichuk, doctor of pedagogical sciences, professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Larysa Lukianova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member NAES of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Director, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine, deputy of the editor in chief, Ukraine

Olena Otych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

Yurii Palichuk, candidate of pedagogical sciences, docent, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Ukraine

Norbert Pikula, habilitated doctor, professor, director. Institute of Social Pedagogics, Pedagogical University named after People’s Commission in Cracow (Republic of Poland)

Liudmyla Rybalko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Halyna Sotska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Viktor Strelnikov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Director, M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

Olha Fedyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

Volodymyr Fomin, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, H.S. являSkovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Lidiya Khomych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Valentyna Shpak, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Educational and Scientific Institute of Pedagogical Education of Special Work and Art, Bogdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Ukraine

Journal is included in the List of electronic scientific
professional editions of Ukraine in the field of “Pedagogical sciences”,
(Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine,
No 886 of July 02.2020)

Recommended by the Academic Council
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine
(protocol № 13, 23.11.2023)

Editorial Board

Bilyk Nadiia, Zeliuk Vitaliy (Chairman of the Board), Ilchenko Vira,
Kalinichenko Iryna, Pylypenko Vadym, Khomych Lidiya

Signed for print: 24.11.2023

Format: 60x84 1/8

Founders

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education
Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

Publisher

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education

Address

Sobornosti st. 64-Zh, Poltava, Ukraine, 36014

Contact information

tel. / fax: 0532) 56 3852, e-mail: root@pano.pl.ua
contact person: (066) 033 1422, e-mail: bilyk@pano.pl.ua

Website: isp.pano.pl.ua

ТОЧКА ЗОРУ

- Інноваційний маркетинг на ринку освітніх послуг *Рябова Зоя* 5
- Концептуальні засади створення школи волонтерів в умовах цифрової трансформації *Коваленко Інна* 12
- Створення хмарного середовища вивчення математичного інструментарію Data Science *Чуб Ольга, Новожилова Марина* 18

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА

- Концепція проектування консалтингової діяльності як інструмент підвищення конкурентоспроможності ЗВО у системі неперервної освіти *Драгунова Віра* 25
- ВАУ-ефект у навчанні дорослих: із практики проведення освітніх івентів *Водолазська Тетяна, Устименко Тетяна* 31
- Курси підвищення кваліфікації як ресурс для проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагога в умовах війни *Стрельников Віктор, Сметана Ірина, Солодовник Валерій* 37
- Стан реалізації педагогіки партнерства у закладі загальної середньої освіти в умовах змішаного навчання *Іваницька Тетяна* 48
- Формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників: вектори освітньої діяльності Харківської академії неперервної освіти *Лузан Людмила* 53

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

- Управлінська компетентність керівника ЗЗСО у створенні умов для інклюзивного навчання *Білик Надія* 58
- Профільне навчання в контексті НУШ: із досвіду роботи ліцеїв Полтавської області *Шановалова Наталія* 67

ВИЩА ШКОЛА

- Формування інклюзивної комунікації в системі вищої освіти *Сухенко Вікторія* 76
- Україномовна термінологія з математики та інформатики в підготовці майбутніх вчителів *Каранузова Наталія, Шакоцько Віктор* 82
- Організаційно-педагогічні засади навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації в Україні *Манченко Оксана* 90
- Педагогічні умови міжкультурного виховання майбутніх лікарів у закладах вищої освіти *Гепенко Людмила, Котелюх Марія* 97

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

- Педагогічний аспект професійної підготовки фахівців з безпеки трудової діяльності *Демідова Юлія, Мовмига Наталія* 104

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

- Особливості формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру *Кай Ма (Китайська Народна Республіка)* 111
- Шляхи творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки *Лупаренко Світлана* 116

ПОРАДИ СПЕЦІАЛІСТА

- Концепт інформаційно-психологічного супроводу розвитку резильєнтності українців під час війни *Мерзлякова Олена* 121

ШКОЛЬНА РОДИНА

- Українська національна школа-родина: розширення обріїв *Усатенко Тамара, Усатенко Галина* 126
- Методичний супровід упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи *Кудикіна Надія, Руденко Ніна, Романенко Людмила* 136

ВИНО КЛИНЦІВІ МІСЦЕВИЙ

- Формування естетичної культури майбутнього хореографа в неформальній мистецькій освіті *Горголь Віталій* 144

POINT OF VIEW

- Innovative marketing on the educational services market *Zoya Ryabova* 5
- Conceptual principles of creating a school of volunteers in conditions of digital transformation *Inna Kovalenko* 12
- Creation of a cloud environment for studying Data Science mathematical tools *Olga Chub, Maryna Novozhylova* 18

CONTINUOUS EDUCATION

- Concept of designing consulting activities as a tool for increasing the competitiveness of the higher education institution in the system of continuing education *Vira Drahunova* 25
- WOW-effect in adult education: from the practice of educational events *Tetiana Vodolazska, Tetyana Ustymenko* 31
- Advanced training courses as a resource for designing and implementing the individual educational trajectory of a pedagogical worker in wartime conditions *Viktor Strelnikov, Irina Smetana, Valeriy Solodovnik* 37
- The state of the implementation of partnership pedagogics in an institution of general secondary education in conditions of mixed education *Nataliia Ivanytska* 48
- Formation of teachers’ inclusive competence: vectors of educational activity at the kharkiv academy of continuing education *Liudmyla Luzan* 53

PEDAGOGICAL MANAGEMENT

- Managerial competence of the head of a general secondary school in creating conditions for inclusive education *Nadiia Bilyk* 58
- Professional Training in the New Ukrainian School Context: Insights from Lyceums in the Poltava Region *Natalia Shapovalova* 67

HIGH SCHOOL

- Formation of inclusive communication in the system of higher education *Viktoriiia Sukhenko* 76
- Ukrainian terminology in mathematics and informatics in the teaching of future teachers *Natalia Karapuzova, Viktor Shakotko* 82
- Organizational and pedagogical framework for teaching standardization of medicines to future masters of pharmacy in Ukraine *Oksana Manchenko* 90
- Pedagogical conditions of intercultural education of future doctors in higher education institutions *Liudmyla Gepenko, Mariia Koteliukh* 97

PROFESSIONAL EDUCATION

- Pedagogical aspect of professional training of occupational safety specialists *Yuliia Demidova, Nataliia Movmyga* 104

EXTERNAL EXPERIENCE

- Features of forming the digital competence of pre-service interior designers *Ma Kai (People's Republic of China)* 111
- Ways of creative self-expression of students – future music teachers in higher education institutions of the People's Republic of China *Svitlana Luparenko* 116

SPECIALIST'S ADVICE

- Concept of informational and psychological support to develop resilience of ukrainians during the war *Olena Merzliakova* 121

SCHOOL FAMILY

- Ukrainian national family school: expanding horizons *Tamara Usatenko, Galyna Usatenko* 126
- Methodological support for the incorporation of comics into education of preschool children and primary school students *Nadia Kudykina, Nina Rudenko, Lyudmila Romanenko* 136

GALAXY OF TALENTED

- Formation of aesthetic culture of future choreographers in non-formal art education *Vitalii Horhol* 144

УДК: 37.018.46

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-5-11](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-5-11)

Рябова Зоя Вікторівна,
докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри менеджменту освіти та права,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, Україна

Zoya Ryabova,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Head at the Department of Management Education,
State Higher Educational Institution «University
of Educational Management» of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine

E-mail: Ryabova69@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9373-7121>

ІННОВАЦІЙНИЙ МАРКЕТИНГ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

- A** Розкривається сутність інноваційного маркетингу освітніх послуг. Описується актуальність використання маркетингу в умовах воєнного стану, що пов'язано із пріоритетним завданням держави щодо відновлення життєдіяльності, особливо на деокупованих територіях. Обґрунтовується, що саме маркетингові підходи можуть забезпечити успішність процесів ревіталізації та стратегічного розвитку громад. Визначаються інноваційні характеристики сутності маркетингу на ринку освітніх послуг і процесів використання його механізмів і технологій в освіті. Надаються рекомендації щодо стратегічної сегментації ринку освітніх послуг. Обґрунтовуються актуальність і необхідність створення маркетингових центрів у закладах освіти.
- Ключові слова:** маркетингове управління закладом освіти; цифровізація; освітній маркетинг; інноваційний маркетинг; ринок освітніх послуг

Innovative marketing on the educational services market

- S** This article reveals the essence of the innovative marketing of educational services. The relevance of the use of marketing in the conditions of martial law is described, which is connected with the state's priority task of restoring life, especially in the de-occupied territories. It is substantiated that marketing approaches can ensure the success of revitalization processes and the strategic development of communities. The innovative characteristics of the essence of marketing in the market of educational services and the processes of using its mechanisms and technology in education are determined. The essential characteristics of classical and educational marketing are compared and their common quality is determined: orientation to the definition and satisfaction of the needs (educational needs) of the consumer of services provided by the enterprise (organization) and educational institution. A fundamental difference is also defined: classical marketing is oriented toward the production of a product, its promotion by creating a need for it in the consumer and making a profit. Educational marketing is focused on the development of human capital and the satisfaction of complex educational needs, both personal (each participant in the educational process) and social and state. This article provides an essential characteristic of innovative marketing in the market of educational services, which is considered to be the use of fundamentally new approaches to the production and promotion of educational products (primarily, educational programs) by determining (forming) the needs for educational services determined with the help of digital technologies. Note that sometimes innovative marketing is equated with digital marketing. The evolutionary transformations of marketing are characterized, and the sequence of the transformation of marketing concepts is given.

The text describes the essence of the transformation of concepts and driving forces of marketing: from marketing 1:0 to marketing 5:0. It was determined that the leading communication channels of marketing are digital and mobile. The key features of innovative types of marketing in the market of educational services are substantiated and the algorithm of their introduction is described. The

characteristics of the specified algorithm are as follows. In particular, the essence of the strategic segmentation of the educational services market and the determination of the risks to the effectiveness of the institution's activity are revealed. In conclusion, to improve the marketing efficiency of an educational institution, it is advisable to create a marketing center in the institution.

Keywords: marketing management of an educational institution; digitalization; educational marketing; innovative marketing; market of educational services

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Глобальні виклики сьогодення, зокрема це життєдіяльність в умовах воєнного стану, інтенсифікація євроінтеграційних процесів, цифровізація тощо, сприяють науковому пошуку ефективних механізмів для забезпечення результативності діяльності закладу освіти. Одним із таких механізмів є маркетингове управління закладом освіти (інноваційний маркетинг). Використання такого механізму забезпечує піднесення цінності освіти та сприяє формуванню як життєвих навичок особистості, так і формує навички адаптації до змін в оточуючому інформаційному середовищі [1]. Актуальність зазначеного питання підсилюється тим, що в умовах сьогодення, коли пріоритетним завданням держави є відновлення життєдіяльності, особливо на деокупованих територіях, саме маркетингові підходи можуть забезпечити успішність процесів ревіталізації та стратегічного розвитку громад [6].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Маркетинг (у т. ч. освітній та інноваційний маркетинг), маркетингове управління, маркетингові комунікації є предметом дослідження провідних як зарубіжних (Г. Армстронг, Ф. Котлер, К. Фокс та ін.), так і українських науковців (Б. Братаніч, Т. Вільхова, О. Виноградова, Н. Дрокіна, С. Ілляшенко, Г. Кравченко, Г. Мосюра, Н. Попова, О. Почуєва, З. Рябова, В. Свистун, Т. Сорочан, Г. Федоров та ін.).

Аналізуючи наукові джерела можна зазначити, що основним завданням маркетингу в освіті є введення в систему управління закладом освіти такого механізму, що забезпечує конкурентоспроможність закладу та сприяє створенню його позитивної репутації. Порівнюючи сутнісні характеристики класичного та освітнього маркетингу, акцентуємо, що їх спільною якістю є орієнтація на визначення та задоволення потреб (освітніх потреб) споживача послуг, які надає підприємство (організація), заклад освіти. Крім того, їхньою спільною рисою є просування власних послуг (продуктів). Принциповою відмінністю зазначених видів

маркетингу є їхні сутнісні орієнтації. У першому випадку – орієнтація на виробництво продукту, його просування шляхом формування у споживача потреби в ньому та отримання прибутку. Освітній маркетинг орієнтований на розвиток людського капіталу й задоволення комплексу освітніх потреб як особистісних (кожного учасника освітнього процесу), так і соціальних, і державних. Відбувається зазначене шляхом піднесення значущості освіти як соціальної цінності [9].

Ураховуючи зазначене, підкреслимо, що під маркетингом в освіті, або освітнім маркетингом, розуміється цілеспрямована діяльність щодо визначення існуючих потреб і запитів потенційних користувачів послугами, що надає заклад, і формування майбутніх пропозицій із метою розвитку особистості споживача та піднесення освіти як соціальної цінності [там само]. Підкреслимо, що основними завданнями освітнього маркетингу є не тільки визначення, формування та задоволення освітніх потреб споживачів, а й визначення шляхів збільшення контингенту споживачів через зростання обсягу надання освітніх послуг. Зростання обсягу надання освітніх послуг забезпечується розробленням освітніх програм і просування їх на ринку освітніх послуг.

У науковій літературі розкривається сутність маркетингового управління в освіті як одного з ефективних інструментів маркетингу в освіті [1; 9].

У свою чергу сутність маркетингового управління визначається управлінським циклом маркетингово-зорієнтованих функцій:

- інформаційно-аналітична: визначення цільової аудиторії та дослідження потреб і пропозицій;
- позиціонування: формування іміджу та позитивної репутації закладу;
- стратегічне планування: SWOT-аналіз; PEST-аналіз; SMART-аналіз для аналізу викликів і змін в оточуючому середовищі для ідентифікації ризиків та їх урахування під час формування змісту освітніх послуг;
- організація, розроблення та впровадження маркетингового інструментарію – маркетинг-мікс

для постійного регулювання як актуальності, так і змісту освітніх послуг;

– контроль (моніторинг) якості освітніх послуг із поточним регулюванням якості їх надання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Разом із тим, незважаючи на достатню кількість досліджень сутності маркетингу та процесів використання його механізмів і технології в освіті, в умовах сьогодення, зазначені процеси трансформуються та набувають інноваційних характеристик. У цьому зв'язку доцільним та актуальним є дослідження інноваційних стратегій і трендів маркетингу на ринку освітніх послуг.

Формулювання цілей статті. Дана стаття присвячена: описанню сутності інноваційних характеристик маркетингу на ринку освітніх послуг; формулюванню інноваційних рис маркетингу в освіті; характеристиці напрямів використання інноваційного маркетингу на ринку освітніх послуг; наданню рекомендацій щодо стратегічної сегментації ринку освітніх послуг.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах глобальних викликів, зокрема в умовах цифрової трансформації, саме запровадження технологій інноваційного маркетингу може забезпечити стратегічний розвиток системи освіти. Інноваційний маркетинг з'явився на ринку освітніх послуг як відповідь на цифрові виклики. Зокрема це поява штучного інтелекту, хмарних обчислень, Інтернет-речей (розумні годинники чи будинки), технологій колективного інтелекту, Smart-технологій, блокчейн тощо [7].

Інноваційний маркетинг на ринку освітніх послуг розглядається як використання принципово нових підходів до виробництва та просування освітніх продуктів (у першу чергу, освітніх програм) шляхом визначання (формування) потреб в освітніх послугах, що визначаються за допомогою цифрових технологій. Ураховуючи зазначене, підкреслимо, що інноваційний маркетинг найчастіше ототожнюють з Digital-маркетингом. Схарактеризуємо еволюційні трансформації маркетингу. Нині існує така послідовність трансформації маркетингових концепцій, які представлено на рис. 1:

Рис. 1. Трансформація концепцій маркетингу

Аналізуючи рис. 1, можна зазначити, що маркетинг, за своїм першопризначенням є механізмом визначення та задоволення потреб як окремої особистості, так і суспільства у цілому. Після певних трансформаційних та адаптаційних процесів, основне призначення маркетингу спрямовано на визначення запитів і потреб на підтримку людських відносин, розвиваючи вміння жити й орієнтуватися у постійно змінюваному середовищі [4].

Зазначене особливо актуально у період воєнного стану та повоєнного відновлення громад [3]. Підкреслимо, що трансформаційні процеси змінили і комунікаційні канали маркетингу – провідними стали цифрові та мобільні. За сутністю маркетинг має три трансформації, що відображені в його ключових концепціях та рушійній силі [там само].

Наприклад, маркетинг 1:0 ґрунтується на такій маркетинговій концепції як розроблення та продаж товарів, і його рушійною силою є промислова революція. Маркетинг 2:0 вже ґрунтується на диференціації як ключовій концепції та за рушійну силу має інформаційні технології. Маркетинг 3:0 у своїй основі має цінності, як ключову маркетингову концепцію та комунікаційні технології, як рушійну силу. Маркетинги 4:0 та 5:0 ґрунтуються на ключовій концепції та рушійній силі, що присутні в маркетингу 3:0. Їхня відмінність від цього виду маркетингу полягає в тому, що маркетинг 4:0 передбачає використання цифрових технологій, а маркетинг 5:0 – цифрових, мобільних [5].

У системі освіти, зазвичай, використовується маркетинг 3:0. Це пов'язано з тим, що його провідною метою є зробити світ кращим шляхом запровадження ціннісного підходу й піднесення освіти як соціальної цінності. Зазначений вид маркетингу передбачає тісну взаємодію та комунікацію зі споживачами. Тому в освіті відбувається інтенсивне використання технологій маркетингових комунікацій як цифрових (маркетинг 4:0), так і мобільних (маркетинг 5:0).

Підкреслимо, що під технологією маркетингових комунікацій розуміють певну сукупність дій, які спрямовані на інформування, переконання та нагадування цільовій (нецільовій) аудиторії про себе, створення позитивної репутації та налагоджування тісних взаємовигідних партнерських стосунків між закладом освіти й

громадськістю, а також оцінювання ринкової ситуації через зворотний інформаційний потік із метою адаптації цілей діяльності до ситуації, що склалася [1]. Провідним напрямом їхнього використання є інформування про діяльність закладу освіти для створення позитивного інформаційного поля про нього та отримання конкурентних переваг (для збільшення контингенту учнів).

Ураховуючи прискорений розвиток цифрового та мобільного маркетингу до інноваційного маркетингу, можна віднести: social media marketing; online (web) маркетинг; digital евент-маркетинг тощо. Окрім вищезазначених, найефективнішим, в умовах сьогодення, є Influence Marketing [8].

Influence Marketing для просування послуг чи продуктів використовує медійних персон чи знаменитостей, блогерів-експертів у певній темі, однак за умов, що їхня цільова аудиторія співпадає із цільовою аудиторією компанії (організації). Як приклад, можна навести залучення таких знаменитостей до просування «Дія.Освіта». Зазначимо, що це національна едьютейнмент освітня платформа актуальних знань і навичок. Наприклад, для ознайомлення з платформою та залучення цільової аудиторії було запрошено відому українську реперку, авторку пісень та інфлюенсерку – Alyona alyona. А для просування певних професій – відомих у різних галузях професіоналів. Зокрема, для створення симулятора «Навчання під час воєнного стану» була запрошена команда експертів – відомих українських освітян (<https://osvita.dia.gov.ua/simulators/simulator-education-during-the-state-of-war>). Такий підхід просування послуг і товарів обумовлений тим, що, за дослідженнями, 90% інтернет-користувачів довіряють відгукам знайомих блогерів, або відомим особистостям.

Розглянемо деякі інноваційні види маркетингу. Наприклад, це контент-маркетинг: розроблення та розповсюдження актуального та корисного контенту для споживачів у вигляді розсилок текстових чи відеозвернень, коментарів у соціальних мережах тощо. Для системи освіти такий вид маркетингу є актуальним для просування послуг і налагодження зворотного зв'язку зі споживачами. Популярними є й розмовний маркетинг, який передбачає оперативний зворотній зв'язок зі споживачами та голосовий пошук. Голосовий пошук набирає все

більшої актуальності. На сайтах провідних бізнес-організацій (компаній, підприємств) відбувається активна адаптація контенту під голосові запити споживачів.

Спираючись на аналітичні дані, що наводяться в інтернет-джерелах, можна зазначити, що нині у світі нараховується 4,2 мільярди голосових помічників й передбачається, що у 2024 році цей показник збільшиться вдвічі. Крім того, щомісячно подаються майже 1 мільярд голосових запитів, а голосові помічники надають відповіді на 93,7% запитів. Цікавими фактами є: 50% опитуваних користуються голосовим пошуком щодня, серед них 27% – у смартфонах [там само]. Також, користувачі інтернету (38% опитуваних) зазначили, що голосова реклама не є нав'язливою, а online-шопери (51% опитуваних) користуються голосовим помічником для пошуку та купівлі товарів [там само].

Для інтернет-користувачів найзатребуванішими є продукти Google, у т. ч. Google Chrome. Зазначений веббраузер має голосовий помічник, за його допомогою виконується більше 20% запитів. За статистичними даними майже 80% результатів голосового пошуку на Google Assistant припадають на топ-3. Наголосимо, що Google Assistant (розумний, персональний асистент) сприяє двостороннім переговорам шляхом участі в них [там само].

Для системи освіти це один із перспективних напрямів цифровізації, який можна використати як пошук наукових продуктів закладу за ключовими словами та знаходження освітніх продуктів (наприклад, програм, силабусів тощо).

Акцентуємо, що для успішного запровадження інноваційного маркетингу на ринок освітніх послуг необхідно враховувати те, що маркетинг використовує такі стратегії та тренди як представлено на рис. 2:

Рис. 2. Ключові риси інноваційних видів маркетингу на ринку освітніх послуг

Задля результативного запровадження інноваційних видів маркетингу доцільно використовувати зазначений нижче алгоритм:

1. Визначення цільової аудиторії: хто є потенціальним споживачем освітніх послуг, що надає заклад освіти; визначити ключових стейкхолдерів і конкурентів закладу. Стратегічна сегментація ринку освітніх послуг.

2. Формулювання мети як конкретного комунікаційного заходу, так і комунікаційної політики закладу. Формулювання мети відбувається у відповідності до загальних цілей

діяльності закладу освіти (наприклад, відеоролик приймальної компанії про переваги навчання в закладі тощо).

3. Вибір маркетингової стратегій і визначення виду інноваційного маркетингу.

4. Розроблення та створення інформаційного повідомлення про комунікаційних захід.

5. Обрання засобу комунікації (наприклад, ЗМІ, вебсайт закладу, соціальні мережі тощо).

6. Розрахунок бюджету комунікацій (використовуються різні методи: наприклад, метод конкурентного паритету тощо).

7. Ухвалення рішення про комплекс просування (це п'ять засобів впливу: реклама, стимулювання збуту, персональний продаж, зв'язки з громадськістю, прямий маркетинг).

8. Оцінка результатів використання комплексу комунікацій.

Провідним аспектом є стратегічна сегментація ринку освітніх послуг, яка передбачає визначення як базових, так і потенціальних споживачів послуг, які надає заклад освіти. Стратегічна сегментація ринку освітніх послуг доцільна для формування бізнес-напрямів, які дають закладу можливості найповнішого економічного, технологічного і стратегічного зростання. Підкреслимо, що макросегментація базується здебільше на загальних характеристиках і забезпечує ідентифікацію ринку освітніх послуг. А мікросегментація спрямована на виявлення всередині ідентифікованого ринку освітніх послуг певних сегментів.

Стратегічна сегментація ринку освітніх послуг базується на врахуванні різноманітності потреб потенційних споживачів, що зумовлені відмінностями їхніх споживчих переваг і намірів. Основою конкурентної сегментації є визначення ринкової ніші. Безпосередньо, це унікальність освітніх програм закладу. У процесі сегментування виявляються окремі частини ринку, якими виробники нехтують, а споживачі, які становлять ці сегменти, задовольняють свої потреби, не забезпечуючи повністю реалізацію своїх бажань і переваг. Такі частини ринку називають ринковим вікном. Ринкові сегменти, у яких заклад освіти забезпечив собі стабільне становище на довгострокову перспективу, незважаючи на зусилля конкурентів, називається ринковою нішею, яка є основним джерелом прибутків і гарантій стабільності становища закладу. При оцінюванні й прогнозуванні ринку необхідно дати відповіді на запитання: Хто є нашими потенційними споживачами та які є у них потреби та запити? Визначення цільової аудиторії та їх запитів і потреб забезпечує якісне розроблення освітніх програм. Як утримати контингент та забезпечити його зростання? Які ризики існують і можуть завадити розвитку освітніх послуг закладу? Прогнозування ринку освітніх послуг та ідентифікація ризиків дозволяє закладу здійснити планування. Задля забезпечення зазначеного необхідно проаналізувати всі фактори, які можуть

вплинути на формування цільової аудиторії та визначення освітніх потреб споживачів. Але для забезпечення якості визначення цих потреб необхідно провести аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища закладу освіти (провести SWOT- та PEST-аналізи).

Успішність здійснення вищезазначеного забезпечується технологією маркетингового управління. Вище нами було описано сутність маркетингово-зорієнтованих функцій, які здійснює керівник закладу освіти, що є складниками зазначеної технології. Реалізація технології маркетингового управління залежить від створеного у закладі маркетингового середовища.

Забезпечити або покращити маркетингову ефективність закладу освіти можливо шляхом створення маркетингового центру. Основне призначення центру – це інформаційне забезпечення процесу управління, який полягає у зборі й обробленні маркетингової інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Співробітники центру здійснюють комплексне вивчення ринку освітніх послуг і розроблення наційоснові довгострокових, середньострокових і короткострокових прогнозів освітніх потреб. Крім того, центр забезпечує стійку реалізацію освітніх послуг, що надає заклад освіти шляхом залучення потенційних споживачів послуг.

Висновки з даного дослідження. У статті розкрито сутність інноваційного маркетингу на ринку освітніх послуг та проаналізовано трансформаційні процеси маркетингу. Описано сутність трансформації концепцій і рушійних сил маркетингу: від маркетингу 1:0 до маркетингу 5:0. Визначено, що провідними комунікаційними каналами маркетингу є цифрові та мобільні. Обґрунтування ключових рис інноваційних видів маркетингу на ринку освітніх послуг сприяло розробленню певного алгоритму їхнього запровадження. Зазначений алгоритм передбачає стратегічну сегментацію ринку освітніх послуг і визначення ризиків результативності діяльності закладу. Дослідження сприяло отриманню висновку, що для покращення маркетингової ефективності закладу освіти доцільно створити в закладі маркетинговий центр.

Перспективами подальших розвідок вважаємо дослідження сутності та механізмів маркетингу знань закладу освіти.

Список використаних джерел

1. Адаптивне управління: міжгалузеві зв'язки, науково-прикладний аспект : кол. монографія / Г. В. Сльникова, Т. А. Борова, З. В. Рябова та ін.; за заг. і наук. ред. Г. В. Сльникової. Харків : Мачулін, 2017. 440 с.
2. Маркетинг 3.0 – в чому цінність вашого бренду? URL: <http://iqholding.com.ua/articles/marketing-30-%E2%80%93-v-chomu-tsinnist-vashogo-brendu> (дата звернення 10.11.2023).
3. Маркетинг воєнного часу: як змінилася поведінка споживачів під час війни? URL: <https://cases.media/article/marketing-voyennogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> (дата звернення 10.11.2023).
4. Маркетинг очима молоді. URL: <https://mr.khmn.edu.ua/wp-content/uploads/sites/35/2022/08/zbirnyk-stud-konf-13.pdf> (дата звернення 10.11.2023).
5. Маркетинг. URL: <https://tinyurl.com/you2hm2w> (дата звернення 10.11.2023).
6. Маркетингова стратегія розвитку освіти у громадах України. Публічне управління та адміністрування. 2021. Вип. 1 (1). URL: <https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma/article/download/23/33>
7. ТОП-10 трендів digital-маркетингу у 2023 році. URL: <https://shapoval.agency/top-10-trendiv-digital-marketyngu-u-2023-roczii/> (дата звернення 10.11.2023).
8. Топ-10 трендів у маркетингу в 2023 році. URL: <https://up7mountains.com.ua/blog/top-10-trendiv-u-marketynhu-v-2023-rotsi> (дата звернення 26.10.2023).
9. Zoja Rjabowa. The marketing management technology in education. Rocznik polsko-ukraiński. Częstochowa ; Kijów; Lwów, 2016. Vol. XVIII. P. 341–351. URL: <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/4327/26.pdf> (дата звернення 26.10.2023).

References

1. Yelnykova, H. V. (Ed.). (2017). *Adaptyvne upravlinnia: mizhhaluzevi zviazky, naukovo-prykładnyi aspekt* [Adaptive

management: interdisciplinary relations, scientific and applied aspect]: kol. monohrafiia. Kharkiv: Machulin [in Ukrainian].

2. *Marketynh 3.0 – v chomu tsinnist vashoho brendu?* [Marketing 3.0 - what is the value of your brand?]. Retrieved from <http://iqholding.com.ua/articles/marketing-30-%E2%80%93-v-chomu-tsinnist-vashogo-brendu> [in Ukrainian].
3. *Marketynh voiennoho chasu: yak zminylasia povedinka spozhyvachiv pid chas viiny?* [Wartime Marketing: How Did Consumer Behavior Change During War?]. Retrieved from <https://cases.media/article/marketing-voyennogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> [in Ukrainian].
4. *Marketynh ochyma molodi* [Marketing through the eyes of young people]. Retrieved from <https://mr.khmn.edu.ua/wp-content/uploads/sites/35/2022/08/zbirnyk-stud-konf-13.pdf> [in Ukrainian].
5. *Marketynh* [Marketing]. Retrieved from <https://tinyurl.com/you2hm2w> [in Ukrainian].
6. *Marketynhova stratehiia rozvytku osvity u hromadakh Ukrainy* [Marketing strategy of education development in Ukrainian communities]. (2021). *Publichne upravlinnia ta administruvannia* [Public management and administration], 1(1). Retrieved from <https://visnuk.dano.dp.ua/index.php/pma/article/download/23/33> [in Ukrainian].
7. *TOP-10 trendiv digital-marketynhu u 2023 rotsi* [TOP-10 digital marketing trends in 2023]. Retrieved from <https://shapoval.agency/top-10-trendiv-digital-marketyngu-u-2023-roczii/> [in Ukrainian].
8. *Top-10 trendiv u marketynhu v 2023 rotsi* [Top 10 trends in marketing in 2023]. Retrieved from <https://up7mountains.com.ua/blog/top-10-trendiv-u-marketynhu-v-2023-rotsi> [in Ukrainian].
9. Zoja, Rjabowa. (2016). The marketing management technology in education. In *Rocznik polsko-ukraiński* (Vol. XVIII, pp. 341-351). Częstochowa; Kijów; Lwów. Retrieved from <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/4327/26.pdf>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 10.11.2023

УДК: 364-322:37]:004

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-12-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-12-17)

Коваленко Інна Едуардівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша наукова співробітниця відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського НАПН України, Україна

Inna Kovalenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow at the Department of Scientific Information and Analysis Education Support, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: i_artemenko@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5633-0234>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ШКОЛИ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

A Центральними поняттями, що розкриваються у статті є: волонтерська діяльність (волонтерство), волонтерська допомога, волонтерський рух. Визначені основні причини, через які люди починають волонтерську діяльність. Авторка наводить класифікацію видів волонтерської діяльності (соціальне волонтерство, спортивне волонтерство, арт-волонтерство, екологічне волонтерство, донорство, евент-волонтерство, корпоративне волонтерство, волонтерство громадської безпеки, медіа-волонтерство). Зазначається необхідність професіоналізації волонтерської допомоги при роботі з конкретними категоріями споживачів соціальних послуг (людьми поважного віку, людьми з особливими потребами) і сертифікації волонтерів відповідно до вимог часу. Авторка здійснює контент-аналіз основних волонтерських ресурсів в інформаційному середовищі й виокремлює наступні напрями діяльності онлайн-платформ: допомога армії; допомога внутрішньо переміщеним і біженцям; робота з молоддю, дітьми та підлітками; робота з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації; загального просвітницького і комунікаційного характеру. Визначено дефіцит уваги у цифровому контенті до проблем людей поважного віку та людей з особливими потребами. Розглядаються основні компоненти готовності до надання волонтерської допомоги людям поважного віку і людям з особливими потребами: мотиваційна, когнітивна, діяльнісна. Авторка визначає основні концептуальні засади створення школи волонтерів для роботи з людьми поважного віку та людьми з особливими потребами. Наводиться орієнтовна програма підготовки волонтерів до діяльності з людьми поважного віку та з людьми з особливими потребами.

Ключові слова: волонтер; волонтерство; волонтерська допомога; волонтерський рух; люди поважного віку; люди з особливими потребами; школа волонтерства; цифровий контент; онлайн-платформи, підготовка волонтерів

Conceptual principles of creating a school of volunteers in conditions of digital transformation

S The central concepts revealed in the article are: volunteering (volunteering), volunteer assistance, volunteer movement. The article identifies the main reasons why people start volunteering. The author provides a classification of volunteer activities (social volunteering, sports volunteering, art volunteering, environmental volunteering, donation, event volunteering, corporate volunteering, public safety volunteering, media volunteering). The article notes the need for professionalization of volunteer assistance when working with specific categories of social service users (people of a respectable age, people with special needs) and certification of volunteers in accordance with the requirements of the time. The author carries out a content analysis of the main volunteer resources in the information environment and singles out the following areas of activity of online platforms: assistance to the army; assistance to internally displaced persons and refugees; work with youth, children and teenagers; work to prevent domestic violence, human trafficking and gender discrimination; of a general educational and communication nature. The author identifies a lack of attention in digital content to the problems of elderly people and people with special needs. The article examines the main components of readiness to provide volunteer assistance to elderly people and people with special needs: motivational, cognitive, and functional. The author defines the main conceptual principles of creating a volunteer school for working with elderly people and people with special needs. The article provides an approximate program for training volunteers to work with elderly people and people with special needs.

Keywords: volunteer; volunteering; volunteer assistance; volunteer movement; elderly people; people with special needs; volunteering school; digital content; online-platforms; volunteer training

Актуальність проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Нині, у світі в цілому і в Україні зокрема, волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей і надає людині можливість реалізувати себе у служінні суспільству. В Україні, в умовах повномасштабної агресії Росії проти України, волонтерський рух став тим ресурсом, завдяки якому Україна змогла швидко мобілізуватись й адаптуватись до реалій військового часу. Отже, в Україні руками волонтерів збираються кошти для ЗСУ, підтримуються соціально незахищені верстви населення, відбувається евакуація з гарячих точок України тощо. У сучасному світі волонтерський рух розвивається і набуває нових форм. Зокрема, з розвитком інформаційного суспільства, у людей з'являються нові можливості робити добрі справи не тільки офлайн, а й онлайн. Сучасні цифрові технології дають нові можливості для волонтерів, які вже можуть використовувати свої комп'ютери або навіть телефони, надаючи підтримку в онлайн-форматі. Онлайн-волонтерство має багато спільного із традиційними формами волонтерства, тому такий хід подій є логічним у ситуації цифрової трансформації суспільства.

Отже, нині саме волонтерський рух є силою, на яку спирається українська державність незалежно від його форм і видів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження стосовно даної проблеми були сконцентровані на таких аспектах: технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності (О. Безпалька, Р. Вайноли, А. Капської, Т. Лях, В. Петрович, Т. Спіріна, О. Міхеєва); особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (О. Кузьменка, Н. Романової, С. Толстоухової); тему онлайн-волонтерства досліджували А. Безруков, О. Белишев, А. Котелевець, М. Кацпрівіч, Б. Боровецька, П. Люкасяк, Ю. Антошук, Д. Кравенс, С. Дж. Елліс.

Отже, вченими було ґрунтовно досліджено окремі питання щодо особливостей волонтерської діяльності, а також залучення і підготовки до волонтерської діяльності.

Невирішені раніше частини загальної проблеми, яким присвячується означена

стаття. Проте, недостатньо розкритими залишилися такі питання, що пов'язані з підготовкою і супроводом волонтерів в умовах цифрової трансформації суспільства.

Метою статті є визначення основних концептуальних засад створення школи волонтерів в умовах цифрової трансформації.

Викладення основного матеріалу. Волонтерство (від лат. voluntarius – воля, бажання; англ. voluntary – добровільний, доброволець, йти добровільно) – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [4, с. 124].

Волонтерська допомога – робота та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами та волонтерськими організаціями [там само, с. 125].

Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність» волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [3].

Волонтерський рух – це рух по наданню безкорисливої допомоги тим, хто її потребує. Під цим поняттям розуміють волонтерські дії як на місцевому, так і на державному рівнях, і разом з цим як двосторонні та міжнародні програми [5].

Основні причини, через які люди стають волонтерами: бажання творити добро; можливість змінити щось у своєму житті та в житті інших людей; можливість отримати неоціненний досвід, який може стати в нагоді у повсякденному житті; робота у команді, спілкування з однодумцями, нові знайомства, постійні контакти із цікавими людьми; бажання знайти застосування своїм талантам, силам і здібностям; можливість переглянути країну, подорожуючи з волонтерськими загонами.

У сучасному світі інститут волонтерства набув значного поширення, стаючи значущим ресурсом розвитку суспільства. У зв'язку із цим значно розширився перелік видів волонтерської діяльності, яких нині, на думку експерта у питаннях організації волонтерської діяльності, члена Асоціації волонтерських центрів Ю. Сіленко, виокремлюється дев'ять [2]. *Соціальне волонтерство* – це допомога самотнім людям похилого віку, допомога дітям, робота з тією категорією людей, яку

прийнято називати соціально незахищеними. Спортивне волонтерство – це волонтерство під час міжнародних спортивних змагань. У цьому волонтерстві важливі особливі компетенції волонтера: знання іноземної мови, знання певного виду спорту, толерантність, відкритість до світу, бажання спілкуватися з різними людьми. *Культурне волонтерство* або *арт-волонтерство* – це волонтерство під час культурних міжнародних заходів. *Екологічне волонтерство* – діяльність волонтерів спрямована на захист флори і фауни. *Донорство*. Якщо розглядати донорство як волонтерство, не лише як здачу крові безпосередньо, але й як великий просвітницький блок – то, звичайно, волонтери тут дуже потрібні. Коли люди починають дізнаватися і розуміти предмет, вони починають по-іншому до нього ставитися. У нас дуже часто не вистачає донорів саме тому, що люди або бояться, або не знають про донорство. *Подієве або евент-волонтерство*. Це волонтери, які беруть участь у великих подіях: фестивалях, форумах, окремих великих міських проєктах. *Корпоративне волонтерство*. Цей напрям, у першу чергу, пов'язаний з компаніями, які готові включитися в добровольчу діяльність, залучаючи своїх співробітників в неробочий час. *Волонтерство громадської безпеки* – вузький, унікальний напрям, який пов'язаний із діяльністю під час природних й екологічних катастроф. Тут важливо, щоб волонтери розуміли, на що вони йдуть, і були підготовленими, навченими. Існують спеціальні програми, що готують волонтерів громадської безпеки. Вони практично відіграють роль «акредитації». *Медіаволонтерство* – це компетенції, знання і навички, які людина готова застосувати для того, щоб розповісти про волонтерство іншим людям. Це фотографи, журналісти, люди, популярні в соціальних мережах, дизайнери. Не зважаючи на те, що представники даного виду волонтерства допомагають організаторам волонтерської діяльності – волонтерським центрам, благодійним фондам, добровільним волонтерським рухам. Цей вид волонтерства набуває все більшої популярності.

Але світ не стоїть на місці, розвиваються інформаційні технології і з'являються нові технічні можливості для об'єднання людей навколо добрих справ. Отже, як волонтери використовують сучасні технології у своїй діяльності?

Контент-аналіз українського онлайн-середовища показав, що нині вже існують кілька досить відомих платформ для волонтерської діяльності, де можна отримати і юридичну, і психологічну допомогу, і навіть самим долучитись до волонтерського руху. Проаналізуємо діяльність найвідоміших в Україні волонтерських платформ. Їх можна навіть об'єднати за напрямками діяльності.

Платформи волонтерів спрямовані на допомогу армії

Благодійний фонд «Повернись живим» – благодійний фонд компетентної допомоги армії, а також громадська організація, що займається аналітикою у секторі безпеки та оборони, реалізує проєкти з реабілітації ветеранів через спорт.

Благодійний фонд Сергія Притули – фонд допомагає бойовим підрозділам (ЗСУ, НГУ, ДПСУ, ТрО), які вже виконують бойові завдання у гарячих точках.

Благодійний фонд «KOLO» – українські IT-експерти, які допомагають ЗСУ тримати технологічну перевагу над ворогом, діяльність якого сфокусована на трьох напрямках: оптика, повітря і зв'язок.

Організація «Армія SOS» допомагає військовим у різних напрямках: виготовлення БПЛА для передавання їх військовим і проведення власної розвідки для армії; закупівля, програмування планшетів для артилеристів зі встановленням програм, які значно пришвидшують роботу; постачання автотранспорту, глушників для зброї, радіорозвідувального обладнання тощо.

Платформи спрямовані на допомогу внутрішньо переміщеним особам і біженцям

На платформі *«Допомагай»* можна знайти тимчасове безкоштовне житло у безпечних містах України та за кордоном, що надають небайдужі люди.

Платформа «Прихисток» – комунікаційний майданчик між тими, хто потребує допомоги і тими, хто готовий її надати за участі Кабінету Міністрів України та Мінреінтеграції. На платформі надано інформацію щодо житла для біженців у безпечних регіонах України та інформація про пільги для власників приміщень, які надають житло для біженців.

Платформи, діяльність яких спрямована на роботу з молоддю, дітьми та їхніми батьками
Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» – громадська організація, що розвиває у молоді

активну життєву позицію та підвищує лідерський потенціал для зміцнення громадянського суспільства. Ця організація створює та впроваджує інноваційні форми просвітницько-профілактичної, соціально-педагогічної та інших видів діяльності, щоб покращити якість життя дітей, сімей і місцевих громад в Україні. Організація здійснює діяльність за такими напрямками. *Групи психологічної підтримки «Поруч»* (спільний проєкт Міністерства освіти і науки України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та ГО «ВГЦ «Волонтер», у межах якого, у форматі онлайн та очних груп, підлітки та їхні батьки можуть опрацювати свій травматичний досвід, пов'язаний із війною). *Навчання фахівців щодо роботи з підлітками та молоддю*, спрямовану на попередження негативних соціальних явищ. *Розроблення, організація та проведення тренінгів для підлітків і молоді з розвитку життєвих навичок* (ефективне спілкування, лідерство та активна життєва позиція, права та обов'язки, критичне мислення, медіаграмотність тощо) і *профілактики негативних явищ* (профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки, зміна прокримінального мислення, профілактика агресивної поведінки підлітків, профілактика конфліктів і правопорушень тощо). *Розроблення настільних просвітницько-профілактичних ігор для підлітків та молоді з питань профілактики інфікування ВІЛ та ризикованої поведінки.*

Платформи організацій, які працюють із жінками, дітьми та молоддю, що зазнали насильства в сім'ї. Зокрема, гаряча лінія «*Ла-Страда*», діяльність якої спрямована на попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації

Платформи загального просвітницького і комунікаційного характеру

Платформа «Українська волонтерська служба», метою якої є поширення волонтерського руху в Україні. Велика ідея – утвердження волонтерства для кожного, допомога українцям брати участь у волонтерських проєктах. Основні напрями роботи: формування волонтерських спільнот у найбільших містах (наразі у Києві, Одесі та Львові); навчання громадських активістів і посилення організацій; допомога соціальним проєктам у містах, де працює організація; громадянська освіта.

Отже, в українському суспільстві, в умовах війни, волонтерський рух продемонстрував здатність швидкої реакції на суспільні потреби і високу ефективність. Але потрібно зазначити, що не завжди ініціативи волонтерів є професійними й компетентними, особливо це стосується соціального волонтерства з конкретними вузько-спеціалізованими групами клієнтів. Необхідно також зазначити, що дуже часто, в умовах військового стану відбувається «вигорання» волонтерів. Нині з'явилась ще одна вимога до волонтерської діяльності – це сертифікація волонтерів, яка прописана у Законі України «Про волонтерську діяльність». Так у ст. 7 «Волонтери, їхні права та обов'язки» зазначено про необхідність проходження волонтером підготовки та перепідготовки та отримання посвідчення волонтера.

За перелічених умов виникає потреба у професійній підготовці волонтерів до роботи з конкретними групами клієнтів і супровід волонтерів у їх діяльності, що попередить їх вигорання.

Аналіз платформ показав необхідність створення школи для волонтерів, які працюватимуть із людьми поважного віку та людьми з особливими потребами.

Отже, на що має бути зорієнтована підготовка і перепідготовка волонтерів, які працюватимуть з людьми поважного віку?

Компетентність – означає відповідність рівня знань і вмінь змісту виконуваних посадових обов'язків, а також уміння досягати мети. Професіоналізм – сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навиків у визначеній поділом праці сфері людської діяльності.

Отже, якими якостями має володіти сучасний волонтер, який буде працювати з конкретними категоріями споживачів соціальних послуг (людьми поважного віку, та людьми з особливими потребами)?

Така підготовка має враховувати всі складники волонтерської діяльності.

Перший складник волонтерської діяльності – мотиваційний. Звичайно, волонтер має бути змотивованим до роботи з певною категорією споживачів соціальних послуг. У даному контексті дуже важливо визначитись із видом волонтерства.

Когнітивний складник волонтерській діяльності – це знання із психологічних особливостей категорії клієнтів, на яку спрямована діяльність волонтера (комунікаційні особливості, ризики психічних захворювань, інтереси і потреби людей, з якими він буде працювати, особливості їх пізнавальних процесів). Знання основних етапів процесу спілкування: моделювання спілкування зі споживачем послуг у процесі підготовки до безпосередньої діяльності; організація безпосереднього спілкування із споживачем послуг у період початкової взаємодії з ним; управління спілкуванням у соціально-педагогічному процесі; аналіз реалізованої системи спілкування [3, с. 114].

Складник практичних навичок волонтера. Якщо його цікавить саме викладацька діяльність в умовах університету третього віку, добре було б, щоб він володів комп'ютерною грамотністю чи сучасними прикладними методиками (декупаж, Парчмент Крафт, Плетіння з газетних трубочок, Амігурумі, Темарі, Зардозі, Фуросікі тощо), міг викладати іноземну мову. Студент-волонтер має володіти комунікативними навичками та навичками викладацької діяльності.

Пропонуємо орієнтовну програму підготовки волонтерів до роботи з людьми поважного віку та з людьми з особливими потребами, у якій враховані всі вищезазначені аспекти [1] (табл. 1):

Таблиця 1

План-сітка роботи школи волонтерства на 2023-2024 рр.

№ заходу	Форми і методи	Тема	Мета	Місце проведення і відповідальна організація
1	Круглий стіл	Новий погляд на надання соціальних послуг особами з інвалідністю та людям похилого віку в умовах Територіальних центрів.	Визначити основні напрями співпраці ДНПБ імені В. О. Сухомлинського з Територіальними центрами та окреслити основні задачі школи волонтерства	вул. Беретті, 18, Університет третього віку
2	Опитування	Мотиви та особистісно – професійні вимоги до волонтерської діяльності з людьми похилого віку та людьми з інвалідністю	Визначити коло осіб, яким цікава робота з людьми похилого віку	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.
3	Семінар	Психологічні особливості надання соціальних послуг людям поважного віку та людям з особливими потребами.	Сформувати знання стосовно психологічних особливостей роботи з людьми похилого віку та з людьми з особливими потребами.	Берлінського 9, ДНПБ м. В. О. Сухомлинського Житинська М.О., Коваленко І.Е.
4	Диспут	Бар'єри та шляхи їх подолання у соціальній роботі з людьми поважного віку та людьми з особливими потребами.	Визначення основних комунікативних бар'єрів між студентами-волонтерами та людьми похилого віку та шляхів їх подолання.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Житинська М.О., Коваленко І.Е.
5	Тренінг	«Я і мої інтереси».	Визначити інтереси (хобі, пріоритетні напрями діяльності) студентів-волонтерів, які вони можуть передати людям похилого віку.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.
6	Вебінар	Методи арт-терапії у соціальній роботі волонтерів із людьми похилого віку.	Ознайомити студентів-волонтерів з основними методами арт-терапії, що застосовують у соціальній роботі з людьми похилого віку.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Мерзлякова О.Л.

№ заходу	Форми і методи	Тема	Мета	Місце проведення і відповідальна організація
7	Тренінг	Форми і методи аудиторної роботи з людьми поважного віку.	Сформувати навички застосування форм і методів педагогічного впливу на аудиторію людей похилого віку.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.
8	Тренінг	Тайм-менеджмент у роботі волонтерів і менеджерів соціальної роботи	Сформувати у слухачів школи навички організувати свій робочий час і простір.	Берлінського 9, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського Коваленко І.Е.

Висновки. Отже, підготовка і сертифікація волонтерів, які надають соціальні послуги людям поважного віку, є необхідністю часу і пов'язана з дефіцитом волонтерів для даних категорій. Така підготовка має орієнтуватись на вид волонтерства (у нашому випадку – соціальне волонтерство) і включати ті знання і навички, що актуальні саме для підготовки волонтерів до роботи з людьми поважного віку і з людьми з особливими потребами. Потрібно зазначити необхідність супервізійного супроводу волонтерів і після сертифікації. Це може виступати наступним напрямом дослідження з даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Артеменко І. Е. Концептуальні засади діяльності школи волонтерів для роботи з людьми поважного віку. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 7–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2018_3_3.
2. Белишев О. В. Волонтерство у світі інформаційних технологій: поняття, характерні особливості та види. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 180–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2019_42_46
3. Про волонтерську діяльність : Закони України від 05.03.2015 №246 VIII станом на 15 жовтня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3236-17#Text> (дата звернення 15.10.2023)
4. Лях Т. Л. Волонтерство. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві*. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. С. 124–128.
5. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). *Актуальні проблеми правознавства*. 2016.

Вип. 4 (8). URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18196/1/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E..pdf> (дата звернення 21.10.2023)

References

1. Artemenko, I. E. (2018). Kontseptualni zasady diialnosti shkoly volonteriv dlia roboty z liudmy povazhnoho viku [Conceptual principles of activities of the volunteer school for working with elderly people]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia]. Psykholohopedahohichni nauky [Scientific notes [Nizhyn State University named after Mykola Gogol]. Psychological and pedagogical sciences]*, 3, 7-10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2018_3_3 [in Ukrainian].
2. Bielyshev, O. V. (2019). Volonterstvo u sviti informatsiinykh tekhnolohii: poniattia, kharakterni osoblyvosti ta vydy [Volunteering in the world of information technologies: concepts, characteristics and types]. *Filosofski obrii [Philosophical horizons]*, 42, 180-184. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2019_42_46 [in Ukrainian].
3. *Pro volontersku diialnist [About volunteering]: Zakony Ukrainy vid 05.03.2015 № 246 VIII stanom na 15 zhovtnia 2023 r.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3236-17#Text> [in Ukrainian].
4. Liakh, T. L. (2012). Volonterstvo [Volunteering]. In I. D. Zvierieva (Ed.), *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere]* (pp. 124-128). Kyiv; Simferopol: Universum [in Ukrainian].
5. Paslavskaya, O. (2016). Stanovlennia ta rozvytok volonterskoho rukhu v Ukraini (istoryko-pravove doslidzhennia) [Formation and development of the volunteer movement in Ukraine (historical and legal research)]. *Aktualni problemy pravoznavstva [Actual problems of jurisprudence]*, 4 (8). Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18196/1/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E..pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 21.10.2023

УДК 373.3:37.015.31:57.081.1

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-18-24](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-18-24)

Чуб Ольга Ігорівна,

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри теоретичної та прикладної системотехніки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Olga Chub,

Candidate of Economic Sciences, Associate Prof. of the Department of Theoretical and Applied System Engineering, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

E-mail: o.i.chub@karazin.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1216-856X>

Новожилова Марина Володимирівна,

докторка фізико-математичних наук, професорка, завідувачка кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Україна

Maryna Novozhylova,

Doctor of Sciences (Mathematics), professor, Head at the Department of Computer Science and Information Technologies, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

E-mail: marina.novozhylova@kname.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9977-7375>

СТВОРЕННЯ ХМАРНОГО СЕРЕДОВИЩА ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ DATA SCIENCE

A Статтю присвячено дослідженню та класифікації можливостей хмарних сервісів і ресурсів реалізації математичного інструментарію Data Science в умовах розвитку технологій онлайн-навчання. Метою дослідження цього питання – розкрити потенціал хмарних цифрових інструментів в освітньому процесі та визначити їх переваги в онлайн-навчанні за умов динамічного зовнішнього середовища. Аналіз попередніх досліджень щодо проблеми, що розглядається, виявив низку невирішених питань у даній предметній області. В якості основного елемента структури хмарного середовища пропонується використання хмарного засобу Google Colab. У роботі розглядаються принципи кооперації Google Colab із можливостями наукових бібліотек Python і таких солверів як OR-tools Google Colab та інших. Застосування даного підходу уможливорює досліднику даних зосередитися на етапі моделювання задачі, тоді як процес кодування значно спрощується.

Ключові слова: хмарні технології; онлайн-освіта; Data Science; soft skills; навчання впродовж життя

Creation of a cloud environment for studying Data Science mathematical tools

S This article is devoted to the study and classification of the possibilities of cloud services and resources for the implementation of the mathematical tools of Data Science in the conditions of the development of online learning technologies. The purpose of the study of this issue is to reveal the potential of cloud-based digital tools in the educational process and to determine their advantages in online learning under the conditions of a dynamic external environment. The analysis of previous studies on the problem under consideration revealed a few unresolved issues in this subject area. As the main element of the structure of the cloud environment, the use of the cloud tool Google Colab is proposed. The paper examines the principles of Google Colab cooperation with the capabilities of scientific Python libraries and such solvers as OR-tools Google Colab and others. Using this approach allows the data scientist to focus on the modeling phase of the problem, while the coding process is greatly simplified.

Considering knowledge of the fundamental mathematical tools of Data Science as one of the most important competencies of a data scientist, the task of comprehensive study of mathematical foundations and the corresponding software becomes of primary importance.

The article formulates the main requirements for the structure of the cloud information educational environment. Numerical experiments realized on multiple sets of input data for various classes of optimization problems and regression analysis problems showed that the OR-Tools toolkit in combination with the possibility of using scientific Python libraries based on Google Colab allows creating a flexible information environment.

Keywords: cloud technologies; online-education; Data Science; soft skills; lifelong learning

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. У другому десятиріччі XXI сторіччя в галузі освіти України відбуваються визначні зміни. Уже майже 3 роки Україна разом зі всім світом проходить через глобальні випробування. Зовнішні фактори сьогодення і пов'язані з цим глибокі зміни, що відбуваються в суспільстві, впливають на ринок праці в галузі інформаційних технологій (ІТ), його динаміку та тренди розвитку, викликають необхідність зміни форм і змісту навчання закладів вищої освіти. Сьогодні освіта в цілому, та ІТ-освіта зокрема [13], стрімко набувають як онлайн, так і дистанційну форму.

За даними сайту [8], із 2017 до 2027 року ринок онлайн-освіти виросте у чотири рази, при цьому необхідно відзначити, зростання обсягу (у грошовому вираженні) онлайн-освіти університетів обганяє зростання обсягу аудиторії онлайн освітніх платформ неформальної освіти майже втричі.

Ці тенденції безпосередньо торкнулися й реального сектору економіки в галузі інформаційних технологій, модифікуючи організаційні форми ведення бізнесу, вимоги до співробітників ІТ-компаній як уже працюючих, так і у перспективі.

Однією з таких тенденцій, яка формує довгострокову перспективу розвитку професійних вимог до професіонала в галузі ІТ, є аналіз даних за допомогою мов програмування високого рівня, а також інструментальних засобів інтелектуального аналізу з метою визначення корисної інформації для фірм, компаній, організацій різної форми власності. Ця сфера професійної діяльності належить до Data Science – науки про дані, яка є міждисциплінарною галуззю, що містить наукові методи, процеси і системи, які стосуються добування знань із даних, що зберігаються у різних формах як структурованих, так і неструктурованих [4].

При цьому, вибудовуючи організаційну структуру освітнього середовища, необхідно

зв'язати не тільки на відповідність попиту ринку праці щодо технічних навичок, професійних знань (hard skills), який залишається перманентно високим, змінюючись у деталях у розповсюджуючись на суміжні предметні галузі, але й на значне підвищення ролі гнучких навичок, «м'яких компетентностей» (soft skills).

Набуття професійних навичок (hard skills) у галузі Data Science передбачає володіння значним обсягом математичних знань, що складається з лінійної алгебри, теорії ймовірностей, статистики, дискретного аналізу, дослідження операцій, інтелектуального аналізу даних, штучного інтелекту та комп'ютерних методів моделювання даних.

Кожен проєкт Data Science містить етап формалізації потреб бізнесу, тобто побудови онтології предметної області дослідження, та вилучення вихідного набору даних, достатнього для подальшого оброблення.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Приголомшливий прогрес у галузі науки про дані призвів до необхідності структуризації й упорядкування накопичених знань. У фундаментальному дослідженні [11] розглядається низка ключових для подальшого розвитку цієї галузі професійної діяльності питань: як навчити наступне покоління дослідників і науковців тим глибоким і нетривіальним дослідницьким моделям і методам, які вони мають використовувати при опрацюванні та керуванні даними? Як підтримати неперервний розвиток обчислювальних методів та інтеграцію даних у дослідження та практичну діяльність дослідника? У роботі на основі концепції життєвого циклу даних запропоновано інтелектуальну рамкову структуру для вирішення цих двох ключових питань і прийняття рішень щодо розвитку та провадження нових курсів Data Science (і яких саме), нових навчальних програм, визначення пріоритетів підтримки наукових досліджень даних у різних предметних областях. Розроблений у роботі Data Science цикл стосується не лише наборів даних, але й обчислювальних

дослідницьких інструментів, таких як системне та функціональне програмне забезпечення.

У публікації [10] проведено аналіз необхідних компетенцій для IT-професіоналів у галузі науки про дані (Data Science), яка є найпоказовішою, міждисциплінарною, що об'єднує такі галузі, як інформатика, аналіз даних і статистика, і поєднує їх з іншими спеціалізаціями, які можуть включати функції корпоративної підтримки, такі як управління ланцюгом поставок, структурування та управління даними, візуалізацію даних, управління базами даних та аналіз процесів, управління конфіденційністю та безпекою тощо. Визначено також, що оскільки науковці, які займаються даними, задіяні в різних секторах ринку, пов'язаних як із виробництвом продукції, так і з наданням послуг, загальні обов'язки можуть включати видобуток даних, аналіз збережених цільових даних і надання діагностичної, наказової, проспективної та прогнозної статистики для підтримки корпоративного управління щодо створення цінності за допомогою бізнес-аналітики.

Автори дуже цікавої роботи [6] розглядають проблему профілювання дослідників даних на ринку праці в галузі IT, використовуючи базу даних оголошень в Інтернеті про роботу в енергетичному секторі США з 2010 по 2019 рр. Систематизуючи аналітичний процес, який лежить в основі цілеспрямованого відображення навичок, які шукають роботодавці професіоналів із оброблення даних, автори пропонують інструментарій змістовного аналізу поточних і майбутніх потреб ринку праці разом із стратегічним прогнозуванням розвитку людського капіталу.

Автори вводять термін «Employability», тобто можливість працевлаштування як сукупність раніше набутих знань, навичок, компетенцій, досвіду та інших кваліфікацій фахівця, що підкріплюють його здатність бути надійним джерелом ефективності, інновацій і продуктивності для роботодавця.

У дослідженні [12] розглядається ще один аспект розвитку компетенцій дослідника даних – це навчання впродовж життя. Автори наголошують, що для того, щоб відповідати викликам і новим нормам XXI сторіччя, навчання впродовж життя – від шкільної освіти до професійного розвитку – має стати навичкою кожного професіонала.

При цьому навчання впродовж життя має бути керівною ідеєю для вчителів, педагогів, викладачів закладів освіти всіх рівнів у секторах формальної та неформальної освіти. На основі проведеного множинного лінійного регресійного аналізу побудовано моделі регресії для компетентностей викладачів у навчанні впродовж життя, а дисперсійний аналіз також використовувався для порівняння результатів моделювання.

Зазначимо, що знання математики є середіншого першим із вимірів узагальненої чотиривимірної моделі навчання Центру редизайну навчальних планів (Center for Curriculum Redesign (CCR) in Boston, MA) [3; 5], яка забезпечує організаційні рамки компетентностей, необхідних у XXI сторіччі. Цей вимір включає наступні знання як базові, що допомагають вирішувати повсякденні завдання: математична та фінансова грамотність, природничі знання, інформаційно-комп'ютерна, культурна та громадянська грамотність, так і професійні знання сучасної прикладної математики, традиційні й нові галузі математики, міждисциплінарності.

У роботі [2] розглянуто особливості використання хмарних технологій у процесі підготовки вчителів інформатики як фахівців, здатних проводити всі етапи наукових досліджень, включаючи збирання інформації, аналіз й оброблення інформації математичними методами, та представляти результати досліджень у різних формах.

Стаття [1] присвячена теоретичному аналізу основних можливостей цифрових освітніх сервісів, цифрових платформ і ресурсів в умовах розвитку технологій змішаного навчання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Повертаючись до сучасних умов навчання та виконання професійних завдань у цілому, необхідно відзначити, що збереження неперервності освіти за умов пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні став можливим тільки завдяки прогресу у галузі хмарних технологій. Приймаючи до уваги, що знання фундаментального математичного інструментарію Data Science є однією з найважливіших компетентностей дослідника даних, першорядного значення набуває задача комплексного вивчення математичних основ і відповідного програмного забезпечення.

Метою статті є визначення особливостей та основних вимог до структури хмарного інформаційного освітнього середовища, що забезпечує розвиток процесу викладання та вивчення математичного інструментарію Data Science в умовах онлайн-навчання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Досвід авторів викладання множини дисциплін стосовно різних розділів сучасної прикладної математики в умовах забезпечення онлайн-освіти дозволив дослідним шляхом сформулювати основні вимоги до структури хмарного інформаційного освітнього середовища. Такими вимогами є:

- гнучкість у використанні;
- доступність сучасних програмних засобів моделювання та розв’язання задач дослідження;
- забезпечення неперервності навчання;

- мінімум програмних засобів, що використовуються;
- мінімум обчислювально-апаратних ресурсів учасників освітнього процесу;
- захист персональної інформації.

Виконання саме цих умов дозволяє забезпечити ефективність освітнього процесу, який проводиться в онлайн-форматі.

Нині спектр засобів програмно-апаратного забезпечення досить широкий, що уможлиблює різні конфігурації освітнього середовища. Керуючись досвідом використання різних налаштувань, можна запропонувати наступну структуру хмарного інформаційного освітнього середовища, що містить корпоративну систему закладу вищої освіти, середовище MS TEAMS, систему Moodle, які доповнюють один одного (рис. 1):

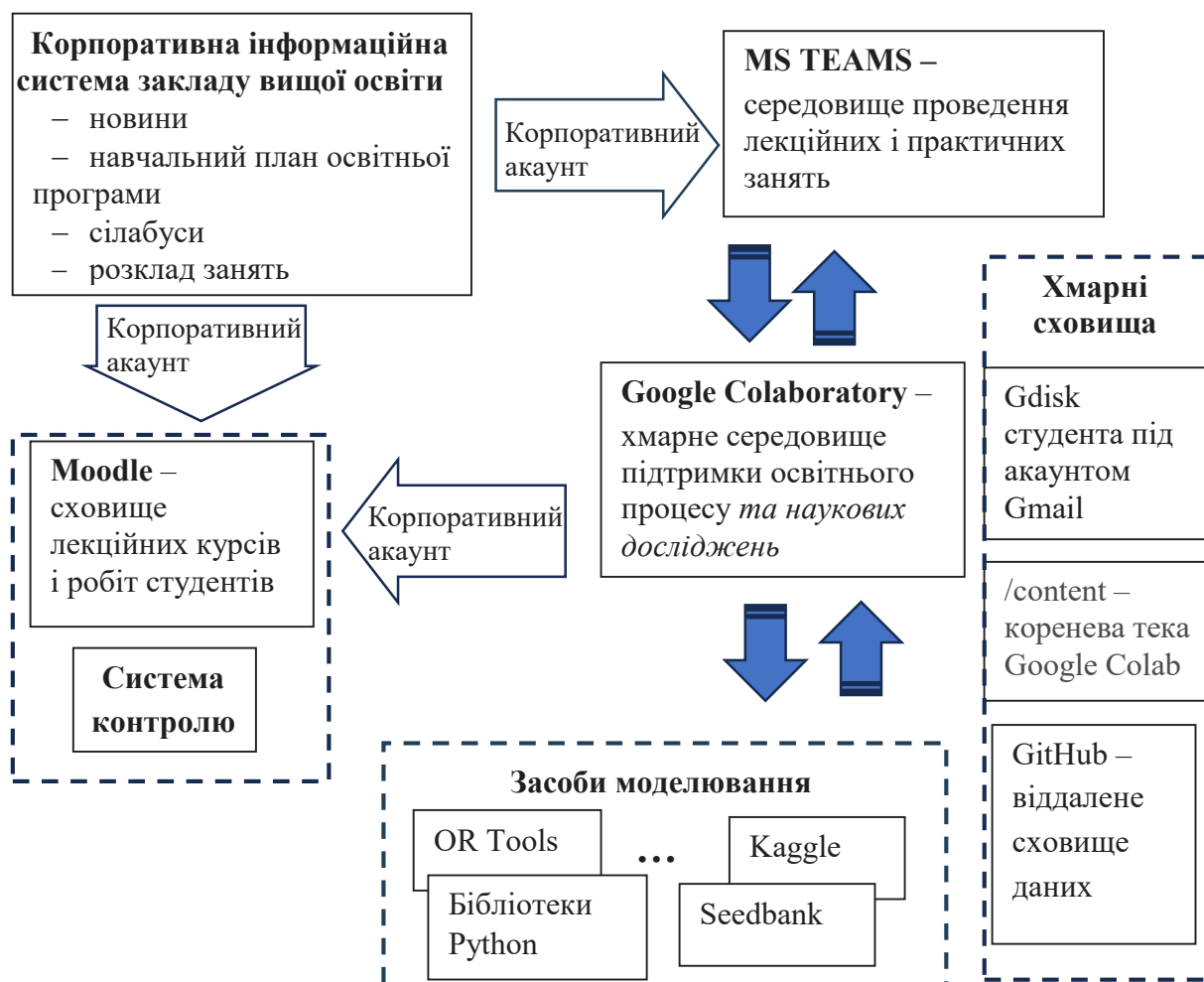

Рис. 1. Інфологічна модель хмарного освітнього середовища

Стороннім, але дуже важливим елементом цієї системи автори вважають застосування програмного середовища Google Colaboratory [7] як базового засобу забезпечення інтерактивності навчання, організації роботи в команді, набуття навичок розподілу задач та обов'язків при створенні програмного продукту за короткий визначений час.

Google Colaboratory або Colab [7] – це безкоштовний хмарний сервіс від Google Research, заснований на Jupyter Notebook (<http://www.jupyter.org>). Він містить довідник із документацією, а також кілька прикладів, щоб розпочати робити перші кроки, змінити вже створені коди та перейти до тестування.

Цей сервіс дозволяє будь-якому користувачеві з обліковим записом gmail писати та запускати вихідний код у своєму браузері. Основним робочим інструментом Google Colab є так званий блокнот (notebook).

Зокрема, Google Colaboratory підтримує мову програмування Python, яка має множину корисних бібліотек, орієнтованих на завдання машинного навчання, аналіз даних тощо.

Google Colaboratory – це інтегроване середовище розробки (Integrated development environment – IDE), що містить редактор початкового коду, а також інструменти для автоматизації складання та тестування програм.

Google Colaboratory не вимагає налаштування.

Необхідно зазначити, що коли користувач отримує доступ до Colab за допомогою свого облікового запису gmail, то одночасно реалізується віртуальна машина, на якій можна запускати свій код, ізольований від інших користувачів і ресурсів. Отже, можна відновити віртуальну машину до початкового стану у разі виникнення проблем. Однак при закритті браузера віртуальні машини будуть видалені після певного періоду бездіяльності, щоб звільнити ресурси. Тому потрібно зберігати свої блокноти з початковим кодом в Google Drive, щоб потім завантажити їх локально (формат Jupyter із відкритим кодом ipynb).

Головна особливість і перевага Google Colaboratory – можливість підключення безкоштовних потужних графічних процесорів GPU (забезпечує паралелізацію виконання завдань) і TPU (тензорний процесор, розробка Google, призначений для тренування

нейромереж), завдяки яким можна займатися не лише базовою аналітикою даних, а й складнішими дослідженнями в галузі оброблення великих об'ємів даних і машинного навчання.

Найвідомішими функціями та перевагами Google Colaboratory є:

- редагування та запуск коду мови Python і можливість працювати з Python-бібліотеками для аналізу даних онлайн;
- збереження програмних проєктів на Google Drive (GDrive);
- завантаження програмного коду з GitHub;
- можливість віддаленої сумісної роботи кількох користувачів у блокнотах із текстом, кодом, результатами та коментарями;
- імпорт блокнотів Jupyter або IPython;
- завантаження будь-яких блокнотів Colab локально з GDrive;
- потужні процесори для хмарних обчислень, у яких інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, який дозволяє не перевантажувати комп'ютер файлами та процесами та робити всі обчислення швидко;
- доступ до облікового запису з файлами із будь-яких пристроїв.

Google Colaboratory як хмарний додаток, вимагає мінімум апаратних ресурсів. Ця програма працює в інтернет-браузерах як на настільних ПК, так і на мобільних пристроях. Ознакою нашого часу є застосування студентами своїх мобільних пристроїв під час навчання, тому середовище Colab незамінне у цьому випадку, дозволяючи студентам керувати навчанням за допомогою свого мобільного телефону. Крім того, їм не потрібні зовнішні пристрої зберігання, оскільки вони отримують доступ до безкоштовного хмарного сховища.

Результати дослідження. Для математичного моделювання та реалізації математичних розрахунків на основі отриманої математичної моделі в середовищі Google Colab можна залучати такі засоби розроблення програмного забезпечення як, наприклад, Google OR-Tools [9]. OR-Tools – це набір програмного забезпечення з відкритим кодом (ліцензія рache 2.0), розроблений Google для вирішення задач оптимізації, у т. ч., математичного програмування, маршрутизації транспортних засобів, задач про призначення тощо.

OR-Tools містить набір компонентів, написаних мовою C++, але, й це дуже зручно, надає оболонки

і для таких поширених мов програмування, як Java, NET і Python.

Одним із ефективних є розв'язувач MIP. Оболонка MIPSolver є складником OR-Tools і призначена для задач лінійного програмування та змішаного цілочисельного програмування (MIP – mixed integer programming). MIPSolver взаємодіє з інструментальним засобом SCIP – платформою для розв'язання цілочисельних задач із обмеженнями (CIP) і змішаних цілочисельних нелінійних задач.

Крім того, Google Colaboratory дозволяє використовувати Seedbank [7] – репозиторій прикладів інтерактивного машинного навчання, які можна запускати у своєму браузері без налаштувань як базу для розширення та створення власних проєктів та ідей студентів, що є технічною та інформаційною базою розвитку креативного мислення студентів.

Висновки та перспективи подальших розробок. Створено та протестовано запропоновану структуру хмарного інформаційного освітнього середовища, яке є відкритим фундаментом вивчення математичного інструментарію Data Science. Застосування визначених програмних засобів у сукупності створює синергетичний ефект.

Проведені численні експерименти на множинах наборів вхідних даних для різних класів оптимізаційних задач і задач регресійного аналізу показали, що інструментарій OR-Tools у поєднанні з можливістю застосування наукових бібліотек Python на базі Google Colab дозволяє створювати гнучке інформаційне середовище.

Список використаних джерел

1. Пономарьов О. С. Реалізація можливостей цифрових освітніх сервісів і ресурсів в умовах розвитку технологій змішаного навчання. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. № 2. С. 136–140.
2. Роганов М. Л. Використання хмарних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів інформатики. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. № 4 (85). С. 198–205.
3. Akimov N., Kurmanov N., Uskelenova A., Aidargaliyeva N., Mukhiyayeva D., Rakhimova S., Raimbekov B., Utegenova Z. Components of education 4.0 in open innovation competence frameworks: Systematic review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2023. Vol. 9, № 2. 100037.
4. Dhar V. Data Science and Prediction. *Communications of the ACM*. 2013. Vol. 56, № 12. P. 64–73.
5. Four-Dimensional Education: The Competencies Learners Need to Succeed. URL: [https://curriculumredesign.org/our-](https://curriculumredesign.org/our-work/four-dimensional-21st-century-education-learning-competencies-future-2030/)

[work/four-dimensional-21st-century-education-learning-competencies-future-2030/](https://curriculumredesign.org/our-work/four-dimensional-21st-century-education-learning-competencies-future-2030/) (дата звернення 10.10.2023).

6. Google Colaboratory. URL: <https://colab.research.google.com>. (дата звернення 10.10.2023).
7. Google's new 'Seedbank' is home to ML project examples for developers to run & edit. URL: <https://9to5google.com/2018/07/16/seedbank-google-machine-learning-tensorflow/> (дата звернення 10.10.2023).
8. Online Education – Worldwide. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/eservices/online-education/worldwide#revenue> (дата звернення 10.10.2023).
9. Route. Schedule. Plan. Assign. Pack. Solve. OR-Tools is fast and portable software for combinatorial optimization. URL: <https://developers.google.com/optimization> (дата звернення 10.10.2023).
10. Smaldone F., Ippolito A., Lagger J., Pellicano M. Employability skills: Profiling data scientists in the digital labour market. *European Management Journal*. 2022. Vol. 40, № 5. P. 671–684.
11. Stodden V. The Data Science Life Cycle: A Disciplined Approach to Advancing Data Science as a Science. *Communications of the ACM*. 2020. Vol. 63, № 7. P. 58–66.
12. Thwe W. Ph., Kálmán A. The regression models for lifelong learning competencies for teacher trainers. *Heliyon*. 2023. Vol. 9, № 2. P. 13749.
13. 50 Online Education Statistics: 2023 Data on Higher Learning & Corporate Training. URL: <https://research.com/education/online-education-statistics> (дата звернення 10.10.2023).

References

1. Ponomarov, O. S. (2023). Realizatsiia mozhlyvostei tsyfrovyykh osvitynykh servisiv i resursiv v umovakh rozvytku tekhnologii zmishanoho navchannia [Realization of the possibilities of digital educational services and resources in the conditions of the development of mixed learning technologies]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka [Pedagogical sciences: theory and practice]*, 2, 136-140 [in Ukrainian].
2. Rohanov, M. L. (2018). Vykorystannia khmarnykh tekhnologii u protsesi profesiinoy pidhotovky maibutnykh vchyteliv informatyky [The use of cloud technologies in the process of professional training of future computer science teachers]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka [Personal spirituality: methodology, theory and practice]*, 4 (85), 198-205 [in Ukrainian].
3. Akimov, N., Kurmanov, N., Uskelenova, A., Aidargaliyeva, N., Mukhiyayeva, D., Rakhimova, S., Raimbekov, B., & Utegenova, Z. (2023). Components of education 4.0 in open innovation competence frameworks: Systematic review. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 9, 2, 100037.
4. Dhar, V. (2013). Data Science and Prediction. *Communications of the ACM*, 56, 12, 64-73.
5. *Four-Dimensional Education: The Competencies Learners Need to Succeed*. Retrieved from <https://curriculumredesign.org/our-work/four-dimensional-21st-century-education-learning-competencies-future-2030/>.
6. *Google Colaboratory*. Retrieved from <https://colab.research.google.com>.

7. Google's new 'Seedbank' is home to ML project examples for developers to run & edit. Retrieved from <https://9to5google.com/2018/07/16/seedbank-google-machine-learning-tensorflow/>

8. Online Education – Worldwide. Retrieved from <https://www.statista.com/outlook/dmo/eservices/online-education/worldwide#revenue>

9. Route. Schedule. Plan. Assign. Pack. Solve. OR-Tools is fast and portable software for combinatorial optimization. Retrieved from <https://developers.google.com/optimization>

10. Smaldone, F., Ippolito, A., Lager, J., & Pellicano, M. (2022). Employability skills: Profiling data scientists in the

digital labour market. *European Management Journal*, 40, 5, 671-684.

11. Stodden, V. (2020). The Data Science Life Cycle: A Disciplined Approach to Advancing Data Science as a Science. *Communications of the ACM*, 63, 7, 58-66.

12. Thwe, W. Ph., & Kálmán, A. (2023). The regression models for lifelong learning competencies for teacher trainers. *Heliyon*, 9, 2, 13749.

13. 50 Online Education Statistics: 2023 Data on Higher Learning & Corporate Training. Retrieved from <https://research.com/education/online-education-statistics>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.11.2023

УДК 378.046-022.322

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-25-30](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-25-30)

Драгунова Віра Валентинівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри менеджменту освіти та права, Центральний інститут післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Київ, Україна

Vira Drahunova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Education Management and Law, Central Institute of Postgraduate Education DZVO "University of Education Management" of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: dragunova.v@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5074-5583>

КОНЦЕПЦІЯ ПРОЄКТУВАННЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗВО У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

A Розкриваються питання проєктування консалтингової діяльності як інструменту підвищення конкурентоспроможності закладу вищої освіти у системі неперервної освіти та описуються особливості надання консалтингових послуг в умовах невизначеності. Акцентується увага на актуальності проблеми проєктування консалтингової діяльності у загальному вигляді та виокремлюється її зв'язок із важливими практичними завданнями дослідження. Окреслюються масштабні перетворення в усіх сферах людського життя, що надають можливість закладам вищої освіти ефективно пристосовуватись до умов змінного зовнішнього середовища, використовуючи консалтингову діяльність у системі освіти, ґрунтуючись на необхідності використання професіоналізму та глибшого досвіду менеджерів-професіоналів закладів вищої освіти. Здійснюється аналіз теоретичних основ і класифікаційної ідентифікації проєктування консалтингової діяльності в закладі вищої освіти. Виокремлюється сутність і понятійно-термінологічний апарат досліджуваної тематики. Висвітлюється специфіка консалтингу, розкриваються особливості надання учасникам освітнього процесу консалтингових послуг. Розкриваються питання сутності консультаційної функції, що ґрунтується в наданні допомоги менеджерам освіти, аналізі, розробленні, наданні та моніторингу ефективності реалізації запитуваних позицій. Підкреслюється стрімке зростання консультаційних послуг, що зумовлює розвиток консалтингової діяльності, що передує значним втратам, спричиненими через допущення помилок керівниками при управлінській діяльності тощо. Наголошується на важливості впровадження концепції проєктування консалтингової діяльності в системі вищої освіти України. Розглянуто розроблену концепцію проєктування консалтингової діяльності як інструменту підвищення конкурентоспроможності закладу вищої освіти у системі неперервної освіти. Розглянуто труднощі та суперечності, притаманні становленню інформаційно-консультативного середовища закладу вищої освіти та розвитку консалтингових послуг у галузі освіти.

Ключові слова: консалтинг; консалтингова діяльність; функції консалтингу; вища освіта; управління; менеджери освіти

Concept of designing consulting activities as a tool for increasing the competitiveness of the higher education institution in the system of continuing education

S This article discusses the design of consulting activities as a tool for increasing the competitiveness of a higher education institution in the continuing education system and describes the features of providing consulting services in uncertain conditions. Attention is focused on the relevance of the problem of designing consulting activities in general and its connection with important practical research tasks is highlighted. Large-scale transformations in all spheres of human life are outlined, which enable higher education institutions to effectively adapt to the conditions of a changing external environment using consulting activities in the

education system, based on the need to use professionalism and deeper experience of professional managers of higher education institutions. An analysis of the theoretical foundations and classification identification of the design of consulting activities in a higher education institution is carried out. The essence and conceptual and terminological apparatus of the researched topic are highlighted. The specifics of consulting are highlighted, the features of management consulting in modern educational activities are revealed, and the features of providing consulting services to the participants of the educational process are highlighted. The essence of the consulting function, which is based on providing assistance to education managers, analysis, development, provision, and monitoring of the effectiveness of the implementation of the requested positions, is revealed. The rapid growth of consulting services is emphasized, which determines the development of consulting activities, which precedes significant losses caused by managers' mistakes in management activities. This study emphasizes the importance of implementing the concept of designing consulting activities in Ukraine's higher education system. The developed concept of designing consulting activities as a tool for increasing the competitiveness of a higher education institution in the system of continuing education is considered. The difficulties and contradictions inherent in the formation of the informational and advisory environment of institutions of higher education and the development of consulting services in the field of education are considered.

Keywords: consulting; consulting activities; consulting functions; higher education; management; education managers

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. В умовах сьогодення сфера освіти України перебуває на етапі кардинальних і широкомасштабних змін. Дані нововведення пов'язані з інтеграцією в європейський і світовий простір, модернізацією державної підтримки освіти, появою нових можливостей для розвитку й надання освітніх послуг, підвищенням відповідних ризиків і комерціалізацією освіти. Ми також є свідками змін законодавства, особливо у частині актуальності функціонування закладу вищої освіти (ЗВО), конкуренції на ринку праці, антикризового менеджменту, забезпеченості надання якісних освітніх послуг. Передумовою ефективного функціонування ЗВО, як інструменту підвищення конкурентоспроможності його діяльності у системі неперервної освіти, визнано системну інтеграцію наукових знань, управлінських потреб і суспільних інтересів, адекватне та раціональне використання яких є проєктна діяльність. Варто відзначити, що саме ЗВО займають одну з найбільших ніш освітнього консалтингу, експертної діяльності та консультування в галузі фундаментальних досліджень та інноваційних розробок. Потребує уваги й той факт, що, системне дослідження процесів формування та структуризації проєктування консалтингової діяльності в ЗВО в умовах невизначеності є актуальним як у теоретичному, так і в практичному плані.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти розвитку консалтингу, а також ефективність консалтингових послуг висвітлені у багатьох українських і зарубіжних працях. Так, серед українських науковців доцільно виокремити М. Безкровного [8], М. Бортнікову [1], З. Рябову [5], Л. Скрипник

[7], В. Хоменка [9], В. Храпкіна [10] та багатьох інших. З-поміж іноземних дослідників варто виділити М. Алвессона, Е. Бейча, Т. Амбустера, Б. Корноу, Дж. Пура, А. Старді, Ф. Стіллі, Ф. Уїкхема та ін.

Теоретико-методичні основи використання та доцільності впровадження консалтингової діяльності у сферу вищої освіти обґрунтовано в роботах Я. Болюбаша, І. Братизенка, Т. Власюка, А. Гармаша, І. Грищенко, Л. Довганя, С. Коржика, А. Кухарчука, В. Липова, Д.Макацьори, О. Охріменко, В. Пономаренка та ін. Проте, незважаючи на значну кількість праць, присвячених дослідженню консалтингових послуг, більшість із них зосереджена на ефективності саме з точки зору консалтингової взаємодії, а питання оцінювання ефективності проєктування консалтингової діяльності з точки зору освітньої галузі залишилися практично невирішеними, зокрема, для ЗВО, у тому числі й у системі неперервної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Результатом дослідженої проблематики є обґрунтування доцільності й необхідності проєктування консалтингових досліджень в управлінській діяльності, що забезпечує узгодження сучасних вимог педагогічної теорії та практики й потреб споживачів освітніх послуг.

Це підтверджується низкою виявлених протиріч між:

- невизначеною ситуацією в країні, що зумовлює зміни в усіх галузях економіки та трансформацією системи освіти на засадах кризового менеджменту;
- євроінтеграційним спрямуванням держави, що зумовлює глобальні зміни в системі вищої освіти, та недостатньою розробленістю механізму впровадження проєктних технологій;

– потребою проектування консалтингової діяльності, що забезпечить ефективність функціонування ЗВО, та недостатнім рівнем підготовленості педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників ЗВО;

– необхідністю вибору оптимальних форм і методів консалтингової діяльності учасників освітнього процесу та недостатністю теоретичного та практичного обґрунтування такої діяльності в ЗВО;

– між потребою в компетентних учасниках консалтингової діяльності та недостатністю їхньої готовності до проектування консалтингової діяльності.

Проте, незважаючи на широке коло питань, які розглядаються у роботах науковців щодо управління ЗВО на основі проектування консалтингових досліджень, можна стверджувати, що дотепер не існує цілісного, науково обґрунтованого дослідження теоретичних і методичних аспектів проектування консалтингової діяльності в ЗВО в умовах невизначеності.

Головною метою цієї роботи є обґрунтування розробленої концепції проектування консалтингової діяльності, визначення особливостей і функцій, а також виявлення перспектив і напрямів розвитку ЗВО у системі неперервної освіти.

Викладення основного матеріалу. В умовах невизначеності інноваційна модель управління ЗВО ґрунтується на проектуванні консалтингової діяльності. Окремої уваги потребує проблематика впровадження розробленої концепції проектування консалтингової діяльності, як інструмент конкурентоспроможності ЗВО на ринку освітніх послуг.

Відомо, що консалтинг як окрема специфічна діяльність остаточно сформувалась до 30-х років ХХ ст. [2; 3; 4]. До базових причин формування консалтингу як специфічної сфери діяльності необхідно віднести: появу простих технологічних підходів до надання послуг консультування у сфері розвитку бізнесу експертами; виникнення й розповсюдження ефективних методів зовнішнього консультування й експертизи; нарощування потреби в залученні зовнішніх експертів (консультантів) у силу неможливості швидко самостійно реагувати на нові ринкові ситуації чи внутрішні труднощі компанії [10, с. 45–52].

Активний розвиток сучасного цифрового суспільства зумовлює необхідність упровадження та використання консалтингу в освітній сфері на професійному рівні, що сприятиме підтримці та розвитку закладу освіти, тим самим забезпечить якість освіти та сприятиме наданню якісних освітніх послуг. Консалтинг в освіті є самостійним видом діяльності, якому притаманні характерні ознаки, зокрема: діяльність, яка здійснюється виключно суб'єктами управлінської діяльності; основним видом діяльності є надання рекомендацій щодо вирішення проблем і впровадження їх у практичну діяльність.

Як зазначає З. Рябова, провідною метою консалтингу є допомога, наприклад, у формулюванні реальної мети діяльності, або в досягненні визначених цілей і розв'язанні поставлених завдань тощо [5].

Разом з тим, варто виокремити основні передумови розвитку консалтингу у сфері управління ЗВО:

– необхідність вирішення проблем підвищення ефективності діяльності ЗВО, забезпечення якості освітніх послуг, найактивнішим активом якого є інтелектуальний капітал;

– розповсюдження концепції людського капіталу, основні положення якої ґрунтуються на кадрових інвестиціях;

– підвищення наукомісткості управлінської діяльності, що вимагає від спеціалістів закладу освіти знання найкращих світових досягнень, навичок наукової діяльності, досвіду реалізації проєктів у сфері діяльності ЗВО тощо;

– підвищення управлінської компетентності керівників різних рівнів, розуміння ними сучасних реалій, затребуваність консалтингових послуг у сфері діяльності закладу освіти [6, с. 86–91].

Актуальність консалтингу для вищої освіти зумовлена багатоманітністю функцій, які ним виконуються. На протигагу терміну «консалтинг» доволі часто, у практиці, вживають термін «управлінське консультування». Провідною ідеєю консалтингу є прийняття управлінського рішення, допомога професійних консультантів. Більшість менеджерів освіти, поєднуючи адміністративні та наукові функції, не мають достатнього досвіду й сучасних професійних знань у сфері управління та адміністрування. Разом з тим, значній частині керівного складу ЗВО значно не вистачає

економічного обґрунтування управлінських рішень, що в поєднанні з реалізацією освітнього процесу впливає на якість і змістовність ефективного менеджменту сучасного закладу освіти.

Беручи до уваги вищевикладене, варто зазначити, що нині перед освітою постає важливе завдання – забезпечити комплексне вирішення проблем, які спричинені внаслідок активного й динамічного суспільного розвитку, модернізації освіти в Україні, глобальних викликів і сучасних загроз. Загалом освіта є об'єктом спеціальних досліджень різних галузей знань на основі інноваційних технологій. Зростає кількість працівників різного рангу, які мають потенційні навички консультантів, викладачів, тренерів, радників, паралельно можуть виконувати функції консультантів у закладах освіти.

Насправді професійний консалтинг стикається із проблемою браку адекватного запиту на послуги даного виду. Задля самостійного існування суб'єкти освітнього консалтингу, якими є консалтингові освітні агенції або ж освітні консультанти, мусять локалізуватися у системі, де попит на послуги освітнього консалтингу вже є автоматично визначеними цією ж системою. На жаль, в Україні ця сфера фінансується лише з грантових надходжень, оскільки державою не передбачено жодних асигнувань, не зважаючи на потребу реформування цієї галузі. Поза тим, феномен освітнього консалтингу не лише залишається майже повністю відсутнім в Україні, але й викликає певне несприйняття в освітянській спільноті, що пов'язане з не усвідомленням освітянською спільнотою його важливості та актуальності. До того ж, досить часто відбувається взаємозаміна та підміна понять, які стосуються освітнього консалтингу та явища стейкхолдерства, дорадництва. Однак освітній експерт не може делегувати суб'єктивні інтереси (просувати окремі закордонні чи вітчизняні ЗВО), оскільки його ціллю є об'єктивна та неупереджена оцінка окремого питання чи проблеми [9].

Саме тому, дієвим інструментом підвищення конкурентоспроможності ЗВО у системі неперервної освіти в умовах невизначеності є проектування консалтингової діяльності, що виступає ефективним механізмом успішного позиціонування закладу як на ринку освітніх послуг, так і на ринку праці. Для запровадження

цього механізму в діяльність ЗВО розроблено та апробовано відповідну концептуальну модель на основі аналізу наукових праць із теорії управління й аналізу адаптивно-орієнтованого управлінського процесу.

Концептуальна модель проектування консалтингової діяльності у ЗВО складається з переліку взаємопов'язаних понять щодо системи проектування консалтингової діяльності (консалтингова стратегія) управління ЗВО, з їх характеристиками, властивостями тощо. Доцільним у контексті досліджуваної проблеми вважаємо виокремлення модулів запропонованої моделі:

1. Концептуальний модуль визначає провідну концептуальну ідею дослідження. Даний модуль складається з методологічного (закони, концепції, нормативна база тощо), теоретичного (ідеї, наукові узагальнення тощо) та практичного (необхідність розроблення й запровадження консалтингового управління діяльністю ЗВО) концептів. Крім того, він включає цільовий і кон'юнктурний концепти.

2. Змістово-процесуальний модуль. Включає три блоки: ресурсне забезпечення; змістове наповнення; технологічне та методичне забезпечення.

3. Результативний модуль забезпечує: позитивний розвиток іміджу ЗВО (за результатами моніторингу стану позиціонування закладу на ринках праці та освітніх послуг); високий рівень задоволення освітніх потреб учасників освітнього процесу, що надає ЗВО; позитивну динаміку рівня його діяльності за результатами моніторингу.

4. Регулятивний модуль передбачає оприлюднення інформації про стан позиціонування ЗВО за результатами аналізу інформації зворотного зв'язку.

Отже, проектування консалтингової діяльності в ЗВО є складним процесом й виступає невід'ємним складником управління соціальними системами. Сутність концепції проектування консалтингової системами взагалі й ЗВО зокрема полягає у цілеспрямованих впливах на керовану підсистему для її впорядкування. Основним його завданням є забезпечення цілеспрямованості, узгодженості функціонування й розвитку керованої підсистеми як інструменту підвищення конкурентоспроможності. Запровадження нових освітніх технологій у ЗВО необхідно для

підвищення якості надання освітніх послуг і формуванню їх конкурентоспроможності.

Результати дослідження. Аналіз, проведений на основі експертного опитування фахівців ЗВО, дозволив визначити вагу сегментів керованої й керуючої системи з урахуванням специфіки системи освіти. Для закладів вищої освіти сегменти менеджерської системи мають більшу вагу (0,57), ніж сегменти керуючої (0,43), що пояснюється специфікою діяльності, тривалістю операційних циклів та роллю системи вищої освіти в національній економіці. Найбільшу вагу серед сегментів керованої системи має освітній функціональний складник, адже саме вона є основою операційної діяльності. На основі такого розподілу запропоновано визначати інтегральний параметр рівня проблем ЗВО, який базується на декомпозиції проблем сегментів керуючої й керованої систем, урахує рівень виникнення (відчуття персоналом) проблеми (стратегічний, тактичний та операційний), функціональні області виявлення проблем і дозволяє оцінити складники проблематики управління для конкретного закладу. Для визначення ефективності консалтингових послуг у ЗВО запропоновано за методологічним базисом диференціації трьох показників за допомогою чотирьох параметрів, зокрема: проблем діяльності підприємства, мети консалтингу, результатів консалтингових послуг і витрат на реалізацію консалтингового проекту.

Висновки. Розвиток консалтингу у системі вищої освіти буде успішним за умови поліпшення макроекономічної ситуації, усвідомлення менеджерами закладів освіти економічної вигоди від взаємодії з консалтинговими компаніями, зростання популярності консалтингових послуг, підвищення довіри до очікуваних результатів консалтингової діяльності тощо. Проектування консалтингової діяльності забезпечить ефективність функціонування ЗВО, сприятиме вибору оптимальних форм і методів такої діяльності учасниками освітнього процесу та підвищить рівень підготовленості педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників ЗВО у системі неперервної освіти.

Перспектива подальших досліджень убачається в науковому пошуку та розробленні практичних рекомендацій педагогічним, науково-педагогічним працівникам і керівникам ЗВО щодо впровадження концептуальної моделі

проектування консалтингової діяльності як інструмент підвищення конкурентоспроможності закладу вищої освіти у системі неперервної освіти в умовах невизначеності.

Список використаних джерел

1. Бортнікова М. Г. Діагностування консалтингових проектів для машинобудівних підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Львів, 2018. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1352/disbortnikova.pdf>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989>
3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <http://uk.wikipedia.org>
4. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 1. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2000. 864 с.
5. Рябова З. В. Консалтинг у закладах освіти в умовах невизначеності. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2022. Вип. 13 (25). URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf>
6. Сабов Н. М. Теоретичні аспекти кадрового консалтингу в системі управління персоналом суб'єкта господарювання. *Облік і оподаткування*. 2021. Вип. 11. С. 86–91. URL: [Сабов ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КАДРОВОГО КОНСАЛТИНГУ.pdf](#)
7. Скрипник Л. М. Сутність та особливості консалтингу в сучасній освітній діяльності. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 2 (22). С. 34–39. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.ua/archive/45_2022ua/10.pdf
8. Управлінський консалтинг : підручник / М. Ф. Безкровний та ін. Київ : Ліра-К, 2015. 336 с.
9. Хоменко В. В. Консалтингові послуги в освіті. *Теорія і методика управління освітою*. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_1/30.pdf
10. Храпкіна В. В. Формування ринку консалтингових послуг в Україні. *Держава та регіони. Економіка та підприємництво*. 2022. № 3 (126). С. 45–52. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/3_2022/9.pdf

References

1. Bortnikova, M. G. (2018). *Diahnostuvannia konsal'tynhovykh proektiv dlia mashynobudivnykh pidprijemstv [Diagnosis of consulting projects for machine-building enterprises]*. (PhD diss.). Lviv. Retrieved from <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1352/disbortnikova.pdf> [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (Ed.). (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Irpin: VTF "Perun". Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000989> [in Ukrainian].
3. *Vikipediia. Vilna entsyklopediia [Wikipedia. Free encyclopedia]*. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org> [in Ukrainian].

4. Mocherny, S. V. (Ed.). (2000). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]* (Vol. 1). Kyiv: Academy [in Ukrainian].
5. Ryabova, Z. V. (2022). Konsaltnykh u zakladakh osvity v umovakh nevyznachenosti [Consulting in educational institutions in conditions of uncertainty]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Pedagogika [Adaptive management: theory and practice. Pedagogy]*, 13 (25). Retrieved from file:///C:/Users/user/Downloads/500-Article%20Text-1051-1-10-20230127.pdf [in Ukrainian].
6. Sabov, N. M. (2021). Teoretychni aspekty kadrovoho konsaltnykh v systemi upravlinnia personalom subiekta hospodariuvannia [Theoretical aspects of personnel consulting in the personnel management system of the business entity]. *Oblik i opodatkuvannia [Accounting and Taxation]*, 11, 86-91. Retrieved from Sabov THEORETICAL ASPECTS OF PERSONNEL CONSULTING.pdf [in Ukrainian].
7. Skrypnyk, L. M. (2022). Sutnist ta osoblyvosti konsaltnykh v suchasni osvitni diialnosti [The essence and peculiarities of consulting in modern educational activity]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedagogika i psykholohiia. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology. Pedagogical sciences]*, 2 (22). Retrieved from http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/45_2022ua/10.pdf [in Ukrainian].
8. Bezkrivnyi, M. F. et al. (2015). *Upravlinskyi konsaltnykh [Management consulting]: pidruchnyk*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
9. Khomenko, V. V. (2020). Konsaltnykh posluhy v osviti [Consulting services in education]. *Teoriia i metodyka upravlinnia osvitoiu [Theory and methods of education management]*. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_1/30.pdf [in Ukrainian].
10. Khrapkina, V. V. (2022). Formuvannia rynku konsaltnykhovykh posluh v Ukraini [Formation of the consulting services market in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Ekonomika ta pidpriemnytstvo [State and regions. Economy and entrepreneurship]*, 3 (126), 45-52. Retrieved from http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/3_2022/9.pdf [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 23.10.2023

УДК 374.7.091

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-31-36](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-31-36)

Водолазська Тетяна Володимирівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри освітньої політики,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Tetiana Vodolazska,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate
Professor of the Department of Educational Policy,
M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine
E-mail: tvodolazskaia@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0192-5465>

Устименко Тетяна Анатоліївна,
кандидатка психологічних наук, доцентка, професорка
кафедри освітньої політики, Полтавська академія неперервної
освіти ім. М. В. Остроградського, Україна
Tetyana Ustymenko,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Educational Policy,
M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy
of Continuous Education, Ukraine
E-mail: ustymenkoukr@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7843-7665>

ВАУ-ЕФЕКТ У НАВЧАННІ ДОРΟΣЛИХ: ІЗ ПРАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОСВІТНІХ ІВЕНТІВ

A На підставі узагальненого практичного досвіду організації та проведення освітніх івентів у системі неперервної педагогічної освіти здійснено аналіз ВАУ-ефекту в освіті дорослих, його вплив на мотивацію та саморозвиток педагога; представлено особливості підготовки та проведення освітнього івенту.

Презентовано технологію освітнього івенту: принципи, інструменти, правила успішного заходу; описано досвід проведення освітніх івентів у системі неперервної освіти на базі Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Ключові слова: навчання дорослих; неперервна освіта; освітній івент; ВАУ-ефект; надихаюче освітнє середовище; теорія «третіх місць»

WOW-effect in adult education: from the practice of educational events

S Based on the generalized practical experience of organizing and conducting educational events in a continuous pedagogical education system, an analysis of the WOW-effect in adult education and its influence on teachers' motivation and self-development was conducted. Features of the preparation and holding of an educational event are presented.

The technology of the educational event is presented: principles, tools, and rules for a successful event. The experience of conducting educational events in the system of continuing education is based on the M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education.

Keywords: adult learning; continuing education; educational event; WOW-effect; inspiring educational environment; theory of "third places"

Постановка проблеми, її актуальність (зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями). Стрімкий розвиток науки спонукає педагогів систематично підвищувати рівень професійної кваліфікації, вибираючи із широкого спектру освітніх послуг сучасні форми навчання, актуальні теми, що відповідають їхнім освітнім потребам, викликам часу. Для вчителя, що намагається йти в ногу із часом і дбає про свій професійний розвиток, державою передбачено можливість неперервного навчання через формальну, неформальну чи інформальну освіту (ст. 8. Закону України «Про освіту»).

На початку XXI століття трендом для України стала неформальна освіта з її спрямованістю на саморозвиток, самореалізацію особистості, шляхом творчого самовираження, набуття індивідуального досвіду. Зросло коло провайдерів освітніх послуг із надання неформальної освіти, що пропонують нові формати освітніх заходів: (Не)конференції, TED-конференції, кемпи, воркшопи, фестивалі тощо. Нові форми націлені на ВАУ-ефект в освіті, активність освітян у заходах, об'єднання їх у професійні спільноти. Це й так званий ефект «довгого хвоста», коли після заходу від учасників очікується обмін враженнями у соціальних мережах, самостійне проведення подібних заходів на місцях. Головне привернути увагу, створити надихаючу атмосферу, міцно закарбувати подію в пам'яті, утримати учасника як постійного клієнта.

Під ВАУ-ефектом розуміємо маркетингову стратегію, мета якої – здивувати, викликати захоплення, привернути увагу потенційного споживача (клієнта), перетворити його на партнера, носія філософії й принципів заходу. І якщо для бізнесу цей ефект давно знайомий і широко використовується у компаніях, то для освіти це новий крок у світ реклами освітнього продукту для педагогічної спільноти й не тільки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій засвідчує, що освіта дорослих має свої особливості. Основні концепції освіти дорослих включають кілька основних аспектів.

Самовизначення: в освіті дорослих суб'єкт/здобувач може вибирати форму та зміст навчання залежно від своїх потреб та інтересів. Тому принципово важливим є те, щоб освіта відповідала особистим потребам суб'єкта. У певній мірі це

стосується взагалі будь-якої освіти, але й в освіті дорослих самовизначення є ключовим чинником і процесу, і результату навчання.

Дорослий навчається протягом і під час життя: розуміння цього означає, що окрема освітня програма/подія має вбудовуватися у цілісну картину життєдіяльності людини, не «вириватися» з життєвого контексту, але й, водночас, відкривати та створювати нові горизонти, напрями особистісного розвитку.

Індивідуалізація: освіта дорослих має бути спеціалізованою та індивідуальною. Як правило, доросла людина вже має власні освітні стилі навчання, оцінку продуктивності, установки щодо якості освіти, тому навчальні програми/події мають враховувати ці відмінності. Це не завжди вимагає пристосування під індивідуальні стилі, іноді освітня подія може бути спрямована на їх рефреймінг і «розрив шаблонів», однак у всіх випадках важливо опиратися на розуміння сформованих установок.

Здобуття практичних навичок: освіта дорослих часто акцентується на практичних навичках і знаннях, які можна використовувати в реальному житті й на роботі. Гасло «Ніякої теорії, лише практичні кейси», під яким часто подаються навчальні програми для дорослих, однозначно, має бентежити фахівців післядипломної освіти, адже важливість фундаментальних знань зараз стає все очевиднішою. Тому актуальним стає грамотний баланс теорії й практики в освіті дорослих, та обов'язковий вихід будь-якої навчальної програми/події у площину навичок застосування її результатів. Освіту дорослих нерідко поміщають у контекст реальних ситуацій (без відриву від основної діяльності), що дозволяє створити зв'язок між теорією та практикою.

Освіта дорослих має включати як формальні програми, так і неформальні навчальні можливості. Аналізуючи глобальні тренди та різке пришвидшення динаміки змін в усіх галузях суспільного життя, треба визнати, що у рамках неформальної освіти легше оперативно встигати за потребами дорослих здобувачів освіти. Таке визнання не применшує ролі формальної освіти, а й, навпаки, засвідчує, що комбінація формального-неформального робить навчання дорослих якіснішим. У розрізі дослідження ВАУ-ефектів для активізації форматів освіти дорослих треба зазначити, що засоби та прийоми їх створення

органічно краще вплітаються саме у неформальну освіту.

Питання неформальної освіти у вітчизняній педагогіці досліджуються у працях О. Аніщенко, О. Василенко, Л. Литвин, Л. Лук'янової, С. Прийми, О. Рассказової та ін. Неформальна освіта вивчається в контексті формування суспільства знань [1; 5], вивчення освітніх потреб педагогів [4], досліджуються окремі її формати [6].

Не зважаючи на розвиток івент-менеджменту в освіті, не дослідженими залишаються ВАУ-ефект освітніх заходів, його вплив на мотивацію та професійний розвиток педагога. У науковій літературі не знаходимо публікацій, що досліджували б даний феномен в освіті, описували особливості проведення освітніх івентів.

Метою статті є опис етапів підготовки та проведення освітнього івенту у системі неперервної освіти.

Завдання роботи: розкрити загальні закономірності організації та проведення освітніх івентів у системі неперервної освіти; визначити змістові складники освітнього івенту, що мають вплив на мотивацію та залученість учасників освітніх заходів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Неформальна освіта має велику перевагу у порівнянні з формальною, оскільки здатна швидко і вчасно зреагувати на зміни, надати необхідні знання відповідно до потреб певної групи людей. В. Литвин зазначає, що для неформальної освіти характерні відсутність нормативних вимог щодо освітнього середовища (стандартів, навчальних планів, чітко окресленого часу й терміну навчання тощо); різновіковий склад суб'єктів навчання, які мають певний соціальний досвід, сформований тип соціальної поведінки; різна приналежність до професійної сфери; гнучка система форм і методів навчання, що обумовлюють реалізацію індивідуальних освітніх потреб суб'єктів [4, с. 70].

Дослідниця О. Рассказова наголошує, що протягом останнього десятиліття для української неформальної освіти характерними стали неординарні масові освітні заходи, що створюють спеціальний освітній простір [6, с. 174]. Заходи неформальної освіти здатні перетворити школи, вищі, інститути післядипломної освіти на «третє місце», які, за концепцією американського

соціолога Рея Ольденбурга, приваблюють цікавим контентом, із користю проведеним часом, можливістю поспілкуватися з однодумцями, набути нових умінь і навичок. Демократичність, доступність, комфортність, наявність постійних відвідувачів – головні його ознаки. Функція «третьє місце» – об'єднати людей, надати поштовх для нових форм спілкування, створення суспільно значущих проєктів [2]. В умовах відкритої освіти такі простори надають можливість отримати досвід міждисциплінарної співпраці, що формує інше ставлення до навчання, новий образ інституції/закладу освіти.

З 2019 р. у Полтавській академії неперервної освіти (ПАНО) ім. М. В. Остроградського впроваджується цикл неформальних освітніх подій – щорічні освітні івенти з розвитку культури лідерства. Основна мета цих заходів – промоція теми лідерства, привернення уваги потенційних замовників курсів/програм підвищення кваліфікації, розширення цільової аудиторії різних її форм, налагодження комунікаційних зв'язків зі «своєю» аудиторією, створення позитивного іміджу ПАНО. Ширше коло амбіцій освітніх івентів із культури лідерства, їх ключова місія – об'єднання на основі взаємовигідного співробітництва всіх зацікавлених сторін для нового рівня якості освіти в області, перетворення регіону у такий, що навчається.

До теперішнього часу проведено вже чотири освітні івенти, кожен із яких мав свою окрему тему, дизайн і драматургію, однак і спільні форматуотворювальні складники, серед яких продукування ВАУ-ефекту займало чільне місце. Змістовне завдання проведених івентів полягало в тому, щоб показати, як працюють програми з формування культури лідерства на практиці – у конкретних людей, організацій і з реальними результатами. Контекстне навантаження – дати емоційний заряд, розширити бачення і масштаб горизонтів професійного розвитку, запустити творчий пошук самореалізації, налагодити синергію у спілкуванні з колегами, однодумцями.

Роль ПАНО у зазначених заходах не лише бути лідером у формуванні лідерської компетентності, стати центром, що об'єднує освітян на шляху формування культури лідерства в закладах освіти, але й своєрідним простором натхнення для педагогів, «місцем сили», або, як зараз прийнято називати, – комунікаційним хабом нових ідей і креативних практик в освіті.

Чому івент обрано як формат, дизайн освітнього заходу? Івент здатен позитивно впливати на думку аудиторії, сприяти налагодженню ділових контактів, обміну досвідом. Івент – це не просто масовий захід, він поєднує розважально-навчальний контент, святкову атмосферу, але й забезпечує освітній майданчик, місце для ділових зустрічей. Ретельно продуманий і добре організований івент має ВАУ-ефект, коли про подію пишуть у соцмережах, надихаючись, учасники прагнуть організувати щось подібне на місцях.

ВАУ-ефект – це частина плану івенту, ретельно продумана, готова у запланований час «вистрілити» яскравим феєрверком. Як частина події, він презентує місію та головні цілі заходу, акцентує увагу на продуктивних комунікаціях і формуванні співтовариств, уміло об'єднує людей. Його завдання – не просто приємно здивувати учасників, а й передбачити запити та побажання, задовольнити їх.

Щорічний івент, який організовує і проводить ПАНУ, – це очікувана подія для широкої аудиторії освітян, що включає презентації, майстер-класи, дискусійні майданчики, фотосесії тощо.

Організатори дбають про те, щоб він мав вплив на:

- відчуття (у пам'яті залишаються яскраві образи, метафори, замальовки, скрайбінг, приємна музика, що супроводжувала подію, смаколики);
- почуття (піднесення, радість, здивування, цікавість новизна – індикатори якісно підготовленої події);
- роздуми (Як це працює на практиці? Що можу зробити я? – мотиватори до подальших дій);
- дії (самостійні активності на шляху реалізації ідей івенту).

Інтерактивна взаємодія з аудиторією – головна відмінна риса цього комунікаційного інструменту й одночасно його основна перевага. Івенти, на відміну від традиційних заходів, не викликають ефекту звикання, відрізняються сильнішим емоційно-забарвленим впливом на аудиторію.

Правила успішного івенту:

1. *Вибір локації і тривалості заходу.* Будь-який захід передбачає місце і час проведення. Дуже важливо, щоб захід мав цікаву для учасників локацію та чіткі часові межі. Українці важливо створити єдиний центр тяжіння уваги учасників івенту. Велика кількість лінійок, спікерів не дає

бажаного ефекту, учасники просто губляться в потоці інформації.

2. *Брендування заходу.* Усе має говорити до учасників зрозумілою мовою: де ми знаходимося, заради чого, що нас об'єднує, спільне бачення.

3. Створення позитивного середовища, побудованого на участі кожного. Ніхто немає залишитися без уваги. Конкурси, активності, фотосесії, лотереї – залученість усіх до процесу.

4. Інформаційний хвіст івенту – новини, відгуки у соцмережах, публікації, репортажі на телебаченні.

5. Івент орієнтується на інтереси учасників заходу, їхні освітні потреби. У його проведенні передбачається створення «портрету учасника», чек-листи практичних навичок/інструментів, збір і розсилка фідбеків.

Автори статті не претендують на виключний перелік таких правил. Однак кожне з наведених вище – результат аналізу проведених івентів, вражень організаторів, відгуків учасників. Наприклад, відмова від великої кількості окремих панелей чи майстер-класів може здаватися збідненням освітнього змісту події, але й це лише на перший погляд. Крім потреби у значній організаційній підготовчій роботі та появи ймовірності якихось критичних «збоїв» програми, велика кількість локацій/тематик/спікерів може руйнувати драматургію івенту як цілісної події, викликає збентеженість учасників, сумніви щодо обраного місця, бажання перебігати по локаціях, позаглядати скрізь, що, в підсумку, залишає поверхневе враження від івенту та, очевидно, не несе ніякої користі (ні практичної, ні мотиваційної).

Альтернативою набору багатьох панелей і гарантом сильної драматургії освітнього івенту може стати інструмент «спеціальний гість». Спеціальний гість – це ключовий харизматичний експерт/експертка з теми, для більшої інтриги його ім'я може триматися в таємниці до самого моменту появи на івенті. У нинішніх реаліях це може бути навіть онлайн-включення, однак важливо, щоб це було в реальному часі, з можливістю активної комунікації. На інструмент «спеціальний гість» може бути покладено забезпечення основного ВАУ-ефекту освітнього івенту та інформаційного хвоста, що матиме абсолютно нарративний характер. Проте, це має бути саме особливий спікер, малодоступний за інших обставин.

Інші правила освітнього івенту як особливого мотиваційного формату не менш важливі та вивірені досвідом. Яскраве брендування – обов'язковий атрибут, над його розробленням треба спеціально працювати за принципом «немає концепту брендування – не проводимо івент». При цьому ефектна картинка потрібна не сама по собі, вона має органічно виражати тему івенту, нести ясне асоціативне навантаження, давати метафоричні ключі розкриття змісту події, візуально оформляти спільний простір. Окремою задачею це стає у ситуації, коли івент проходить онлайн, тоді функцію брендування може виконати гасло чи девіз, що наскрізно переходить як «естафетна паличка» від спікера до спікера та тематично розкривається під час рефлексії, або навіть певний предмет, який може бути на столі у кожного учасника і синхронно обіграється у процесі, або ж музична/звукова/шумова відбивка з інтерактивним включенням учасників тощо, у будь-якому випадку потрібен спеціальний відчутний алгоритм «виокремлення» простору івенту від звичної рутини.

Здається, застосування ВАУ-ефекту геть несумісне з практичним і рефлексивним наповненням навчання. ВАУ-ефект є емоційною реакцією та вимагає продуктивного осмислення. Саме тому в переліку основних правил освітнього івенту є дослідження на «вході» (портрет учасника) та «виході» (рефлексія, фідбек). У нашому досвіді кожного разу прийоми створення портрету учасника були різними, бо зумовлювалися темою заходу: психологічний тест, виконання практичного завдання, запитання-ідентифікатор, набір зображень-тригерів тощо. «Портрет учасника» так само є елементом продуктивної драматургії освітнього івенту, він резонує з особистим досвідом, очікуваннями, настроєм людини, що включається в навчання, та готовністю використовувати на практиці отримані інсайти та інструменти.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Усі окреслені правила разом чи поодиноці спрямовані на досягнення та використання ВАУ-ефекту, як ключового, принципово важливого складника освіти дорослих. На основі викладеного матеріалу ВАУ-ефект можна вважати своєрідним пусковим механізмом у загальновідомому «циклі Колба». У цій концепції описується модель навчання, яка

базується на чотирьох етапах: конкретний досвід (Concrete Experience, CE), спостереження та рефлексія (Reflective Observation, RO), абстрактна концептуалізація (Abstract Conceptualization, AC), активне експериментування (Active Experimentation, AE) [3]. Кожна людина може мати вподобання щодо певних стадій, проте повний цикл навчання за моделлю Колба передбачає інтеграцію всіх чотирьох етапів.

Отже, в освіті дорослих важливо забезпечити всю послідовність переходів від актуалізації, рефлексії власного досвіду до нових навичок, і ВАУ-ефект забезпечує її енергією: через активізацію уваги, включеність в окреслений простір події, інтерактивну комунікацію. ВАУ-ефект продукується та використовується для позначення у учасників освітнього заходу отриманого досвіду як суб'єктивно значущого, особливого, надихаючого. Немає смислу викликати ВАУ-ефект сам по собі, як самоціль, він є способом забезпечення мотиваційної підтримки здобувача освіти на різних етапах освітнього циклу.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямі може стати дослідження впливу освітніх подій на траєкторію розвитку педагога.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих – освітній тренд XXI століття. Рідна школа. 2017. № 11/12. С. 3–7. URL: https://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko,%20Lukianova,%20Pryima%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf
2. Водолазська Т. В. Місце традицій чи простір інновацій: трансформації української школи. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. 2019. № 4 (187). С. 11–14.
3. Гохстрат Е., Гейн А. Теорія навчання Девіда Колба в музеї. Мрійник, Мислитель, Прагматик, Діяч. Київ : Музейний простір, 2015. 347 с.
4. Литвин В. Сучасні аспекти організації неформальної освіти майбутніх педагогів. *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 17 (46). С. 63–75. URL: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46))
5. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / за заг. ред.: Н. Г. Ничкало, І. Ф. Прокопенка. Київ ; Харків : Ін-т освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України : Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2020. 544 с.

6. Рассказова О. Л. Методичний супровід організації та проведення фестивалів неформальної освіти дорослих. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Вип. 58/59. С. 173–180. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2018_58-59_24

References

1. Anishchenko, O., Lukianova, L., & Pryima, S. (2017). Neformalna osvita doroslykh – osvitnii trend XXI stolittia [Informal education of adults is an educational trend of the 21st century]. *Ridna shkola [Native school]*, 11/12, 3-7. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko,%20Lukianova,%20Pryima%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf [in Ukrainian].
2. Vodolazska, T. V. (2019). Mistse tradytsii chy prostir innovatsii: transformatsii ukrainskoi shkoly [A place of traditions or a space of innovation: transformations of the Ukrainian school]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 4 (187), 11-14 [in Ukrainian].
3. Hoxhstrat, E., & Hein, A. (2015). *Teoriia navchannia Devida Kolba v muzei. Mriinyk, Myslytel, Prahmatyk, Diiach [David Kolb's Theory of Museum Learning. Dreamer, Thinker, Pragmatist, Doer]*. Kyiv: Muzeinyi prostir [in Ukrainian].

4. Lytvyn, V. (2021). Suchasni aspekty orhanizatsii neformalnoi osvity maibutnikh pedahohiv [Modern aspects of the organization of informal education of future teachers]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Pedahohichni nauky [Bulletin of postgraduate education. Pedagogical sciences]*, 17 (46), 63-75. Retrieved from [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17\(46\)](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-17(46)) [in Ukrainian].

5. Nychkalo, N. H., & Prokopenko, I. F. (Eds.). (2020). *Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukrainski realii ta perspektyvy [Adult education: global trends, Ukrainian realities and prospects]: monohrafiia*. Kyiv; Kharkiv: In-t osvity doroslykh imeni I. Ziaziuna NAPN Ukrainy: Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].

6. Rasskazova, O. L. (2018). Metodychnyi suprovod orhanizatsii ta provedennia festyvaliv neformalnoi osvity doroslykh [Methodical support for organizing and conducting festivals of non-formal adult education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 58/59, 173-180. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2018_58-59_24 [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 11.10.2023

УДК 338.244.47:159.928.22

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-37-47](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-37-47)

Стрельніков Віктор Юрійович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавська академія неперервної освіти
ім. М. В. Остроградського, Україна
Viktor Strelnikov,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Philosophy and
Economics of Education, M. V. Ostrohradskyi Poltava
Academy of Continuous Education, Ukraine
E-mail: strelnikov@pano.pl.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8822-9517>

Сметана Ірина Степанівна,
викладачка-методист вищої категорії,
Чугуєво-Бабчанський лісовий
фаховий коледж, Україна
Irina Smetana,
Teacher-methodologist of the highest category,
Chuhuevo-Babchansky Forest Applied College, Ukraine
E-mail: smetanairinastepanovna@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9427-6088>

Солодовник Валерій Миколайович,
директор, Чугуєво-Бабчанський лісовий
фаховий коледж, Україна
Valeriy Solodovnik,
Director, Chuhuevo-Babchansky Forest
Applied College, Ukraine
E-mail: solodovnikvalery34@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8228-1237>

КУРСИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК РЕСУРС ПРОЄКТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВІЙНИ

A Розкриті головні засади створення сприятливих умов для організації безпечного освітнього середовища у закладах освіти. Розглянуто можливості курсів підвищення кваліфікації як ресурсу проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни, показано складники діяльності Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського з підвищення кваліфікації і вироблення технологій ефективного управління процесами проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічних працівників в умовах війни.

Окреслено сутність термінів «індивідуальна освітня траєкторія», «індивідуальний навчальний план», «формальна, неформальна та інформальна освіта», «здобувач освіти дорослих», «надавач послуг у сфері освіти дорослих», «особисте освітнє портфоліо», які використовуються у дослідженні. Акцентовано увагу на зміні правового поля в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, яке сприяє свободі вибору педагогічним працівником індивідуальної освітньої траєкторії. Виокремлено основні проблеми в упровадженні означених змін у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які заважають реалізації їхньої індивідуальної освітньої траєкторії.

Теоретично обґрунтовані методологічні основи (принципи) проведення курсів підвищення кваліфікації як ресурсу проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни: наступності; усвідомлення; науковості; наочності; предметності; розвивального навчання; демократизації; саморозвитку особистості; психологічної підтримки розвитку особистості слухачів за індивідуальною освітньою траєкторією.

Зроблено висновок про сучасні умови, які позитивно впливають на якість розвитку за індивідуальною освітньою траєкторією слухача: сучасне інформаційне суспільство, яке створює додаткові можливості для проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах неперервної освіти; гуманізація системи неперервної освіти, що впливає на вибір слухачами життєво важливих цінностей, на самовизначення і розвиток за індивідуальною освітньою траєкторією; освітнє законодавство, що надає можливості вибору педагогічним працівником індивідуальної освітньої траєкторії; високий рівень професіоналізму організаторів системи курсів підвищення кваліфікації у руслі сучасної парадигми особистісно-центрованої освіти.

Ключові слова: курси підвищення кваліфікації; неперервна освіта; проєктування; реалізація; принципи; індивідуальна освітня траєкторія педагогічного працівника; заклад неперервної освіти

Advanced training courses as a resource for designing and implementing the individual educational trajectory of a pedagogical worker in wartime conditions

S The possibilities of advanced training courses as a resource for the design and implementation of the individual educational trajectory of a pedagogical worker in the conditions of war are considered, as are the components of the activities of the M. V. Ostrohradskiyi Poltava Academy of Continuous Education on professional development and the development of technologies for effective management of the processes of designing and implementing the individual educational trajectory of pedagogical workers in wartime conditions.

The essence of the terms «individual educational trajectory», «individual curriculum», «formal, informal and informal education», «acquirer of adult education», «provider of services in the field of adult education» and «personal educational portfolio» used in the study is outlined. Attention is focused on the change in the legal field in the system of professional development of pedagogical workers, which promotes the freedom of choice of the individual educational trajectory by the pedagogical worker. The main problems in the implementation of the specified changes in the professional development system of pedagogical workers, which interfere with the implementation of their individual educational trajectory, are highlighted.

Theoretically grounded methodological foundations (principles) of conducting advanced training courses as a resource for designing and implementing the individual educational trajectory of a pedagogical worker in war conditions: consequences; awareness; science; visibility; objectivity; developmental training; democratization; self-development of personality; and psychological support for the development of the personality of students on an individual educational trajectory.

A conclusion was made about modern conditions that positively affect the quality of development along the individual educational trajectory of the student: modern information society, which creates additional opportunities for designing and implementing the individual educational trajectory of a pedagogical worker in conditions of continuous education; humanization of the system of continuous education, which affects the choice of vital values, self-determination, and development according to an individual educational trajectory; educational legislation, which provides opportunities for a pedagogical worker to choose an individual educational trajectory; and high level of professionalism of the organizers of the system of advanced training courses in line with the modern paradigm of person-centered education.

Keywords: professional development courses; continuous education; design; implementation; principles; individual educational trajectory of a pedagogical worker; institution of continuous education

Постановка проблеми. Сучасна ситуація кардинальної перебудови системи освіти України, доповнена воєнною агресією північного сусіда, вимагає вирішення нових завдань якісної підготовки педагогічних працівників, наукового вироблення методологічних засад неперервної освіти, яка стимулює проєктування й реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни. Визначення змісту процесу розвитку педагога за його індивідуальною освітньою траєкторією також є практичною й науковою проблемою. Науково-педагогічні і педагогічні працівники Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського здійснюють системну діяльність щодо розроблення технологій ефективного управління процесами підготовки освітян в умовах війни. Тому вважаємо за необхідне розглянути методологічні засади такої

системи неперервної освіти, яка б стимулювала індивідуальну освітню траєкторію педагогічного працівника в умовах війни.

У співробітників Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського домінує чітке переконання, що зовнішня заданість складників процесу підвищення кваліфікації (мети, змісту, методів, технологій, форм тощо) послаблює внутрішню мотивацію слухачів, гіперболізує у них формальні цінності неперервної освіти – одержання документа про підвищення кваліфікації (свідоцтва чи сертифіката), необхідного для проходження атестації. Збільшується відчуження слухача від неперервної освіти, якщо традиційні цілі, зміст, методи, технології, форми підвищення кваліфікації не відповідають його професійним і життєвим потребам, які постійно змінюються, особливо у сучасних умовах воєнної агресії.

Ураховуючи вищесказане, потрібно розробити систему ефективних програм розвитку педагогічних працівників за індивідуальною освітньою траєкторією, у якій би інтегрувалася особистісно-творча й суспільна мета неперервної освіти кожного педагогічного працівника. Проблема полягає у виробленні методологічних засад (принципів) неперервної освіти, які б сприяли стимулюванню підвищення кваліфікації педагогічних працівників за індивідуальною освітньою траєкторією, що зробило б можливим поєднання індивідуальної професійної самореалізації та засвоєння ними в умовах війни завдань реформування української освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій показує, що важливість проблеми забезпечення індивідуального розвитку педагогічного працівника постійно наголошується дослідниками в галузі філософських, психологічних, педагогічних наук, хоча термін «розвиток за індивідуальною освітньою траєкторією» в літературі майже не зустрічається. Здебільшого розглядаються суміжні поняття – «самовдосконалення», «розвиток потенціалу особистості», «самореалізація», «особистісний розвиток», «життєвий шлях» тощо. Сучасні вітчизняні дослідники прагнуть віднайти універсальні засоби діагностики розвитку особистості, практичні засоби управління означеним розвитком педагога за індивідуальною освітньою траєкторією, подолання ним труднощів, що виникають у процесі підвищення кваліфікації у професії. У вітчизняній педагогіці, філософії освіти, психології з'явилися дослідження проблем розвитку особистості педагога в системі вищої й неперервної освіти (О. Авілова [16, с. 349–351]; Н. Білик [6; 14, с. 3–8]; Л. Ворона [15, с. 472–484]; Т. Гура [15, с. 349–351]; І. Зязюн [2, с. 11–57]; І. Калініченко [6; 15, с. 472–484]; Л. Лебедик [3; 15, с. 472–484; 16, с. 349–351]; Н. Лосєва [4, с. 49–53; 17, с. 211–231]; Т. Мулеса [12, с. 60–68]; І. Пасько [7]; В. Радул [10, с. 15–20]; О. Раті [12, с. 60–68]; С. Сисоєва [16, с. 349–351]; Л. Сігаєва [11, с. 165–176]; І. Сметана [13, с. 74–78]; В. Солодовник [13, с. 74–78]; С. Станкевич [16, с. 349–351]; В. Стрельников [3; 12, с. 60–68; 13, с. 74–78; 16, с. 349–351; 17, с. 211–231; 18, с. 35–43]; С. Шаповалова [16, с. 349–351]; С. Шара [15, с. 472–484] та ін.). У той же час створення умов для розвитку в закладі неперервної освіти за індивідуальною освітньою траєкторією слухачів

не є самостійним предметом наукових досліджень, відсутні теоретичні узагальнення розвитку здобувача освіти за індивідуальною освітньою траєкторією, хоча дослідники наголошують на тому, що «особистість є активним суб'єктом процесу власного (зокрема професійного) розвитку» [5, с. 27–40].

Поширення у системі неперервної освіти ідей педоцентризму (людиноцентризму) стало причиною звернення організаторів неперервної освіти педагогічних працівників до проблеми стимулювання їхньої індивідуальної освітньої траєкторії, що особливо актуальним стає в умовах війни. Творча професійна самореалізація педагогічного працівника полягає в розвитку його педагогічних здібностей, його педагогічної майстерності. Втілення фахових здібностей особистості педагогічного працівника в його професійній діяльності, бачення в індивідуальній освітній траєкторії себе як продукту своєї професійної діяльності в індивідуальній освітній траєкторії, є процесом професійної самореалізації.

Як бачимо, проблема розвитку педагогічного працівника за індивідуальною освітньою траєкторією є однією зі складних і постійно актуальних у філософських і психолого-педагогічних дослідженнях. Однак у теоретичних дослідженнях мало уваги надано змінам, які відбуваються у системі підвищення кваліфікації і проблемам, які заважають реалізації їхньої індивідуальної освітньої траєкторії, обґрунтуванню принципів розвитку педагогічного працівника за індивідуальною освітньою траєкторією. Практично відсутній узагальнений досвід такого навчання слухачів у закладі неперервної освіти, яке б стимулювало індивідуальну освітню траєкторію педагогічного працівника в умовах війни.

Виділення невирішених раніше частин означеної проблеми. Існує потреба в ефективних програмах розвитку педагогічних працівників за індивідуальною освітньою траєкторією, особливо роль в означеному розвитку можуть мати курси підвищення кваліфікації як ресурс проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни. Саме на курсах підвищення кваліфікації закладаються основи науково обґрунтованого проектування педагогічними працівниками індивідуальної освітньої траєкторії, головними чинниками

якої є належна їхня фахова підготовка до її складання, наявність методологічно й методично обґрунтованих індивідуально зорієнтованих програм, які б допомагали педагогічним працівникам у проєктуванні індивідуальної освітньої траєкторії, що будуть реалізовані у практичній діяльності закладів освіти.

Мета статті полягає у теоретико-практичному обґрунтуванні можливостей курсів підвищення кваліфікації для стимулювання успішного проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни.

Завдання дослідження полягає, по-перше, в окресленні сутності термінів «індивідуальна освітня траєкторія», «індивідуальний навчальний план», «формальна, неформальна та інформальна освіта», «здобувач освіти дорослих», «надавач послуг у сфері освіти дорослих», «особисте освітнє портфоліо», які використовуються у цій проблематиці; по-друге, акцентуванні уваги на змінах правового поля в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників; по-третє, в окресленні основних проблем у впровадженні означених змін у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які заважають реалізації їхньої індивідуальної освітньої траєкторії; по-четверте, в обґрунтуванні методологічних основ (принципів) системи авторських курсів підвищення кваліфікації, які стимулюють розвиток педагогічного працівника за індивідуальною освітньою траєкторією.

Викладення основного матеріалу розпочнемо з першого завдання дослідження – аналізу основних термінів, які використовуються для вирішення означеної проблеми.

У Законі України «Про освіту» [1] термін «індивідуальна освітня траєкторія» згадується 4 рази.

Так, ст. 1. «Основні терміни та їх визначення» [там само] тлумачить, що:

– *«індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності,*

методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план» [там само];

– *«індивідуальний навчальний план – документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів»* [там само].

Ст. 53. «Права та обов'язки здобувачів освіти» підтверджує, що:

– *«здобувачі освіти мають право на: навчання впродовж життя та академічну мобільність; індивідуальну освітню траєкторію, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання»* [там само].

Чи відносимо до здобувачів освіти самих педагогічних працівників? Безперечно, адже вони мають постійно вчитися і самостійно проєктувати індивідуальну освітню траєкторію. Де (у формальній, неформальній чи інформальній освіті) і як йому вчитися пропонує освітнє законодавство, яке також лише формується. Найпоширенішою для вчителя є інформальна освіта (самоосвіта), яка є цілеспрямованою, ретельно спланованою, але й не інституціоналізованою, менше організованою і структурованою, ніж формальна і неформальна.

У проєкті Закону України «Про освіту дорослих» [9], який внесений на розгляд Верховної Ради України Кабінетом Міністрів України 22 лютого 2022 року (за два дні до війни – 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення РФ в Україну) і прийнятий Верховною Радою України за основу 12 січня 2023 року, є одна згадка про індивідуальну освітню траєкторію:

У ст. 21. «Здобувачі освіти дорослих» говориться, що:

1. Здобувачами освіти дорослих є дорослі особи, що здобувають освіту за будь-яким складником освіти дорослих.

2. Здобувачі освіти дорослих мають право на: вільний вибір програм, заходів і надавачів послуг у сфері освіти дорослих, крім випадків, передбачених законодавством або трудовим

договором; якісні освітні послуги у сфері освіти дорослих; територіальну доступність освіти дорослих; безпечність освіти дорослих; доступ до інформації про послуги у сфері освіти дорослих; визнання результатів навчання, здобутих у неформальній та інформальній освіті, неформальному професійному навчанні; *індивідуальну освітню траєкторію* та врахування індивідуального темпу навчання під час здобуття освіти дорослих» [там само].

У ст. 1 цього проекту «Основні терміни та їх визначення» подані такі з них, якими теж будемо оперувати: «*доросла особа* – особа, яка досягла повноліття; здобувач освіти дорослих – доросла особа, яка набуває необхідних компетентностей шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти у випадках, визначених цим Законом; *надавач послуг у сфері освіти дорослих* – юридична особа, відокремлений підрозділ юридичної особи, фізична особа – підприємець, яка провадить освітню діяльність у сфері освіти дорослих відповідно до цього Закону; *особисте освітнє портфоліо* – сукупність відомостей про документи щодо персональних досягнень особи, що засвідчують результати навчання, здобуті шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, у т. ч. у процесі безперервного професійного розвитку» [там само]. Як ми знаємо, навчання без контролю за його результатами не буває, тому результатом проходження індивідуальної освітньої траєкторії є особисте освітнє портфоліо педагогічного працівника.

Щодо *другого завдання* дослідження, вкажемо лише на дві принципові зміни у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Так, згідно з Порядком підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800: 1) підвищення кваліфікації вчителів може бути проведене на базі закладу освіти; 2) педагогічні працівники самостійно обирають конкретні форми, види, напрями та суб'єкта з надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації (п. 7), у т. ч. й у фізичної особи (п. 9), а результати такої форми підвищення кваліфікації визнаються рішенням педагогічної (вченої) ради відповідного закладу освіти (п. 24). Також передбачено, що підвищення кваліфікації здійснюється за рахунок коштів державного та/

або місцевого бюджетів, а також за рахунок інших коштів, передбачених у кошторисі закладу освіти на підвищення кваліфікації (п. 17) [8].

Для вирішення *третього завдання* дослідження щодо проблем у впровадженні змін у систему підвищення кваліфікації вчителів, які заважають реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника, скористаємось результатами опитування громадського об'єднання «Смарт освіта» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Раєт в Україні [7].

Так, згідно з опитуванням 279 респондентів, названо 10 основних проблем, що заважають реалізації їхньої індивідуальної освітньої траєкторії: 1) відсутність інформації: не в усіх закладах освіти вчителі обізнані з планом підвищення кваліфікації на рік; 2) примусова «сертифікаціоманія»: від учителів вимагають надати документи про не менше як 30 годин підвищення кваліфікації на рік; 3) перевантаження і професійне вигорання: підвищення кваліфікації відбувається в неробочий час і веде до перепрацювань; 4) педагогічних працівників не влаштовує якість курсів: зміст курсів часто застарілий, заходи не формують практичних навичок; 5) форми навчання також не влаштовують: є потреба в інтерактивному навчанні – «живе спілкування» проти «зручного онлайну»; 6) висока вартість якісних курсів: оплата курсів, які читають не в ІППО чи АНО, найчастіше відбувається з кишені вчителя; 7) важко реалізувати свої запити (індивідуальну освітню траєкторію): відсутність реальної можливості обирати курси й заходи; 8) незарахування здобутих сертифікатів: інколи адміністрація використовує погрозу не затвердити сертифікати на педраді як інструмент примусу вчителів до навчання лише в ІППО або АНО; 9) емоційний тиск з боку адміністрації шкіл і працівників ІППО й АНО: зверхність, нетактовність і принизливе ставлення до вчителів; 10) академічна недоброчесність: не лише суб'єктів підвищення кваліфікації, але й самих учителів [там само].

З огляду на результати опитування респондентів, перейдемо до четвертого завдання дослідження (обґрунтування методологічних основ системи авторських курсів підвищення кваліфікації, що

стимулюють розвиток педагогічного працівника за індивідуальною освітньою траєкторією), адже запропонована нами система курсів сприяє вирішенню означених проблем на теоретичному і практичному рівнях.

Системні авторські курси «Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін» передбачені для всіх педагогічних працівників закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої освіти. Окрім курсів підвищення кваліфікації для педагогічних працівників Чугуєво-Бабчанського лісового фахового коледжу (про них піде мова далі), були проведені курси підвищення кваліфікації Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського на базі Полтавського комерційного технікуму (тепер – Полтавський фаховий коледж підприємництва і ресторанного бізнесу) (у березні 2020 року, у лютому 2021 року, у березні 2022 року та в березні 2023 року), Полтавського базового медичного коледжу (у квітні 2020 року), Відокремленого структурного підрозділу «Хорольський агропромисловий фаховий коледж Полтавської державної аграрної академії» (у січні 2021 року), КЗ «Херсонський базовий медичний фаховий коледж» Херсонської обласної ради (у грудні 2020 року – січні 2021 року), Відокремленого структурного підрозділу «Ужгородський торговельно-економічний фаховий коледж Державного торговельно-економічного університету» (у січні 2023 року), Київського авіаційного фахового коледжу (у лютому-березні 2023 року).

Перевагами системних курсів є:

– програма курсів ураховує замовлення споживачів освітніх послуг щодо змісту і тривалості курсів (тижневі курси на 30 або 72 год., двотижневі – 108 год., тритижневі і чотиритижневі – 150 год. за вибором закладу освіти);

– авторські курси суттєво економлять час і кошти педагогічних працівників (деякі кошти виділені державою на підвищення кваліфікації, згідно з кошторисом курсів, залишаються на рахунку закладу освіти – витрати на освітлення, опалення, прибирання, друкування роздаткових матеріалів тощо);

– слухачі отримують свідоцтво державного зразка або сертифікат із записом про підвищення кваліфікації, де чітко вказується напрям і тематика навчання («Сучасні технології навчання

і методики викладання дисциплін»), кількість годин, вказуються навчальні дисципліни, які викладає педагогічний працівник, адже навчання сучасним технологіям і методикам відбувається на матеріалі цих дисциплін;

– у закладі освіти одночасно запроваджуються сучасні технології та методики навчання, педагогічні працівники відразу відчувають зміни у власному світосприйманні та результатах роботи;

– курси «запускають програму» вдосконалення педагогічних працівників у викладанні власної навчальної дисципліни, яка є ефективнішою, ніж попередні роки самоосвіти й організованого підвищення кваліфікації;

– удосконалюється кваліфікація педагогічних працівників, не зупиняючи освітній процес (навчання на курсах відбувається, переважно, у другій половині дня чи у канікулярний час);

– курси дають змогу підготуватися до різноманітних перевірок, роблять заклад освіти конкурентнішим;

– забезпечуються умови для особистісного і професійного розвитку суб'єктів навчання (зокрема, педагогічного працівника й учня чи студента).

Завжди пропонуються на вибір педагогічних працівників теми для курсів, а їхня програма складається на основі їхніх пропозицій як замовників.

Такою є *примірна тематика*: Філософія освіти. Загальні основи педагогіки. Педагогічна та професійна психологія. Педагогічний та психофізіологічний тренінг. Моделювання професійної підготовки та діяльності фахівця. Системний підхід в освіті. Педагогічний контроль. Дидактичні системи в освіті. Порівняльна педагогіка. Управління закладом освіти. Основи акмеології. Соціалізація особистості. Сучасні технології навчання. Інтенсивне електронне навчання. Здоров'язбережувальні технології навчання. Надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах освіти. Педагогічне спілкування на основі нейролінгвістичного програмування. Психодіагностика на службі педагогічного працівника.

Серед форм навчання переважають практикуми і психолого-педагогічні тренінги. Так, у практикумі з підготовки до застосування технологій інтенсивного і прискореного навчання

«Сучасні технології навчання» розглядаються чіткі алгоритми технологій, які постійно відпрацьовуються: модульні, ігрові, дослідницькі технології, кооперативне навчання, технології навчання у співробітництві; проєктивна освіта, метод проєктів; можливості інформаційних технологій і дистанційної освіти; прискорене навчання; методики ефективного швидкісного читання; використання «опорних сигналів» В. Шаталова та «І-карт» Т. Б'юзена тощо.

На практикумі «Інтенсивне електронне навчання» вивчаються: вимоги до проєктування дидактичної системи; прогнозування можливостей навчальної діяльності кожного студента; конструювання певних якостей; моделювання стратегії навчальної діяльності та її реалізація; проєктування мети, змісту і засобів навчання; моніторинг якості дидактичної системи за міжнародними стандартами ISO 9000; проєктування інноваційних технологій навчання, компонентів середовища тощо.

На тренінгу «Здоров'язбережувальні технології навчання: Як навчаючи, отримувати задоволення і зберегти власне здоров'я?» відпрацьовуються: здоров'язбережувальні технології навчання; способи розвитку емоційного інтелекту; тренування власного самопочуття; способи психологічного розвантаження, оволодіння психічними станами; технології сугестопедії тощо.

Під час психолого-педагогічного тренінгу «Педагогічне спілкування на основі нейролінгвістичного програмування: Як ефективно спілкуватися?» педагоги оволодівають способами: педагогічного спілкування з використанням технології НЛП; розвитку лідерських навичок учня чи студента; проєктування й освоєння технологій ефективного спілкування тощо.

На тренінгах «Психодіагностика на службі педагогічного працівника: Як діагностувати особистісний розвиток учня чи студента?», «Надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах освіти» педагоги набувають умінь діагностувати: особливості розвитку пізнавальних психічних процесів (уваги, мислення, уяви, пам'яті, інтелекту і креативності), емоційно-вольової сфери особистості учня чи студента, його індивідуально-психологічних особливостей (темпераменту, характеру,

здібностей); складники його розвитку; способи надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу у закладах освіти.

На основі теоретичного узагальнення досвіду проведення близько 150 означених курсів за останні 20 років (2003–2023 рр.), були обґрунтовані принципи такого підвищення кваліфікації, що реально стимулює розвиток за індивідуальною освітньою траєкторією слухачів.

Стимулюють розвиток слухачів за індивідуальною освітньою траєкторією важливі традиційні принципи дидактики: а) наступності; б) усвідомлення; в) науковості; г) наочності; д) предметності; е) розвивального навчання. Вони склали методологічну основу системи курсів підвищення кваліфікації, адже йдуть у руслі сучасної парадигми особистісно-центрованої освіти. Окрім традиційних принципів дидактики, виділені сучасні її принципи, які стимулюють успішне проєктування та реалізацію розвитку за індивідуальною освітньою траєкторією слухачів: є) демократизації курсів підвищення кваліфікації; ж) саморозвитку особистості слухача; з) психологічної підтримки розвитку особистості за спроєктованою індивідуальною освітньою траєкторією.

Особливостями застосування вказаних принципів є:

а) принцип наступності передбачає, що мета, зміст і технології підвищення кваліфікації зберігають зв'язок із тим типом професійних знань, які слухач отримав раніше (так, підвищення кваліфікації педагогічних працівників зі стимулювання їхньої індивідуальної освітньої траєкторії проходило через короткотерміновий курс-тренінг «Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін у закладах фахової передвищої освіти», який відбувся за участю педагогічних працівників Чугуєво-Бабчанського лісового фахового коледжу і Лубенського лісотехнічного коледжу у березні 2020 року, коли у навчанні брало участь 42 особи; у лютому 2021 року відбувся другий етап – курси «Компетентнісно-орієнтоване навчання у закладах фахової передвищої освіти» теж для педагогічних працівників коледжу спільно з викладачами Полтавського комерційного технікуму, де підвищили кваліфікацію 30 осіб; у листопаді 2022 року проходив третій етап курсів підвищення кваліфікації лише для педагогічних

працівників коледжу «Технології інтенсивного електронного навчання під час вивчення дисциплін у закладі фахової передвищої освіти», на яких були присутніми 19 осіб; завершальний, четвертий етап – у жовтні 2023 року були проведені курси з проблематики «Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін у закладах фахової передвищої освіти в умовах інклюзивного освітнього простору», також лише для співробітників коледжу, у яких брало участь 12 осіб; аналіз цих курсів показав, що у їхньому проведенні збережено логічний зв'язок і наступність, хоча вони були різними як за змістом навчальної інформації, так і за методиками, прийомами і технологіями її подання слухачам);

б) принцип усвідомлення передбачає спрямованість індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника проти схоластики і талмудизму; напрями індивідуальної освітньої траєкторії мають співвідноситися слухачем із чітким власним чуттєвим образом, уявленням; цього вимагає, для прикладу, важливий складник індивідуальної освітньої траєкторії – оволодіння інноваціями, віртуально-тренінговим технологіями; мають застосовуватися ілюстрації, конкретні приклади, схеми тощо;

в) принцип науковості у проектуванні індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника, який часто лише декларується й розуміється у вузькоемпіричному, а не в діалектичному значенні; принцип науковості вимагає, щоб педагог глибоко усвідомлював в умовах війни завдання і складники індивідуальної освітньої траєкторії, орієнтувався в навчальній роботі на уявлення про неперервну освіту як відкриту систему, а про розвиток як слухача за індивідуальною освітньою траєкторією – як на самоорганізований процес (поєднував формальну, неформальну й інформальну освіту); реалізація принципу науковості в успішному проектуванні й реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника внутрішньо пов'язана зі зміною у нього типу педагогічного мислення, нав'язаного попередньою системою неперервної освіти, саме з переходом до розвинутого теоретичного педагогічного мислення, що лежить в основі його творчого ставлення до педагогічної практики; слухач має чітко відчувати новизну і своєрідність уявлень про успішне проектування й реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії, у

нього має бути сформований дослідницький підхід до процесу проектування й реалізації означеної траєкторії; принцип науковості передбачає відповідність курсів таким вимогам: 1) їхній зміст має відповідати рівню сучасної науки; 2) знайомити зі структурою, алгоритмами, прийомами й методами проектування індивідуальної освітньої траєкторії; 3) розкривати закони і закономірності процесу означеного проектування;

г) принцип наочності передбачає у проектуванні індивідуальної освітньої траєкторії перехід від конкретного до загального (проект у вигляді знакових моделей, які можуть бути матеріальними, графічними чи словесними);

д) принцип предметності фіксує можливість і доцільність відкриття слухачами загального змісту проекту індивідуальної освітньої траєкторії як основи для подальшого виявлення окремих його позицій, тобто передбачається протилежний підхід – «від загального до конкретного»; тому важливо запропонувати їм універсальну модель індивідуальної освітньої траєкторії – природовідповідну, захоплюючу, необхідну для реальної роботи над собою як особистістю (якості) і професіоналом (функції); дотримання принципу предметності забезпечить виділення загального у проекті індивідуальної освітньої траєкторії й побудову на її основі конкретного проекту; це радикально змінить можливості педагогічного працівника у проектуванні індивідуальної освітньої траєкторії;

е) принцип розвивального навчання на курсах підвищення кваліфікації як ресурсів проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни передбачає можливість управління часом (темпом) і змістом (структурою) проекту педагогічного працівника індивідуальної освітньої траєкторії за допомогою цілеспрямованої організації навчальних впливів;

є) принцип демократизації, пов'язаний зі створенням на курсах підвищення кваліфікації сприятливих демократичних умов для педагогічних працівників, що сприятиме ефективному проектуванню та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії в умовах війни; важливими є рівноправність, взаємна зацікавленість у розвитку всіх суб'єктів неперервної освіти;

ж) принцип саморозвитку особистості полягає у забезпеченні розвитку самостійності

слухача у стратегії успішного проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, формуванні її мети, плануванні етапів; принцип виявляється в активності особистості слухача, його самовдосконаленні, на що вказують дослідники (Н. Білик [6; 14, с. 3–8]; І. Зязюн [2, с. 11–57]; Л. Лебедик [3]; Н. Лосева [4, с. 49–53; 17, с. 211–231]; Т. Мулеса [12, с. 60–68]; І. Пасько [7]; В. Радул [10, с. 15–20]; О. Рагі [12, с. 60–68]; Л. Сігаєва [11, с. 165–176]; І. Сметана [13, с. 74–78]; В. Солодовник [13, с. 74–78]; В. Стрельников [3; 12, с. 60–68; 13, с. 74–78; 18, с. 35–43] та ін.); серед цілей слухачів у стратегії проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії має першочергове значення сфера потреб, інтересів, мотивів, здібностей до творчої професійної діяльності; системоутворюючою особистісною якістю, що забезпечує саморозвиток педагогічного працівника за індивідуальною освітньою траєкторією є рефлексія, адже курсист має розвивати себе й активно культивувати в собі, завдяки рефлексії, свою неповторну індивідуальну освітню траєкторію, власну індивідуальність і творчий педагогічний потенціал;

з) принцип психологічної підтримки розвитку слухачів за індивідуальною освітньою траєкторією передбачає зміну функцій психологічної служби у закладах неперервної освіти, яка має надавати індивідуальну консультативну допомогу, що важливо в умовах війни; а домінуюча їхня функція в неперервній освіті із проведення групових форм занять, групових тренінгів сприяє розвитку професійного мислення, а не розвитку на основі індивідуальної освітньої траєкторії творчих педагогічних якостей особистості слухача; його особистий контакт із кваліфікованим психологом є унікальним засобом його індивідуальної підтримки, якщо він усвідомлює власну потребу успішного проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії.

Виконання означених дидактичних принципів дає змогу визначити психолого-педагогічні умови, за яких успішне проектування та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії слухача стане метою курсів підвищення кваліфікації, їй буде підпорядкована вся система неперервної освіти, не буде стихійним процесом і суперечити установкам традиційної системи неперервної освіти.

Отже, аналіз сучасної педагогічної, філософської, психологічної, соціологічної

літератури допоміг визначити соціальні і психолого-педагогічні умови, які позитивно впливають на якість проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії слухача: 1) сучасне інформаційне суспільство, що створює додаткові можливості для проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах неперервної освіти; 2) гуманізація системи неперервної освіти, що впливає на вибір слухачів життєво важливих цінностей, на самовизначення і розвиток за індивідуальною освітньою траєкторією; 3) освітнє законодавство, яке надає можливості вибору педагогічним працівником індивідуальної освітньої траєкторії; 4) високий рівень професіоналізму організаторів системи курсів підвищення кваліфікації у руслі сучасної парадигми особистісно-центрованої освіти.

Висновки. Розгляд концептуальних основ підвищення кваліфікації, зокрема, його принципів, які створюють умови для успішного проектування і реалізації індивідуальної освітньої траєкторії слухача, показав, що акцент зроблений на їхньому суб'єктивному досвіді та активності у проектуванні й реалізації індивідуальної освітньої траєкторії. Педагогічний працівник зміг побачити свою працю в цілому, продемонструвати здатність вийти за межі буденної щоденної практики, зробити педагогічну працю предметом індивідуальної освітньої траєкторії й подальшого практичного перетворення. Це дає змогу педагогічному працівнику: а) конструювати у подальшій діяльності власне майбутнє у проєкті індивідуальної освітньої траєкторії; б) правильно розуміти, осмислювати, оцінювати труднощі і протиріччя професійної діяльності; в) самостійно й конструктивно вирішувати професійні проблеми через проєкт індивідуальної освітньої траєкторії, складений на основі власних ціннісних орієнтацій; г) розглядати професійні труднощі як стимул для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії. Вирішальним елементом ситуації успішного проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії є необхідність робити вибір напряму руху означеною траєкторією, що дає відчуття свободи й відповідальності.

Зважаючи на нові парадигмальні підходи, методологія дослідження проблеми успішного проектування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії слухачів передбачає:

а) особистісну орієнтацію системи неперервної освіти, орієнтацію на актуальні потреби особистості у процесі її конструктивного професійного саморозвитку, самовизначення і професійної самореалізації; б) акцент на розвитку особистості слухача, коли система курсів підвищення кваліфікації розглядається як ресурс проєктування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії педагогічного працівника в умовах війни, розгортання його особистісного потенціалу, самоактуалізації, руху до реалізації індивідуальної освітньої траєкторії у контексті перспектив професійного шляху; в) культурну спрямованість системи неперервної освіти на відміну від ідеології втілення соціальних вказівок.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у дослідженні можливостей системи неперервної освіти для стимулювання індивідуальної освітньої траєкторії та створення умов для розвитку слухачів за індивідуальною освітньою траєкторією. Педагогічні працівники мають активно конструювати своє майбутнє, вирішувати освітні проблеми на основі правильних ціннісних орієнтацій, розглядати професійні труднощі в умовах війни як стимул для вдосконалення освітньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38/39. ст. 380. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи* : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : ВІПОЛ, 2000. С. 11–57.
3. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю., Стрельников М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін : навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2020. 303 с. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703>
4. Лосева Н., Стрельников В. Розвиток готовності педагогічних працівників до самовдосконалення на основі короткотермінових курсів-тренінгів. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 1 (190). С. 49–53. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/194128>
5. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 2. С. 27–40.
6. Науково-методичний підхід до вдосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників у

системі підвищення кваліфікації : електрон. навч.-метод. посіб. / упоряд.: І. О. Калініченко, Н. І. Білик. Полтава : ПОІППО, 2021. 184 с. URL: http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf

7. Пасько І. Гроші (не) ходять за вчителем: про проблеми й зміни в системі підвищення кваліфікації вчителів. URL: <https://nus.org.ua/articles/groshi-ne-hodyat-za-vchytel-pro-problemy-j-zminy-v-systemi-pidvyshhennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv/>

8. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-n#n10>

9. Про освіту дорослих : проект Закону України від 10.02.2022 № 7039. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/L06948A>

10. Радул В. В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 15–20.

11. Сігаєва Л. Є. Андрагогіка – теорія ціложиттєвого розвитку особистості. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Київ : ЕКМО, 2010. Вип. 3, ч. II. С. 165–176.

12. Стрельников В., Раті О., Мулеса Т. Розвиток у викладачів закладів фахової передвищої освіти навичок застосування сучасних технологій навчання в умовах інклюзивного освітнього простору. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 60–68. URL : <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/279765/276089>

13. Стрельников В., Сметана І., Солодовник В. Навчання лідерству майбутніх фахівців у лісовому коледжі. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 1 (202). С. 74–78. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/252258/250510>

14. Bilyk N. Advanced training personal-courses as a way of self-designing of teacher's educational trajectory. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. No. 28 (4). P. 3–8. (Canada) ISSN 2313-7525. Orcid iD 0000-0003-2344-5347

15. Shara S. O., Vorona L. I., Kalinichenko I. O., Lebedyk L. V., Olifira L. M. The formation of the humanistic position of the student in the educational process. *Journal of Intellectual Disability. Diagnosis and Treatment*. 2020. Vol. 8, № 3. P. 472–484.

16. Strelnikov V. Yu., Lebedyk L. V., Hura T. V., Sysoieva S. I., Stankevych S. V., Shapovalova E. V., Avilova O. Ye. Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. № 11 (2). P. 349–351. URL: <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>

17. Strelnikov V., Losyeva N. Zasady opracowania podstawowego modelu dyscypliny naukowej w systemie dydaktycznym szkolnictwa wyższego na Ukrainie. *Paideia*. Warszawa : Collegium Verum, 2020. № 2. P. 211–231.

18. Strelnikov V. Yu. Concept of designing advanced postgraduate pedagogical education, development and selfdevelopment of teacher pedagogical skills in the new Ukrainian school. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School* : monograph / edit.: I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague : OKTAN PRINT s.r.o. 2020. P. 35–43.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada (VVR)]*, 38/39, 380. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Zyazyun, I. A. (2000). Intelktualno-tvorchyy rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoyi osvity [Intellectual and creative personality development in the conditions of continuous education]. In I. A. Zyazyun (Ed.), *Neperervna profesiyna osvita: problemy, poshuky, perspektyvy [Continuing professional education: problems, searches, prospects]: monohrafiya* (pp. 11-57). Kyiv: VIPOL [in Ukrainian].
3. Lebedyk, L. V., Strelnikov, V. Yu., & Strelnikov, M.V. (2020). *Suchasni tekhnolohiyi navchannya i metodyky vykladannya dystsyplin [Modern learning technologies and methods of teaching disciplines]: navchalno-metodychnyy posibnyk dlya slukhachiv kursiv pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv serednoyi, profesiynoyi (profesiyno-tekhnichnoyi), fakhovoyi peredvyshchoyi ta vyshchoyi osvity*. Poltava: ASMI. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15703> [in Ukrainian].
4. Losyeva, N., & Strelnikov, V. (2020). Rozvytok hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do samovdoskonalennya na osnovi korotkotermynovykh kursiv-treninhiv. [Development of the readiness of pedagogical workers for self-improvement based on short-term training courses]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 1 (190), 49-53. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/194128> [in Ukrainian].
5. Morhun, V. F. (1992). Kontseptsiya bahatovymirnoho rozvytku osobystosti ta yiyi zastosuvannya [The concept of multidimensional personality development and its application]. *Filosofska i sotsiolohichna dumka [Philosophical and sociological thought]*, 2, 27-40 [in Ukrainian].
6. Kalinichenko, I. O., & Bilyk, N. I. (Comps.). (2021). *Naukovo-metodychnyy pidkhid do vdoskonalennya pedahohichnoyi maysternosti pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi pidvyshchennya kvalifikatsiyi [A scientific and methodological approach to improving the pedagogical skill of pedagogical workers in the system of professional development: electronic]: elektron. navch.-metod. posib*. Poltava: POIPPO. Retrieved from http://poippo.pl.ua/images/2021/modul-2021_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf [in Ukrainian].
7. Pasko, I. (2023). *Hroshi (ne) khodyat' za vchytelem: pro problemy y zminy v systemi pidvyshchennya kvalifikatsiyi vchyteliv [Money (doesn't) follow the teacher: about problems and changes in the teacher training system]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/groshi-ne-hodyat-za-vchytelem-pro-problemy-j-zminy-v-systemi-pidvyshchennya-kvalifikatsiyi-vchyteliv/> [in Ukrainian].
8. *Poryadok pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [The procedure for improving the qualifications of pedagogical and scientific-pedagogical workers]*. (2019). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r. № 800. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-n-#n10> [in Ukrainian].
9. *Pro osvitu doroslykh [On Adult Education]: proekt Zakonu Ukrainy vid 10.02.2022 № 7039*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JI06948A> [in Ukrainian].
10. Radul, V. V. (2011). Sotsialna zrilist yak vershyna akmeolohichnoho rozvytku osobystosti [Social maturity as the pinnacle of acmeological personality development]. *Ridna shkola [Native school]*, 3, 15-20 [in Ukrainian].
11. Sihayeva, L. Ye. (2010). Andrahohika – teoriya tsilozhyttyevoho rozvytku osobystosti [Andragogy – the theory of lifelong personality development]. In *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka [Pedagogical process: theory and practice]* (Is. 3, p. II, pp. 165-176). Kyiv: EKMO [in Ukrainian].
12. Strelnikov, V., Rati, O., & Mulesa, T. (2023). Rozvytok u vykladachiv zakladiv fakhovoyi peredvyshchoyi osvity navychok zastosuvannya suchasnykh tekhnolohiy navchannya v umovakh inklyuzyvnoho osvith'oho prostoru [Development of the skills of the teachers of institutions of professional preliminary higher education in the application of modern learning technologies in the conditions of an inclusive educational space]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 3 (210), 60-68. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/279765/276089> [in Ukrainian].
13. Strelnikov, V., Smetana, I., & Solodovnik, V. (2022). Navchannya liderstvu maybutnikh fakhivtsiv u lisovomu koledzhi [Leadership training of future specialists at the forestry college]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 1 (202), 74-78. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/252258/25051> [in Ukrainian].
14. Bilyk, N. (2018). Advanced training personal-courses as a way of self-designing of teacher's educational trajectory. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*,. 8 (4), 3-8. ISSN 2313-7525 Orcid iD 0000-0003-2344-5347
15. Shara, S. O., Vorona, L. I., Kalinichenko, I. O., Lebedyk, L. V., & Olifira, L. M. (2020). The formation of the humanistic position of the student in the educational process. *Journal of Intellectual Disability. Diagnosis and Treatment*, 8, 3, 472-484.
16. Strelnikov, V.Yu., Lebedyk, L.V., Hura, T.V., Sysoieva, S.I., Stankevych, S.V., Shapovalova, E.V., & Avilova, O.Ye. (2021). Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*, 11 (2), 349-351. Retrieved from <https://www.ujecology.com/articles/leadership-and-social-work-in-the-environmental-management-system.pdf>
17. Strelnikov, V., & Losyev, N. (2020). Zasady opracowania podstawowego modelu dyscypliny naukowej w systemie dydaktycznym szkolnictwa wyższego na Ukrainie. *Paideia*, 2, 211-231.
18. Strelnikov, V. Yu. (2020). Concept of designing advanced postgraduate pedagogical education, development and selfdevelopment of teacher pedagogical skills in the new Ukrainian school. In I. F. Prokopenko, & I. M. Trubavina (Eds.), *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph* (pp. 35-43). Prague: OKTAN PRINT s.r.o.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 27.10.2023

УДК 37.064.1/2:37.018.4:004

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-48-52](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-48-52)

Іваницька Наталія Анатоліївна,
кандидатка педагогічних наук, директорка,
Чернігівська загальноосвітня школа I-III ступенів №35
Чернігівської міської ради Чернігівської області, Україна
Nataliia Ivanytska,
Candidate of Pedagogical Sciences, Director,
Chernihiv Secondary School of I-III degrees N35
Chernihiv City Council of Chernihiv Region, Ukraine
E-mail: nataliaivanucka.01@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1422-1176>

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

A Розкрито особливості професійної взаємодії вчителів початкової та базової школи в системах «вчитель-психологічна служба», «вчитель-група вчителів», «вчитель-адміністрація школи». Описано переваги та недоліки для кожної із них в умовах змішаного навчання учасників освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти. Проаналізовано вимоги сучасних нормативних документів щодо організації офлайн- та онлайн-співпраці педагогічних працівників із метою формування їх науково-дослідницьких компетентностей. Відображено можливості сучасних електронних ресурсів Viber, Telegram, Google Classroom, Zoom для професійної онлайн-взаємодії в зазначених системах.

Ключові слова: професійна взаємодія; початкова школа; базова школа; змішане навчання; загальноосвітня школа

The state of the implementation of partnership pedagogics in an institution of general secondary education in conditions of mixed education

S The article reveals the peculiarities of the professional interaction of primary and basic school teachers in the systems "teacher-psychological service", "teacher-group of teachers", "teacher-school administration". The advantages and disadvantages of each of them in the conditions of mixed education of the participants of the educational process in the institution of general secondary education are described. The requirements of modern normative documents regarding the organization of offline and online cooperation of pedagogical workers with the aim of forming their scientific and research competences were analyzed. The possibilities of modern electronic resources such as Viber, Telegram, Google Classroom, and Zoom for professional online interaction in the specified systems are shown. Aspects of partnership interaction are highlighted: considering the basics of pedagogical psychology; possession of the psychological culture of communication; formed psychological competence of the teacher; orientation of partnership activity on the development of activity, thinking; observance of a democratic way of partnership activity; and creation of a favorable psychological and pedagogical environment for revealing the potential of children. The following areas of joint interaction among teachers have been identified: creation of dialogue platforms for open partnership; preparation for the implementation of the goals and objectives of STEM education; and preparation of science and mathematics teachers for the use of digital resources in the educational process. Directions of professional interaction in the "teacher-group of teachers" and "teacher-group of teachers-school administration" systems are described, considering the pedagogical internship program, a set of competence-building activities, creating the necessary conditions for organizing a pedagogical internship, and familiarizing a young teacher with the school's activities.

Keywords: professional interaction; elementary school; basic school; mixed education; comprehensive school

Актуальність проблеми. Становлення української освіти в нових умовах сьогодення все більше потребує дотримання принципів гуманізму та демократизації у взаємовідносинах між учасниками освітнього процесу. Тому практична реалізація у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) компетентнісної парадигми освіти та педагогіки партнерства стає актуальнішою.

Педагогіка співробітництва, вивченню якої присвячені дослідження І. Волкова, І. Іванова, Є. Ільїна, В. Караковського, С. Лисенкової, В. Шаталова, М. Щетиніна, виступає прототипом педагогіки партнерства.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що педагогіка партнерства є напрямом педагогічної взаємодії. Згідно з дослідженнями І. Прокопенко

[11, с. 10–11] в науковій літературі виокремлено такі основні моделі педагогічної взаємодії: авторитарна, особистісно зорієнтована, індивідуально орієнтована, самоорієнтуюча. Згідно з дослідженням Л. Карпової [2, с. 18–19] в основі взаємодії учасників освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства – низка педагогічних принципів, серед яких найважливішими в межах обраної нами проблематики наступні принципи: варіативності, транспарентності, партнерства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для систем професійної взаємодії «вчитель-психологічна служба», «вчитель-група вчителів», «вчитель-адміністрація школи», які недостатньо досліджені для співпраці вчителів початкової та базової школи, набуває нового змісту самоорієнтуюча модель.

Метою статті є визначення для кожної із зазначених систем професійної взаємодії вчителів початкової та базової школи, які викладають предмети природничо-математичного циклу, переваг і недоліків їх офлайн- та онлайн-співпраці в умовах змішаного навчання у ЗЗСО.

Викладення основного матеріалу дослідження. На важливість професійної офлайн-взаємодії у системі «вчитель-психологічна служба» вказано у дослідженнях О. Онаць, А. Данко [4], що пов'язано із необхідністю врахування у ЗЗСО інклюзивної освіти учнів. Актуальними для нашого дослідження є праці, в яких розглядаються інклюзивне освітнє середовище, де за співпраці вчителів та шкільного психолога створюються умови для вдосконалення комунікативних навичок при роботі з усіма учнями класу, у тому числі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) та з учнями, здібними до навчання. Відповідно до цього серед переваг професійної офлайн-взаємодії в системі «вчитель-психологічна служба школи», на нашу думку, можна виділити наступні: розширення діапазону способів вирішення існуючих проблем; допомога в реалізації власних ресурсів для розв'язання питань; більша ймовірність організації довірчого діалогу; можливість отримання інформації щодо організації інклюзивного навчання. Відповідно до переваг професійної онлайн-взаємодії в системі «вчитель-психологічна служба» виділяємо наступні: опосередковане спілкування, конфіденційність одержання інформації,

дотримання етичних принципів, надання вчасної професійної психологічної допомоги; доступ до різноманітних джерел інформації завдяки використанню Інтернет; підвищення ефективності спілкування за рахунок використання «Ефекту обмеженої комунікації» та «Ефекту довірливості» [3, с. 11].

Крім переваг, професійна офлайн-взаємодія в системі «вчитель-психологічна служба школи» має також певні недоліки: несвоєчасність в отриманні психологічної допомоги, обумовлена різними суб'єктивними причинами; обмеженість джерел інформації (переважно суб'єкт-суб'єктна взаємодія); потребує сучасного технічного та методичного забезпечення, володіння методикою онлайн-спілкування. Оскільки керівником ЗЗСО є директор, то для організації педагогіки партнерства необхідно враховувати базовий нормативний документ – «Професійний стандарт «Керівник (директор) ЗЗСО» (далі Професійний стандарт) [10]. Серед загальних компетентностей керівника, визначених у Професійному стандарті [там само, с. 8–9], є такі компетентності: здатність до міжособистісної взаємодії, робота в команді; здатність до системного та критичного мислення, аналізу та синтезу інформації з різних джерел. Відповідно до переліку професійних компетентностей керівника ЗЗСО найвагомішими, на наш погляд, для професійної взаємодії в системі «вчитель-адміністрація школи» є наступні: компетентність стратегічного управління закладом освіти; компетентність стратегічного управління персоналом; лідерська компетентність; емоційно-етична компетентність; компетентність педагогічного, соціального та мережевого партнерства; забезпечення співпраці залучених фахівців (психологів, асистентів учителя тощо) для надання додаткової підтримки особам з ООП; інклюзивна компетентність; організація забезпечення інклюзивного навчання, психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП; інформаційно-цифрова компетентність [там само, с. 10–11]. Отже, зазначені професійні компетентності керівника ЗЗСО, визначені Професійним стандартом, є основою для професійної взаємодії педагогічних працівників у системі «вчитель-адміністрація школи».

Для партнерської професійної офлайн-взаємодії в системі «вчитель-адміністрація школи» можна виділити такі переваги:

налагоджування соціальної взаємодії, співробітництва з колегами; попередження та розв'язання конфліктів; урахування особливостей педагогів. Однак, крім переваг, офлайн-взаємодія для вказаної системи має також і певні недоліки: виникає потреба у комплексному методичному забезпеченні формування в учасників взаємодії емоційно-етичної, інклюзивної компетентностей і компетентностей соціального партнерства.

Відповідно до наказу МОН України від 09.01.2019 р. №17 «Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти» [9] управлінням ДСЯО розроблені критерії оцінювання освітніх та управлінських процесів у ЗЗСО. Найвагомими є такі напрями оцінювання, які можуть бути застосовані як для професійної взаємодії як в офлайн, так і онлайн: «Діяльність педагогічних працівників закладу освіти»; «Налагодження співпраці зі здобувачами освіти, їх батьками, працівниками закладу освіти»; «Наявність стратегії розвитку та системи планування діяльності закладу, моніторинг виконання поставлених цілей та завдань».

Відповідно до методичних рекомендацій щодо організації дистанційного навчання [5, с. 10–11] особливого значення набуває співпраця в системі «вчитель-адміністрація школи» для реалізації завдань індивідуальної освітньої траєкторії осіб з ООП вчителями та асистентами вчителів: спільне обговорення та аналіз індивідуальної програми розвитку дитини, календарно-тематичне планування, вибір тем для вивчення в дистанційному режимі, розроблення тематичних завдань у системі онлайн-навчання у межах встановленого навантаження. Тому для партнерської професійної онлайн-взаємодії в системі «вчитель-адміністрація школи» можна виділити такі переваги: оволодіння певним інструментарієм із використання сучасних освітніх ресурсів та організація своєчасного навчання вчителів; урахування технічних можливостей учасників взаємодії, їх доступ до мережі Інтернет. Серед недоліків професійної онлайн-взаємодії в зазначеній системі виділяємо наступні: потреба у виборі дієвих форм співпраці, спрямованих одночасно на професійний розвиток вчителів та адміністрації школи; пошук альтернатив щодо реалізації заходів із формування академічної доброчесності як учителів, так і адміністрації школи.

Складник системи професійної офлайн-взаємодії «вчитель-група вчителів» у науковій літературі [1; 6] найчастіше розглядають з позиції технології партнерства. Основою партнерства у системі професійного розвитку педагогів Л. Покроєва [6, с. 66] обирає кластерний підхід, який полягає в тому, що освітній кластер виступає інструментом партнерської взаємодії освітніх установ для взаємообміну ресурсами, ідеями, інформацією, налагодження ефективних комунікацій через створення освітніх ХАБів, технопарків. Серед ефективних форм педагогічної взаємодії Л. Покроєва [там само, с. 69] вказує педагогічні школи цільового навчання (педагогічна інтернатура, школа педагога-новатора тощо), які мають тематичну спрямованість; мобільні творчі колективи педагогічних працівників; Інтернет-спільноти вчителів різних предметів; методичні студії. Згідно з наказом МОН від 25.10.2021 р. №1128 «Про затвердження Положення про педагогічну інтернатуру» [7] замість застарілої форми роботи із молодими вчителями (Школи молодого вчителя) вступає в дію сучасніший формат професійної взаємодії вчителів – педагогічна інтернатура, що передбачає реалізацію системи заходів, спрямованих на набуття педагогічними працівниками фахової майстерності, формування професійних компетентностей, адаптацію до умов педагогічної діяльності.

Серед переваг професійної офлайн-взаємодії в системі «вчитель-група вчителів» Ж. Вихрестенко [1, с. 7] виділяє: оптимізацію виконання роботи, ефективність засвоєння нового, формування мотивів і професійного інтересу, активізацію діяльності (планування, рефлексія, самоконтроль, взаємоконтроль). Крім переваг, автор [там само, с. 7] виділяє також і низку недоліків для групової професійної офлайн взаємодії для вказаної системи: утворення груп – їх складу, витрата часу на підготування завдань для виконання роботи в групі. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1190 «Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників» одним із напрямів професійної взаємодії є сертифікація вчителів [8], метою якої є виявлення експертами та заохочення педагогічних працівників із високим рівнем професійної майстерності. Сертифікація вчителя передбачає як офлайн, так і онлайн професійну взаємодію педагогічних працівників. Професійну

онлайн-взаємодію в системі «вчитель-група вчителів» на практиці переважно реалізують через режими вебконференцій, вебінарів через Viber, Telegram, Google Classroom, Zoom тощо. Оскільки онлайн-взаємодії в системі «вчитель-учні» та «вчитель-група вчителів» передбачають використання однакових електронних освітніх ресурсів, то переваги та недоліки онлайн-взаємодії у зазначених системах будуть, на нашу думку, ідентичними.

Результати дослідження. За підсумками аналізу стану реалізації педагогіки партнерства можна стверджувати, що педагогічна взаємодія в системах «вчитель-учень» та професійна взаємодія в системах «вчитель-група вчителів», «вчитель-адміністрація школи», «вчитель-психологічна служба школи» має низку спільних переваг для очної (партнерство за принципом «кращий серед рівних», розширення діапазону способів вирішення проблем на основі реалізації власних ресурсів тощо) та дистанційної (максимальна індивідуалізація термінів і темпу взаємодії; підвищення рівня самостійності через опосередковане спілкування; надання можливості співпраці без територіальних і часових обмежень; дотримання етичних принципів через «Ефект довірливості»; доступ до різних джерел інформації завдяки використанню Інтернет тощо) співпраці.

Висновки з даного дослідження. Застосування сучасних форм офлайн- та онлайн-взаємодії педагогічних працівників має низку переваг, але й неоподоблене недоліків. Серед загальних недоліків під час дистанційної взаємодії для кожної із зазначених систем можна вказати наступні: відсутність емоційного забарвлення та потреба в оволодінні методикою онлайн-спілкування; обмеженість у використанні в часі у відповідності до санітарно-гігієнічних вимог; потреба у відповідному сучасному технічному та методичному забезпеченні. Під час очної професійної партнерської взаємодії в системах «вчитель-учень», «вчитель-група вчителів», «вчитель-адміністрація школи», «вчитель-психологічна служба школи» також спостерігаються певні недоліки: недостатнє методичне забезпечення щодо організації взаємодії; необхідність урегулювання проблем, що можуть виникати на рівні міжособистісної взаємодії.

Перспективи подальших розвідок.

Незважаючи на продуманість системи партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу, у сучасному ЗЗСО існує низка суперечностей, що гальмують успішність професійної взаємодії. У першу чергу, такі суперечності пов'язані з необхідністю у підсиленні позитивних факторів професійної взаємодії в офлайн та онлайн та зменшенні відповідних їх негативних факторів, тобто потребою у раціональному поєднанні дистанційної та очної форми співпраці учасників освітнього процесу – організації взаємодії в умовах змішаного навчання та взаємонавчання. По-друге, виникає необхідність у вдосконаленні процесу партнерської взаємодії між учителями початкової та базової школи, оскільки реформування освіти та реалізація принципів педагогіки партнерства відповідно до вимог НУШ відбувається поступово, починаючи з 1–4-х класів, і продовжується у 5–6-х класах. Обмін досвідом у взаємонавчанні між учителями початкової та базової школи в межах закладу освіти дозволить, на нашу думку, врахувати специфіку та особливості організації освітнього процесу. Оскільки співпраця між педагогічними працівниками у ЗЗСО недостатньо розкрита у сучасних наукових працях, то обрана тематика дослідження є актуальною та потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Вихрестенко Ж. В. Формування готовності до групової навчальної діяльності майбутніх учителів початкових класів засобами технології партнерства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав, 2020. 25 с.
2. Карпова Л. Г. Теоретико-методичні засади створення освітньо-розвивального середовища в спеціалізованих закладах загальної середньої освіти для обдарованих дітей : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Харків, 2019. 42 с.
3. Марухина І. В., Кондратенко Л. О. Особливості реалізації основних напрямків роботи спеціаліста психологічної служби в умовах дистанційної освіти. *Організація психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу освітнього процесу в умовах дистанційного навчання* : метод. рек. / за заг. ред. І. В. Марухиної. Суми, 2021. С. 4–16.
4. Онаць О., Данко А. Психологічні аспекти педагогіки партнерської взаємодії в закладах освіти в підручнику для керівника. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. № 29. С. 172–184. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-29-172-184>
5. Організація дистанційного навчання в школі : методичні рекомендації. URL: <http://surl.li/ckqz> (дата звернення: 15.03.2023).

6. Покроєва Л. Д. Кластерний підхід як основа мережевого партнерства у системі професійного розвитку педагогів. *Партнерство в освіті. Практика взаємодії у контексті освітньої діяльності на шляху розбудови Нової української школи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : Харків. академія неперервної освіти, 2022. С. 64–71. URL: <http://surl.li/fmrxi> (дата звернення: 15.03.2023).

7. Про затвердження Положення про педагогічну інтернатуру : наказ МОНУ від 25.10.2021 р. № 1128. URL: <http://surl.li/fnjllq> (дата звернення: 16.03.2023).

8. Про затвердження Положення про сертифікацію педагогічних працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text>

9. Про затвердження Порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : наказ МОНУ від 09.01.2019 р. № 17. URL: <http://surl.li/akxck> (дата звернення: 13.03.2023).

10. Про затвердження професійного стандарту “Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти : наказ Міністерства економіки України від 17.09.2021 р. №17. URL: <http://surl.li/akxck> (дата звернення: 13.03.2023).

11. Прокопенко І. А. Система підготовки майбутніх учителів до фасилітаційної взаємодії з учнями закладів загальної середньої освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2021. 43 с.

References

1. Vykhestenko, Zh. V. (2020). *Formuvannya hotovnosti do hrupovoi navchalnoi diialnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy tekhnolohii partnerstva [Formation of readiness for group educational activities of future primary school teachers by means of partnership technology]*. (Extended abstract of PhD diss.). Pereiaslav [in Ukrainian].

2. Karpova, L. H. (2019). *Teoretyko-metodychni zasady stvorennia osvitho-rozvyvalnoho seredovyshcha v spetsializovanykh zakladakh zahalnoi serednoi osvity dlia obdarovanykh dite [Theoretical and methodological principles of creating an educational and developmental environment in specialized institutions of general secondary education for gifted children]*. (Extended abstract of D diss.). Kharkiv [in Ukrainian].

3. Marukhyna, I. V., & Kondratenko, L. O. (2021). Osoblyvosti realizatsii osnovnykh napriamkiv roboty spetsialista psykholohichnoi sluzhby v umovakh dystantsiinoi osvity [Peculiarities of implementation of the main areas of work of a psychological service specialist in the conditions of distance education]. In I. V. Marukhyna (Ed.), *Orhanizatsiia psykholohichnoho suprovodu ta sotsialno-pedahohichnoho patronazhu osvitho protsesu v umovakh dystantsiinoho navchannia [Organization of psychological support and socio-pedagogical patronage of the educational process in distance learning conditions]*: metod. rek. (pp. 4-16). Sumy [in Ukrainian].

4. Onats, O., & Danko, A. (2023). Psykholohichni aspekty pedahohiky partnerskoi vzaiemodii v zakladakh osvity v pidruchnyku dlia kerivnyka [Psychological aspects of the pedagogy of partnership interaction in educational institutions in a textbook for managers]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*

[Problems of the modern textbook], 29, 172-184. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-29-172-184> [in Ukrainian].

5. *Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia v shkoli [Organization of distance learning at school]*: metodychni rekomendatsii. Retrieved from <http://surl.li/ckqz> [in Ukrainian].

6. Pokroieva, L. D. (2022). Klasternyi pidkhid yak osnova merezhevoho partnerstva u systemi profesiinoho rozvytku pedahohiv [Cluster approach as the basis of network partnership in the system of professional development of teachers]. In *Partnerstvo v osviti. Praktyka vzaiemodii u konteksti osvitho diialnosti na shliakhu rozbudovy Novoi ukrainskoi shkoly [Partnership in education. The practice of interaction in the context of educational activities on the way to the development of the New Ukrainian School]*: materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (pp. 64-71). Kharkiv: Kharkivska akademiia neperervnoi osvity. Retrieved from <http://surl.li/fmrxi> [in Ukrainian].

7. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pedahohichnu internaturu [On the approval of the Regulation on pedagogical internship]*: nakaz MONU vid 25.10.2021 r. № 1128. Retrieved from <http://surl.li/fnjllq> [in Ukrainian].

8. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sertyfikatsiuiu pedahohichnykh pratsivnykiv [On the approval of the Regulation on the certification of teaching staff]*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2018 r. № 1190. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

9. *Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia instytutsiinoho audytu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [On the approval of the Procedure for conducting an institutional audit of institutions of general secondary education]*: nakaz MONU vid 09.01.2019 r. № 17. Retrieved from <http://surl.li/akxck> [in Ukrainian].

10. *Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu “Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity [About the approval of the professional standard “Head (director) of the institution of general secondary education]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 17.09.2021 r. №17. Retrieved from <http://surl.li/akxck> [in Ukrainian].

11. Prokopenko, I. A. (2021). *Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv do fasylitatsiinoi vzaiemodii z uchniamy zakladiv zahalnoi serednoi osvity [The system of training future teachers for facilitating interaction with students of general secondary education institutions]*. (Extended abstract of D diss.). Kharkiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.10.2023

УДК 377.018.48

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-53-57](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-53-57)

Лузан Людмила Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук,
проректорка з навчальної роботи,
професорка кафедри методики навчання мов і літератури,
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», Україна
Liudmyla Luzan,
Candidate of Pedagogical Sciences, Vice Rector
for Academic Work, Professor at the Department
of Methods of Languages and Literature,
MHEI Kharkiv Academy of Continuing Education, Ukraine
E-mail: Luzan.1307.luzan@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7174-7249>

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ВЕКТОРИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

A Розкриті основні вектори освітньої діяльності КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» щодо формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників. Особливу увагу приділено нормативно-правовому підґрунтя та деяким науковим доробкам з означеної проблематики. За результатами аналізу наукових джерел констатовано, що важливими питаннями в роботі педагогічних працівників, які починають працювати з учнями з особливими освітніми потребами, є розвиток власних професійних компетентностей (у тому числі – інклюзивної) відповідно до Професійного стандарту вчителя; організація освітнього процесу з урахуванням Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, індивідуальних особливостей і можливостей учнів. На основі практичного досвіду КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розкрито форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо формування інклюзивної компетентності.

Ключові слова: інклюзивна компетентність; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання; діти/учні з особливими освітніми потребами; професійна компетентність учителя; інклюзивна компетентність педагогічних працівників

Formation of teachers' inclusive competence: vectors of educational activity at the kharkiv academy of continuing education

S The main vectors of the educational activity of the Municipal Higher Educational Institution "Kharkiv Academy of Continuing Education" regarding the formation of inclusive competence of pedagogical workers are revealed. Particular attention is paid to the regulatory and legal basis and to some scientific developments on the specified issues. According to the results of the analysis of scientific sources, it was established that important issues in the work of pedagogical workers who start working with students with special educational needs (hereinafter SEN) are the development of their own professional competences (including inclusive ones) in accordance with the Professional Standard of the teacher; the organization of the educational process considering the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions; and the individual characteristics and capabilities of students. On the basis of the analysis of theoretical sources and practical experience of MHEI "Kharkiv Academy of Continuing Education", the forms of professional development of pedagogical workers regarding the formation of their inclusive competence were revealed: mobile inclusive resource center; training courses; and scientific and methodical webinars. To implement the National Strategy for the creation of a barrier-free space in Ukraine by 2030, the Kharkiv Academy of Continuing Education has developed a number of thematic special courses. With the aim of expanding the inclusive competence of teachers of inclusive institutions of general secondary education regarding the content and organization of the educational process, ensuring favorable conditions for learning for persons with special needs, and considering their individual needs, the Kharkiv Academy of Continuing Education held an inclusive marathon "Barrier-free Ukraine". To popularize achievements in the field of social inclusion and share experience in overcoming social exclusion, the competition "Best Inclusive Practices of Ukraine – 2023" was held.

Keywords: inclusive competence; inclusive education; inclusive learning; children/students with special educational needs; professional competence of teachers; inclusive competence of teaching staff

Актуальність проблеми. Після ратифікації Україною міжнародних договорів у сфері прав людини наша держава приділила особливу увагу питанню дітей з інвалідністю, порушенням психофізіологічного розвитку, а також забезпечення їх доступу та прав на якісну освіту. Тому організувати ефективне інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти є одним із пріоритетних завдань державної політики України в освітній галузі.

Статус інклюзивної освіти був затверджений на законодавчому рівні у сфері освіти. Відповідно до Конституції України та законодавства у сфері освіти, реабілітації та соціального захисту держава має забезпечити доступ до якісної освіти належного рівня дітям з освітніми потребами, спеціальною освітою з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини шляхом запровадження інклюзивного навчання [3].

Нині в умовах викликів Нової української школи, воєнного стану та навчання за дистанційною формою важливими питаннями в роботі педагогічних працівників, які починають працювати з учнями з особливими освітніми потребами (далі – ООП), є розвиток власних професійних компетентностей (у тому числі – інклюзивної) відповідно до Професійного стандарту вчителя; організація освітнього процесу з урахуванням Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, індивідуальних особливостей і можливостей учнів; у складі команди закладу освіти здійснення оцінки потреби дитини в наданні підтримки; розроблення ефективної освітньої траєкторії учня з ООП; забезпечення якості дистанційного навчання; сприяння розвитку й успішності та збереженню психічного здоров'я кожного учасника освітнього процесу. На тлі широкомасштабної російської агресії та введення воєнного стану на території України, особливо в Харкові, більшість директорів закладів освіти стикаються з проблемою створення інклюзивного освітнього середовища для навчання та розвитку дітей з ООП. Отже, питання інклюзивного навчання наразі є одним із першочергових.

Ми вивчили стан підвищення кваліфікації з удосконалення інклюзивної компетентності педагогічних працівників Харківської області.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Спробуємо розібратися в поняттях, що стосуються інклюзії. Згідно із Законом України «Про освіту» *інклюзивне навчання* – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників, а *інклюзивне освітнє середовище* – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку

здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей [4].

У Професійних стандартах: «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» [8], «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» [7], за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [9], «Вихователь закладу дошкільної освіти» [6] виокремлено в трудовій функції: «*Організація безпечного здорового освітнього середовища*» / «*Організація здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища*» / «*Організація або участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища*» [7; 8; 9].

Основою інклюзивної освіти, а водночас й умовою її успішності, є професійна кваліфікація, педагогічні та психологічні можливості вчителів, розуміння ними ідеї інклюзії та готовність працювати в умовах інклюзивного навчання. Усе більшого значення набуває нова модель професійної компетентності вчителя, що складається з багатьох здатностей, серед яких:

- здатність налагоджувати командну роботу для розв'язання спільних освітніх проблем;
- здатність до педагогічної підтримки осіб з ООП;
- здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня тощо [9].

Ю. Бойчук, О. Бородіна, О. Микитюк тлумачать *інклюзивну компетентність педагога* як інтегровану особистісну освіту на основі інклюзивних знань, а також спеціальних інклюзивних умінь і навичок, особистісно-професійних якостей важливих предметів, уміння оволодіти корекційно-розвивальними технологіями, факторів, що визначають готовність педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти [1].

Нам імponує думка науковців, які досліджували інклюзивну компетентність, що виявлятися в учителя вона може лише в єдності із цінностями особистості, а також з її інтересами та мотивацією до інклюзивної діяльності. Отже, нова місія вчителя в умовах інклюзивної освіти вимагає від нього високого рівня підготовленості, зокрема,

не лише володіння відповідними психолого-педагогічними знаннями, але й здатності застосовувати їх у нестандартних ситуаціях інклюзивного навчання. Загалом, сформованість інклюзивної компетентності у педагогів дозволяє їм ефективно здійснювати свою професійну діяльність у контексті спільного навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами та їхніми здоровими однолітками [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема підвищення рівня сформованості інклюзивної компетентності педагогічних працівників має як загальнодержавний, так і регіональний характер. Отже, у статті приділено суттєву увагу аспектам формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Мета статті: на основі практичного досвіду розкрити актуальні форми підвищення кваліфікації вчителів щодо формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників Харківського регіону через навчання на тематичних спецкурсах.

Викладення основного матеріалу. У квітні 2023 року було внесено зміни до ст. 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, а саме: не менше 10 відсотків загальної кількості годин мають бути спрямовані на вдосконалення знань, умінь і практичних навичок у частині роботи з учнями з особливими освітніми потребами [5].

Ураховуючи зазначене вище, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розробила низку заходів, що стосуються питання підвищення інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів освіти:

1. **Мобільний інклюзивно-ресурсний центр.** Відповідно до запиту працівників інклюзивно-ресурсних центрів різних селищних рад Харківської області з листопада 2022 року на постійній основі проходять виїзди автомобільного інклюзивно-ресурсного центру Академії для надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг дітям з ООП за місцем їх перебування, а також консультування фахівців місцевих інклюзивно-ресурсних центрів із

навчально-методичних питань щодо якісної роботи з такими дітьми.

2. **Інклюзивний марафон «Безбар'єрна Україна».** З метою розширення інклюзивної компетентності педагогів інклюзивних ЗЗСО щодо змісту й організації освітнього процесу, забезпечення сприятливих умов навчання осіб з ООП з урахуванням їх індивідуальних потреб при Академії проходить Інклюзивний марафон «Безбар'єрна Україна» у межах ХАБу «Інклюзивна освіта» регіонального проєкту «Освітній технопарк Харківщини – 2030».

Під час марафону висвітлювалися такі актуальні питання:

1) **Формувальне оцінювання в навчанні дітей з ООП** (використання сучасних підходів до оцінювання в умовах Концепції НУШ. Акцент зроблено на ефективності формувального оцінювання для дітей з ООП, адже воно дозволяє: відстежувати особистісний розвиток дитини, хід опанування нею навчального досвіду; вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку учня; діагностувати досягнення дитини на кожному з етапів процесу навчання; вчасно виявляти проблеми; мотивувати учня до прагнення здобути максимально можливі результати; виховувати ціннісні якості особистості, бажання навчатися, відсутність побоювання помилок, упевненість у власних можливостях і здібностях.

2) **Змістове наповнення корекційно-розвиткової роботи з молодшими школярами, які мають освітні труднощі в умовах інклюзивного класу ЗЗСО** (поєднання дистанційного навчання з інклюзивним; адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів; способи добору наочності навчання з урахуванням специфіки категорії освітніх труднощів; реалізація індивідуального підходу до учнів з освітніми труднощами за допомогою змістового наповнення корекційно-розвиткової роботи.

3) **Організація освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти** (пріоритетні завдання та принципи організації роботи з дітьми з ООП в інклюзивних групах ЗДО, планування різних видів діяльності, які передбачають різні форми навчання. Акцентується увага на взаємодії сім'ї та закладу освіти в процесі створення та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами, змістового наповнення освітнього процесу).

3. *Науково-методичні вебінари* на актуальні теми відповідно до запитів педагогічних працівників:

– *«Корекційно-розвиткова робота в умовах інклюзивного закладу освіти»;*

– *«Безбар'єрність – стратегія розбудови інклюзивного простору»;*

– *«Освітні втрати та розриви: поняття, причини та наслідки в організації освітнього процесу для дітей з ООП»;*

– *«Особливості організації та проведення комплексної оцінки розвитку дитини з ООП та визначення її рівня підтримки»;*

– *«Методичні рекомендації щодо визначення категорій (типологій) труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі» тощо.*

4. Конкурс *«Кращі інклюзивні практики України – 2023»*

Мета Конкурсу: популяризувати досягнення у сфері соціальної інклюзії, обмін досвідом подолання соціального відчуження, а також ініціювання соціальних майданчиків для обміну досвідом, можливостей для просування нових ідей, сучасних тенденцій в області розвитку інклюзивних практик України.

5. *Курси підвищення кваліфікації.*

Безбар'єрність – це філософія суспільства без обмежень. Це про внутрішню готовність створювати середовище, у якому буде комфортно всім. У цьому контексті реалізація права дітей з ООП на якісну освіту разом із однолітками за місцем проживання, набуття ними життєво важливих навичок і розвиток особистості суттєво залежать від умінь педагогічних працівників долати бар'єри, враховувати індивідуальні потреби, можливості та інтереси всіх учнів, створювати освітнє середовище, що забезпечує психологічний комфорт і реалізацію творчих можливостей кожної дитини. Саме тому питання створення безбар'єрного освітнього простору в умовах інклюзивного та дистанційного навчання є важливим напрямом підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти.

Отже, на виконання Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року в Харківській академії неперервної освіти розроблено низку тематичних спецкурсів:

– *«Безбар'єрність у навчанні дітей з ООП»;*

– *«Діти з ООП: підтримка в освітньому процесі ЗЗСО»;*

– *«Педагогіка партнерства – інклюзивний вимір»;*

– *«Інклюзивна освіта: перші кроки по роботі з особливою дитиною»;*

– *«Розвиваємо інклюзивну компетентність керівника ЗЗСО»* (для керівних кадрів (директорів і заступників директорів) ЗЗСО) тощо.

б. *Окрема тематика в освітніх програмах курсів підвищення кваліфікації:*

– *«У найкращих інтересах людей з ООП: архітектурна доступність та безпечне освітнє середовище»* (для різних категорій педагогічних працівників);

– *«Інклюзивне навчання: актуальні питання в умовах воєнного стану»;*

– *«Інклюзивна компетентність у структурі професійного стандарту вчителя»;*

– *«Діяльність шкільного бібліотекаря в умовах запровадження інклюзивного навчання»;*

– *«Інклюзивне навчання: формування успішності учня з ООП у процесі навчальної діяльності» тощо.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, Харківська академія неперервної освіти обрала одним із векторів – розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників ЗЗСО, серед яких:

– *інклюзивна* – здатність здійснювати педагогічну підтримку осіб з ООП, забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови кожного учня залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей, сильних сторін та інтересів;

– *компетентність педагогічного партнерства* – здатність організувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію з учасниками освітнього процесу, працювати в команді із фахівцями, асистентом учителя, батьками для прийняття рішень у найкращих інтересах дитини, надання додаткової підтримки учням з ООП.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю. Д., Бородіна О. С., Микитюк О. М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я : монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. 117 с.

2. Василюк А. Інклюзія як простір для розвитку чи ризик маргіналізації учня? *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 10–11 грудня 2020 р. Вінниця, 2020. Вип. 3. С. 138–141.

3. Концепція розвитку інклюзивної освіти : затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

4. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.09.2020)

5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 №463-IX. Дата оновлення: 05.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 30.08.2023).

6. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства економіки України від 19.10.2021 року № 755-21 URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/> (дата звернення: 30.08.2023).

7. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства економіки України від 28.09.2021 року № 620-21 URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84886/> (дата звернення: 30.08.2023).

8. Професійний стандарт «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства економіки України від 17.09.2021 року №568-21 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> (дата звернення: 30.08.2023).

9. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 року № 2736-20 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 30.08.2023).

References

1. Boichuk, Yu. D., Borodina, O. S., & Mykytiuk, O. M. (2015). *Inklyuzyvna kompetentnist maibutnoho vchytelia osnov zdorovia [Inclusive competence of the future teacher of the basics of health]*: monohrafiia. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

2. Vasyliuk, A. (2020). *Inklyuziia yak prostir dlia rozvytku chy ryzyk marhinalizatsii uchnia? [Inclusion as a space for development or the risk of student marginalization?]*. In *Inklyuzyvna osvita yak indyvidualna traiektoriia osobystisnoho*

zrostannia dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Inclusive education as an individual trajectory of personal growth of a child with special educational needs]: zb. materialiv IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu (Is. 3, pp. 138-141). Vinnytsia [in Ukrainian].

3. *Kontsepsiia rozvytku inklyuzyvnoi osvity [Concept of development of inclusive education]*: zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 01.10.2010 № 912. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].

4. *Pro osvitu [About education]*: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05 veresnia 2017 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

5. *Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]*: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 №463-IX. Data onovlennia: 05.06.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

6. *Profesiinyi standart «Vykhovatel zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard "Preschool teacher"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 19.10.2021 roku № 755-21 Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84885/> [in Ukrainian].

7. *Profesiinyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu doshkilnoi osvity» [Professional standard "Head (director) of a preschool education institution"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 28.09.2021 roku № 620-21 Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/84886/> [in Ukrainian].

8. *Profesiinyi standart «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard "Head (director) of general secondary education institution"]*: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 17.09.2021 roku №568-21 Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2021/09/22/Nakaz-568-zatverdzh.standartu.keriv.22.09.pdf> [in Ukrainian].

9. *Profesiinyi standart za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with junior specialist diploma)"]*: nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 roku № 2736-20 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 04.11.2023

УДК 37.07:005.336.2+37.043.2-056.2/3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(212\)-58-66](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(212)-58-66)

Білик Надія Іванівна,

докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти,

Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Nadiia Bilyk,

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department Pedagogical Skills and Inclusive Education,

M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: bilyk@pano.pl.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2344-5347>

УПРАВЛІНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗЗСО У СТВОРЕННІ УМОВ ДЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

A Доведено, що знання керівником закладу загальної середньої освіти нормативно-правової бази щодо організації інклюзивного освітнього середовища – запорука коректної реалізації всіх необхідних для цього кроків і налагодження якісного освітнього процесу. Орієнтація керівника в законодавстві підсилює узгодженість дій, планування, контроль результатів, а також є беззаперечним захистом від дискримінації, упередженого ставлення до учня з особливими освітніми потребами, некомпетентних розпоряджень чи намірів.

Підтверджено, що інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Визначено принципи інклюзивного навчання: кожна дитина має право на освіту; кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби; освітні програми мають брати до уваги широке різноманіття характеристик і потреб дітей; діти з особливими освітніми потребами повинні мати доступ до навчання у звичайних освітніх установах; школи, дитячі садки та інші заклади освіти зобов'язані створити умови навчання, що забезпечують потреби дитини; звичайні заклади освіти є найефективнішим методом навчання з точки зору забезпечення потреб дитини, протидії дискримінації та розподілу державних коштів.

Виділено умови забезпечення якісного інклюзивного навчання: визначення особливих освітніх потреб дитини; підвищення кваліфікації педагогічних працівників; створення інклюзивного освітнього простору; надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку; здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу; наявність достатнього фінансування та доступної інформаційної, матеріально-технічної бази та інфраструктури.

Зазначено, що управлінська компетентність керівника ЗЗСО визначається головним чином наявним рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуально-психічними особливостями (темперамент, характер, соціально-психологічні, професійно-ділові, адміністративно-організаторські, вольові якості), мотивацією професійної діяльності й неперервної освіти, самовдосконаленням і рефлексією, рівнем творчого потенціалу.

Ключові слова: інклюзивне навчання; діти з особливими потребами; управлінська компетентність керівника закладу загальної середньої освіти; умови організації інклюзивного навчання; інклюзивний клас

Managerial competence of the head of a general secondary school in creating conditions for inclusive education

S It is proved that the knowledge of the head of a general secondary education institution of the regulatory framework for organizing an inclusive educational environment is the key to the correct implementation of all the necessary steps and the establishment of

a quality educational process. The manager's orientation in the legislation strengthens the coherence of actions, planning, and control of results, and is also an absolute protection against discrimination, bias against a student with special educational needs, and incompetent orders or intentions.

The author confirms that inclusive education is a system of educational services guaranteed by the state based on the principles of non-discrimination, consideration of human diversity, effective involvement, and inclusion of all participants in the educational process. The principles of inclusive education are defined as follows: every child has the right to education; every child has unique characteristics, interests, abilities, and learning needs; educational programs should consider the wide variety of characteristics and needs of children; children with special educational needs should have access to education in regular educational institutions; schools, kindergartens, and other educational institutions are obliged to create learning conditions that meet the needs of the child; and regular educational institutions are the most effective method of education in terms of meeting the needs of the child, combating discrimination, and allocating public funds.

The conditions for ensuring quality inclusive education are highlighted as follows: determination of the child's special educational needs; professional development of teachers; creation of an inclusive educational space; provision of educational, psychological, pedagogical, correctional, and developmental services; provision of students with special means of correction of psychophysical development; psychological and pedagogical support of the child throughout the entire period of study with the obligatory involvement of parents in the educational process; availability of sufficient funding and accessible

The managerial competence of the head of a general secondary school is determined mainly by the available level of professional education, experience, individual psychological characteristics (temperament, character, socio-psychological, professional and business, administrative and organizational, volitional qualities), motivation for professional activity and continuous education, self-improvement and reflection, and the level of creative potential.

Keywords: inclusive education; children with special needs; managerial competence of the head of a general secondary education institution; conditions for organizing inclusive education; inclusive classroom

Актуальність проблеми. Нормативно-правова база гарантує організацію інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО), яке регулюють закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту». У свою чергу норми законів реалізуються через постанови Кабінету Міністрів, зокрема: Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти (від 15.09.2021 № 957) [11]; «Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 н. р. (від 06.09.2022 № 1/10258-22) [12].

Зокрема, Закон України «Про освіту» гарантує кожному рівні умови доступу до освіти та забезпечує батькам право обирати заклад освіти, програму, вид та форму здобуття освіти власними дітьми [13].

Здобувачам освіти з особливими освітніми потребами (ООП) необхідно забезпечити постійну або часткову підтримку під час освітнього процесу, втім держава має забезпечити їм доступ до освіти у школі на рівні з іншими дітьми. За заявою батьків заклад зобов'язаний створити інклюзивний клас в обов'язковому порядку. Якщо ж особливі освітні потреби в учнів виявлені під час освітнього процесу, заклад освіти докладає власних зусиль для їх мінімізації. Коли зусиль закладу освіти недостатньо, керівник закладу рекомендує батькам звернутися до ІРЦ для проведення комплексної психолого-педагогічної

оцінки розвитку особи. Підтримку, з урахуванням виявлених у здобувача освіти особливих освітніх потреб, організовують на підставі висновку, складеного фахівцями ІРЦ [18]. Отже, будь-який заклад загальної середньої освіти на цьому шляху не один – засновник забезпечує створення у школі інклюзивного середовища.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Платформою для дослідження управлінської компетентності керівника в системі післядипломної педагогічної освіти є праці В. Олійника, О. Белової, Л. Сергєєвої, Р. Вдовиченко, Л. Даниленко, О. Пометун, Т. Чернової, Л. Оліфіри, В. Маслова, О. Мармази.

Проблему розвитку управлінської компетентності керівників закладів освіти розробляли В. Андрущенко, Є. Березняк, В. Бондарь, В. Гриньова, Г. Єльнікова, І. Зязюн, Л. Карамушка, Н. Островерхова, Т. Сорочан та ін.

Останнім часом представлено значну кількість навчально-методичної літератури з проблеми інклюзивного навчання в ЗЗСО: навчальний посібник «Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання» (А. Гета, В. Заїка, В. Коваленко) [4]; навчально-методичний посібник «Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями (О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз) [10] тощо.

Привертають увагу й наукові публікації дослідників: «Дидактичні умови використання ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти» (І. Єсікова) [5]; «Інклюзивне дистанційне навчання в сучасному освітньому просторі: способи організації, шляхи, методи, ефективність» (О. Кас'яненко, Н. Лалак, Л. Фенчак) [6]; «Особливі умови організації інклюзивного навчання в онлайн-форматі» (А. Хіля) [16] тощо.

Уряд України вніс зміни до порядків організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. В умовах воєнного стану значна кількість осіб з ООП була тимчасово переміщена до інших регіонів України. Зважаючи на це, виникли нові умови організації освітнього процесу для осіб, які навчаються в інклюзивних групах і класах. Наразі в жодному куточку України діти з ООП не відчують себе в безпеці через відсутність належних умов для здобуття освіти, а також навантаження на батьків і заклади, які частково виконують функцію прихистку для біженців.

Тому з метою покращення ситуації, зміни до порядків знімають деякі обмеження на період дії воєнного стану, а саме:

- гранична кількість дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах або групах не застосовується, заклад не може відмовити в організації інклюзивного навчання та створенні інклюзивної групи;

- психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги чи допомога можуть надаватися фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів і педагогічними працівниками закладу (за умови дотримання безпеки учасників освітнього процесу);

- допускається застосування змішаної форми здобуття освіти в інклюзивних класах ЗЗСО;

- до закладу освіти можуть подаватися копії документа, що посвідчують особу, а також висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи (за наявності);

- засідання команд психолого-педагогічного супроводу в закладах освіти можуть проходити в режимі онлайн або у змішаному очно-дистанційному форматі;

- у закладі освіти можуть формуватися тимчасові інклюзивні міжкласні групи [15].

Метою статті є розкриття наукового змісту понять «інклюзивне навчання», «управлінська

компетентність керівника»; описати умови для інклюзивного навчання у закладі загальної середньої освіти.

Викладення освітнього матеріалу. За останні десять років інклюзія суттєво проникла в українські школи. Для порівняння, п'ять років тому в інклюзивних класах навчалось вдесятеро менше, ніж зараз. Разом із тим, дослідження якості інклюзивного навчання, проведене Державною службою якості освіти виявлено низку викликів на рівні організації інклюзивного навчання, кваліфікації вчителів, методичного забезпечення освітнього процесу, розвитку інфраструктури та забезпечення фінансування, взаємодії з інклюзивно-ресурсними центрами (ІРЦ) [18].

Поширеною є думка, що інклюзивне навчання – це лише навчання дітей із певними діагнозами, захворюваннями, у тому числі з інвалідністю, у класах закладів загальної середньої освіти. Проте ця думка є хибною.

У Законі України «Про освіту» визначено поняття особи з особливими освітніми потребами – це «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [13]. Тобто до категорії таких осіб можуть підпадати не тільки учні з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту, особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів, учні з особливими мовними освітніми потребами (наприклад, ті, які здобувають загальну середню освіту мовами, що не належать до слов'янської групи мов) тощо.

Отже, інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [17].

Інклюзивне навчання ґрунтується на таких принципах:

- кожна дитина має право на освіту;
- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби;
- освітні програми мають брати до уваги широке різноманіття характеристик і потреб дітей;
- діти з особливими освітніми потребами повинні мати доступ до навчання у звичайних освітніх установах;

– школи, дитячі садки та інші заклади освіти зобов'язані створити умови навчання, що забезпечують потреби дитини;

– звичайні заклади освіти є найефективнішим методом навчання з точки зору забезпечення потреб дитини, протидії дискримінації та розподілу державних коштів [там само].

Суттєвою допомогою керівникам ЗЗСО, засновникам закладів освіти, відділам/управлінням освітою, центрам професійного розвитку педагогічних працівників, суб'єктам підвищення кваліфікації є Методичні рекомендації щодо впровадження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти» (далі – Професійний стандарт), затвердженого наказом Міністерства економіки України 17.09.2021 №568-21 [8].

Зважаючи на освітню реформу, у межах якої значно розширилася автономія ЗЗСО, Професійний стандарт окреслив профіль директора нової української школи через перелік трудових функцій і опис загальних і професійних компетентностей, якими має володіти фахівець, аби стати успішним керівником. Основна мета діяльності керівника закладу загальної середньої освіти полягає у здійсненні безпосереднього управління закладом освіти і відповідальності за освітню, фінансово-господарську та інші види діяльності закладу. Професійним стандартом визначено умови праці; умови допуску до роботи за професією, документи, що підтверджують професійну та освітню кваліфікацію; перелік трудових функцій тощо [там само].

До трудових функцій керівника ЗЗСО у стандарті віднесено забезпечення стратегічного управління розвитком закладу освіти; забезпечення управління якістю освітньої діяльності; забезпечення партнерської та мережевої взаємодії; організація безпечної і здорового освітнього середовища; забезпечення власного неперервного професійного розвитку.

Визначено загальні компетентності керівника закладу: громадянська; соціальна; культурна; когнітивна; підприємницька.

У свою чергу професійні компетентності становлять «сукупність знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, що забезпечують здатність виконувати на певному рівні трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом» [там само].

Необхідними професійними компетентностями для керівника ЗЗСО є: нормативно-правова; компетентність стратегічного управління закладом освіти; компетентність стратегічного управління персоналом; компетентність забезпечення якості освітньої діяльності та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; компетентність організації діяльності закладу освіти на засадах зовнішньої системи забезпечення якості освіти; лідерська; емоційно-етична; компетентність педагогічного, соціального та мережевого партнерства; здоров'язбережувальна; інклюзивна; проєктувальна; інноваційна; здатність до навчання впродовж життя; інформаційно-цифрова.

Однак більшість досліджень підтверджує той факт, що категорія «управлінська компетентність» визначається головним чином наявним рівнем професійної освіти, досвідом, індивідуально-психічними особливостями (темперамент, характер, соціально-психологічні, професійно-ділові, адміністративно-організаторські, вольові якості), мотивацією професійної діяльності й неперервної освіти, самовдосконаленням і рефлексією, рівнем творчого потенціалу.

Управлінська компетентність менеджера в системі неперервної освіти тлумачиться як здатність і готовність керівника цілісно й ґрунтовно аналізувати, визначати, точно формулювати проблеми функціонування сучасного закладу освіти, а також обирати серед альтернативних підходів їх вирішення найдоцільніший та ефективніший відповідно до контрактної ситуації закладу освіти [3].

За П. Олешко, Н. Кінах, управлінська компетентність керівника розуміється як інтегральна здатність вибудовувати свій поступальний професійний розвиток із постійним ускладненням завдань і зростанням рівнів досягнень у процесі підготовки в системі післядипломної педагогічної освіти. Цей різновид компетентності передбачає сформованість таких основних компетенцій у керівників освітніх закладів: усвідомлення власних дій відповідно до цілей і умов майбутньої професійної діяльності; вміння визначати стратегію та організувати діяльність освітніх установ, якими вони будуть керувати; стимулювання у майбутніх підлеглих інтересу до педагогічної діяльності та встановлення з ними порозуміння

на гуманістичній основі; здатність знаходити нестандартні підходи у процесі прийняття управлінських рішень; прагнення до досконалості педагогічної діяльності. У науковій розвідці розкрито сутність і зміст поняття «управлінська компетентність» як системного феномену з різних наукових позицій [9, с. 113].

Зазначимо, що для відкриття інклюзивного класу батькам потрібно звернутись із відповідною заявою до керівника ЗЗСО, який погодить відкриття такого класу з місцевим районним управлінням освіти та видасть наказ.

Необхідно дотримуватися алгоритму створення інклюзивного класу:

1. Вивчення документів дітей з ООП, які бажають навчатись у школі.
 2. Вивчення нормативно-правової бази та організаційно-методичного забезпечення інклюзивного навчання.
 3. Оцінка можливостей закладу для організації навчання дитини з особливими освітніми потребами.
 4. Погодження з управлінням освіти організації навчання в інклюзивному класі, подання необхідної документації. Вирішення питання фінансування введених посад.
 5. Створення нормативно-правового та методичного забезпечення впровадження інклюзивної освіти на рівні закладу освіти.
 6. Створення команди психолого-педагогічного супроводу.
 7. Розподіл обов'язків між членами команди, ознайомлення з посадовими інструкціями асистентів вчителів.
 8. Складання індивідуальної програми розвитку.
 9. Складання індивідуального навчального плану та індивідуальних навчальних програм.
 10. Адаптація освітнього середовища до потреб дитини.
 11. Оцінювання навчальних досягнень учнів з ООП.
 12. Моніторинг якості інклюзивного навчання.
- І. Литвин, В. Басик, Т. Гавриленко, М. Галушко зазначають, що педагогічна діяльність членів команди супроводу інклюзивного навчання несе в собі домінують особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами [7].

Зазначимо, що склад команди супроводу формується з урахуванням освітніх потреб дитини з ООП, до складу якої керівнику ЗЗСО необхідно запросити фахівців ІРЦ, аби вони могли відстежувати та моніторити динаміку розвитку дитини, а також долучились до розроблення індивідуальної програми розвитку. Разом з тим на даному етапі керівникові необхідно знайти та укласти цивільно-правові угоди із фахівцями у сфері інклюзивного навчання, яких у школі бракує. Щороку для кожної дитини з ООП команди психолого-педагогічного супроводу, до складу яких обов'язково мають входити директор школи або його заступники, розробляють індивідуальну програму розвитку.

Команда психолого-педагогічного супроводу – це група фахівців індивідуального супроводу дитини з ООП, до якої входять як працівники школи (адміністрація, педагоги, асистент вчителя, психолог тощо), так і батьки дитини та залучені фахівці (асистент дитини, медичний працівник та ін.).

І. Троян зазначає, що не дитина має прилаштовуватися до шкільних умов, а школа має створити умови, необхідні для дитини [14].

Тому забезпечення якісного інклюзивного навчання – це перш за все, створення належних умов у закладі освіти:

- визначення особливих освітніх потреб дитини;
- підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- створення інклюзивного освітнього простору;
- надання освітніх, психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг;
- забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу.

Вважаємо, що досить важливою умовою є наявність достатнього фінансування та доступної інформаційної, матеріально-технічної бази та інфраструктури.

Завдання неперервної освіти полягає не тільки у збагаченні людини новими знаннями, а й у збереженні її професійної компетентності впродовж усього життя. У цьому сенсі зазначимо,

що за новою парадигмою освіти керівник більше виступає не як основний і найкомпетентніший носій знань, а й як організатор самостійної активної пізнавальної діяльності педагогічних працівників будь-якого закладу освіти, їхній компетентний консультант [1, с. 107]. Тому керівник ЗЗСО повинен враховувати, що основною умовою для навчання дітей з ООП є значення інклюзивної компетентності вчителя. Саме організувати освітній процес безпечно та з урахуванням особливостей дитини. Для цього вчитель повинен володіти навичками складання документів для організації інклюзивної освіти. Такими документами є ІПР (індивідуальна програма розвитку) та ІНП (індивідуальний навчальний план). Саме ІПР+ІНП має на меті допомогти фахівцям у підборі методів навчання дитини з ООП та моніторинг її розвитку протягом навчального року.

Команда супроводу розробляє індивідуальну програму розвитку дитини, забезпечує її реалізацію та моніторить результати. Запорукою якісної індивідуальної програми розвитку є використання інформації з комплексної оцінки дитини, наданої ІРЦ, а також збір релевантної та об'єктивної інформації про дитину під час спостереження у перші два тижні в школі, а також від батьків. Тому керівникові ЗЗСО варто докласти зусиль, щоб на всіх етапах інформація була правдивою, пояснити батькам важливість кожної деталі для формування програми, яка дасть змогу забезпечити комфортне навчання та динаміку розвитку дитини.

Навчання у класі дітей з ООП не передбачає зміну освітньої програми чи навчальних планів. Водночас, коли індивідуальні особливості дитини з ООП цього потребують, команда супроводу адаптує або модифікує навчальну програму і розробляє індивідуальний навчальний план для дитини.

Запорукою успіху організації освітнього процесу для дітей з ООП є співпраця з батьками. Керівникові ЗЗСО важливо залучати батьків до ухвалення рішень щодо навчання їхніх дітей. Ще до приходу дитини до закладу освіти в багатьох родинах можуть бути налагоджені контакти із психологічною службою, фахівцями ІРЦ, реабілітаційними центрами, соціальною службою – вони можуть володіти інформацією, корисною як для працівників закладу освіти, так і для інших батьків.

Також рух ЗЗСО до інклюзії має бути представлений і в стратегії розвитку закладу, зокрема в місії, візії та цілях, а також у тактичних документах – освітній програмі, річному плані роботи школи.

У цьому напрямі 15.09.2023 р. на базі Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського) відбулася інструктивно-методична нарада «Особливості організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 н. р.» для директорів інклюзивно-ресурсних центрів Полтавської області, на якій було наголошено на важливості впровадження інклюзивного навчання, створенні комфортного, безпечного, безбар'єрного освітнього середовища. І. Калініченко, завідувачка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти, національний тренер з інклюзивної освіти, розповіла про реорієнтацію освіти в умовах воєнного стану та дієвий діагностичний інструментарій для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. С. Горбаньова, старша викладачка кафедри, висвітила окремі аспекти нормативно-правового забезпечення інклюзивного навчання у 2023/2024 н. р. Про реалізацію пілотного проекту «Зупинка: Я», який втілюється громадською організацією «Центр психологічної допомоги «Конфіденс» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) повідомила Н. Пилипенко, координатор проекту у Полтавській області. Під час наради директори інклюзивно-ресурсних центрів активно долучилися до обговорення питань організації освітнього процесу для осіб з ООП.

Крім того, схвалено до використання в системі підвищення кваліфікації освітню програму «Професійна діяльність асистента учня, асистента дитини» для закладів дошкільної та загальної середньої освіти (автор К. Русіна, завідувачка ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти) і програму стажування «Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності та інклюзивної компетентності працівників освіти» (автор І. Калініченко, завідувачка кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти).

Вважаємо, що роль керівника закладу освіти в оновленні сучасної вищої та шкільної освіти становить одну із ключових проблем

реформування освіти України. Тому пошук шляхів оптимізації управлінської праці, запровадження нових підходів до керівництва школою є важливим для сучасної педагогічної науки [2, с. 25].

Висновки. Зміни в усіх аспектах навчання в ЗЗСО дають можливість зробити освіту якісною та поглибленою, не роблячи дискримінації серед учнів. Поняття «діти з ООП» широко охоплює всіх учнів, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми, воно стосується дітей з особливостями психофізичного розвитку, обдарованих дітей і дітей із соціально уразливих груп (наприклад, вихованців дитячих будинків). Діти з ООП є частиною ширшої реформи у сфері освіти, необхідної для покращення її якості та відповідності, а також заохочення всіх учнів досягти вищого рівня у навчанні.

Середумов забезпечення якісного інклюзивного навчання – це перш за все, створення належних умов у закладі освіти: визначення особливих освітніх потреб дитини; підвищення кваліфікації педагогічних працівників; створення інклюзивного освітнього простору; надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку; здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу; наявність достатнього фінансування та доступної інформаційної, матеріально-технічної бази та інфраструктури. Роль керівника у цьому процесі важко переоцінити, оскільки від менеджменту та стратегічного планування залежить його успіх і, як наслідок, якість роботи закладу загальної середньої освіти.

Потребує **подальшого вивчення** питання розвитку управлінської компетентності керівників щодо продуктивної реалізації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти в умовах повномасштабної російсько-української війни, дослідження управлінських функцій менеджера в освіті тощо. Поширення гнучкіших, адаптованіших систем, здатних повною мірою враховувати різноманітні потреби дітей, сприятиме підвищенню шкільної успішності та залученню всіх до освіти.

Список використаних джерел

1. Білик Н. І. Неперервність як провідний примус розвитку управлінської компетентності керівника закладу освіти. *Адаптивні процеси в освіті* : зб. матеріалів (тез доповідей) 2-го Міжнародного наукового форуму / [за заг. ред. Г. В. Єльнікової; ред. кол. : О. Л. Ануфрієва, Л. О. Бачієва, В. М. Гладкова, З. В. Рябова ; упоряд. Я. Й. Васильченко]. Київ ; Харків ; Запоріжжя, 2023. С. 103–109. URL: [ФОРУМ_тези_друк_сайт_2023.pdf](http://iitta.gov.ua/тези_друк_сайт_2023.pdf) (iitta.gov.ua)
2. Білик Н. І. Розвиток професійної компетентності керівників шкіл у регіональній освітній системі. *Розвиток професійної компетентності керівників шкіл у системі післядипломної педагогічної освіти в умовах запровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти* : електрон. зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Харків, 10 квітня 2018 р.). Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2018. С. 22–25. URL: http://ftp.edu-post-diploma.kharkov.ua/FTP/conf-hano/zbirn_Profkompet_ker_ZZSO_NUS_Derzhstandart.zip
3. Білянін Г. І. Управлінська компетентність менеджера в системі безперервної освіти. *Народна освіта*. 2013. Вип. 3 (21). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1508
4. Гета А. В., Заїка В. М., Коваленко В. В. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с. URL: <http://surl.li/amnxc>
5. Єсікова І. В. Дидактичні умови використання ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти. *Open educational e-environment of modern University*. 2021. № 11. С. 62–70. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/2414-0325.2021.115/383>
6. Кас'яненко О. М., Лалак Н. В., Фенчак Л. М. Інклюзивне дистанційне навчання в сучасному освітньому просторі: способи організації, шляхи, методи, ефективність. *Перспективи та інновації науки. Педагогіка. Психологія. Медицина*. 2022. № 9 (14). С. 149–159. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-149-159](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-149-159)
7. Литвин І. М., Басик В. В., Гавриленко Т. Л., Галушко М. І. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Черкаси : КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2020. 80 с.
8. Методичні рекомендації щодо застосування професійного стандарту «Керівник (директор) закладу загальної середньої освіти». URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/metod.rekom.pdf>
9. Олешко П., Кінах Н. Структура управлінської компетентності керівника освітнього закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. *Вісник післядипломної освіти. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 9 (38). С. 113–132. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-9\(38\)-113-132](https://doi.org/10.32405/2218-7650-9(38)-113-132)
10. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями : навч.-метод. посіб. / О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Бобренко, І. Гладченко, О. Мякушко, І. Сухіна, С. Трикоз ; за заг. ред. О. Чеботарьової. Київ : ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с. URL: <http://surl.li/gwabx>

11. Прозатвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

12. Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 н. р. : Лист Міністерства освіти і науки України від 06.09.2022 № 1/10258-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1025729-22#Text>

13. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

14. Троян І. Не дитина має прилаштовуватися до шкільних умов, а школа має створити умови, необхідні для дитини: які зміни чекають на інклюзивне навчання в Україні. URL: <https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvoryty-umovy-neobhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzivne-navchannya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbVpEsPZbe8tqL81LklALfNwpbXYvwTLYiW4bHyYvHOr00YC8>

15. Уряд спростив умови організації інклюзивного навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-sprostiv-umovi-organizaciyi-inklyuzivnogo-navchannya>

16. Хіля А. В. Особливі умови організації інклюзивного навчання в онлайн-форматі. *Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук* : зб. матеріалів XI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції / за заг. ред. А. С. Полякова. Глухів, 2021. С. 45–47. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uKzc6TyC2Tlf0hD497sox1LiG0gBsuV2/view>

17. Що таке інклюзивне навчання? URL: <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu>

18. Якісне інклюзивне навчання: to do list для директора школи. URL: <https://sqe.gov.ua/yakisne-inklyuzivne-navchannya-to-do-list-dlya-dir/>

References

1. Bilyk, N. I. (2023). Neperernivnist yak providnyi prymus rozvytku upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka zakladu osvity [Continuity as a leading force in the development of managerial competence of the head of an educational institution]. In H. V. Yelnykova (Ed.), *Adaptyvni protsesy v osviti [Adaptive processes in education]*: zb. materialiv (tez dopovidei) 2-ho Mizhnarodnogo naukovofo forumu (pp. 103-109). Kyiv; Kharkiv; Zaporizhzhia. Retrieved from [FORUM_tezy_druk_sait_2023.pdf](https://forum.tezy.druk-sait_2023.pdf) (iitta.gov.ua) [in Ukrainian].

2. Bilyk, N. I. (2018). Rozvytok profesiinoï kompetentnosti kerivnykiv shkil u rehionalnii osvitiï systemi [Development of professional competence of school leaders in the regional educational system]. In *Rozvytok profesiinoï kompetentnosti kerivnykiv shkil u systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v umovakh uprovdzhennia novoho Derzhavnogo standartu pochatkovoï zahalnoi osvity [The development of the professional competence of school leaders in the system of postgraduate pedagogical education in the conditions of the implementation of the new State standard of primary general education]*: elektron. zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. (pp. 22-25). Kharkiv: Kharkivska akademiia neperervnoi osvity. Retrieved from <http://ftp.edu-post-diploma.kharkov.ua/FTP/conf-hano/>

zbirn_Profkompet_ker_ZZSO_NUS_Derzhstandart.zip [in Ukrainian].

3. Bilianin, H. I. (2013). Upravlinska kompetentnist menezhera v systemi bezperervnoi osvity [Managerial competence of a manager in the system of continuous education]. *Narodna osvita [Public education]*, 3 (21). Retrieved from https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1508 [in Ukrainian].

4. Heta, A. V., Zaika, V. M., & Kovalenko, V. V. (2018). *Suchasni zasoby IKT pidtrymky inklyuzyvnoho navchannia [Modern ICT tools for supporting inclusive education]*: navch. posib. Poltava: PUET. Retrieved from <http://surl.li/amncx> [in Ukrainian].

5. Yesikova, I. V. (2021). Dydaktychni umovy vykorystannia IKT v inklyuzyvnomu seredovyshchi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Didactic conditions for the use of ICT in the inclusive environment of general secondary education institutions]. *Open educational e-environment of modern University*, 11, 62-70. Retrieved from <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/2414-0325.2021.115/383> [in Ukrainian].

6. Kas'ianenko, O. M., Lalak, N. V., & Fenchak, L. M. (2022). Inklyuzivne dystantsiïne navchannia v suchasnomu osvitnomu prostori: sposoby orhanizatsii, shliakhy, metody, efektyvnist [Inclusive distance learning in the modern educational space: methods of organization, ways, methods, effectiveness]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Pedahohika. Psykholohiia. Medytsyna [Perspectives and innovations of science. Pedagogy. Psychology. Medicine]*, 9 (14), 149-159. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-149-159](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-149-159) [in Ukrainian].

7. Lytvyn, I. M., Basyk, V. V., Havrylenko, T. L., & Halushko, M. I. (2020). *Rozvytok profesiïnykh kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv, yaki pratsiuïut z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Development of professional competencies of pedagogical workers who work with children with special educational needs]*: nav.-metod. posib. Cherkasy: KNZ «ChOIPOPP ChOR» [in Ukrainian].

8. *Metodychni rekomendatsii shchodo zastosuvannia profesiïnoho standartu «Kerivnyk (dyrektor) zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Methodological recommendations for the application of the professional standard "Head (director) of a general secondary education institution"]*. Retrieved from <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/metod.rekom.pdf> [in Ukrainian].

9. Oleshko, P., & Kinakh, N. (2020). Struktura upravlinskoï kompetentnosti kerivnyka osvitnoho zakladu v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [The structure of managerial competence of the head of an educational institution in the system of postgraduate pedagogical education]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Pedahohichni nauky [Bulletin of postgraduate education. Pedagogical sciences]*, 9 (38), 113-132. DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-9\(38\)-113-132](https://doi.org/10.32405/2218-7650-9(38)-113-132) [in Ukrainian].

10. Chebotarova, O. (Ed.). (2020). *Poradnyk batkam: praktychni rekomendatsii pid chas dystantsiïnoho navchannia diteï z intelektualnymy porushenniamy [Advisor to parents: practical recommendations during distance learning of children with intellectual disabilities]*: navch.-metod. posib. Kyiv: ISPP im. Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. Retrieved from <http://surl.li/gwabx> [in Ukrainian].

11. *Prozatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [On the approval of the Procedure for the organization of inclusive education in institutions of general secondary education]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.09.2021 № 957.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

12. *Pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u 2022/2023 n. r. [About the organization of the educational process of children with special educational needs in 2022/2023. p.]:* Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.09.2022 № 1/10258-22. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1025729-22#Text> [in Ukrainian].

13. *Pro osvitu [About education]:* Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid 05 veresnia 2017 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

14. Troian, I. *Ne dytyna maie prylashtovuvatysia do shkilnykh umov, a shkola maie stvoryty umovy, neobkhidni dlia dytyny: yaki zminy chekaiut na inkliuzyvne navchannia v Ukraini [It is not the child who must adapt to school conditions, but the school who must create the conditions necessary for the child: what changes await inclusive education in Ukraine].* Retrieved from [https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvoryty-umovy-neobhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-](https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvoryty-umovy-neobhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzyvne-navchannya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbcVpEsPZbe8tqL81LklALfNwpbXYvwTLYiIW4bHyYvHOr00YC8)

[na-inklyuzyvne-navchannya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbcVpEsPZbe8tqL81LklALfNwpbXYvwTLYiIW4bHyYvHOr00YC8](https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvoryty-umovy-neobhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzyvne-navchannya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbcVpEsPZbe8tqL81LklALfNwpbXYvwTLYiIW4bHyYvHOr00YC8) [in Ukrainian].

15. *Uriad sprostyv umovy orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia [The government has simplified the conditions for organizing inclusive education].* Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-sprostiv-umovi-organizaciyi-inklyuzivnogo-navchannya> [in Ukrainian].

16. Khilia, A. V. (2021). *Osoblyvi umovy orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia v onlain-formati [Special conditions for the organization of inclusive education in the online format].* In A. S. Poliakova (Ed.), *Aktualni pytannia suspilnykh ta humanitarnykh nauk [Current issues of social sciences and humanities]: zb. materialiv XI Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konferentsii* (pp. 45-47). Hlukhiv. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1uKzc6TyC2Tlf0hD497sox1LiG0gBsuV2/view> [in Ukrainian].

17. *Shcho take inkliuzyvne navchannia? [What is inclusive education?].* Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu> [in Ukrainian].

18. *Yakisne inkliuzyvne navchannia: to do list dlia dyrektora shkoly [Quality inclusive education: to do list for the school director].* Retrieved from <https://sqe.gov.ua/yakisne-inklyuzivne-navchannya-to-do-list-dlya-dir/> [in Ukrainian].

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.11.2023*

УДК 373.5-044.227

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-67-75](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-67-75)

Шаповалова Наталія Петрівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри

філософії та економіки освіти,

Полтавська академія неперервної освіти

ім. М.В. Остроградського, Україна

Natalia Shapovalova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

at the Department of Philosophy and Economics of Education,

M.V. Ostrohradskyi Poltava Academy

of Continuous Education, Ukraine

E-mail: shapovalova@papo.pl.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0229-3893>

ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ НУШ: ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ЛІЦЕІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

A Реформування національної системи освіти України згідно з концепцією НУШ, зумовлює актуалізацію теми профільної середньої освіти, яка, згідно з Законом України Про повну загальну середню освіту, є третім рівнем повної загальної середньої освіти. В той час, коли реформа старшої школи тільки планується, в Полтаві й області існує низка ліцеїв, які вже багато років успішно працюють як профільні. Стаття присвячена висвітленню та узагальненню досвіду роботи профільних ліцеїв Полтави з упровадження профільного навчання різного спрямування, а саме: Наукового ліцею «Політ» при Обласному коледжі «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради (профілі – інформаційні технології, іноземна філологія, історико-економічний, математичний); Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради (профілі – суспільно-гуманітарний, техніко-технологічний, природничо-математичний). Проаналізовано фактори, які призводять до успіху у роботі зазначених закладів під час упровадження профільного навчання, детально розкрито сутність інноваційних методів роботи педагогів, які сприяють розкриттю особистісного потенціалу учнів.

Ключові слова: реформа «Нова українська школа»; профільна середня освіта; профільний ліцей; допрофільна підготовка; різновікові групи; предметно-профільне занурення; уроки-колоквіуми

Professional Training in the New Ukrainian School Context: Insights from Lyceums in the Poltava Region

S The reform of Ukraine's national education system, in alignment with the New Ukrainian School concept, has prompted a renewed focus on specialized secondary education. As defined by the Law of Ukraine "On Comprehensive Secondary Education", this type of education constitutes the third level of comprehensive secondary education. While the reform of high schools is still in the planning stages, numerous lyceums in Poltava and its surrounding regions have been successfully operating as specialized schools for several years. This article explores and summarizes the experiences of specialized lyceums in the Poltava Region regarding the implementation of specialized training across various disciplines. Specifically, it focuses on the Scientific Lyceum "Polit" at the Regional College "Kremenchuk A.S. Makarenko Humanitarian and Technological Academy" of the Poltava Regional Council, which offers profiles in information technologies, foreign philology, historical and economic studies, and mathematics. In addition, it examines Scientific Lyceum No. 3 of the Poltava City Council, which offers profiles in social and humanitarian studies, technical and technological fields, and natural and mathematical sciences.

This study analyzes the factors contributing to the success of these institutions during the introduction of specialized training. These factors include the implementation of child-centric principles, a multidisciplinary approach, and healthy competition among students, highly professional staff, well-equipped facilities, extracurricular activities, and innovative teaching methods. The article also delves into the specifics of innovative teaching methods that enable the discovery of each student's potential. Furthermore, it highlights methods for working with gifted children in various age groups, such as subject-specific immersion, colloquium lessons, and complex scientific practices. The article concludes by outlining future research directions, including examining the progress of the New Ukrainian School reform during times of conflict, addressing the main challenges in reforming senior high schools, and proposing solutions for these challenges.

Keywords: the New Ukrainian School reform; specialized secondary education; profile lyceum; pre-professional training; different age groups; subject-specific immersion; colloquium lessons

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Визначення власного покликання – екзистенційний вибір кожної людини. І чим раніше він відбувається, тим швидше особистість стає на шлях «сродної праці» [9].

Школа – те місце, де молода людина вперше замислюється над вибором майбутньої професії, крім того, шкільний вік, як відомо, є найсенситивнішим. Саме у школі, можна створити або не створити сприятливе середовище для розкриття нахилів і здібностей учнів. Реформа «Нова українська школа» – парадигма, яка ставить дитину до центру освітнього процесу. Місія Нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками [2]. Реформування національної системи освіти України згідно з концепцією НУШ, зумовлює актуалізацію теми профільної середньої освіти, яка, згідно із Законом України «Про повну загальну середню освіту», є третім рівнем повної загальної середньої освіти [5]. Отже, кінцевим підсумком реформи НУШ є саме профілізація шкільного навчання, мета якого – розкриття особистісного потенціалу учня, полегшення вибору ним життєвого шляху, пошуку професії, яка б відповідала нахилам, здібностям і внутрішнім мотивам особистості.

В умовах пандемії Covid-19, унаслідок якої вчителі та учні були змушені перейти на дистанційний формат навчання, а потім і через повномасштабне вторгнення РФ в Україну (кожна десята школа нашої країни зруйнована або пошкоджена), реформа НУШ дещо загальмувалась. Було скасовано цільове фінансування. Однак з осені 2023 року Кабінет Міністрів відновив фінансування «Нової української школи» і спрямував кошти на подальшу реформу НУШ. У планах МОН реформа старшої профільної школи. Її концепцію, стандарт і моделі фінансування планують представити восени. Уже відбулася перша стратегічна сесія «Реформа старшої профільної школи», організована МОН у партнерстві зі Швейцарсько-українським проектом DECIDE. На сесії обговорювалися: наступні кроки стратегічного плану створення старшої профільної школи; створення академічних і професійних ліцеїв; процес моделювання мережі закладів старшої профільної школи;

було презентовано «Комплексне дослідження передумов створення старшої профільної школи в Україні».

Отже, актуальність теми впливає із реалій сьогодення. У той самий час, нині існує низка закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), зокрема у Полтаві і Полтавській області, що втілюють концепцію профільного навчання задовго до впровадження реформи НУШ. Ці ЗЗСО протягом років, а то й десятиріч уже успішно працюють як профільні ліцеї, про що свідчать досягнення і здобутки ліцеїстів. Вважаємо, що буде доцільним розглянути й проаналізувати їхній потужний практичний досвід у галузі профільної освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади профільного навчання широко представлені у дослідженнях і науково-педагогічних публікаціях. Ретроспективний аналіз теорії профільно-диференційованого навчання та узагальнення досвіду запровадження різних моделей профільного навчання у вітчизняній середній освіті здійснено В. Кушнір [3]. Системне дослідження реалізації профільного навчання (регіональний контекст) презентовано С. Вольянською [1]. Науково-методичні та методологічні засади профільної освіти, якими є: принципи особистісно- та компетентісно-орієнтованої освіти, інтеграція, диференціація та індивідуалізація освітнього процесу висвітлено колективом авторів ПОППО ім. М. В. Остроградського [6]. Законодавче забезпечення концепції профільного навчання в українській школі в період 2003–2021 рр. розглянуто нами [11]. Методичні рекомендації щодо становлення профільної школи розробили А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлевські [10].

Погоджуємося із А. Самодрином, Н. Білик, що «актуалізація проблеми сучасної профільної освіти й можливостей інноваційної педагогічної системи вказує на переваги проєктивно-продуктивної профільної освіти над функціональною, забезпечуючи соціальну свідомість в умовах освітнього округу біосферного регіону, посиливши діалог Людини і Природи, відповідаючи на запит часу – куди йти – до самоорганізації й еволюції природи особистості в умовах монокультури світу на засадах освітніх регіональних проєктів» [7, с. 15].

Однак вивченню успішного практичного досвіду реалізації профільного навчання у ЗЗСО, який можна було б застосувати під час втілення реформи «Нова українська школа», приділяється недостатньо уваги.

Мета статті: висвітлити та узагальнити досвід роботи профільних ліцеїв Полтавщини з упровадження профільного навчання різного спрямування у контексті реформи НУШ.

Викладення основного матеріалу. Під час проведення обласних науково-практичних семінарів циклу «Ефективна школа...» кафедрою філософії і економіки освіти Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського директори, заступники директорів, учителі профільних ліцеїв ділилися досвідом своєї роботи. Оскільки досягнення ліцеїстів є значними, а досвід педагогів – безцінним, враховуючи актуальність і практичну значущість проблеми, виникла можливість і потреба його висвітлити й деякою мірою узагальнити.

Яскравий приклад успішної роботи з організації профільного навчання надає Науковий ліцей «Політ» при Обласному коледжі «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради. Досягнення ліцеїстів вражають. Серед учнів: переможці всеукраїнських учнівських олімпіад з інформатики, математики, англійської мови, міжнародних олімпіад з інформатики, переможці та призери конкурсу робіт МАН, стипендіати Президента України. У рейтингу шкіл Полтавської області за результатами ЗНО у 2021 р. ліцей посів перше місце, у 2023 р. за результатами національного мультипредметного тесту – також перше місце. Щорічний конкурс у ліцеї при зарахуванні на навчання – 2 особи на місце, що свідчить про високу затребуваність закладу на ринку освітніх послуг. Нині навчання в ліцеї відбувається за чотирма профілями: інформаційних технологій, іноземної філології, історико-економічним, математичним. Нас зацікавила робота, у першу чергу, педагогів, які опікуються організацією навчання й викладанням на профілі інформаційних технологій, оскільки саме учні цього профілю на постійній основі протягом багатьох років стають золотими, срібними, бронзовими призерами міжнародних олімпіад з інформатики. Після продовження навчання у вітчизняних і закордонних вишах,

випускники стають бажаними, затребуваними, успішними працівниками у всесвітньо відомих компаніях Facebook, Microsoft, Google, Snap Inc. Вочевидь навчання за профілем має надзвичайно плідні результати.

Знайомство з діяльністю колективу ліцею та аналіз його роботи дозволило зробити певні висновки – педагогічний процес базується на декількох фундаментальних принципах: багатопрофільність і спеціалізація; конкуренція серед учнів; високопрофесійний кадровий склад; потужна матеріальна база; позаурочна робота й інноваційні методи викладання. Розглянемо коротко як втілюється кожен із зазначених принципів на прикладі роботи профілю інформаційних технологій ліцею.

Багатопрофільність і спеціалізація. Профілі у ліцеї були запроваджені ще у кінці 90-х років минулого сторіччя. Починав роботу навчальний заклад з двох профілів – іноземної філології та інформаційних технологій. Згодом профіль інформаційних технологій було поділено на дві змістовні лінії: програмування та саме профіль інформаційних технологій, який, у свою чергу, включав офісні технології та комп'ютерну графіку. Пізніше з'явився новий напрям – робототехніка. Оскільки більшість учнів інформаційного профілю займалися саме програмуванням, вони потребували ґрунтовних математичних знань, які можливо було отримати, вивчаючи математику на поглибленому чи профільному рівні. Тому закономірним стало відкриття математичного профілю в ліцеї. Такий широкий поділ дозволив учням обирати напрям навчання, який їм до душі, за здібностями та внутрішньою мотивацією.

Високопрофесійний кадровий склад. На кафедрі інформаційних дисциплін працюють десять викладачів: кандидат педагогічних наук; народний учитель України; заслужений учитель України; три вчителі-методисти; п'ять викладачів вищої категорії.

Потужна матеріальна база. Інформаційний профіль має сім кабінетів інформатики й один кабінет робототехніки.

Конкуренція серед учнів підтримується шляхом їхньої постійної участі в олімпіадах, конкурсах, змаганнях.

Позаурочна робота й інноваційні методи викладання. У ліцеї постійно проводиться робота з виявлення та підтримки талановитої

молоді, створення умов, необхідних для розвитку індивідуальності та здібностей учнів, і вона має свої надзвичайно позитивні результати.

Досвідом своєї роботи на одному із семінарів, присвячених організації профільного навчання, поділився народний учитель України В. І. Мельник. У своїй діяльності педагог концентрує увагу на роботі з обдарованими дітьми у *різновікових групах*. Така робота складається із декількох етапів. На етапі *допрофільної пропедевтичної підготовки* (перший етап) разом із практичним психологом проводиться індивідуальна робота з учнями 2–5 класів, які виявили відповідний рівень пізнавальних можливостей. Індивідуальна робота базується на основі психодіагностичної системи, що включає: тест Векслера, моделі Кеттела, методика «таблиця Шульте», методика «інтелектуальна лабільність», методика «оперативна пам'ять» тощо. Психодіагностичні функції відповідної роботи виявляються у декількох напрямках застосування. По-перше, у виявленні учнів із нереалізованими здібностями. Поява таких дітей може бути обумовлена наступними факторами: відсутністю диференціації або індивідуалізації в освітньому процесі; недостатньою сформованістю тієї чи іншої розумової здібності; незадовільним станом здоров'я; домашніми умовами тощо. По-друге, у виявленні дітей, орієнтованих на програмування з високим рівнем пізнавальних можливостей. За результатами психологічної діагностики розробляються *рекомендації*, дотримання яких є важливим фактором співпраці учня і вчителя щодо втілення допрофільної підготовки і подолання учнем відчуття нереалізованості власного потенціалу.

На етапі *організації навчальної діяльності у різновікових групах* (другий етап) створюються певні умови для такої роботи: атмосфера, яка сприяє появі нових ідей, думок учнів; повага до думок учня; заохочення дітей у їхніх спробах братися за складні задачі; забезпечення потрібними матеріалами, посібниками, технічними засобами, вільний доступ до інтернету; можливість вільно й активно задавати запитання, підтримка оригінальних ідей і заохочення до їх генерування; особистий приклад учителя при вирішенні проблем.

На етапі *переструктурування різновікових груп за рівнем предметної компетентності учня*

(третьої етап) робота з учнями у різновікових групах проводиться на засадах: *прискорення*, тобто інтенсифікація навчання за спеціальними програмами для кожного учня; *поглиблення* – вивчення окремих дисциплін за об'єктивними потребами учня; *збагачення* – спеціальні інтелектуальні тренінги розвитку тих чи інших здібностей дитини, участь у міжнародних проєктах, інтернет-олімпіадах.

Педагог наголошує на тому, що технологія роботи у різновікових групах є технологією діяльнісного співробітництва, що дозволяє спільно виробляти цілі, зміст, план роботи, реалізовувати партнерські взаємини педагога й дитини та учня з учнем. Добре відомо, що програмування вимагає своєрідного логічного мислення, й тільки одиниці швидко засвоюють логіку програмування на належному рівні. Тому й виникла ідея об'єднати дітей в окремі групи й вивчити програмування глибше. В. І. Мельник пропонує згадати власне навчання в школі, коли під час вивчення того чи іншого предмета були учні, які виконували контрольну роботу або вправи швидше, ніж їхні однокласники. І, як правило, в кращій ситуації вчитель давав додаткові завдання або взагалі не чіпав цих учнів. Тому й виникла ідея – об'єднати учнів не за віком, а за рівнем їхньої розумової діяльності. *Визначальним чинником формування таких груп є не вікові особливості, а рівень вхідної й вихідної компетентності з даної теми, здатність до самостійної роботи, індивідуального пошуку. Організаційний принцип діяльності груп – постійне переструктурування складу групи у процесі роботи за рівнем предметної компетентності.* Кожна із груп отримує окреме завдання, над яким працює разом певний час: складає план роботи; збирає необхідний матеріал; опрацьовує його. Потім учасники груп об'єднуються, проводять спільну роботу з узагальнення матеріалу, розглядають особливості й методики застосування, розбирають задачі з використанням даного матеріалу. Завершальним етапом є виконання учнем індивідуальної роботи контрольованого характеру, у процесі якої визначається теоретичний рівень із даної теми та вміння застосувати опрацьований матеріал для розв'язування конкретних задач. За результатами індивідуальної роботи учні знову об'єднуються в групи й отримують завдання на вищому рівні складності. *Важливим моментом*

є можливість переходу учнів до груп із вищим рівнем компетентності. Якщо учень із 5 класу потрапляє в групу до 11-класників, там де є учні – переможці міжнародних олімпіад, то, звісно, що це для молодшого учня є додатковим стимулом залишитися в цій групі. Одинадятикласники намагаються підтримати молодших товаришів, допомогти їм у вирішенні тієї чи іншої проблеми. Зрозуміло, що відбуваються переміщення до груп вирівнювання компетентностей. За рахунок організації індивідуальної роботи, психологічної корекції, спрямованої на розуміння учнем ситуації, створення умов для покращення індивідуальних досягнень, відбувається повернення учня до груп із вищим рівнем компетентностей.

Атмосфера творчості, можливості проявити пізнавальні індивідуальні якості, конкуренція за рівнем компетентності, самостійна робота у вигляді завдань, міні-олімпіад, змагань із дефіцитом часу, змагань на швидкість виконання, створення власних програм, постійна участь у різноманітних олімпіадах – шлях до успіху, до перемоги. Результатом сумісної роботи педагогів і учнів є друковані матеріали, посібники, збірники олімпіадних задач, конспекти уроку. У 2014 р. виникла потреба створити першу в Україні Всеукраїнську комп'ютерну школу «Олімп», де збираються 100 учнів з усіх областей України. Лекторами школи є випускники ліцею «Політ», які стали переможцями міжнародних олімпіад з інформатики. Школа визнана Київським науково-дослідним Центром компанії HUAWEI (світовий лідер у галузі інформаційно-комунікаційних технологій) кращою школою з підготовки учнів із програмування.

Цікавою також є організація роботи історико-економічного профіля Наукового ліцею «Політ». З основними аспектами такої роботи познайомив учасників семінару вчитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист В. О. Пилипенко. Під час роботи значна увага приділяється факторам вибору профіля учнями та батьками, а саме: враховуються схильності, вподобання та нахили учнів; враховується доступність відповідних профілів. Ключовим моментом є рівень навчальних знань учня для складання іспиту на той чи інший профіль, а також бажання у подальшому вступити до ЗВО.

Зі сторони закладу освіти також є певні умови, за якими обирається профіль. Це, в першу чергу,

можливість забезпечення якісного викладання за профілем, а також зацікавленість учнів у певному профілі. Для виявлення зацікавленості потенційних абітурієнтів проводиться моніторинг їхніх запитів. Спочатку розглядається кілька можливих варіантів профілю, наприклад, історичний, історико-правовий, історико-економічний. Далі відбувається аналіз статистичних даних, виявляється перевага в обранні певного напрямку учнями. Це є одним з важливих критеріїв вибору профілю поряд з іншими, такими як побудова навчальних планів і вибір випускниками майбутньої професії.

Для поглибленого вивчення профільних предметів будуються не тільки навчальні плани зі збільшеною кількістю годин, а й використовується школа олімпійського резерву з таких предметів: історія, географія, економіка, правознавство. Із кожного предмета учні мають додатково ще по дві години для поглибленого вивчення.

Родзинкою профілю є комплексна навчальна практика, яку проходять учні 8 і 10 класів. Практика поєднує одночасно декілька предметів, наприклад, історичне краєзнавство, географію, екологію. Вона проходить у різних цікавих містах: у ландшафтному заказнику «Гора Пивиха», архівно-музейна практика у Полтаві, практика у ПриватБанку тощо. Протягом останніх років більшість випускників історико-економічного профілю обирають економічний напрям й успішно навчаються у провідних вітчизняних вишах і за кордоном.

Заслуговує на пильну увагу організація профільного навчання у Науковому ліцеї № 3 Полтавської міської ради, який відповідає вимогам закладу спеціалізованої освіти наукового спрямування. У ліцеї діє три профілі (відповідно до Стандарту спеціалізованої освіти): суспільно-гуманітарний (галузь знань – іноземна мова, поглиблене вивчення іноземних мов, перша – англійська мова, друга – німецька/французька/китайська); техніко-технологічний профіль (галузь знань – інформаційна, поглиблене вивчення інформатики); природничо-математичний профіль (галузь знань – біохімічна, поглиблене вивчення біології та хімії). У ліцеї застосовується низка інструментів для ефективного впровадження профільного навчання. З особливостями застосування таких інструментів на одному із семінарів, присвяченому організації

й практичному втіленню профільного навчання, познайомила учасників заступниця директора з навчально-виховної роботи Наукового ліцею № 3, вчитель-методист Г. С. Гончарова.

Певні високі результати у роботі педагогічного колективу досягаються за допомогою реалізації таких інструментів: складання навчального плану відповідно до профілю навчання; зміна в структурі навчального року (проведення предметно-профільного занурення, навчальної та наукової практики); зміна в організації освітнього процесу впродовж навчального року (введення до розкладу уроків-колоквіумів).

Розглянемо детальніше деякі інструменти.

Предметно-профільне занурення (ППЗ): організація освітнього процесу протягом 2-х тижнів з акцентом у кожному класі на 2–3 предмети, що спрямована як на підсилення вже визначеної профільності навчання (для 8–10 кл.), так і на ознайомлення з можливими варіантами вибору майбутнього профілю (для 5–7 кл.). Мета запровадження ППЗ – шляхом створення проблемних ситуацій, організації спостережень, дослідів та інших видів діяльності визначити такі умови для ліцеїстів, при яких вони мають можливість самостійно висувати гіпотези щодо нових знань, перевіряти їх на практиці і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, працюючи з матеріалом лише з 2–3-х предметів, а не розпорошуючи увагу на всі предмети навчального плану. Отже, йдеться про реалізацію компетентнісного підходу. Під час ППЗ учитель не надає готові знання, не обмежує учнів у часі для того, щоб вони могли самостійно напрацювати дослідницькі навички. Учні ставитися завдання, вони працюють над різними способами вирішення проблеми, відбувається обговорення й практична реалізація завдання.

Отже, можемо відзначити такі характеристики ППЗ: діяльнісна та практична спрямованість навчання, що передбачає постійне включення школярів до різних видів активної навчально-пізнавальної діяльності; встановлення та реалізація в освітньому процесі міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків (змістовно-інформаційних, операційно-діяльнісних і організаційно-методичних) задля формування ключових компетентностей у ліцеїстів; посилення пізнавального інтересу учнів до навчання, підвищення рівня їхньої загальної культури;

створення умов для систематизації навчального матеріалу і формування наукового світогляду.

Під час ППЗ вирішується ціла низка завдань: формуються ключові компетентності, які учні зможуть адаптовано застосувати у будь-якій іншій галузі знань, а не лише в тій, що опановувалася під час занурення; формується дослідницька компетентність, подальше збагачення якої буде продовжено на уроках-колоквіумах і під час наукової та навчальної практики. Наприклад, дослідницькі навички, що сформовані на уроках хімії або біології, можуть бути застосовані на інших уроках, тобто вони носять універсальний характер.

Предметно-профільне занурення включається до структури навчального року впродовж 10 робочих днів (або після осінніх канікул, або на початку II семестру). Для учнів 5–6-х класів навантаження складає по 4 академ. год. з додаванням предметів, з яких не організовується ППЗ, для учнів 7–10-х – по 5 академ. год. з додаванням предметів, із яких не організовується ППЗ. Для 11-х класів ППЗ не відбувається, оскільки було визначено, що для цих класів актуальнішим є поглиблене вивчення предметів, які виносяться на Національний мультипредметний тест (раніше, до війни – зовнішнє незалежне оцінювання).

Уроки, які спеціально розробляються для ППЗ, проводяться відповідно до календарно-тематичних планів предметно-профільного занурення, які затверджуються на засіданні методичних об'єднань і методичних комісій. Передбачається щоденне домашнє завдання учням, зміст якого спрямований на формування у здобувачів освіти дослідницької компетентності та академічної доброчесності. Крім цього, записи про проведені уроки ведуться в окремих паперових класних журналах згідно з календарно-тематичними планами ППЗ та відповідно до розподілу годин за предметами і класами. По закінченню ППЗ виставляється всім учням підсумкова оцінка (на підставі оцінки за виконання проєкту або на підставі поточних оцінок за окремі види робіт під час ППЗ), яка дублюється на сторінці відповідного предмета у колонку «Тематична» та враховується під час виставлення семестрової оцінки з предмета. Під час предметно-профільного занурення учні працюють у командах, ведеться групова проєктна робота. Що є важливим – не вчитель надає готові знання, а учні здобувають собі навички.

Наступним інструментом реалізації профільного навчання є введення в розклад *уроків-колоквіумів* із метою створення сприятливих умов для організації освітнього процесу, спрямованого на максимальну реалізацію індивідуальних можливостей кожного учня та поглиблене вивчення профільних предметів, набуття компетентностей, необхідних для подальшої дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності. Впроваджено декілька типів *уроків-колоквіумів*: урок-практикум (відпрацювання вмій і навичок); урок-колоквіум (робота із завданнями підвищеного рівня складності); урок-проект (робота над науковим або науково-дослідницьким проектом).

До проведення *уроків-колоквіумів* залучаються вчителі-предметники відповідно до їх тижневого навантаження задля відпрацювання чинної норми педагогічного навантаження із розрахунку: 5 хв. помножається на тижневе навантаження (год.). Оскільки всі уроки у ліцеї тривають 40 хв., тому з кожного уроку вивільняється по 5 хв., помноживши 5 хв. на тижневе навантаження, отримуємо час, який учитель може працювати саме на уроках-колоквіумах, або проводити консультації. Розклад *уроків-колоквіумів* складається на семестр (за потреби – редагується щомісяця), ведеться облік проведення *уроків-колоквіумів*, зазначається дата, тип уроку, паралель або паралелі класів, тема уроку, домашнє завдання не задається. Такі уроки у розкладі ставляться першими або сьомими. За рахунок такого розташування *уроків* є можливість, не порушуючи програму або розклад, формувати групи з учнів 5, 6, 8, 10-х класів і працювати над певними проектами. Приклади проектів, які відпрацьовувалися учнями на уроках-колоквіумах: проект Гете-Інституту в Україні «Іспити у школах. Goethe-Zertifikat A2: Fit in Deutsch» об'єднав учнів 8-х і 9-х класів і був спрямований на підготовку до здачі іспитів зі знання німецької мови рівня A2 та отримання відповідного сертифікату; проект «Дослідження якості харчових продуктів», над яким працювали учні 6-х класів, які ще не вивчають хімію, та досвідченіші учні 7-х класів.

Підсумками реалізації *уроків-колоквіумів*, як приклад, стала участь учнів у Всеукраїнському інтерактивному конкурсі «МАН-Юніор Дослідник», номінація «Еколог-юніор», у проекті «Складання радіаційної карти парків Полтави» та проекті «Чіпси: користь чи шкода».

Ще один дієвий інструмент профільного навчання – *навчальна та наукова практика*, мета якої: залучення та підготовка учнів до наукової та науково-технічної діяльності; розвиток пізнавальної діяльності; залучення до пошукової роботи; усвідомлення практичного складника предметів; формування міжпредметних зв'язків; розв'язування практичних вправ; розвиток умінь аналізувати та синтезувати матеріал, досліджувати об'єкти та процеси.

Термін проведення практики у структурі навчального року впродовж 5 робочих днів (або на початку II семестру, або після весняних канікул), навантаження – для учнів 5–8-х класів по 5 академ. год., для учнів 9–11-х – по 6 академ. год. щодня. Особливості організації та проведення навчальної та наукової практики: формуються списки розподілу учнів за предметами з урахуванням участі учнів у проектній діяльності; інформуються батьки про зміну у структурі навчального року та обов'язковість проходження учнями навчальної та наукової практики; проводяться засідання методичних комісій і методичних об'єднань із метою визначення форм роботи з учнями під час проведення наукової практики; до програми практики добирається матеріал поглибленого, пізнавального, пошуково-експериментального характеру; обов'язковий вид освітньої діяльності у закладі, що підлягає оцінюванню за 12-бальною шкалою та фіксації в окремому журналі; враховується оцінка за навчальну та наукову практику під час виставлення семестрової оцінки за семестр на рівні тематичної оцінки.

Під час практики відбувається співпраця із ЗВО, з організаціями та установами: із Національним університетом «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»; проводиться експериментально-дослідницька робота на базі ПНПУ імені В.Г. Короленка; наукові пошуки на базі Полтавського медичного університету; конструкторська діяльність (робототехніка) на базі Полтавського університету економіки і торгівлі.

Важливо відмітити, що всі інструменти реалізації профільного навчання взаємопов'язані. Протягом року учні можуть поглиблювати свої знання, працюючи за одним напрямом і під час предметно-профільного занурення, і на уроках-колоквіумах, і під час навчальної та наукової практики. *Не менш важливим є й те, що в учнів є*

можливість перейти на інший профіль навчання, якщо немає задоволення чи зацікавленості на попередньо обраному.

Значними результатами впровадження профільного навчання у Науковому ліцеї № 3 Полтавської міської ради є збільшення кількості наукових проєктів, не дивлячись на війну, до яких залучаються учні (2020/2021 н. р. – 34 проєкта, 2021/2022 – 43, 2022/2023 – 46), велика кількість науково-методичних посібників, участь у всеукраїнських науково-практичних конференціях, публікації ліцеїстів у співавторстві з педагогічними та науково-педагогічними працівниками, участь у міжнародних науково-практичних конференціях, участь та перемоги у конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, участь й отримання Гран-прі в конкурсі «Genius Olympiad Ukraine»-(2023). Що важливо, результативність досягнень збільшується кожний рік. Наприклад, серед останніх досягнень, якими пишаються ліцеїсти – перемога на Міжнародному конкурсі комп'ютерних проєктів INFOMATRIX у 2023 р. Міжнародний фінал конкурсу проходив у Гвадалахарі (Мексика). Учень ліцею разом із науковим керівником вибороли «золото» в категорії «Комп'ютерне мистецтво» за проєктом «Дерева – легені нашої планети».

Отже, проаналізувавши роботу Наукового ліцею «Політ» при Обласному коледжі «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради та Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради, можемо зробити певні висновки стосовно факторів, які впливають на успішність цих закладів освіти під час упровадження профільного навчання. По перше, у педагогічних колективах зазначених ліцеїв є глибоке розуміння важливості профілізації освіти у старшій школі. Профільне навчання там було запроваджено ще задовго до реформування середньої школи відповідно до концепції НУШ. По друге, у зазначених закладах освіти втілено на практиці принцип дитиноцентризму, що означає максимальне наближення навчання і виховання кожної дитини відповідно до її потреб, здібностей, нахилів та особливостей [8]. Ліцеї мають три і більше профілів, що дає можливість учням обирати певну спеціалізацію за свідомим вибором і відповідно до внутрішньої мотивації, нахилів, здібностей. Свідомий вибір учнями профілю уможлиблюється наявністю у ліцеях допрофільної

підготовки, роботою психологів і педагогів стосовно розкриття потенціалу кожної дитини, застосуванням таких інноваційних інструментів навчання: предметно-профільне занурення, колоквиуми, комплексні навчальні та наукові практики. Цікавим моментом є те, що в ліцеях відбувається навчання дітей у різновікових групах, де учні об'єднуються не за віком, а за рівнем їхньої розумової діяльності. Організаційний принцип діяльності груп – постійне переструктурування складу групи у процесі роботи за рівнем предметної компетентності. Аналіз роботи означених ліцеїв з організації та упровадження профільного навчання дозволив виокремити наступні загальні підходи й принципи, які сприяють ефективній роботі зазначених закладів: дитиноцентрований і компетентістний підходи; багатопрофільність і спеціалізація; конкуренція серед учнів; високопрофесійний кадровий склад; потужна матеріальна база; позаурочна робота й інноваційні методи викладання. На наш погляд, вищезазначені підходи, принципи й інструменти є досить універсальними та можуть бути застосовані під час організації профільного навчання у процесі реформування загальної середньої освіти згідно з концепцією НУШ.

Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні стану реформування загальної середньої освіти у контексті НУШ під час війни, висвітленні основних проблем упровадження профільної середньої освіти та пошуку шляхів їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Вольянська С. Є. Організація профільного навчання в загальноосвітній школі в умовах регіону : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2005. 277 с.
2. Концепція Нової української школи. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 25.09.2023).
3. Кушнір В. М. Профільне навчання в історії розвитку вітчизняної школи (друга половина XIX–XX ст.) : монографія. Умань : Сочінський, 2016. 418 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178/179). С. 10–22.
5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 01.08.2020 р. № 463-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
6. Профільне навчання: досвід упровадження, інноваційні технології / уклад.: Л. Ф. Пашко, О. П. Коваленко, Л. І. Симоненко. Полтава : ПОШПО, 2008. 196 с.

7. Самодрын А. П., Білик Н. І. Феномен інновації: емпіричне узагальнення досвіду запровадження науково-навчального комплексу «Профільна освіта регіону». *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7 (136). С. 11–15.

8. Сидоренко В. В. Концептуальні засади Нової української школи: ціннісно-світоглядний аспект. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології*: зб. матеріалів III Всеукр. Інтернет-конф.: у 2 ч. Ч. 1. / наук. ред., упоряд.: В. В. Сидоренко, Я. Л. Швень. Київ: Агроосвіта, 2018. С. 121–128.

9. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів. Харків; Едмонтон-Торонто: Майдан: Вид-во Канад. н-ту Українських Студій, 2011. 1400 с.

10. Старша профільна школа: кроки до становлення: метод. рекомен. / уклад.: А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлевскі. Київ, 2019. 52 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/483/4.pdf> (дата звернення: 05.10.2023).

11. Шаповалова Н. П. Законодавче забезпечення профільної освіти в сучасній українській школі. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20–21 травня 2022 р.) / за ред. А. В. Боярської-Хоменко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2022. С. 447–451.

References

1. Volianska, S. Ye. (2005). *Orhanizatsiia profilnoho navchannia v zahalnoosvitnii shkoli v umovakh rehionu [Organization of specialized training in a secondary school in the conditions of the region]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].

2. *Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]*. (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> [in Ukrainian].

3. Kushnir, V. M. (2016). *Profilne navchannia v istorii rozvytku vitchyznanoi shkoly (druha polovyna XIX–XX st.) [Profile study in the history of the development of the national school (second half of the 19th–20th centuries)]*: monohrafiia. Uman: Sochinskiyi [in Ukrainian].

4. Pro osvitu [About education]. (2017): Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Holos Ukrainy [Voice of Ukraine], 178/179, 10-22 [in Ukrainian].

5. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [About complete general secondary education]. (2020): Zakon Ukrainy vid 01.08.2020 r. № 463-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Information of the Verkhovna Rada (VVR)], 31. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

6. Pashko, L. F., Kovalenko, O. P., & Symonenko, L. I. (Comps.). (2008). *Profilne navchannia: dosvid uprovadzhennia, innovatsiini tekhnologii [Profile training: implementation experience, innovative technologies]*. Poltava: POIPPO [in Ukrainian].

7. Samodryn, A. P., & Bilyk, N. I. (2013). Fenomen innovatsii: empirychnе uzahalnennia dosvidu zaprovadzhennia naukovo-navchalnoho kompleksu «Profilna osvita rehionu» [The phenomenon of innovation: an empirical generalization of the experience of introducing the scientific and educational complex "Professional education of the region"]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 7 (136), 11-15 [in Ukrainian].

8. Sydorenko, V. V. (2018). Kontseptualni zasady Novoi ukrainskoi shkoly: tsinnisnosvitohliadniy aspekt [Conceptual principles of the New Ukrainian school: value-view aspect]. In V. V. Sydorenko, & Ya. L. Shven (Eds., Comps.), *Profesiyni rozvytok fakhivtsiv u sistemі osvity doroslykh: istoriia, teoriia, tekhnologii [Professional development of specialists in the system of adult education: history, theory, technologies]*: zb. materialiv III vseukr. Internet-konf. (P. 1, pp. 121-128). Kyiv: Ahroosvita [in Ukrainian].

9. Skovoroda, H. (2011). *Povna akademichna zbirka tvoriv [A complete academic collection of works]*. Kharkiv; Edmonton-Toronto: Mайдан: Vyd-vo Kanad. n-tu Ukrainskykh Studii [in Ukrainian].

10. Seitosmanov, A., Fasolia, O., & Markhlievski, V. (Comps.). (2019). *Starsha profilna shkola: kroky do stanovlennia [Senior specialized school: steps towards becoming]*: metodychni rekomendatsii. Kyiv. Retrieved from <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/483/4.pdf> [in Ukrainian].

11. Shapovalova, N. P. (2022). Zakonodavche zabezpechennia profilnoi osvity v suchasni ukrainskii shkoli [Legislative provision of specialized education in modern Ukrainian schools]. In A. V. Boiarska-Khomenko (Ed.), *Psykhologo-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka [Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice]*: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 447-451). Kharkiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 18.10.2023

УДК 378:376-056.26

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-76-81](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-76-81)

Сухенко Вікторія Григорівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри українознавства і мовної
підготовки іноземних громадян,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця, Україна
Vikoriia Sukhenko,
PhD in Philology, Associate Professor at the Ukrainian
Studies and Language Training of Foreign Citizens,
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics, Ukraine
E-mail: viktoriya.sukhenko@hneu.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8775-6999>

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇВ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Досліджено проблему організації інклюзивного навчання в системі вищої освіти. Закцентовано увагу на комунікації в інклюзивному просторі як одному з важливих чинників розвитку та навчання осіб з особливими освітніми потребами. Визначено поняття «інклюзивна комунікація». Доведено важливість формування інклюзивної комунікації як показника комунікативної культури та позитивного іміджу закладу вищої освіти.

Обґрунтовано необхідність переосмислення методів, прийомів і видів навчальної діяльності, спрямованих на формування комунікації, в інклюзивному просторі закладів вищої освіти. Наголошено на потребі залучати до роботи всіх учасників освітнього процесу; формувати єдиний комунікативний простір закладу освіти. Виокремлено основні вектори діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в інклюзивному просторі, спрямовані на формування інклюзивної комунікації.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивний простір; організація інклюзивного навчання; інклюзивна комунікація; спілкування; особливі освітні потреби; заклад вищої освіти

Formation of inclusive communication in the system of higher education

S This article is devoted to the study of the problem of organizing inclusive education in the system of higher education. Attention is focused on communication in an inclusive space as an important factor in the development and education of individuals with special educational needs. The concept of "inclusive communication" is defined. The importance of forming inclusive communication as an indicator of communicative culture and a positive image of the institution has been proven.

The necessity of rethinking the methods, techniques, and types of educational activities aimed at the formation of communication in the inclusive space of higher education institutions is substantiated. An unimpeded communicative environment, built on the coherence of actions, common ideas, information exchange, and communicative tolerance, contributes to the development of a student's personality and socialization. Emphasis is placed on the need to involve all participants in the educational process to promote the development of socially important skills of working in a team, interaction, and discussion to form a single communicative space of the educational institution.

The main vectors of the activity of scientific and pedagogical workers of higher education institutions in the inclusive space, aimed at the formation of inclusive communication, are highlighted, in particular, the motivation of students with special educational needs for communicative activity, the promotion of their adaptation to the social environment, ensuring the achievement of the desired results in the process of communication, and the formation of adequate communicative behavior in communicative activity.

Keywords: inclusion; inclusive space; organization of inclusive education; inclusive communication; communication; special educational needs; higher education institution

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Інклюзивне навчання у сучасному освітньому просторі набирає обертів, породжуючи нові підходи, методи, розширюючи освітньо-інформаційну базу, урізноманітнюючи освітні ресурси. У динамічному вирі життя збільшився обсяг функційних обов'язків викладача. Нині це носій культури, дослідник, менеджер, психолог, знавець законів, майстер живого слова, ритор...

Пошук форм і методів навчання, створення оптимальних сприятливих умов для розвитку осіб з особливими освітніми потребами (ООП) та їхньої соціалізованості становлять стратегічне значення в освітньому процесі національної освіти, яка здебільшого зорієнтована на активізацію її впровадження в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. Тож перед випускниками з ООП, які прагнуть продовжити навчання, постає проблема вибору закладу вищої освіти, що був би адаптований до індивідуальних особливостей таких абітурієнтів. Заходи з розвитку безбар'єрної інфраструктури не повинні обмежуватися встановленням пандусів чи спеціальних ліфтів. Для осіб з ООП паралельно із забезпеченням доступності до приміщень вишу має бути сформований на належному рівні процес інклюзивної комунікації (спільного навчання осіб з ООП з іншими здобувачами освіти із застосуванням особистісно орієнтованого підходу).

Інклюзія – це свого роду освітня філософія, що спрямована на визначення гуманістичного потенціалу суспільства та ціннісних стратегій його розвитку. Інклюзивна освіта сьогодні є пріоритетним напрямом державної соціальної політики, що має забезпечувати права людей з особливими потребами; інтегрувати в соціум осіб з обмеженими можливостями; розвивати інноваційну освітню тенденцію, що задовольняє освітні потреби кожної людини; формувати відповідну інклюзивну культуру, де значну роль відіграє інклюзивна комунікація.

У Конвенції про права осіб з інвалідністю (ст. 2) поняття «спілкування» охоплює використання мов, текстів, абетки Брайля, тактильного спілкування, великого шрифту, доступних мультимедійних засобів, так само, як і друкованих матеріалів, аудіозасобів, простої мови, читців, а також підсилювальних і альтернативних методів, способів і форматів спілкування, зокрема доступної інформаційно-комунікаційної технології [8]. Розвиток інклюзивної комунікації

надає змогу особам з обмеженими можливостями вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх його аспектах, забезпечує користування правом на свободу висловлення думки та переконань, зокрема свободу шукати, отримувати й поширювати інформацію та ідеї нарівні з іншими, користуючись за власним вибором усіма формами спілкування [там само]. Інклюзивна комунікація передбачає подолання перешкод у процесі обміну інформацією між усіма учасниками, незалежно від їхніх фізичних, фізіологічних або інших особливостей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питанню інклюзивної комунікації приділяли увагу А. Колупаєва [6], Г. Лещук [9], О. Таранченко [6], альтернативну й додаткову комунікацію як сукупність способів спілкування, які використовуються в разі порушень словесного мовлення, аналізували І. Гордієнко [5], О. Казачінер [5], О. Кривоногова [12], Г. Усатенко [12], О. Цись [5], М. Чайка [12] та інші науковці, особливості комунікації осіб з обмеженими можливостями досліджували Н. Бабич [1], О. Гаврилов [3], О. Проскурняк [10], В. Сильченко [11] тощо.

Інклюзія в закладах вищої освіти є предметом наукових пошуків низки українських дослідників, таких як: А. Аріщенко, Н. Ашиток, К. Бортун, А. Колупаєва, К. Кольченко, О. Литвинова, І. Малишевська, Г. Нікуліна, І. Стадницька, О. Таранченко, Г. Шевчук та багатьох інших.

Мета статті: визначити сучасні вектори формування інклюзивної комунікації, окреслити шляхи її впровадження в закладах вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Значну роль у побудові соціально-гуманного суспільства, у якому реалізується соціальна мобільність, рівність, розвиток особистості, незалежно від рівня її можливостей, відіграє система вищої освіти. В інклюзивному освітньому середовищі здобувачі освіти, незалежно від їхніх потреб, мають підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а головне – відчувати себе повноцінними членами колективу, громади, суспільства.

Інклюзивна вища освіта базується на принципі забезпечення основних прав людини на здобуття освіти за місцем проживання й передбачає навчання в умовах інтегрованого вищого навчального закладу, що має забезпечити низку послуг відповідно до різних освітніх потреб здобувачів вищої освіти. Основою рівного доступу

до якісної вищої освіти є безбар'єрність освітнього середовища; адаптація навчально-методичного забезпечення; послуговування оптимальними технологіями й методами навчання; наявність технічних засобів для надання необхідної технічної підтримки відповідно до нозологій, індивідуальних потреб і різних форм навчання осіб з ООП; створення умови для всебічного розвитку особистості здобувачів вищої освіти, їхньої повноцінної участі в житті колективу; оновлений стиль роботи науково-педагогічного колективу [7].

К. Бортун пропонує такі кроки щодо формування інклюзивного простору у сучасних закладах вищої освіти України, як-то: навчання викладачів (розширення інклюзивної обізнаності), створення мережі інклюзивних клубів і груп, забезпечення безбар'єрного середовища в закладі навчання, проєктування мережі тьюторства, проведення курсів етики спілкування, використання мультимедійних технологій і хмарних корпоративних технологій університету, сприяння створенню комфортного середовища, підтримка досліджень і програм, розроблення інклюзивної мережі в закладах вищої освіти, підтримання студентських ініціатив (залучення до культурних заходів, ініціатив у закладі вищої освіти) [2].

Запорукою адаптації здобувачів вищої освіти до академічного середовища закладу, здобуття якісної освіти, всебічного розвитку власних здібностей, підготовки до гідного працевлаштування є сформовані комунікативні навички. Комунікація – одна із форм активної діяльності особистості. Сутність спілкування полягає в обміні інформацією між учасниками процесу, впродовж якого інформація кодується, передається, опрацьовується й розшифровується. Успішною можна вважати ту комунікацію, яка побудована на взаєморозумінні й забезпечує обмін знаннями, моральними цінностями, установками; впливає на емоційну, вольову й інтелектуальну сфери особистості, виявляє культуру людини, рівень її розвитку, виховання та освіченості.

Комунікація в інклюзивному просторі є одним із важливих чинників розвитку та навчання осіб з ООП. Залучення їх до колективу передбачає врахування не лише їхніх особливостей, а й встановлення позитивного міжособистісного спілкування в межах групи.

Ефективна позитивна комунікація, контакт здобувачів з ООП з однокласниками сприяє

їхній соціалізованості в колективі, загальному психологічному мікроклімату в групі. Провідну роль у цьому процесі відіграє толерантне ставлення до людського різноманіття, зміна свідомості всіх учасників освітнього процесу щодо функціонування інклюзивного освітнього простору. К. Бортун визначає три складники, що є важливими в розбудові інклюзивного простору вищої освіти: комунікація, самоконтроль, довіра [2].

Основна мета освітнього процесу – формування особистості, що не можливо без урахування комунікативної діяльності, яка визначається потребами та мотивами.

Під поняттям «інклюзивна комунікація» розуміємо людиноцентроване спілкування, спрямоване на задоволення комунікативних потреб осіб з ООП та визнання їхньої цінності в колективі.

Провідною ідеєю інклюзивної комунікації, на думку Г. Лещук, є однакова взаємодія з людиною незалежно від наявності в неї інвалідності, оскільки інвалідність – не визначальна характеристика людини, а лише одна із особливостей, які мають вплив на наш життєвий досвід та особистісні характеристики. Включаючи інклюзивну комунікацію в повсякденну практику, ми збільшуємо наші шанси на ефективну взаємодію з усіма людьми [9]. Дослідниця виокремлює такі базові принципи інклюзивної комунікації, як: 1) доступність інформаційної підтримки та фізична доступність до послуг є однаково важливими; 2) кожна спільнота чи група включає людей з різними потребами підтримки комунікації, що вимагає диференційованого та індивідуального підходу; 3) комунікація – це двосторонній процес, який проявляється в розумінні інших та самовираженні; 4) гнучкість у процесі комунікації – запорука успіху; 5) ефективна інклюзія передбачає залучення людей із різними потребами підтримки комунікації; 6) невеликими кроками – до великих змін [там само].

Значної уваги заслуговують питання щодо роботи зі здобувачами з ООП, виявлення особливостей розвитку яких є ключовими чинниками, що впливають на цілу низку таких факторів, як-то: навчальна діяльність, професійна спрямованість, життєва позиція, становлення особистості. Завдання викладачів вищів – виховати життєво компетентного, конкурентоспроможного випускника. Саме тому пріоритетом роботи є

формування інклюзивної комунікації, що дасть змогу особам з ООП продуктивно будувати своє повсякденне життя. Безбар'єрне спілкування у закладі вищої освіти – розширення індивідуальних можливостей здобувачів.

Особам з ООП, як і всім здобувачам вищої освіти, потрібна надійна опора – викладач, який зможе відчувати внутрішній світ учасників освітнього процесу, запропонувати можливості розвитку, підтримку і створення умов для максимального розкриття власних здібностей. Тому науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти задля створення інклюзивного простору як частини системи освітніх послуг мають урахувати такі аспекти комунікативної діяльності зі здобувачами з ООП, як: мотиваційний (стимулює до комунікативної активності); комунікативно-пізнавальний (сприяє адаптації до соціального середовища); діяльнісно-комунікативний (забезпечує досягнення бажаних результатів у процесі спілкування); соціально-комунікативний (формує адекватну комунікативну поведінку в комунікативній діяльності).

Науково-педагогічний колектив для роботи зі здобувачами вищої освіти в інклюзивному освітньому просторі має брати за основу рекомендації Національної асамблеї людей з інвалідністю України, зокрема: 1) під час спілкування з людиною, яка пересувається на візку, треба розташуватися так, щоб очі співрозмовників були на одному рівні, та варто переміститися у «спокійнішу зону», щоб допомогти такій особі поспілкуватися; 2) у розмові з людиною, яка має труднощі в спілкуванні, варто проявляти витримку, слухати її уважно, дочекатися, доки вона закінчить фразу, не виправляти та не намагатися пояснити щось, замість неї; 3) під час спілкування з людиною, яка не чує або має обмежений слух, потрібно дивитися їй прямо у вічі й говорити чітко (дехто читає по губах); намагатися стояти так, щоб вас та ваші уста було добре видно; можна використовувати жестикуляцію; 4) у розмові з особами з ООП краще послуговуватися простими конкретизованими реченнями [4].

Сучасне заняття, побудоване з урахуванням інклюзивного навчання, вимагає переосмислення пріоритетів певних методів, прийомів і видів навчальної діяльності. Тому закономірно, що для розвитку загальних і спеціальних здібностей здобувачів вищої освіти (незалежно від обраної спеціальності) перевагу варто надавати

педагогічним системам, які передбачають проведення лекцій різного типу (сократичного (проблемного), дискусійного); дидактичній евристиці – типу навчання, за якого всі основні освітні елементи первинно створюються або знаходяться самими здобувачами (викладач при цьому забезпечує персоналізм навчання); технології інтерактивного навчання, сутність якої полягає в тому, що до освітнього процесу залучаються всі здобувачі вищої освіти, обмінюючись знаннями, ідеями, способами діяльності; сугестопедичній навчальній системі, для якої характерна псевдопасивність поведінки щодо процесу навчання, внутрішня настроєність здобувача на навчання; продуктивне навчання, що будується на засаді практичного життєвого досвіду.

Привабливими для здобувачів з ООП можуть бути креативні методи навчання, що зорієнтовані на створення власних освітніх продуктів і в традиційному розумінні є інтуїтивними: *метод придумування* (спосіб створення невідомого раніше правила чи поняття за результатами їхніх певних розумових дій); *метод образної картини* (відтворює такий стан здобувача, коли сприйняття й розуміння матеріалу, що вивчається, наче зливається, відбувається його цілісне, нерозчленоване бачення); *метод гіперболізації* (у своїй основі передбачає перебільшення; збільшується чи зменшується об'єкт пізнання, його окремі частини або якості); *метод синектики* (це спосіб стимуляції уяви здобувачів через поєднання різнорідних понять, який базується на основі асоціації); *метод інверсії* (звернення), зорієнтований на пошук ідей у нових, несподіваних напрямках, здебільшого протилежних традиційним поглядам і переконанням; його характерними особливостями є орієнтація на розвиток діалектики мислення здобувачів, творчих здібностей і комунікації.

Необхідно поєднувати взаємонавчання з іншими методами роботи – самостійним пошуком, традиційними методами. Головне – залучити до роботи всіх учасників освітнього процесу (у першу чергу, осіб з ООП), сприяти виробленню соціально важливих навиків роботи в колективі, взаємодії, дискусії, обговорення. Узгодженість дій, нові спільні ідеї, постійний обмін інформацією, комунікативна толерантність формують єдиний комунікативний простір закладу освіти. Безбар'єрне комунікативне середовище сприяє

розвитку особистості здобувача вищої освіти, його соціалізованості.

Висновки. Високий рівень інклюзивної комунікації (задоволення комунікативних потреб осіб з ООП та визнання їхньої цінності в колективі) є показником комунікативної культури та позитивного іміджу закладу вищої освіти. Інклюзивне навчання вимагає оновлення педагогічної системи, переосмислення методів, прийомів і видів навчальної діяльності, спрямованих на формування інклюзивної комунікації.

Діяльність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в інклюзивному просторі має бути спрямована на формування інклюзивної комунікації, основними векторами якої є мотивація здобувачів з ООП до комунікативної активності, сприяння їхньої адаптації до соціального середовища, забезпечення досягнення бажаних результатів у процесі спілкування, формування адекватної комунікативної поведінки в комунікативній діяльності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні проблеми інклюзивної комунікації в системі вищої освіти, розробленні механізмів і засобів формування інклюзивної комунікації, створенні діагностичного інструментарію визначення потреби осіб з ООП у комунікації.

Список використаних джерел

1. Бабич Н. М. Формування комунікативних навичок у дітей з порушеннями зору та інтелекту як одна з умов їх успішної адаптації в ДНЗ компенсуючого типу. *Корекційна та соціальна педагогіка і психологія*. 2013. № 4. С. 15–22.
2. Бортун К. Сучасні вектори формування інклюзивного простору в Приватному вищому навчальному закладі «Європейський університет». *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2023. Вип. 1(8). С. 140–147.
3. Гаврилов О. В. Особливості комунікації дітей з тяжкими порушеннями інтелектуального розвитку. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 18. С. 168–149.
4. Етика спілкування: «Інвалідність» та знання з «доступності» та етикету. Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна асамблея людей з інвалідністю України». URL: <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuвання/>
5. Казачінер О. С., Гордієнко І. В., Цись О. В. Стан проблеми використання альтернативної та допоміжної комунікації дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку в Україні. *Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка*. 2020. Вип. 22, т. 1. С. 60–63.
6. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. Харків : Ранок, 2019. 304 с.

7. Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Інклюзивне університетське середовище як запорука якісної і доступної вищої освіти. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2008. № 4 (6). URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/513>

8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 01.11.2023 р.).

9. Лешук Г. Інклюзивна комунікація як інструмент формування інклюзивної культури: термінологічний аналіз. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8, no. 3. P. 364–372.

10. Проскурняк О. І. Чинники розвитку комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків. *Актуальні питання корекційної освіти : зб. наук. праць*. Київ : К-НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. С. 85–92.

11. Сильченко В. В. Мовленнєвий та комунікативний розвиток дитини з інтелектуальними вадами. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 2. С. 216–222.

12. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Київ : ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с.

References

1. Babych, N. M. (2013). Formuvannia komunikatyvnykh navychok u ditei z porushenniamy zoru ta intelektu yak odna z umov yikh uspishnoi adaptatsii v DNZ kompensuiuchoho typu [The formation of communication skills in children with visual and intellectual disabilities as one of the conditions for their successful adaptation in compensatory type of preschool]. *Korektsiina ta sotsialna pedahohika i psykholohiia [Correctional and social pedagogy and psychology]*, 4, 15-22 [in Ukrainian].
2. Bortun, K. (2023). Suchasni vektory formuvannia inkluzyvnoho prostoru v Pryvatnomu vyshchomu navchalnomu zakladi «Evropeyskyi universytet» [Modern vectors of the formation of an inclusive space in the Private higher educational institution "European University"]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii [Scientific journal of the Khortytsk National Academy]*, 1(8), 140-147 [in Ukrainian].
3. Havrylov, O. V. (2012). Osoblyvosti komunikatsii ditei z tiazhkyu porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Peculiarities of communication of children with severe disorders of intellectual development]. *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of Modern Psychology]*, 18, 168-149 [in Ukrainian].
4. Etyka spilkuвання: «Invalidnist» ta znannia z «dostupnosti» ta etyketu. Vseukrainske hromadske obiednannia «Natsionalna asambleia liudei z invalidnistiu Ukrainy» [Ethics of communication: "Disability" and knowledge of "accessibility" and etiquette. All-Ukrainian public association "National Assembly of People with Disabilities of Ukraine"]. Retrieved from <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuвання/> [in Ukrainian].
5. Kazachiner, O. S., Hordienko, I. V., & Tsys, O. V. (2020). Stan problemy vykorystannia alternatyvnoi ta dopomizhnoi komunikatsii ditmy z porushenniamy movlennievoho rozvytku v Ukraini [The state of the problem of the use of alternative and auxiliary communication by children with disorders of speech development in Ukraine]. *Innovatsiina pedahohika. Korektsiina*

pedagogika [Innovative pedagogy. Correctional pedagogy], 22, 1, 60-63 [in Ukrainian].

6. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy v inkluzyivnomu seredovyshchi [Education of children with special educational needs in an inclusive environment]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

7. Kolchenko, K. O., & Nikulina, H. F. (2008). Inkluzyvne universytetske seredovyshche yak zaporuka yakisnoi i dostupnoi vyshchoi osvity [Inclusive university environment as a guarantee of quality and affordable higher education]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy [Actual problems of education and upbringing of people with special needs]*, 4 (6). Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/513> [in Ukrainian].

8. *Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].

9. Leshchuk, H. (2021). Inkluzyvna komunikatsiia yak instrument formuvannia inkluzyvnoi kultury: terminolohichnyi analiz [Inclusive communication as a tool for forming an

inclusive culture: terminological analysis]. *Social Work and Education*. 8, 3, 364-372 [in Ukrainian].

10. Proskurniak, O. I. (2015). Chynnyky rozvytku komunikatyvnoi diialnosti rozumovo vidstalykh pidlitkiv [Development factors of communicative activity of mentally retarded teenagers]. In *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity [Actual issues of correctional education]: zbirnyk nauk. prats* (pp. 85-92). Kyiv: K-NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

11. Sylchenko, V. V. (2011). Movlenniievi ta komunikatyvnyi rozvytok dytyny z intelektualnymy vadamy [Speech and communication development of a child with intellectual disabilities.]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedagogichni nauky [Current issues of correctional education. Pedagogical sciences]*, 2, 216-222 [in Ukrainian].

12. Chaika, M. S., Usatenko, H. V., & Kryvonohova, O. V. (2021). *Teoria ta praktyka vykorystannia alternatyvnoi komunikatsii dlia osib z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [Theory and practice of using alternative communication for people with special educational needs]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kyiv: FOP Usatenko H. V. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 04.11.2023

УДК 378.147

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-82-89](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-82-89)**Карпузова Наталія Дмитрівна,**

кандидатка педагогічних наук, професорка,
 професорка кафедри початкової освіти,
 Полтавський національний педагогічний університет
 імені В. Г. Короленка, Україна

Natalia Karapuzova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor at the Department of Primary Education,
 Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: karapuzova53@gmail.com**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0003-1430-0648>**Шакотько Віктор Васильович,**

кандидат педагогічних наук, докторант кафедри
 технологічної і професійної освіти, Глухівський національний
 університет імені Олександра Довженка, Україна

Viktor Shakotko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Doctoral student
 at the Department of Technological and Professional Education,
 Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
 Pedagogical University, Ukraine

E-mail: vv0304@gmail.com**ORCID iD** <https://orcid.org/0000-0002-3004-5045>

УКРАЇНОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ З МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

A На підставі узагальненого практичного досвіду організації та проведення освітніх івентів у системі неперервної освіти проаналізується стан використання україномовної термінології з математики та інформатики студентами педагогічних закладів вищої освіти на прикладі здобувачів освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Обласного коледжу «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради й вчителями інформатики та математики, які підвищували кваліфікацію в Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського. Проаналізовано коректність використання української термінології в підручниках із математики та інформатики, які використовуються в закладах загальної середньої освіти згідно з вимогами Державних стандартів початкової та базової середньої освіти. За результатами дослідження запропоновано заходи з удосконалення науково обґрунтованого використання україномовної термінології здобувачами освіти та вчителями математики та інформатики.

Ключові слова: україномовна термінологія; методика навчання математики, методика навчання інформатики; математика; інформатика

Ukrainian terminology in mathematics and informatics in the teaching of future teachers

S Relevance of the problem. This article analyzes the use of Ukrainian terminology in mathematics and informatics by students in pedagogical higher education institutions on the example of students of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Regional College "Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy named after A. S. Makarenko" of the Poltava Regional Council and teachers of informatics and mathematics who were upgrading their qualifications at the M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education. The correctness of the use of Ukrainian terminology in mathematics and computer science textbooks, which are used in the fourth and fifth grades of general secondary education institutions in accordance with the requirements of the State Standards of Primary and Basic Secondary Education, was also analyzed. Based on the results of the study, measures are proposed to improve the scientifically based use of Ukrainian terminology by students of education and teachers of mathematics and computer science.

In the process of studying future teachers in the correct use of Ukrainian terminology in mathematics and informatics, according to the authors, it is appropriate to introduce the following types of exercises into the learning process: reading mathematical records; providing a counterexample; conducting terminological dictations; performing logical-linguistic exercises; working on the definition of concepts; and working with the textbook

The research conducted at three different levels of education and the implementation of the recommendations proposed by the authors for the creation of a system of working with Ukrainian-language scientific terminology in the training of future teachers of mathematics and computer science will ensure an active response to today's challenges associated with the replacement of scientific terminology with a commonly used language, the active introduction of foreign terminology without considering the peculiarities of the development of the Ukrainian language, etc.

Keywords: *Ukrainian terminology; mathematics teaching methods, informatics teaching methods; math; Computer Science*

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Як зазначають лінгвісти, суттєву частину сучасної мови становить спеціальна лексика. Також відмічається, що відсоток термінів та інших спеціальних слів у структурі української мови останніх років суттєво збільшується. Мова йде про те, що кількість слів-термінів перевищує кількість слів загального вжитку у нашій мові [18, с. 4].

Термінологічна лексика стала основним джерелом поповнення лексичного фонду нашої мови, особливо це стосується нових наук або наук, що стрімко розвиваються, наприклад, інформатики.

Значна частина наукових україномовних термінів має відповідники в розмовній українській мові. Разом з тим мова науки передбачає, що загальноживані слова наповнюються новим змістом. І одним із завдань педагога донести у процесі навчання до здобувача освіти новий, особливий, науковий зміст загальноживаного слова, що використовується в певній науці як науковий термін. Наприклад, загальноживане слово «поля», й термін «поля» у фізиці; «інформація» в побутовому вжитку й «інформація» в інформатиці як науки.

Попередні дослідження вказують, що доволі часто автори підручників, педагоги й особливо здобувачі освіти некоректно використовують наукові терміни, замінюючи їх загальноживаними словами, замінюючи науковий зміст термінів змістом загальноживаних слів.

Тому актуальною постає проблема визначення в системі підготовки майбутніх учителів, які навчатимуть учнів математики та інформатики, комплексу заходів для формування навичок використання в практичній професійній діяльності україномовної наукової термінології.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Найгостріше проблеми створення і введення в повсякденний обіг, у систему мовлення учнів, а особливо вчителів закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів вищої освіти україномовної термінології з математики

та інформатики постали ще в кінці XIX – на початку XX століття (математика) [2; 13; 21] та у другій половині 80-х років XX століття (математика та інформатика). Протягом XVIII–XIX століть у закладах освіти на території України використовувалась в основному греко-латинська та частково німецька термінологія (математика). Згодом у частині України російськомовна термінологія активно насаджувалась в школах і університетах України. Кінець XIX століття стає початком зародження україномовної термінології з математики. Першу статтю з вищої математики українською мовою друкує викладач гімназії, майбутній професор Львівського університету В. Левицький. Його стаття «Про симетричні вираження функцій по модулю m » побачила світ у 1894 році. А у 1903 році ним були видані матеріали з упорядкування математичної україномовної термінології.

На початку 20-х років XX століття був надрукований у Берліні Систематичний словник української математичної термінології [20] Миколи Чайковського.

Початкові роки існування Радянського Союзу характеризувалися певною свободою в його республіках у розвитку національної науки та культури, в тому числі й в Україні. Протягом 20-х і початку 30-х років українськими вченими в системі наукових досліджень Орфографічно-термінологічної комісії при Академії наук, а після реформування – у складі Інституту української наукової мови Академії наук України було видано більше двадцяти термінологічних словників із різних галузей науки, техніки, культури, у тому числі й кілька з математики.

Значний вклад у становлення україномовної математичної термінології вніс М. Кравчук. Під його та М. Столярова головуванням виданно три томи «Математичного Словника». Як зазначає Н. Вірченко, академік М. Кравчук послідовно впроваджував українську термінологію в математичну науку та освіту, що стало однією з причин його арешту та передчасної смерті в таборях Колими в 1942 році [3].

У 1933–1935 роках почалася ревзія україномовної термінології з метою її уніфікації з російською. Розроблені в 20-ті роки українські термінологічні словники визнані радянською владою шкідливими й націоналістичними. І тільки з отриманням незалежності України нового стимулу отримали тенденції відродження україномовної термінології у різних галузях науки. До цього активно долучилися Г. Бевз, М. Богданович, Н. Вірченко, В. Даниленко, Л. Козак, І. Кочан, Т. Лепеха, Л. Паламарчук, Т. Панько, Л. Симоненко, Л. Томіленко та ін.

Становлення україномовної наукової термінології з інформатики відбулося порівняно недавно – в останні 50 років. Проблеми, що пов'язані із цим процесом зумовлені перш за все тим, що практично до кінця 80-х років ХХ століття викладання інформатики та споріднених з нею дисциплін у вищій і середній школі України здійснювалось виключно російською мовою, навіть у школах та вишах, у яких навчання здійснювалось українською мовою.

Тільки у 90-х роках були підготовлені перші україномовні підручники з інформатики для вищів і шкіл українських авторів А. Верляня, М. Жалдака, Н. Морзе, Ю. Рамського та ін. Особливий вклад у становлення україномовної інформатичної термінології вніс академік Національної академії педагогічних наук України М. Жалдак [7; 8].

Означення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття Як зазначають фахівці [3; 13; 14; 22] процес становлення української термінології далеко не закінчився. Продовжується її звільнення від нашарувань російської мови й у той же час гострою постає проблема захисту української термінології від проникнення англійських термінів, що замінують усталені українські терміни або використовуються без урахування існуючих в українській мові відповідників. Формування наукової термінології у здобувачів освіти починається в середній школі, а відповідальність за ці процеси покладено на вчителів, а за якісну наукову підготовку вчителів – на педагогічні заклади вищої освіти. Питанням удосконалення такої підготовки присвячена ця стаття.

Мета дослідження: спираючись на результати анкетувань учасників освітнього процесу,

спостережень за використанням студентами математичних та інформологічних термінів під час підготовки та проведення педагогічної практики, аналізу особливостей використання україномовної термінології в підручниках Нової української школи (4–5-ті класи) з математики та інформатики підготувати рекомендації до організації роботи над термінами зі студентами, які готуються до викладання математики та інформатики у структурі загальної середньої освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. На початковому етапі дослідження проблем коректного використання сучасної української термінології з математики та інформатики в школі було проведено:

- аналіз дотримання норм україномовної термінології в підручниках з математики та інформатики для 4–5-х класів [1; 4; 5; 6; 9; 11; 12; 15; 17; 19]. Вибір класів не був випадковим – це нові підручники, що підготовлені з урахуванням вимог, визначених Концепцією Нової української школи. Ці підручники пройшли/проходять апробацію в школах України, вони повинні забезпечити наступність у навчанні між початковою і базовою середньою школами [10];

- анкетування вчителів шкіл з розуміння змісту наукових термінів;

- спостереження за коректним використанням україномовних наукових термінів під час проведення пробних уроків майбутніми вчителями, які будуть навчати учнів математики та інформатики.

Підручники для Нової української школи аналізувались на коректність використання термінів і словосполучень, які пов'язані з поняттями:

- з математики: «розв'язувати проблему», «розв'язок задачі», «розв'язання задачі», «виконання завдання», «дані», «види діаграм»;

- з інформатики: «розв'язувати проблему», «розв'язок задачі», «виконання завдання», «інформація», «повідомлення», «дані», «активність», «роздільність».

Автори підручників у цілому дотримуються україномовної термінології та усталених словосполучень. Особливо це стосується авторів підручників з математики, що зумовлено стабільнішою системою термінів і понять у цій науці. Але варто все ж вказати на низку випадків

некоректного використання україномовної термінології з метою виправлення цих неточностей у другому виданні підручників.

У підручнику [1, с. 117] зустрічається така фраза «...для вирішення технічних проблем, що виникли на старті будівництва...», однак, як зазначає М. Жалдак [7], проблеми не вирішуються, а розв'язуються. У цьому ж підручнику зустрічаємо «Для вирішення цієї практичної задачі ви, скоріш за все, склали б ось такий запис для визначення сумарної довжини всіх ліній у метрах» [1, с. 252]. Але ж відомо, що задачі не вирішуються, а розв'язуються.

В іншому підручнику з математики читаємо: «Розв'яжи математичні завдання складанням рівняння» [9, с. 61]. Але ж завдання виконуються, а не розв'язуються.

У підручниках з інформатики автори доволі часто порушують принцип науковості, є випадки некоректності подання наукових даних. Наприклад, у [6, с. 7] стверджується, що «...першу автоматичну лічильну машину винайшов французький математик Блез Паскаль у 1642 році». Але ж «Паскаліну» не можна називати «автоматичною машиною» ні з означення терміну «автоматичний», ні з означення терміну «машина». Це був ручний механічний пристрій.

На сторінках цього ж підручника зустрічаємо таке пояснення властивостей процесора: «Швидкість процесора обчислюється в герцах (Гц)». Це повністю протирічить як науковим поясненням принципів дії процесора, так і Міжнародній системі величин (ISQ) [23]. У герцах вимірюється частота, а швидкодія процесора залежить від частоти, з якою він виконує обчислювальні операції. Однак швидкодія (не швидкість) процесора залежить не тільки від тактової частоти, але й, наприклад, кількості ядер процесора, обсягу його кеш-пам'яті третього рівня тощо.

Наступне пояснення роботи процесора взагалі позбавлене логіки: «Центральний процесор складається з двох частин, які працюють разом АЛП (арифметично-логічного пристрою), який виконує всі обчислення та логічні операції, і пристрою керування, який керує даними та декодує їх із пам'яті на центральний процесор» [6, с. 9]. Крім того, що пояснення антинаукове, виникає питання доступності учням 5-го класу розуміння поняття «логічні операції» і того, як це пристрій керування, який є частиною процесора,

декодує дані на процесор. Таке враження, що маємо некоректний переклад з англійської.

Найбільше питань і проблем виникає у авторів підручників з інформатики при введенні термінів «інформація», «повідомлення», «інформаційні процеси». Пояснення цих термінів та їх використання в педагогічній інформації детально описав академік М. Жалдак у своїх роботах [7; 8]. Однак майже в усіх підручниках з інформатики зустрічаємо використання загальноновживаного слова «інформація» (синоніму загальноновживаних слів «відомості», «повідомлення») замість наукового інформатичного терміну «інформація», що позначає результат відображення навколишнього світу конкретною людиною [там само].

У результаті маємо такі пояснення:

«Інформація – будь-які відомості та/або дані, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [19, с. 5].

«Інформація – це відомості (дані) про предмети, події, явища та процеси, які передають за допомогою повідомлень» [5, с. 7].

«Інформація – це відомості, зображення, звуки, запахи, знання, новини, які отримуємо з довкілля» [11, с. 7] тощо.

Підручники з інформатики подекуди містять описи «властивостей інформації», наприклад так, як подано на рис. 1:

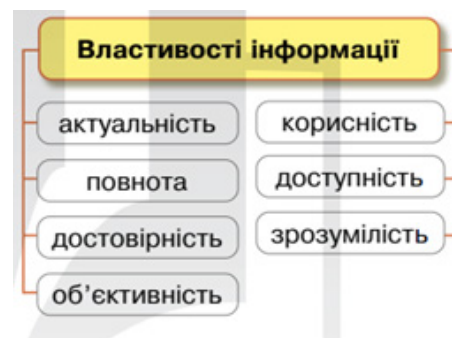

Рис 1. Подання властивостей інформації

Академік М. Жалдак детально обґрунтував [8], чому ми не можемо говорити про повноту, доступність, зрозумілість і про інші властивості інформації, бо ці властивості не є загальними, вони властиві лише інформації, яку набула в результаті пізнавальної діяльності конкретна людина. І якщо для однієї людини ця інформація є зрозумілою, то для іншої людини вона може бути незрозумілою і т. д.

У підручниках інформатики також можемо частіше, ніж у підручниках математики, зустріти некоректне вживання математичних термінів і пояснень до них. Проблеми, задачі і завдання доволі часто вирішують [19, с. 8], [12, с. 8, 19], [5, с. 16], а не розв'язують задачі та проблеми і виконують завдання. Розв'язуючи задачі, отримують результат, а не розв'язок [12, с. 136], [5, с. 10].

Анкетування серед учителів інформатики, які підвищували свою кваліфікацію на базі Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського показало, що тільки 11% з них правильно тлумачать термін «інформація», а інші використовують пояснення загальноновживаного слова, синоніму термінам «повідомлення», «відомості». Тільки 16% знайшли правильний відповідник до англійського терміну «application», 39% – підтвердили, що інформацію не можна виміряти, і лише 28% – вказали основні інформаційні процеси. Такі результати закономірні й відображають плутанину з поясненням основних понять в інформатиці різних науковців та авторів підручників для загальної середньої освіти.

Спостереження за мовою студентів, майбутніх учителів, які навчатимуть учнів математики та інформатики, під час проведення ними уроків педагогічної практики дає змогу стверджувати, що тільки біля 15% з них (і це в основному майбутні вчителі математики) не допускають помилок у термінах і в словосполученнях, пов'язаних із ними. 60% студентів допускають від двох до п'яти помилок, 3–5% – допускають грубі помилки при вживанні та тлумаченні певних термінів і понять.

Результати дослідження. За підсумками проведеного аналізу можемо стверджувати, що для забезпечення науково і педагогічно виваженого використання україномовної термінології в середній і вищій школі необхідно забезпечити систематичну роботу з термінами у педагогічних закладах вищої освіти і в першу чергу з майбутніми вчителями, що будуть навчати математики та інформатики.

Такі науки, як математика та інформатика, є по своїй суті системами понять і відношень між ними, тому оволодіння їх основами зводиться до засвоєння відповідної системи понять та оперування ними. Наведемо пропозиції до системи формування навичок правильного використання математичної термінології майбутніми вчителями.

Подібну систему можна легко екстраполювати і на формування навичок використання інформатичної термінології.

Математичне мислення тісно пов'язане з математичним мовленням, яке, в свою чергу залежить від уміння точно та правильно вживати математичні терміни. Саме тому важливо, перш за все, вводити чітке означення термінів, по-друге, логічно правильно будувати математичні речення. Усі ці фактори, безумовно, впливають на математичний розвиток особистості.

У процесі роботи над термінами необхідно враховувати способи їх утворення: корінні вони чи запозичені. В обох випадках робота має спрямовуватись на розкриття змісту того чи іншого терміну (утворення відповідного символу), акцентуючи при цьому увагу на історико-генетичному та логіко-дедуктивному аспектах проблеми. Водночас важливо враховувати життєвий досвід особистості, як особливу форму взаємозв'язку навчання та життя. Якщо буденне уявлення не вступає в протиріччя з науковим означенням, то використання такого життєвого досвіду оптимізує процес засвоєння понять. У протилежному випадку відбувається корегування буденного знання та формування наукового.

У роботі над формуванням понять можна досягти успіху, якщо широко використовувати досягнення психолого-дидактичних досліджень закономірностей засвоєння знань і керування цим процесом [16].

Для забезпечення свідомого засвоєння математичних знань учнями, що так актуально для сьогодення, вчитель повинен сформулювати у них, перш за все, понятійний апарат. Цей процес починається з професійної підготовки майбутнього вчителя у вищому закладі освіти.

У процесі формування математичного мовлення майбутніх учителів, на нашу думку, доречно запроваджувати у процес навчання наступні види вправ.

Читання математичних записів, до яких ставляться такі вимоги: точність, ясність, стислість тощо. Досвід показує, що такі вимоги не завжди витримуються. Тому у підручниках, навчальних посібниках потрібно як пояснювати, що означає той чи інший математичний термін, так і наводити зразки читання найвживаніших математичних записів, використовуючи послідовність: символ – пояснення – читання (табл. 1).

Приклад читання математичних записів у початковій школі

Символічний запис	Пояснення (термін)	Читання
$4 + 5$	числовий вираз: до числа чотири додали число п'ять	чотири плюс п'ять; до чотирьох додати п'ять; сума чотирьох та п'яти; перший доданок чотири другий п'ять; чотири збільшити на п'ять.
$a+(b-c)$	буквений вираз: сума числа та виразу	до a додати різницю чисел b та c ; додавання різниці чисел b та c до числа a ; сума числа a і різниці чисел b та c
$18+x=46$	рівняння: рівність із змінною	до вісімнадцяти додати x буде сорок шість; до вісімнадцяти додати x дорівнює сорока шести

Наведення контрприкладу. Результативними у процесі роботи над математичними термінами є також завдання з наведення контрприкладу. Сутність роботи полягає у тому, що ілюструється відповідь студента за допомогою креслення, символічного запису тощо, які наочно переконують у неправильності його висловлювання.

Проведення математичних диктантів. Математичні (інформатичні) диктанти розвивають увагу, змушують дослуховуватися до завдання та обмірковувати правильність зробленого запису, дозволяють викладачеві з'ясувати прогалини у знаннях студентів. Математичні (інформатичні) диктанти можна проводити як на лекціях, так і на практичних заняттях.

Виконання завдань з переходу від словесного запису до запису за допомогою математичних символів і навпаки. Такі завдання використовуються для кращого засвоєння логіко-математичної символіки та застосування її в конкретних практичних ситуаціях. Зокрема, це завдання такого виду: дано опорну схему, або короткий запис задачі, потрібно за нею скласти текст задачі; розв'язати задачу на побудову, оформивши розв'язання в символічній формі тощо.

Виконання вправ логіко-лінгвістичного характеру. Це вправи:

- 1) на встановлення відповідності між термінами та символами;
- 2) вправи на розширення чи звуження об'єму поняття;
- 3) вправи з використанням кругів Ейлера, діаграм Венна.

Прикладом другого виду вправ може бути завдання: «Скласти послідовність понять, у якій

на першому місці стоїть квадрат, а кожне наступне поняття включає в себе попереднє: прямокутник, квадрат, опуклий чотирикутник, паралелограм, плоска геометрична фігура, множина точок площини, опуклий многокутник».

Робота над означенням понять. Важливо у процесі роботи над термінами запроваджувати технологію дослідницької діяльності, зокрема, вести пошук за такими напрямками: як будується означення поняття, скільки означень можна дати одному й тому ж поняттю та у якому зв'язку перебувають ці означення, як з'являються ті чи інші математичні задачі тощо. Ці завдання спрямовані на одночасний розвиток математичного мислення та мовлення.

Робота з підручником. В умовах сьогодення, коли будь-які відомості можна отримати з різних джерел, робота з підручником набуває особливого значення. На жаль, Інтернет наповнений різними навчальними сайтами, зміст яких, часто-густо, не відповідає вимогам до використання математичних термінів. Саме підручник має стати джерелом формування уявлень і знань про математичні поняття, бути еталоном правильного їх тлумачення та вживання. До видів роботи з підручником можна віднести такі: читання та переказ правил, означень; аналіз запропонованих у підручнику завдань із метою створення власних, які ілюструють ті ж теоретичні положення, що й дані; робота над навчальним матеріалом за допомогою вчителя; самостійне опрацювання навчального матеріалу.

Висновки. Проведене дослідження для визначення стану використання україномовної наукової термінології з математики та

інформатики у вищій та середній освіті на трьох різних рівнях та впровадження запропонованих авторами рекомендацій для створення системи роботи з україномовною науковою термінологією в підготовці майбутніх учителів математики та інформатики дозволить забезпечити активне реагування на виклики сьогодення, пов'язані з підміною наукової термінології загальнонавчальною мовою, активним упровадженням іноземної термінології без урахування особливостей розвитку української мови тощо.

Перспективи подальших розвідок. На нашу думку, варто звернути більшу увагу на роботу з науковою термінологією у процесі підвищення кваліфікації вчителів початкової школи, математики та інформатики, враховуючи вимоги Нової української школи до особи педагога, який повинен забезпечувати комунікацію зі своїми колегами, учнями, батьками на відповідному науковому рівні, забезпечити формування математичної та інформатичної компетентності, що неможливе без знання відповідної галузевої наукової термінології.

Список використаних джерел

- Беденко М. В., Клочко І. Я., Кордиш Т. Г., Тадеєв В. О. Математика : підручник для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2022. 475 с.
- Варинська А. М., Орлова Н. Д., Корнодудова Н. М. Латинська і грецька мови в термінології математики: функціональний аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. VIII(68), Issue: 226. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Latin-and-greek-languages-in-terminology-mathematics-functional-aspect-%D0%90.-M.-Varynska-N.-D.-Orlova-N.-M.-Kornaodudova.pdf>
- Вірченко Н. До 20-річчя осередку «Просвіта» КПІ. Про українську математичну термінологію. URL: <https://kpi.ua/914-17>
- Гісь О. М., Філяк І. В. Математика : підручник для 4 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Ранок, 2021. Ч. 1. 224 с.
- Глинський Я. М., Лисобей Л. В., Чучук О. І., Дячун В. В. Інформатика : підручник для 5 класу закладів загал. серед. освіти. Тернопіль : Астон, 2022. 208 с.
- Джон Ендрю Біос. Інформатика : підручник для 5 класу закл. загал. серед. освіти. Київ : Лінгвіст, 2022. 176 с.
- Жалдак М. І. Деякі особливості україномовної інформатичної термінології. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. № 21 (28). С. 3–9. DOI: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series2.2019.21\(28\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series2.2019.21(28).01)
- Жалдак М. І. Про деякі методичні аспекти навчання інформатики в школі і педагогічному університеті. *Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2005. Вип. 9. С. 3–14.
- Заїка А. М., Тарнавська С. С. Математика : підручник для 4 кл. закладів загал. серед. освіти. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. Ч. 1. 144 с.
- Іонова О., Масюк О., Сіра І. Реалізація наступності у навчанні математики між початковою та базовою середньою ланками освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Вип. 33, т. 1. С. 354–359.
- Інформатика : підручник для 4 кл. закл. загал. серед. освіти / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, Л. В. Пономаренко, О. Л. Хомич, І. В. Лаврентьєва. Київ : Алатон, 2021. 192 с.
- Козак Л. З., Ворожбит А. В. Інформатика : підручник для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : Літера ЛТД, 2022. 176 с.
- Локайчук С., Кудісова О. Математичні терміни в працях академіка Михайла Кравчука. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 5. URL: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/136>
- Осадчук М. Л., Осадчук О. В. Англо-російсько-український словник математичних термінів. Вінниця : Універсум, 2006. 380 с.
- Ривкінд Й. Я., Лисенко Т. І., Чернікова Л. А., Шакотько В. В. Інформатика : підручник для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : Генеза, 2022. 314 с.
- Сіра І. Т. Культурно-історичне середовище навчання математики. *Наумовські читання : зб. тез доповідей учасників XX Всеукр. наук.-метод. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Сковороди, 3-4 листоп. 2022 року*. Харків, 2022. С. 38–40.
- Тарасенкова Н. А., Богатирьова І. М., Коломієць О. М., Сердюк З. О., Рудницька Ю. В. Математика : підручник для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ : УОБЦ «Оріон», 2022. 304 с.
- Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : [монографія]. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
- Трішук І. В. Інформатика : підручник для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2022. 248 с.
- Чайковський М. Систематичний словник української математичної термінології. Перша частина: Елементарна математика. Берлін : Вид-во української молоді, 1924. 118 с.
- Шляхта О. Семантичні паралелі в українській та німецькій математичних термінологіях першої третини XX ст. *Наукові записки. Філологічні науки*. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. Т. 111. С. 50–55. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a8240d1f-600f-4162-9b37-ead3e12fe111/content>
- Kucherevych G. Semantic and functional characteristics of ukrainian mathematical terms, compared to polish terminology. *Zeszyty cyrylo-metodiańskie*. 2017. № 6. P. 69–85.

23. Online Browsing Platform (OBP). URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:80000:-1:ed-1:v1:en>

References

1. Bedenko, M. V., Klochko, I. Ya., Kordysh, T. H., & Tadeiev, V. O. (2022). : pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity. Ternopil: Educational book - Bohdan [in Ukrainian].
2. Varynska, A. M., Orlova, N. D., Kornodudova, N. M. (2020). Latynska i hretska movy v terminolohii matematyky: funktsionalnyi aspekt [Latin and Greek languages in the terminology of mathematics: functional aspect]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VIII (68), 226. Retrieved from <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Latin-and-greek-languages-in-terminology-mathematics-functional-aspect-%D0%90.-M.-Varynska-N.-D.-Orlova-N.-M.-Kornaodudova.pdf>. [in Ukrainian].
3. Virchenko, N. (2010). *Do 20-rychchia osередku "Prosvita" KPI. Pro ukrainsku matematychnu terminolohiiu [To the 20th anniversary of the "Prosvita" branch of KPI. About Ukrainian mathematical terminology]*. Retrieved from <https://kpi.ua/914-17> [in Ukrainian].
4. His, O. M., & Filiak, I. V. (2021). *Matematyka [Mathematics]: pidruchnyk dlia 4 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
5. Hlynskyi, Ya. M., Lysobei, L. V., Chuchuk, O. I., & Diachun, V. V. (2022). *Informatyka [Informatics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
6. Dzhon Endriu Bios. (2022). *Informatyka [Informatics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Kyiv: Lihvist [in Ukrainian].
7. Zhaldak, M. I. (2019). Deiaki osoblyvosti ukrainomovnoi informatychnoi terminolohii [Some features of Ukrainian informatic terminology]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Kompiuterno-orientovani systemy navchannia. [Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University. Computer-based learning systems]*, 21 (28), 3-9 [in Ukrainian].
8. Zhaldak, M. I. (2005). Pro deiaki metodychni aspekty navchannia informatyky v shkoli i pedahohichnomu universyteti [About some methodical aspects of teaching informatics at school and pedagogical university]. *Kompiuterno-orientovani systemy navchannia [Computer-based learning systems]*, 9, 3-14 [in Ukrainian].
9. Zaika, A. M., & Tarnavska, S. S. (2021). *Matematyka [Mathematics]: pidruchnyk dlia 4 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
10. Ionova, O., Masiuk, O., & Sira, I. (2020). Realizatsiia nastupnosti u navchanni matematyky mizh pochatkovoioiu ta bazovoioiu serednoiu lankamy osvity [Implementation of continuity in teaching mathematics between primary and basic secondary levels of education]. In *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current issues of humanitarian sciences]: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka (Is. 33, vol. 1, pp. 354-359)*. Drohobych [in Ukrainian].
11. Vorontsova, T. V., Ponomarenko, V. S., Ponomarenko, L. V., Khomych, O. L., & Lavrentieva, I. V. (2021). *Informatyka*

[Informatics]: pidruchnyk dlia 4 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity. Kyiv: Alaton [in Ukrainian].

12. Kozak, L. Z., & Vorozhbyt, A. V. (2022). *Informatyka [Informatics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Kyiv: Litera LTD [in Ukrainian].

13. Lokaichuk, S., & Kudisova, O. (2016). Matematychni terminy v pratsiakh akademika Mykhaila Kravchuka [Mathematical terms in the works of Academician Mykhailo Kravchuk]. *Linhvostylistychni studii [Linguistic studies]*, 5. Retrieved from <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/136> [in Ukrainian].

14. Osadchuk, M. L., & Osadchuk, O. V. (2006). *Anhlorosiisko-ukrainskyi slovnyk matematychnykh terminiv [English-Russian-Ukrainian dictionary of mathematical terms]*. Vinnytsia: Universum [in Ukrainian].

15. Ryvkind, Y. Ya., Lysenko, T. I., Chernikova, L. A., & Shakotko, V. V. (2022). *Informatyka [Informatics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

16. Sira, I. T. (2022). Kulturno-istorychne seredovyshe navchannia matematyky [Cultural and historical environment of teaching mathematics]. In *Naumovski chytannia [Naumovsky readings]: zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv XX Vseukrainskoi naukovy-metodychnoi konferentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity ta molodykh vchenykh, prysviachenoii 300-rychchiu z dnia narodzhennia Hryhoriia Skovorody (pp. 38-40)*. Kharkiv [in Ukrainian].

17. Tarasenkova, N. A., Bohatyrova, I. M., Kolomiiets, O. M., Serdiuk, Z. O., & Rudnitska, Yu. V. (2020). *Matematyka [Mathematics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Kyiv: Orion [in Ukrainian].

18. Tomilenko, Ji. M. (2015). *Terminolohichna leksyka v suchasniitlumachnii leksykohrafiit ukrainskoi literaturnoi movy [Terminological vocabulary in the modern explanatory lexicography of the Ukrainian literary language]*. Ivano-Frankivsk: Foliant [in Ukrainian].

19. Trishchuk, I. V. (2022). *Informatyka [Informatics]: pidruchnyk dlia 5 kl. zakladiv zahaln. seredn. osvity*. Ternopil: Educational book - Bohdan [in Ukrainian].

20. Chaikovskyyi, M. (1924). *Systematychnyi slovnyk ukrainskoi matematychnoi terminolohii. Persha chastyna: Elementarna matematika [Systematic dictionary of Ukrainian mathematical terminology] [First part: Elementary mathematics]*. Berlin: Vyd-vo ukrainskoi molodi [in Ukrainian].

21. Shliakhta, O. (2010). Semantychni paraleli v ukrainskii ta nimetskii matematychnykh terminolohiiakh pershoi tretyny XX st. [Semantic parallels in Ukrainian and German mathematical terminologies of the first third of the 20th century]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky [Proceedings. Philological sciences]*, 111, 50-55. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a8240d1f-600f-4162-9b37-e4d3e12fe111/content> [in Ukrainian].

22. Kucherevych, G. (2017). Semantic and functional characteristics of ukrainian mathematical terms, compared to polish terminology. *Zeszyty cyrylo-metodiańskie*, 6, 69-85 [in Poland].

23. Online Browsing Platform (OBP). (2023). Retrieved from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:80000:-1:ed-1:v1:en>

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 15.10.2023

УДК 378.6.091.3:[006:615.2/.3]:004.67(043)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-90-96](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-90-96)

Манченко Оксана Вікторівна,
асистентка кафедри хімії ліків та
лікарської токсикології,
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця, Київ, Україна
Oksana Manchenko,
Assistant at the Department of
Medicinal Chemistry and Toxicology,
Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine
E-mail: 7manover@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5461-6586>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

A Узагальнено підходи до організації освітнього процесу у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти в Україні в умовах запровадження карантинних обмежень і воєнного стану, здійснено аналіз впливу локальних нормативних актів на формування організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації у досвіді Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Сформульовано основні напрями гармонізації нормативної бази освітнього процесу й організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх фахівців у галузі фармації: поєднання теоретичної й практичної підготовки; вдосконалення науково-методичних підходів до використання потенціалу цифрових технологій; зорієнтованість на перспективу – інтеграції до Європейського простору вищої освіти та європейського ринку фармацевтичних послуг.

Ключові слова: вища фармацевтична освіта; майбутні магістри фармації; навчання стандартизації лікарських засобів, нормативні документи, організаційно-педагогічні засади навчання, локальні акти закладу

Organizational and pedagogical framework for teaching standardization of medicines to future masters of pharmacy in Ukraine

S This article characterizes approaches to the organization of the educational process for the professional training of future masters of pharmacy in the context of quarantine restrictions and martial law in Ukraine. Based on the analysis of regulatory documents and local acts of higher medical (pharmaceutical) education institutions in Ukraine, the organisational and pedagogical framework for teaching standardization of medicines to future pharmacists is specified, including: basic principles of quality assurance of higher pharmaceutical education; educational programs based on competency-based approach; use of information resources of the institution; modern content of education, which is determined by the regulatory documents of the state administration of higher education and the educational institution, the Higher Education Standard, the educational and professional program in the specialty "Pharmacy, Industrial Pharmacy", curricula for training of higher education applicants in this specialty, the working curriculum and syllabus of the discipline "Standardisation of Medicines", individual student curriculum; scientific and methodological resources for the educational process, which include textbooks and manuals, including in e-form, electronic learning resources and lecture notes; methodological materials for lectures, practical classes and independent work of students, including in e-form, etc.

The main areas of harmonization of the regulatory framework of the educational process and the organizational and pedagogical principles of teaching the standardization of medicines to future specialists in the field of pharmacy are formulated: a combination of theoretical and practical training; improvement of scientific and methodological approaches to the use of the potential of digital technologies; and focus on the future – integration into the European Higher Education Area and the European pharmaceutical services market.

Keywords: higher pharmaceutical education; future masters of pharmacy; training in the standardization of medicines; regulatory documents; organizational and pedagogical principles of training; local regulatory acts of the institution

Актуальність проблеми. Запити держави, суспільства й громадян щодо отримання якісних послуг у всіх сферах, включно з охороною здоров'я, потребує іншого змісту й методичних підходів до підготовки здобувачів вищої освіти. Так, реформування медичної сфери, зокрема й фармації, карантинні обмеження, пов'язані із

пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), а також воєнний стан у країні посилили потребу в оновленні нормативно-правового підґрунтя й локальних актів щодо перебігу освітнього процесу у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти (далі – ЗВМ(Ф)О).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій дав змогу виявити, що вченими й практиками здійснено низку успішних спроб схарактеризувати нововведення в організації освітнього процесу у вищій освіті, зокрема й у ЗВМ(Ф)О. Так, В. Старостою було здійснено аналіз специфіки запровадження змішаного навчання через призму поглядів викладачів та здобувачів вищої освіти [13]. Досвід застосування сучасних новітніх методик навчання в освітньому процесі Національного медичного університету імені О. О. Богомольця узагальнили О. Кваско, А. Кондаурова [2]. Практичні набутки з використання під час карантину дистанційних платформ MICROSOFT TEAMS та GOOGLE MEET у ЗВМ(Ф)О представлено у дослідженні Т. Школьнікової, С. Приходько, В. Школьнікова [15]. Кращі практики навчання хімічних дисциплін майбутніх магістрів фармації під час пандемії COVID-19 узагальнили І. Ніженковська, Т. Рева, О. Чхало, О. Бут, О. Манченко [16]. Однак відсутність контекстного дослідження специфіки нових підходів до організації освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О у зв'язку зі змінами його звичного перебігу і впливу локальних актів на формування організаційно-педагогічних засад навчання майбутніх магістрів фармації, зокрема дисципліни «Стандартизація лікарських засобів», обумовлює доцільність здійснення цієї наукової розвідки.

Мета статті: узагальнити підходи до організації освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О в умовах запровадження в Україні карантинних обмежень і воєнного стану, проаналізувати вплив локальних нормативних актів на формування організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації у досвіді Національного медичного університету імені О. О. Богомольця.

Викладення основного матеріалу дослідження. Порівняльний аналіз локальних нормативних актів вітчизняних ЗВМ(Ф)О дав змогу виявити специфіку нових підходів до організації освітнього процесу в умовах змін його звичного перебігу. Для об'єктивізації аналізу нормативних та організаційно-педагогічних аспектів перебігу освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О звернемося до офіційних Положень щодо організації освітнього процесу, що містяться на вебсайтах Буковинського державного медичного університету [1], Національного фармацевтичного університету (м. Харків) [4], Львівського національного

медичного університету імені Данила Галицького [3], НМУ імені О. О. Богомольця [8], Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського [9], Одеського національного медичного університету [10]. Хоча означені локальні нормативні акти характеризуються наявністю опису особливостей організації освітнього процесу у кожному із закладів, однак за загальним змістом вони є схожими і мають такі структурні компоненти як:

1. Загальні положення.
2. Зміст та планування освітнього процесу.
3. Учасники освітнього процесу.
4. Форми здобуття вищої освіти та організації освітнього процесу.
5. Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.
6. Порядок відпрацювання академічної заборгованості.
7. Порядок ведення документації обліку реалізації освітнього процесу та підсумкової атестації.
8. Академічна мобільність.
9. Академічна доброчесність.
10. Забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти.

Стисло схарактеризуємо ці документи відповідно до мети цього дослідження.

Потрібно зазначити, що у «Положенні про організацію освітнього процесу у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України» [9] зазначено, що освітній процес у закладі організовується з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та зорієнтований на формування конкурентного фахівця, здатного до постійного оновлення наукових знань, компетентної діяльності у галузі охорони здоров'я, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін професійної сфери [там само, с. 2]. У закладі створено Центр дистанційного навчання, успішно використовуються освітньо-наукові електронні ресурси. Зокрема, ClinicalKey як всебічний ресурс клінічних знань підтримує медичних працівників і здобувачів вищої освіти, надаючи легкодоступну доказову інформацію, що дає змогу збагачувати їхні фундаментальні знання та покращувати клінічну практику. Додамо, що вміст ClinicalKey включає провідні повнотекстові довідники та журнали, синоптичний вміст,

інформацію про ліки, відео, практичні рекомендації, клінічні калькулятори тощо [там само].

У «Положенні про організацію освітнього процесу в Одеському національному медичному університеті» [10] визначено мету освітнього процесу у закладі – підготовка висококваліфікованих і конкурентоспроможних на національному та міжнародному ринках праці фахівців у сфері охорони здоров'я на рівні високих стандартів якості, створення умов для реалізації особистісного потенціалу людини, розвитку її творчих здібностей [там само, с. 13]. У документі зазначено, що організація освітнього процесу в університеті базується на багаторівневій і багатоступеневій системі вищої освіти [там само]. Необхідно додати, що у Національному фармацевтичному університеті створено сайт дистанційних технологій, де до послуг здобувачів вищої освіти надано е-лекції з усіх навчальних дисциплін; е-навчально-методичні та інформаційні матеріали; е-підручники; е-система тестування, а для викладачів – загальну інформацію щодо використання електронного інструментарію навчального середовища закладу [4].

В Україні в умовах карантинних обмежень і запровадження воєнного стану в освітньому процесі ЗВМ(Ф)О було максимально задіяно сучасні інформаційні ресурси. Наприклад, у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького створено Навчальний імітаційний центр [6], діяльність якого пов'язана з розв'язанням низки актуальних завдань: 1) упровадження нових конкурентоспроможних технологій для підготовки фахівців інноваційного типу; 2) сприяння опануванню практичними навичками у галузі охорони здоров'я; 3) відпрацювання діючих протоколів у медичній сфері і стандартів надання медичної допомоги населенню; 4) формування компетентностей і професійних навичок роботи із сучасним високотехнологічним лікувально-діагностичним обладнанням із використанням симуляційного обладнання, медичних манекенів, сучасного програмного забезпечення, комп'ютерного моделювання та інноваційних освітніх технологій тощо [там само].

Зазначмо, що в освітньому процесі Буковинського державного медичного університету активно використовуються інформаційні ресурси

закладу, зокрема періодичні фахові видання закладу, наукові здобутки фахівців університету, інформаційні бюлетені, дисертаційний фонд, цифровий репозиторій «Інтелектуальні фонди БДМУ», електронний каталог «lider-Media» тощо [1]. Як зазначається на вебсайті університету [там само], вченою радою закладу затверджено «Тимчасове положення про електронний навчальний курс у середовищі MOODLE на сервері дистанційного навчання Буковинського державного медичного університету», яке й натеper успішно впроваджується в освітньому процесі [там само]. Окрім того, в університеті діє Навчально-тренінговий центр симуляційної медицини – міжкафедральна установа, де здобувачі вищої освіти, викладачі, інтерни та практикуючі лікарі мають змогу застосовувати інноваційні технології та симуляційні практики [там само].

Аналіз вебсайтів провідних ЗВМ(Ф)О України [1; 4; 3; 8; 9; 10], власний багаторічний досвід викладання в Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця (далі – НМУ імені О. О. Богомольця) свідчать, що в освітньому процесі з підготовки фахівців у галузі медичної/фармацевтичної освіти відбувається активний перегляд організаційно-педагогічних засад класичної моделі навчання, базованої на аудиторному спілкуванні викладача зі студентами (діалозі, полілозі тощо), здебільшого – вербальному. Безумовно, така модель навчання впродовж тривалого періоду часу сприяла забезпеченню спадкоємності передавання знань від професіонала до майбутнього фахівця. При цьому активно використовувався потенціал невербальної комунікації: по-перше, викладач може здійснювати особистісно інтерпретоване подання навчального матеріалу; по-друге, інтонаційно забарвлене мовлення викладача впливало б й на емоційну сферу студента, що уможливило усвідомлене виокремлення базової й супровідної інформації; по-третє, у процесі заняття викладач може візуально визначати за невербальною реакцією студента розгубленість, невпевненість у знаннях під час відповіді й на основі цього надавати рекомендації, коректувати його індивідуальну освітню траєкторію тощо. Проте турбулентні зміни, пов'язані з «ковідними» обмеженнями й воєнним станом в Україні, створили нове об'єктивно задане тло у навчальній

взаємодії здобувачів вищої освіти й науково-педагогічних працівників, що потребувало нововведень й у нормативно-правовому супроводі освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О.

Обґрунтуємо цей умовивід на прикладі НМУ імені О. О. Богомольця, зокрема з навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації.

Важливими документами для характеристики унормування навчання майбутніх магістрів фармації у ЗВМ(Ф)О є стратегії розвитку закладів і положення про організацію освітнього процесу. Зокрема, такими документами у НМУ імені О. О. Богомольця є Стратегічний план розвитку на

2020–2025 роки [14] та Положення про організацію освітнього процесу [8]. Так, у підпункті 5 Розділу II Стратегічного плану розвитку НМУ імені О.О. Богомольця на 2020–2025 роки [там само] визначено важливість створення університетської дистанційної платформи навчання LIKAR_NMU [там само, с. 3]. Результатом втілення у практику цього положення стало розроблення електронного навчально-методичного забезпечення навчання здобувачів вищої освіти. До прикладу представимо інтерфейс електронного навчального курсу (далі – ЕНК) з навчальної дисципліни «Стандартизація лікарських засобів» дистанційної платформи LIKAR_NMU (рис. 1):

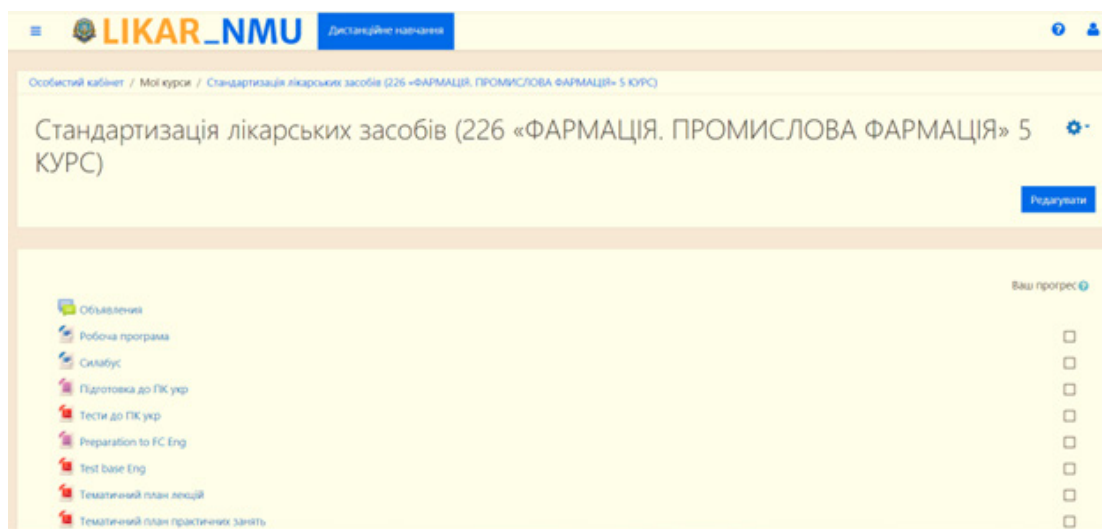

Рис. 1. Інтерфейс ЕНК «Стандартизація лікарських засобів» дистанційної платформи LIKAR_NMU НМУ імені О. О. Богомольця

Аналіз змісту «Положення про організацію освітнього процесу у НМУ імені О.О. Богомольця» [там само] свідчить, що його норми цілком узгоджуються з чинним законодавством у сфері вищої освіти України і є відправними позиціями у розробленні організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх фармацевтів. Цим документом визначено основні засади й принципи освітньої діяльності, особливості формування освітніх програм, їхньої реалізації та науково-методичного супроводу, оцінювання результатів навчання та присвоєння кваліфікації, забезпечення якості освітнього процесу, прав та обов'язків учасників освітнього процесу [там само, с. 4].

Відзначимо, що важливим складником забезпечення організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації є Примірний навчальний план підготовки фахівців другого

(магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у вищих навчальних закладах МОЗ України за спеціальністю 226 «Фармація» кваліфікації освітньої «Магістр фармації» [11], який побудовано за ЄКТС як системи трансферу й накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікації та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти [там само, с. 2]. Відповідно до цього документу навчальну дисципліну «Стандартизація лікарських засобів» включено до циклу дисциплін професійної підготовки [там само, с. 11].

Аналіз Робочого навчального плану підготовки фахівців другого (магістерського) рівня ВО Галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація» на 2022/2023 н.р. фармацевтичного факультету НМУ імені О.О. Богомольця свідчить про те, що на

вивчення навчальної дисципліни «Стандартизація лікарських засобів» на 5-му курсі навчання відведено три кредити ЄКТС – 90 год., з яких 10 – лекції; 40 – практичні заняття, 40 – самостійна робота студентів. Зазначимо, що ця норма була визначена й у Робочих навчальних планах закладу за 2020/2021 н. р. та 2021/2022 н. р.

Викладений вище матеріал дає змогу сформулювати основні напрями гармонізації нормативної бази освітнього процесу й організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх фахівців у галузі фармації, а саме: 1) поєднання теоретичної й практичної підготовки; 2) удосконалення науково-методичних підходів до використання потенціалу цифрових технологій; 3) зорієнтованість на перспективу – інтеграції до Європейського простору вищої освіти та європейського ринку фармацевтичних послуг.

Висновки. Узагальнення підходів до організації освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О в умовах запровадження в Україні карантинних обмежень і воєнного стану, впливу локальних нормативних актів на його перебіг у досвіді НМУ імені О. О. Богомольця дає підґрунтя для визначення організаційно-педагогічних засад навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації, а саме:

1) основними принципами забезпечення якості освіти в Університеті є: універсальність; прозорість; об'єктивність; уникнення конфлікту інтересів; мінімальна необхідність (документів, процедур); студентоцентризм; системність і систематичність; залучення всіх зацікавлених осіб [8, с. 56].

2) якість вищої фармацевтичної освіти забезпечується освітніми програмами, які побудовані на компетентнісній основі;

3) освітній процес організовується із використанням інформаційних ресурсів закладу;

4) зміст освіти визначається нормативними документами органів державного управління вищою освітою та Університету, освітньо-професійною програмою зі спеціальності «Фармація, промислова фармація» [7], навчальними планами підготовки здобувачів вищої освіти з означеної спеціальності, робочим навчальним планом і силабусом навчальної дисципліни «Стандартизація лікарських засобів» [5; 6], індивідуальним навчальним планом студента;

5) освітньо-професійна програма зі спеціальності «Фармація, промислова фармація» [7] розробляється з урахуванням вимог Стандарту вищої освіти означеної спеціальності [12], визначенням критеріїв оцінювання результатів навчання та компетентностей;

6) до науково-методичних матеріалів забезпечення освітнього процесу з вивчення дисципліни «Стандартизація лікарських засобів» належать: підручники та навчальні посібники, у т. ч. й у е-формі, ЕНК та конспекти лекцій; методичні матеріали до лекційних, практичних і занять і самостійної роботи студентів, у т. ч. й у е-формі тощо.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробленні науково-методичного супроводу навчання стандартизації лікарських засобів із застосуванням цифрових технологій, а також упровадженні цифрового діагностичного інструментарію для з'ясування динаміки формування готовності майбутніх фармацевтів до професійної діяльності в умовах воєнного й післявоєнного стану.

Список використаних джерел

1. Буковинський державний медичний університет. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.bsnu.edu.ua/>
2. Кваско О. Ю., Кондаурова А. Ю. Досвід застосування сучасних новітніх методик навчання в освітньому процесі Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. *Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 8 квіт. 2021 р.). Харків : ХНМУ, 2021. С. 83–84.
3. Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. Навчальний імітаційний центр. Офіційний вебсайт. URL: <https://new.meduniv.lviv.ua/pidrozdil/navchalnyj-imitatsijnyj-tsentr/>
4. Національний фармацевтичний університет. Сайт дистанційних технологій. Офіційний вебсайт. URL: <https://pharmel.kharkiv.edu/>
5. Ніженковська І. В., Манченко О. В. Стандартизація лікарських засобів : [програма навч. дисц. для студ. 5 курсу фарм. ф-тів мед. ЗВО спец. 226 «Фармація, промислова фармація»]. Київ : НМУ імені О. О. Богомольця, 2023. 42 с.
6. Ніженковська І. В., Манченко О.В. та ін. Стандартизація лікарських засобів : [силабус навч. дисц. з підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої кваліфікації «Магістр фармації» спец. 226 «Фармація, промислова фармація»]. Київ : НМУ імені О. О. Богомольця, 2023. 40 с.
7. Освітньо-професійна програма «Фармація» другого (магістерського) рівня ВО за спеціальність 226 «Фармація, промислова фармація» Галузь знань 22 Охорона здоров'я.

Київ : НМУ імені О. О. Богомольця, 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/11NSRD0gIma7uBVPbA08BW3-J18v3-chn/view>

8. Положення про організацію освітнього процесу у Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця від 25 лютого 2021 року. URL: https://drive.google.com/file/d/11jqoQ06B_9FnjC5pe-JBD1jsV0GOf7QG/view

9. Положення про організацію освітнього процесу у Тернопільському національному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського МОЗ України : рішення вченої ради (протокол № 6 від 31.05.2022 року. 42 с. URL: https://www.tdmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/Organizatsiya-osvitnogo-rotsesu-2022-1_compressed_compressed.pdf

10. Положення про організацію освітнього процесу в Одеському національному медичному університеті : рекомендовано Вченою радою ОНМедУ від 23 червня 2022 року, протокол № 9. 113 с. URL: <https://onmedu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Polozhennja-pro-organizacij-u-osvitnogo-procesu.pdf>

11. Примірний навчальний план підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» у закладах вищої освіти Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) України за спеціальністю 226 «Фармація» освітньої кваліфікації «Магістр фармації» від 26.07.2016 року. URL: [https://www.vnmu.edu.ua/downloads/other/pnp_farm\(2019\).pdf](https://www.vnmu.edu.ua/downloads/other/pnp_farm(2019).pdf)

12. Стандарт вищої освіти України. Галузь знань 22 Охорона здоров'я спеціальності 226 Фармація, промислова фармація спеціалізації 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha_osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/11/11/226-Farmatsiya.promyslova.farmatsiya.mahistr-981-04.11.2022.pdf

13. Староста В. І. (Не)змішане навчання у вищій школі: погляди учасників освітнього процесу щодо (не) змішування. *Open educational e-environment of modern University*. 2022. No. 12. С. 133–153.

14. Стратегічний план розвитку НМУ імені О.О. Богомольця на 2020-2025 роки. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xbz5IeZqF50ebrsM9hEU0-6gw7Zufe3Z/view>

15. Школьнікова Т. Ю., Приходько С. О., Школьніков В. С. Дистанційна освіта: досвід використання платформ MICROSOFT TEAMS та GOOGLE MEET у процесі навчання студентів під час карантину. *Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти: виклики сьогодення та перспективи їх вирішення* : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. в онлайн-режимі за допомогою системи microsoft teams (Тернопіль, 20-21 трав. 2021 р.) / Терноп. нац. мед. ун-т імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. Тернопіль : ТНМУ, 2021. С. 511–515.

16. Nizhenkovska I. V., Reva T. D., Chkhalo O. M., But I. O., Manchenko O. V. Best practices for teaching chemistry disciplines to graduates majoring in pharmacy during the COVID-19 restrictions: A systematic review. *International Journal of Educational Methodology*. 2022. № 8 (4). P. 769–781. DOI: <https://doi.org/10.12973/ijem.8.4.769>

References

1. *Bukovynskiy derzhavnyi medychnyi universytet [Bukovyna State Medical University]*. Retrieved from <https://www.bsmu.edu.ua/> [in Ukrainian].

2. Kvasko, O. Yu., & Kondaurova, A. Yu. (2021). Dosvid zastosuvannya suchasnykh novitnykh metodyk navchannia v osvitnomu protsesi Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O. O. Bohomoltsia [The experience of applying the latest modern teaching methods in the educational process of the National Medical University named after O. O. Bogomolets]. In *Aktualni problemy vyshchoi medychnoi osvity i nauky [Actual problems of higher medical education and science]*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu (pp. 83-84). Kharkiv: KhNMU [in Ukrainian].

3. *Lvivskiy natsionalnyi medychnyi universytet imeni Danyla Halytskoho. Navchalnyi imitatsiyniy tsentr [Lviv National Medical University named after Danylo Halytskyi. Educational simulation center]*. Retrieved from <https://new.meduniv.lviv.ua/pidrozdily/navchalnyj-imitatsiyniy-tsentr/> [in Ukrainian].

4. *Natsionalnyi farmatsevtichnyi universytet. Sait dystantsiynikh tekhnolohii [National Pharmaceutical University. Site of remote technologies]*. Retrieved from <https://pharmel.kharkiv.edu/> [in Ukrainian].

5. Nizhenkovska, I. V., & Manchenko, O. V. (2023). *Standartyzatsiia likarskykh zasobiv [Standardization of medicines]*: [prohrama navch. dysts. dlia stud. 5 kursu farm. f-tiv med. ZVO spets. 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia»]. Kyiv: NMU imeni O. O. Bohomoltsia [in Ukrainian].

6. Nizhenkovska, I. V., & Manchenko, O. V. ta in. (2023). *Standartyzatsiia likarskykh zasobiv [Standardization of medicines]*: [sylyabus navch. dysts. z pidhotovky fakhivtsiv druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity osvitnoi kvalifikatsii «Mahistr farmatsii» spets. 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia»]. Kyiv: NMU imeni O. O. Bohomoltsia [in Ukrainian].

7. *Osvitno-profesiina prohrama «Farmatsiia» druhoho (mahisterskoho) rivnia VO za spetsialnist 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia» Haluz znan 22 Okhorona zdorovia [Educational and professional program "Pharmacy" of the second (master's) level of higher education institution, specialty 226 "Pharmacy, industrial pharmacy" Field of knowledge 22 Health care]*. Kyiv: NMU imeni O. O. Bohomoltsia. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/11NSRD0gIma7uBVPbA08BW3-J18v3-chn/view> [in Ukrainian].

8. *Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu u Natsionalnomu medychnomu universyteti imeni O. O. Bohomoltsia vid 25 liutoho 2021 roku [Regulations on the organization of the educational process at the O. O. Bogomolets National Medical University dated February 25, 2021]*. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/11jqoQ06B_9FnjC5pe-JBD1jsV0GOf7QG/view [in Ukrainian].

9. *Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu u Ternopilskom natsionalnomu medychnomu universyteti imeni I.Ya. Horbachevskoho MOZ Ukrainy [Regulations on the organization of the educational process at the Ternopil National Medical University named after I.Ya. Gorbachevskiy of the Ministry of Health of Ukraine]*: rishennia vchenoi rady (protokol № 6 vid 31.05.2022 roku. Retrieved from <https://www.tdmu.edu.ua/>

edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/Organizatsiya-osvitnogo-rotsesu-2022-1_compressed_compressed.pdf [in Ukrainian].

10. *Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v Odeskomu natsionalnomu medychnomu universyteti [Regulations on the organization of the educational process at the Odessa National Medical University]: rekomendovano Vchenoiu radoiu ONMedU vid 23 chervnia 2022 roku, protokol № 9*. Retrieved from <https://onmedu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/09/Polozhennja-pro-organizaciju-osvitnogo-procesu.pdf> [in Ukrainian].

11. *Prymirnyi navchalnyi plan pidhotovky fakhivtsiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity haluzi znan 22 «Okhorona zdorov'ia» u zakladakh vyshchoi osvity Ministerstva okhorony zdorovia (dali – MOZ) Ukrainy za spetsialnistiu 226 «Farmatsiia» osvitnoi kvalifikatsii «Mahistr farmatsii» vid 26.07.2016 roku [Exemplary curriculum for training specialists of the second (master's) level of higher education in the field of knowledge 22 "Health care" in institutions of higher education of the Ministry of Health (hereinafter - the Ministry of Health) of Ukraine in the specialty 226 "Pharmacy" of the educational qualification "Master of Pharmacy" from 26.07.2016]*. Retrieved from [https://www.vnmu.edu.ua/downloads/other/pnp_farm\(2019\).pdf](https://www.vnmu.edu.ua/downloads/other/pnp_farm(2019).pdf) [in Ukrainian].

12. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Haluz znan 22 Okhorona zdorov'ia spetsialnosti 226 Farmatsiia, promyslova farmatsiia spetsializatsii 226.01 Farmatsiia; 226.02 Promyslova farmatsiia [Standard of higher education of Ukraine. Field of knowledge 22 Health care specialty 226 Pharmacy, industrial pharmacy specialization 226.01 Pharmacy; 226.02 Industrial pharmacy]*. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha_osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/11/11/226-Farmatsiya.promyslova.farmatsiya.mahistr-981-04.11.2022.pdf [in Ukrainian].

13. Starosta, V. I. (2022). (Ne)zmishane navchannia u vyshchii shkoli: pohliady uchasnykiv osvitnoho protsesu shchodo (ne)zmishuvannia [(Un)blended learning in higher education: views of participants in the educational process on (un)blended]. *Open educational e-environment of modern University*, 12, 133-153 [in Ukrainian].

14. *Stratehichnyi plan rozvytku NMU imeni O.O. Bohomoltsia na 2020-2025 roky [The strategic plan for the development of O.O. NSU Bogomolets for 2020-2025]*. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1xbz5IeZqF50ebrsM9hEU0-6gw7Zufe3Z/view> [in Ukrainian].

15. Shkolnikova, T. Yu., Prykhodko, S. O., & Shkolnikov, V. S. (2021). Dystantsiina osvita: dosvid vykorystannia platform MICROSOFT TEAMS ta GOOGLE MEET u protsesi navchannia studentiv pid chas karantynu [Distance education: experience using the MICROSOFT TEAMS and GOOGLE MEET platforms in the process of teaching students during quarantine]. In *Aktualni pytannia vyshchoi medychnoi (farmatsevtichnoi) osvity: vyklyky sohodennia ta perspektyvy yikh vyrishennia [Current issues of higher medical (pharmaceutical) education: today's challenges and prospects for their solution]: materialy XVIII Vseukr. nauk.-prakt. konf. v onlain-rezhymi za dopomohoiu systemy microsoft teams (pp. 511-515)*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

16. Nizhenkovska, I. V., Reva, T. D., Chkhalo, O. M., But, I. O., & Manchenko, O. V. (2022). Best practices for teaching chemistry disciplines to graduates majoring in pharmacy during the COVID-19 restrictions: A systematic review. *International Journal of Educational Methodology*, 8 (4), 769-781. DOI <https://doi.org/10.12973/ijem.8.4.769>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 20.10.2023

УДК 378.4:61]:316.7

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-97-103](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-97-103)

Гепенко Людмила Олександрівна,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Україна

Liudmyla Hepenko,
Applicant for the third (educational and scientific) level
of higher education at the Department of Education and Innovative Pedagogy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: l.hepenko@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7926-1419>

Котелюх Марія Юрївна,
кандидатка медичних наук, доцентка кафедри внутрішньої медицини №2
і клінічної імунології та алергології
імені академіка Л.Т. Малої, Харківський національний
медичний університет, Україна

Mariia Koteliukh,
Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
at the Department of Internal Medicine No. 2, Clinical Immunology
and Allergology named after Academician L.T. Malaya,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: koteliukh@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6090-4835>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МІЖКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Розглянуто міжкультурне виховання майбутніх лікарів у закладах вищої освіти через призму національної ідентичності особистості та розуміння нею потреб іншої людини, належності до іншої культури і звичаїв. Доведено, що культура є засобом самовираження майбутніх лікарів в освітньому процесі, відносини між якими мають будуватися на партнерських стосунках, повазі до різних культур і традицій. Зазначено, що у професійній підготовці майбутніх лікарів недостатньо приділяється увага міжкультурному вихованню. Тому виникла необхідність у розробленні й упровадженні педагогічних умов міжкультурного виховання майбутніх лікарів у закладах вищої освіти. Розвиток здатності майбутніх лікарів до культурної ідентичності обумовлено тим, що без розуміння рідної культури неможливо освоїти, відчувати та проаналізувати іноземну культуру. Використання потенціалу суспільно-гуманітарних дисциплін необхідне для міжкультурного виховання майбутніх лікарів, у процесі якого відбувається їхнє самопізнання й самовдосконалення. Сприяння академічній доброчесності майбутніх лікарів розширює межі міжкультурного виховання молоді.

Ключові слова: виховання; культура; вища медична освіта; лікарі; педагогічні умови; суспільно-гуманітарні дисципліни; національна ідентичність; академічна мобільність

Pedagogical conditions of intercultural education of future doctors in higher education institutions

S In this study, the intercultural education of future doctors in institutions of higher education is considered through the prism of the national identity of the individual and his/her understanding of the needs of another person, belonging to another culture and customs. It has been proven that culture is a means of self-expression for future doctors in the educational process. Relations between participants in the educational process should be based on partnership and respect for different cultures and traditions. Note that insufficient attention is paid to intercultural education in the professional training of future doctors. Therefore, there is a need to develop and implement pedagogical conditions for the intercultural education of future doctors in institutions of higher education. The development of future doctors' ability to understand cultural identity is because without understanding the native culture, it is impossible to master, experience, and analyze a foreign culture. Cultural identity is understood as a person's awareness of the cultural norms of behavior, values, and language of communication of the country where he or she was born, works, and develops, particularly in the case of geographical displacement. Using the potential of social and humanitarian disciplines is necessary for the intercultural education of future doctors in the process of self-discovery and self-improvement. Examples of such disciplines are "Ukrainian language for professional orientation", "Psychology of communication", "Innovative pedagogy", "Professional psychology and conflict management", which are taught to future doctors. Promoting the academic mobility of future

doctors expands the boundaries of intercultural education of young people. Intercultural education of future doctors occurs in the process of increasing the efficiency of scientific research, improving the quality of education, studying the management system of other institutions, and further introducing the acquired experience into the management system of institutions, thus increasing the competitiveness of graduates in the labor market. There are various forms of academic mobility: scientific and language internships, study under student exchange programs under international agreements on partnership between higher education institutions, and educational (research, production) practice.

Keywords: upbringing; culture; higher medical education; doctors; pedagogical conditions; social and humanitarian disciplines; national identity; academic mobility

Актуальність проблеми у загальному вигляді.

Культура є складним і багатогранним поняттям, що включає в собі різні прояви людського буття. На думку С. Безклубенко [3], культура взаємопов'язана із різними науками, зокрема історією, лінгвістикою тощо. Розуміння культури досягається через вивчення її частин за допомогою методів і способів, що використовуються вищезазначеними предметами у науці.

Існує поняття матеріальної й духовної культури. До матеріальної – належать практичні людські потреби, що вміщують усі матеріальні артефакти та технології, що створюються людиною (картини, будівлі, машини тощо). Духовна – є проявом загальної культури людства, що включає в собі явища, до яких належать свідомість, інтелект, емоційно-психологічні складники людини. До нематеріальної культури належить знання, віра, звичаї, мова тощо. Проявом духовної культури можуть бути традиції, ритуали, міфи, церемонії, правила, норми, ідеї тощо. Вона тісно взаємопов'язана із матеріальною культурою (наприклад, для отримання знань потрібні книги, для створення картини – фарби тощо).

Існує інше тлумачення культури як локальної, тобто це культура, яка належить історично визначеному суспільству. Відомо, що кожна локальна культура володіє своїми специфічними рисами та особливостями і пов'язана із географічними і соціально-історичними умовами. Виділяють сучасне культурне поняття як національну культуру, що вміщує в собі культурне світобачення, художні смаки, сукупність цінностей, що існують у національній державі.

Розуміння поняття національної культури всіма жителями певної території через знаково-символічну систему існує небагато років. О. Гриценко національну культуру визначає як «сукупності публічних сфер, утворених ключовими дієвцями національного культурного життя й наділених виразною ідентичністю» [6, с. 39].

Ю. Нікішенко [13] тлумачить поняття «етнічна культура» як складний комплекс процесів і

зв'язків, що забезпечується існуванням етносу у просторі й часі, який розвивається як окремий організм. Етнічна культура базується на традиціях, народних звичаях, мові, міфах, фольклорі, обрядах, ритуалах, житлі та гастрономії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Автор Р. Кісь [10] вважає, що для підвищення національної культури потрібно, щоб людина поглиблювала історичні знання та розвивала почуття єдиної історичної долі, почуття спільних перемог і спільних страждань і поразок, спільної життєдіяльності та спільного досвіду, фокусується в ми-почутті, у почутті співпричетності чи співзалежності. Знання національної мови та символіки є основою національної самосвідомості. Розвиток національної самосвідомості відбувається через читання літературних книжок, перегляд національних фільмів і телепрограм, слухання національних пісень, відвідування музеїв, театрів і виставок. Для покращення розуміння національної культури необхідна підсилена державна підтримка, що включає фінансування з державного бюджету країни структурних відділів галузі культури.

А. Ануфрієв [1] вважає, що саме на ґрунті етнокультури створює свої різноманітні прошарки національна культура, засвоює найнеобхідніші й найпотрібніші в повсякденні традиції та стереотипи, бо національна культура – це етносоціальне явище, а етнокультура – етнічне. На думку І. Гурової [7], етнічна культура підсилює національну культуру та робить її унікальною від інших культур. На теперішній час етнічна культура є менш розвиненою та дослідженою при порівнянні зі світовою чи національною культурою, оскільки вона немає комерційного та державного фінансування як світова чи національна культура.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначено, що у професійній підготовці майбутніх лікарів недостатньо приділяється увага міжкультурному вихованню. Тому виникла необхідність у розробленні й

упровадженні педагогічних умов міжкультурного виховання майбутніх лікарів у закладах вищої освіти.

Мета статті: визначити та охарактеризувати педагогічні умови міжкультурного виховання майбутніх лікарів у закладах вищої медичної освіти.

Викладення основного матеріалу. Перша умова – розвиток здатності майбутніх лікарів до культурної ідентичності. Необхідною умовою для позитивного сприйняття й розуміння культури інших країн є формування ідентичності. Адже, спочатку потрібно визначити власну етнічну та культурну ідентичність для подальшого розвитку міжнародних культурних зв'язків. Культурна ідентичність розуміється в усвідомленні людиною культурних норм поведінки, цінностей і мови спілкування. Вона передбачає верифікацію людини з чітко визначеною культурною традицією.

Національна культура повинна бути у самосвідомості людини, тому що без розуміння рідної культури не можливо освоїти, відчувати та проаналізувати іноземну культуру. Пізнання інших культур надає змогу поліпшити власну культуру. Однак негативним аспектом є те, що людина не може психологічно поєднати власну національну культуру з іншою культурою. Незважаючи на життя людини в інших країнах та адаптації до культури цієї держави, все ж таки рідна культура є домінантною. Культура надає особистості статусу мислячої істоти. Відіграє важливу роль домінантна традиція у душі індивіда, тому що при зіткненні із традицією іншої країни можливе гасіння одне одної і як, наслідок, деградація та втрата культурних цінностей, які людина надбала раніше у своєму житті [9].

Так, у Національній доктрині розвитку освіти України вказуються завдання сучасної полікультурної освіти, а саме: збереження та збагачення культурних та історичних традицій, шанобливе ставлення до національної історії, мови, святинь, корінних народів і національних меншин, що проживають в Україні, їх традицій, віри, мови, культури тощо [12]. Особливу увагу приділяється формуванню культури міжнаціонального спілкування.

Учені О. Повідайчик, Л. Рогач [14] розглядають культуру міжнаціонального спілкування як один зі способів організації та розвитку міжнаціональних взаємин, що спрямовані на збагачення

національних цінностей і традицій та зріст матеріальних і духовних цінностей кожної людини та суспільства. Культура міжнаціонального спілкування включає збереження та накопичення націями культурних цінностей і передавання їх від покоління до покоління. Це надає змогу реалізувати повноцінне спілкування між різними націями на основі взаємообміну між культурами і створенню умов для творчого та духовного зростання людини. Одним зі способів сформувати культуру міжнаціонального спілкування молоді є надання знань про національну культуру, етнічну ідентичність, виховувати поважне ставлення до традицій і звичок іншого етносу, розвивати толерантне ставлення та спілкування з різними етносами. В умовах полікультурного суспільства бажано знати духовну культуру (традиції, звичаї, медицину тощо) для того, щоб уберегти людину від некомпетентності, виникнення помилок при вирішенні проблем і попередити необдумані вчинки. Також ці знання допоможуть адекватно оцінити партнера по спілкуванню та є невід'ємним складником ділового спілкування у різних професійних галузях, зокрема медицині. Важливим аспектом є виховання емпатії щодо власного та іншого етносу, а саме: вміння поставити себе на місце іншої людини, співпереживати, підтримка один одного під час нестабільної ситуації у суспільстві. Оволодіння мовами надає особистості краще розвивати комунікативні вміння та навички, розуміти культурні цінності своєї та інших країн.

Для міжкультурного виховання майбутніх лікарів використовують потенціал суспільно-гуманітарних дисциплін. У процесі викладання гуманітарних дисциплін важливим є виховання культури спілкування студентів. За Л. Фоміною [16], культура спілкування студентів полягає у збереженні власної гідності й не приниженні гідності іншої людини, поважати особистісні кордони у спілкуванні з іншою людиною, зберігати ділові стосунки та не вносити емоційний складник у взаємостосунки, витримувати паузу у спілкуванні та знімати емоційне навантаження у спілкуванні. У теперішніх умовах життя у студентському середовищі бракує культури спілкування. У студентів переважає особистісна агресивність, конфліктність, яка має різні прояви.

Друга умова – використання потенціалу суспільно-гуманітарних дисциплін для

міжкультурного виховання майбутніх лікарів. Збагатити культуру спілкування студентів можливо через використання потенціалу суспільно-гуманітарних дисциплін у закладах вищої медичної освіти. У Харківському національному медичному університеті (ХНМУ) для здобувачів вищої освіти кафедрою української мови, основ психології та педагогіки проводиться викладання навчальних дисциплін: «Українська мова за професійним спрямуванням», «Психологія спілкування», «Інноваційна педагогіка», «Професійна психологія та управління конфліктами». Зміст робочих програм передбачає формування світобачення майбутніх лікарів, їхнє ставлення до української мови, духовних та інтелектуальних надбань нації, визначення людини як найвищої цінності та виховання толерантного ставлення у професійній діяльності. Протягом занять викладачі мають змогу сформуванню культуру спілкування через спосіб прикладу, вправ і заохочення, навіювання, переконання, педагогічних ситуацій.

С. Трегуб [15] підкреслює, що комунікативна компетентність студентів медичних закладів є важливим складником навчання. На теперішній час студенти відвідують практичні заняття, лекції, анатомічні класи, лабораторії, виробничу практику та курси за вибором онлайн. Одним зі складників комунікативної компетентності є мотивація студентів-медиків, взаємодія між студентами та викладачами, саморозвиток. Формування особистості майбутнього лікаря відбувається через інтерес до навчання, його планування, організацію своєї діяльності. Студенти є невмотивованими особистостями через невміння слухати та записувати лекції, знаходити та аналізувати літературні джерела. До студентів потрібно донести інформацію про те, що надбання навичок спілкування є запорукою їхньої успішної діяльності в медичній професії. Мотивувати студентів-медиків можна за допомогою взаємодії між студентом і викладачем за рахунок обміну інформацією (розповідь, бесіда, лекція, пояснення, доповідь тощо). Важливо зазначити, що від такту, міміки, жестів викладача залежить викладення інформації студентам, яка необхідна для майбутньої професійної діяльності.

Лікар повинен володіти комунікативними знаннями. Часто відбувається так, що лікарі-інтерни не вміють знаходити спільну мову з

родичами хворого. Для кращого розуміння хворого та його родичів лікарю необхідно вдосконалювати комунікативні знання. Відомо, що довірою та поважним ставленням до лікаря користується тільки той лікар, який володіє способом вербального переконання й урахує психологічні особливості пацієнта. На думку С. Трегуб, лікарю необхідні не лише медичні знання, але й культура спілкування, яку потрібно розвивати та постійно вдосконалювати.

Культурна особистість включає в собі лінгвістичні знання, що забезпечує їй мовленнєву гнучкість, мобільність, уміння швидко переходити з одного стилю спілкування на інший. Зважаючи на те, що на вивчення гуманітарних дисциплін відводиться мало часу, а викладачеві потрібно навчити студента професійно мислити і діяти. Ю. Юсеф, А. Плахотнік [17] запевняють, що одним зі способів ознайомлення з культурою є використання творів мистецтва в освітньому процесі. Ознайомлення зі світовою культурою в історичному просторі надає змогу майбутньому лікарю зрозуміти духовні цінності людини у різні періоди становлення цивілізації. Оволодіння іноземною мовою надає майбутнім лікарям доступ до культури інших країн, підвищує якість професійної підготовки. Також важливим є вивчення основ психології, що потрібна для професійної діяльності (контакт із хворим та його родичами, професійне спілкування з колегами). Навчання майбутнього лікаря потребує пошуку ефективної системи формування професійної комунікації, яка б змогла забезпечити освоєння мовними та комунікативними знаннями й уміннями для кваліфікованого спілкування майбутніх лікарів.

Третя умова – сприяння академічній мобільності майбутніх лікарів. Глобалізація освіти взаємопов'язана з розширенням міжнародних зв'язків між закладами вищої освіти, що базується на взаємовигідному співробітництві. Таке партнерство потрібно для підвищення ефективної навчальної та наукової діяльності, доведення до світового рівня, розвиток академічної мобільності науково-педагогічних працівників і студентів. Популярним способом вдосконалити свої знання та вміння є ознайомлення з досвідом роботи систем різних галузей за кордоном є участь у міжнародних програмах академічної мобільності.

Академічна мобільність – це переміщення науково-педагогічних працівників і студентів закладами вищої освіти на певний термін в інший навчальний, науковий або клінічний заклад в одній країні або за кордоном із метою викладання або отримання навчання [8].

Академічна мобільність науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів є одним із головних напрямів міжнародної та навчальної діяльності закладу вищої освіти. Метою є підвищення ефективності наукових досліджень, поліпшення якості освіти, вивчення системи управління інших закладів і подальше впровадження отриманого досвіду у систему управління закладів, підвищення конкурентної здатності випускників на ринку праці. Існують різні форми академічної мобільності: наукові та мовні стажування, навчання за програмами студентського обміну за міжнародними договорами про партнерство у закладі вищої освіти, навчальна (дослідницька, виробнича) практика [4].

Існують різні визначення понять «мобільність», «академічна мобільність» та «професійна мобільність». На думку А. Артюшенко [2], «мобільність» – це сукупність індивідуальних особливостей і можливостей людини, що проявляється в умінні швидко діяти та змінюватися у діяльності. Ю. Клименко [11] вважає, що «мобільність» – це рухливість та здатність особистості до руху через пізнання та професійні сфери. Поняття «мобільність» у педагогіці вивчається як внутрішнє самовдосконалення особливості, що засноване на стабільних цінностях і потребі у саморозвитку.

До різновидів академічної мобільності можна віднести професійну мобільність. Професійна мобільність – це можливість і здатність змінювати вид праці або переключатися між видами праці, що передбачає володіння професійними здібностями. Вважається, що професійна мобільність – це одна з форм соціальної мобільності, у якій відбувається зміна місця праці працівником [5].

У ХНМУ існує велика кількість академічних програм: навчання та викладання у 20 закладах-партнерах по всьому світу, літні школи, виробнича практика, стажування за кордоном, читання лекцій і курсів. Студентам надано змогу проходити стажування та навчання у міжнародних медичних закладах Німеччини, Італії, Польщі, Японії, Ірану,

Великобританії тощо. Важливо зазначити, що під час проходження академічної мобільності отримані оцінки надалі зараховуються у ХНМУ. Для проходження навчання у закладі-партнері необхідно мати високу успішність, знання іноземної мови та активну участь у науковій діяльності.

Результати дослідження. У процесі викладання української мови у ХНМУ для реалізації процесів пізнання національної культури було запропоновано наступні завдання:

1. Підготувати презентацію українською мовою про звичаї та традиції Вашої родини у контексті національного виховання.
2. Розповісти про географічне розташування, цікаві історичні факти, політику Вашої держави.
3. Інтерактивна мандрівка світом «Упізнай державу».
4. Аудіювання й переказ текстів про традиції українського народу.

Задля освоєння мовленнєвими знаннями та вміннями на кафедрі української мови, основ психології та педагогіки ХНМУ були застосовані наступні завдання:

1. Скласти міні-словник різними мовами (українська – рідна – англійська – латинська) за темами: «Я та моя родина»; «Транспорт»; «Продукти харчування».
2. Створити інтерактивні завдання за темами: «Обличчя»; «Людське тіло»; «Руки й ноги»; «Людський скелет»; «М'язи»; «Внутрішні органи»; «Вагітність і пологи»; «У стоматолога»; «У офтальмолога»; «У терапевта»; «У травматолога».
3. Підготувати доповідь «Мій улюблений письменник і книжка».

Для розуміння та дотримання академічної доброчесності нами було запропоновано студентам наступні завдання:

1. Написання есе: «У чому я вбачаю академічну доброчесність»; «У чому для мене полягає академічна доброчесність?»; «Плагіат чи власні напрацювання?».
2. Залучення до вебінарів зазначеної тематики.

Висновки з даного дослідження. Отже, розуміння іноземної культури відбувається через власне пізнання національної культури. На нашу думку, донесення національної культури до студентів можливе через викладання гуманітарних дисциплін. Під час викладання формується культура спілкування майбутніх лікарів. Нами

визначено педагогічні умови, що можуть впливати на міжкультурне виховання молоді, покращити викладання гуманітарних дисциплін із метою формування культурного спілкування та розширення академічної мобільності у студентів.

На нашу думку, **подальших наукових розвідок** потребує складає професійний розвиток викладачів у медичних закладах вищої освіти з метою підвищення якості викладання гуманітарних дисциплін. Упровадження інноваційних технологій, отриманих під час академічної мобільності, у викладацьку діяльність. У викладанні гуманітарних дисциплін приділяти більше уваги формуванню міжкультурного виховання.

Список використаних джерел

1. Ануфрієв А. Етнокультура в системі національної культури. Українознавство. 2002. № 2 (3). URL: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=2396> (дата звернення: 18.09.2023)
2. Артюшенко А. О. Особистісна мобільність і її формування у студентів економічного профілю в процесі фізичного виховання : монографія / Черкаський ін-т банківської справи Університету банківської справи Національного банку України. Київ, 2012. 232 с.
3. Безклубенко С. Д. Етнокультурологія: критичний аналіз наукових та методологічних засад. Київ : Наука-Сервіс, 2002. 286 с.
4. Вертегел В. Проблема академічної мобільності в контексті підготовки конкурентоспроможних фахівців. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10, ч. 2. С. 256–261.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. друге, доп. й випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
6. Гриценко О. С. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування : монографія. Київ : Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.
7. Гурова І. В. Світова, національна, етнічна культури в сучасному культурному просторі: структурно-функціональний підхід. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 3. С. 209–217. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.27>
8. Загородня А. А. Академічна мобільність як засіб забезпечення якості професійної підготовки фахівців економічної галузі України. *World science*. 2018. № 4 (32). С. 42–46.
9. Загрійчук І. Д. Особистісне буття на межі національних культур. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія* : зб. наук. праць. Київ : НАУ, 2013. № 1 (17). С. 101–105.
10. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору). Львів : Літопис, 2005. 300 с.

11. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2011. 20 с.

12. Національна доктрина розвитку освіти. Освіта України. Нормативно правові документи. Київ : Міленіум, 2001. 472 с.

13. Нікішенко Ю. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології. *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*. 2004. Т. 24. С. 4–13. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8253/Nikishenko_Poniattia_etnična_kultura.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 19.09.2023).

14. Повідайчик О. С., Рогач Л. В. Формування культури міжнародного спілкування як важлива соціально-педагогічна проблема. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. № 41. Р. 43–47.

15. Трегуб С. Є. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування професійної культури спілкування майбутніх лікарів у медичних вишах. *Гуманітарні виміри сучасної медичної освіти: Міждисциплінарний діалог* : колект. монографія / відп. ред. Д. А. Москвітін. Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. С. 36–41.

16. Фоміна Л. В. Формування культури спілкування в студентському середовищі закладу вищої медичної освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. № 45. С. 85–91. URL: <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2019-45-11>

17. Юсеф Ю. В., Плахотнік А. М. Гуманітаризація освіти у процесі підготовки майбутніх лікарів до професійної комунікації. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_45 (дата звернення: 19.09.2023).

References

1. Anufriiev, A. (2002). Etnokultura v systemi natsionalnoi kultury [Ethnoculture in the system of national culture]. *Ukrainoznavstvo [Ukrainian studies]*, 2 (3). Retrieved from <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=2396> [in Ukrainian].
2. Artiushenko, A. O. (2012). *Osobystisna mobilnist i yii formuvannia u studentiv ekonomichnoho profiliiu v protsesi fizychnoho vykhovannia [Personal mobility and its formation in students of an economic profile in the process of physical education]: monohrafiia*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bezklubenko, S. D. (2002). *Etnokulturolohiia: krytychnyi analiz naukovykh ta metodolohichnykh zasad [Ethnocultural studies: critical analysis of scientific and methodological foundations]*. Kyiv: Nauka-Servis [in Ukrainian].
4. Verthehel, V. (2014). Problema akademichnoi mobilnosti v konteksti pidhotovky konkurentospromozhnykh fakhivtsiv [The problem of academic mobility in the context of training competitive specialists]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*, 10, 256-261 [in Ukrainian].
5. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]*. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
6. Hrytsenko, O. S. (2019). *Kulturnyi prostir i natsionalna kultura: teoretychne osmyslennia ta praktychne formuvannia [Cultural space and national culture: theoretical understanding*

and practical formation]: monohrafiia. Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy [in Ukrainian].

7. Hurova, I. V. (2022). Svitova, natsionalna, etnichna kultura v suchasnomu kulturnomu prostori: strukturno-funktsionalnyi pidkhid [World, national, ethnic cultures in the modern cultural space: a structural-functional approach]. *Kulturolohichniy almanakh [Cultural almanac]*, 3, 209-217. Retrieved from <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.3.27> [in Ukrainian].

8. Zahorodnia, A. A. (2018). Akademichna mobilnist yak zasib zabezpechennia yakosti profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi Ukrainy [Academic mobility as a means of ensuring the quality of professional training of specialists in the economic sector of Ukraine]. *World science*, 4 (32), 42-46 [in Ukrainian].

9. Zahriichuk, I. D. (2013). Osobystisne buttia na mezhi natsionalnykh kultur [Personal existence on the border of national cultures]. In *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofii. Kulturolohiia [Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology]*: zbirnyk naukovykh prats (No. 1, pp. 101-105). Kyiv: NAU [in Ukrainian].

10. Kis, R. (2005). *Hlobalne – natsionalne – lokalne (sotsialna antropolohiia kulturnoho prostoru) [Global – national – local (social anthropology of cultural space)]*. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

11. Klymenko, Yu. A. (2011). *Profesiina mobilnist maibutnikh uchyteliv u krainakh Yevrosoiuzu [Professional mobility of future teachers in the countries of the European Union]*. (Extended abstract of PhD diss.). Uman [in Ukrainian].

12. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity. Osvita Ukrainy. Normativno pravovi dokumenty [National doctrine of education development. Education of Ukraine. Normative legal documents]*. (2001). Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

13. Nikishenko, Yu. (2004). Poniattia «etnichna kultura» i «tradytysiina kultura» v etnokulturolohii [Concepts of "ethnic culture" and "traditional culture" in ethnocultural studies].

Naukovi zapysky NaUKMA. Teoriia ta istoriia kulturey [Scientific notes of NaUKMA. Theory and history of culture], 24, 4-13. Retrieved from <http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8253/Nikishenko> [in Ukrainian].

14. Povidaichyk, O. S., & Rohach, L. V. (2020). Formuvannia kulturey mizhnatsionalnoho spilkuvannia yak vazhlyva sotsialno-pedahohichna problema [Formation of the culture of international communication as an important socio-pedagogical problem]. *Norwegian Journal of development of the International Science*, 41, 43-47 [in Ukrainian].

15. Trehub, S. Ye. (2020). Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid formuvannia profesiinoi kulturey spilkuvannia maibutnikh likariv u medychnykh vyshakh [Domestic and foreign experience of forming the professional culture of communication of future doctors in medical universities]. In D. A. Moskvitina (Ed.), *Humanitarni vymiry suchasnoi medychnoi osvity: Mizhdystyplinarnyi dialoh [Humanitarian dimensions of modern medical education: Interdisciplinary dialogue]*: kolektyvna monohrafiia (pp. 36-41). Zaporizhzhia: ZDMU [in Ukrainian].

16. Fomina, L. V. (2019). Formuvannia kulturey spilkuvannia v studentskomu seredovyshchi zakladu vyshchoi medychnoi osvity [Formation of a culture of communication in the student environment of a higher medical education institution]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky [Scientific notes of the department of pedagogy]*, 45, 85-91. Retrieved from <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2019-45-11> [in Ukrainian].

17. Yusef, Yu. V., & Plakhotnik, A. M. (2012). Humanitaryzatsiia osvity u protsesi pidhotovky maibutnikh likariv do profesiinoi komunikatsii [Humanization of education in the process of preparing future doctors for professional communication]. *Naukovyi visnyk Donbasu [Scientific Bulletin of Donbass]*, 4. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_45

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.11.2023

УДК 378+159.9:316

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-104-110](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-104-110)

Демідова Юлія Євгенівна,

кандидатка технічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Yuliia Demidova,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Managing Social Systems, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine

E-mail: dem-ula@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8295-5972>

Мовмига Наталія Євгенівна,

кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри безпеки праці та навколишнього середовища, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Україна

Nataliia Movmyga,

PhD of Psychology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Occupational and Environmental Safety, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Ukraine

E-mail: movnatt@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7207-8558>

ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З БЕЗПЕКИ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A Розглянуто основні напрями розвитку ключових компетенцій сучасних фахівців з безпеки праці. Особливо важливого значення набуває формування знань у сфері розвитку компетенцій із професійної безпеки. Для вдосконалення професійного розвитку необхідно розширювати межі знань і вмінь орієнтовно на результат навчання з позицій удосконалення професійних компетенцій. Поняття професійної компетентності виражає єдність його теоретичної та практичної готовності у цілісній структурі особистості й характеризує його професіоналізм. Проблема формування професійних компетенцій останніми роками набуває великого значення. Це пов'язано з інтенсифікацією професійної діяльності, необхідністю вирішення професійних завдань в умовах невизначеності, ризику, появою та розвитком нових технологій.

Ключові слова: професійна компетентність; безпека праці; фахівець; діяльність

Pedagogical aspect of professional training of occupational safety specialists

S The modern education system must quickly adapt to the needs of the economy and provide occupational safety specialists with quality knowledge that will enable them to become competitive specialists. The result of today's training is the ability to adapt to new conditions and the readiness to solve complex tasks at the intersection of fields of knowledge. The traditional model of education establishes artificial disciplinary boundaries, limiting the development of knowledge and skills in only one direction. The complexity of the occupational safety specialist's professional activity is manifested in the variety of components and relationships between them and the external environment. To improve professional development, it is necessary to expand the boundaries of knowledge, abilities, and skills based on the goal and result of training from the standpoint of improving professional competencies.

The concept of the specialist's professional competence expresses the unity of his theoretical and practical readiness in the integral structure of the individual and characterizes his professionalism. The problem of the formation of professional competences of specialists in higher education has gained great importance in recent years.

This is related to the intensification of professional activity, the need to solve professional tasks in conditions of uncertainty and risk, and the emergence and development of new industrial and information technologies. Professional activity becomes more complicated. Changes in the conditions of labor activity, for which the biological reconstruction of the human body does not keep up, lead to the emergence of a whole bottom of negative phenomena. Sometimes working at the limit of psychophysiological capabilities and in an unfavorable production environment, a person makes mistakes. Therefore, there is a need to study the professional environment and activities of a specialist in a single complex, considering the optimal working conditions of the specialist and his psychophysiological capabilities and features.

Keywords: professional competence; occupational safety; specialist; activity

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку ринкової економіки і суспільних відносин зростають вимоги до особистісних і професійних якостей випускників закладів вищої освіти (ЗВО), які покликані сприяти формуванню конкурентоспроможності фахівців для їхнього успішного працевлаштування, здійснення професійної діяльності та подальшого кар'єрного росту. За цих умов вища освіта повинна забезпечувати підготовку фахівців зі сформованими якостями, які відображають їх ціннісну орієнтацію, професійну компетентність, соціальну спрямованість і можливість задовольняти особисті й суспільні потреби осіб із професійним рівнем, який відповідав би сучасним міжнародним вимогам і стандартам.

Модернізація виробництва потребує модернізації освіти та підготовки фахівців, які мають певні компетенції. Вже сьогодні багато провідних компаній і державних відомств формулюють свої вимоги до персоналу мовою компетенцій. Основні положення закладено в ДСТУ ISO 10015:2021 «Управління якістю. Настанови щодо управління компетентністю та щодо розвитку персоналу» [8] і включають настанови для організації щодо встановлення, запровадження, підтримання та поліпшення систем управління компетентністю та розвитком персоналу з тим, щоб позитивно впливати на виходи, пов'язані з відповідністю продукції та послуг, а також із потребами та очікуваннями відповідних зацікавлених сторін), а саме:

- визначення потрібного рівня компетентності;
- оцінювання наявної компетентності та потреб у розвитку;
- управління компетентністю та розвитком персоналу;

– розроблення планів навчання для скорочення відмінностей між необхідним та існуючим рівнями компетентності.

Існуючий у педагогічній науці компетентнісний підхід, розширюючи межі знань і умінь, навичок (ЗУН), орієнтований на мету та результат навчання із позицій удосконалення професійних компетенцій. Він найбільше відповідає умовам ринкового господарювання. Основним результатом навчання має стати не тільки система знань, умінь і навичок, а здатність людини бути готовою до дій і прийняття відповідних рішень у конкретній професійній ситуації, тобто формування фахових компетенцій. Компетентності виступають у якості індикаторів, які стануть основою їхнього подальшого зростання та розвитку.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Методичні й теоретичні аспекти компетентнісного підходу розглядали українські науковці В. Байденко, І. Галяміна, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Козирев, Н. Кузьміна, Л. Любімов, М. Ларіонова, В. Кушнір, В. Тихомиров, Т. Петухова, Л. Пуховська. Значний вклад у дослідження питань професійної педагогіки та її ролі у формуванні компетентностей внесли І. Бех, О. Биковська, Л. Ващенко, В. Вербицький, О. Грабовський, О. Савельєва, А. Семенова, О. Локшина, О. Овчарук, Н. Ничкало та ін. Проблеми формування фахових компетентностей і професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі безпеки праці розкривали О. Бокшиц, О. Войналович, Д. Дерев'янку, О. Шевчук, В. Райко, С. Толочко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На даний час на зміну традиційному підходу, що розглядає витрати на поліпшення умов та безпеки праці на робочих місцях як додаткові витрати, приходить новий підхід, при якому здоров'я, безпека та благополуччя працівників стають невід'ємними елементами

економічної стабільності та організаційного розвитку підприємства, престижності праці його працівників, конкурентоспроможності продукції чи послуг. Сьогочасний науковий підхід у навчанні безпеки праці передбачає насамперед розроблення наукового змісту спеціалізованої та поглибленої фахової підготовки.

На сучасному етапі розвитку робоче місце постійно змінюється, щоб задовольнити зростаючі потреби ринків, технологій і нових поколінь працівників. Персоналізований досвід робітників вже є новою нормою праці [7].

Метою статті виступає педагогічний аспект професійної підготовки фахівців з безпеки трудової діяльності (безпеки праці), що визначається законами професійної педагогіки, та формування фахових компетенцій фахівців цього профілю із забезпеченням фахівців зі сформованими якостями, що відображають їхню ціннісну орієнтацію, професійну компетентність, соціальну спрямованість і можливість задовольняти особисті й суспільні потреби, осіб із професійним рівнем, який відповідав би сучасним міжнародним вимогам і стандартам.

Викладення основного матеріалу. Під «компетентністю» розуміють єдність знань, професійного досвіду, особистих здібностей діяти та навичок поведінки індивіда, що визначаються метою, заданістю ситуації та посадою.

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність таких підходів до визначення поняття «компетентність»: здатність, здібність; сукупність досвіду; певний набір умінь, навичок; сполука психічних якостей; ефективна модель дії. Більшість авторів сходиться на тому, що компетентність охоплює: наявність комплексу знань, умінь, навичок; постійне оновлення знань, самовдосконалення себе як особистості та професіонала; поглиблене знання з певної проблеми, питання тощо; відповідність певним стандартам; уміння впроваджувати набуті теоретичні надбання на практиці; креативний підхід до розв'язання проблеми (як особистої, життєвої, так і професійної) [1; 5].

Науковим фундаментом професійної педагогіки як науки про загальні та специфічні закони, закономірності, особливості, принципи та умови освіти, навчання, учіння й виховання особистості професіонала (кваліфікованого

робітника, інженера, вчителя, лікаря та інших фахівців) стали ключові методологічні положення професійної педагогіки як галузі (субдисципліни) педагогічної науки. Професійна педагогіка вивчає закономірності та закони навчання людини професії і формування професійно і соціально важливих якостей особистості окремих працівників і виробничого персоналу у цілому для різних галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг, їхніх професійних компетенцій із урахуванням сучасних і перспективних вимог ринкової економіки [4; 6].

Під професійною педагогікою розуміють таку сферу теоретичного та практико-орієнтованого наукового знання, яке поширюється на всю систему професійної підготовки людини, незалежно від її віку, рівня попередньої освіти, характеру та профілю трудової та професійної діяльності. У ядро професійної педагогіки вливаються нові чинники, пов'язані з ринковими відносинами.

Основними завданнями професійної підготовки фахівців із точки зору професійної педагогіки є:

- формування професійної компетентності як здатності кваліфіковано здійснювати професійне навчання й виховання в рамках конкретної професії на рівні вимог, установлених стандартами професійної освіти;
- формування у майбутніх фахівців систематизованих уявлень, теоретичних знань і практичних умінь, які дозволять їм ефективно використовувати одержані знання у своїй професійній діяльності;
- оволодіння студентами змістом професійної освіти, що визначається соціальним замовленням і змінюється відповідно до суспільного і науково-технічного прогресу;
- оволодіння слухачами системним світоглядом і модельним мисленням;
- розвиток професійно-педагогічної спрямованості майбутніх фахівців сучасної неперервної професійної освіти;
- підготовка фахівця як креативної та гуманної особистості.

Сучасна педагогічна наука активно відходить від стереотипів і системно здійснює міждисциплінарні дослідження в галузі професійної педагогіки, результати яких сприяють народженню нового знання, створенню на його основі інноваційних технологій, розвитку педагогічної інноватики. Із

цього приводу в освітньому середовищі активно впроваджується компетентісна інноваційна модель навчання STEAM-освіта, заснована на можливості міждисциплінарної (суміжності) та нетрадиційності застосування отриманих знань у будь-якій галузі, будь-яких умовах для досягнення найкращого результату. За умови її застосування синтезуються основні якості успішного професіонала: компетентність, творчість, інновації, комунікації, уніфікація та індивідуальність одночасно [10].

Безпека праці є складною, багатоаспектною формою впливу у сфері праці, що має свої специфічні цілі, завдання та засоби їх досягнення.

Як і будь-яка системна діяльність, безпека праці базується на основних принципах, серед яких можна відзначити:

- принцип безпеки – положення, згідно з яким працівник на своєму робочому місці має бути впевнений у відсутності загрози для його здоров'я, а також у стабільному заробітку, забезпеченості роботою в майбутньому;

- принцип розвитку особистості – одне з положень, на основі якого має бути організована праця.

Реалізація цих принципів передбачає: розвиток автоматизації виробництва; усунення важкої фізичної праці, монотонності трудових процесів; інтелектуалізацію праці; демократизацію виробництва, зменшення розриву між виконавчими та управлінськими аспектами праці; розвиток системи інформаційного забезпечення, що дозволяє працівникам отримувати оперативну інформацію про оцінку своєї праці у тісному зв'язку із запровадженням, підтриманням та поліпшенням системи управління компетентністю та розвитком персоналу; підвищення рівня менеджменту професійної підготовки та майстерності працівників.

Відповідно до визначених принципів, можемо з'ясувати основні напрями розвитку ключових компетенцій сучасних кваліфікованих фахівців:

- комунікативна компетентність. Здатність здійснювати ефективне спілкування та способи реалізації толерантності, особистісної реалізації та єдностей загалом у сфері професійної діяльності;

- інноваційна компетентність. Сукупність поведінкових проявів працівника, що характеризують його здатність і намір брати участь колективно чи індивідуально у покращенні

діяльності організації. Прогресивне професійне мислення;

- управлінська компетентність. Особисті якості, лідерство що дають людині можливість ефективно вирішувати поставлені завдання для досягнення необхідних результатів;

- соціальна компетентність. Потенційна активність і готовність до різних видів діяльності у ситуаціях соціальної взаємодії;

- економіко-математична компетентність. Інтегрована характеристика, що відображає бажання та можливість людини застосовувати економічні та математичні ЗУН у різних сферах життєдіяльності;

- емоційна компетентність. Набір ЗУН, що дозволяють адекватно діяти на основі оброблення зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації;

- методична компетентність. Уміння розробляти, вибирати та застосовувати відповідні методи вирішення проблем, що виникають у ході професійної діяльності, вміння аналізувати власну діяльність і планувати її вдосконалення. Розроблення та вибір відповідних методів вирішення;

- інформаційна компетентність. Уміння за допомогою нових ІТ-технологій вільно оперувати та генерувати принципово новою інформацією будь-якого формату, вирішувати поставлені проблеми у сфері професійної діяльності, генерація принципово нової інформації;

- спеціальна компетентність. Високий рівень знань, техніки та технологій, що використовуються у професійній діяльності для професійного зростання, знання техніки та технологій;

- валеологічна компетентність. Наявність знань і вмінь у сфері збереження здоров'я та у питаннях здорового способу життя;

- ергономічна компетентність. Комплексні методичні складники ергономічної компетентності формуються на основі групових складників, які являють собою сукупність соціально-психологічних, фізіологічних, психологічних і психофізіологічних, антропометричних і гігієнічних. Ця структура об'єднує різні рівні інтеграції складників. Вивчення взаємодії рівнів є завданням ергономічних і психолого-педагогічних дисциплін.

Методична основа формування курсу ергономічних дисциплін у системі підготовки фахівців-психологів передбачає рух одночасно

за двома напрямками – від вимог людини до техніки та умов її функціонування і до вимог техніки та умов її функціонування до людини. Обидва ці напрями взаємопов'язані, й оптимальні рішення знаходяться, зазвичай, на їх перетині. Для знаходження таких оптимальних рішень недостатньо використовувати окремі рекомендації психології, фізіології, гігієни праці, антропометрії тощо. Необхідно узгодити вид у конкретній діяльності. Важливі знання не окремих функціональних можливостей сприйняття, мислення і дій працюючої людини, а дослідження діяльності в цілому при врахуванні всіх обставин, від яких залежить успіх діяльності людини [9].

Варто додати, що в умовах виникнення в Україні великої кількості факторів (соціальних, екологічних, матеріальних і духовних), що негативно впливають на здоров'я, виникає необхідність формування у майбутніх фахівців відповідального ставлення до здоров'я. Валеологічна підготовка є необхідною умовою формування загальної та валеологічної культури особистості фахівця; забезпечує розвиток пізнавальних здібностей у питаннях здоров'я та здорового способу життя через оволодіння способами та прийомами культурологічного пізнання; сприяє освоєнню культури як системи цінностей, розширює культурний світогляд; сприяє підвищенню якості професійної підготовки; збагачує професійні функції фахівця. Робота щодо формування валеологічної компетентності полягає у розробленні системи моніторингу стану здоров'я; методичних підходах до актуалізації та розвитку готовності до ведення здорового способу життя; системи заходів щодо формування валеологічної компетентності на ціннісно-смісловому, когнітивному, мотиваційно-діяльнісному та емоційному-вольовому рівнях; розроблення концепції координації діяльності ресурсних центрів з індивідуалізації медико-психолого-соціо-педагогічних впливів [2].

Розроблення пропозицій щодо професійної підготовки фахівців із безпеки трудової діяльності можлива лише на засадах і методах професійної педагогіки. Професійна педагогіка базується не тільки на загальнопедагогічних законах, а й на принципах техніки та технології організації праці та виробництва, а також традиційних системах навчання: предметної, операційної, процесуальної, інтегративно-модульної.

Відповідно до цього, зміст навчальної діяльності складається з основних структурних елементів: досвід пізнавальної діяльності, фіксованої у формі її результатів; здійснення відомих способів діяльності, у формі вмінь діяти за зразком; творчої діяльності, що дозволяє приймати нестандартні рішення у проблемних ситуаціях; здійснення емоційно-ціннісних відносин, у формі особистісних орієнтацій.

Результати досліджень. Отже, доцільним вважаємо виокремлення основних професійних компетенцій фахівців з безпеки праці, що необхідні для їх успішної діяльності:

- загальнокультурна (здатність професійно розумітися на основах безпеки праці, впроваджувати культуру безпеки праці, розвивати культурологічний кругозір, формувати культуру професійного та ділового спілкування);

- організаційно-управлінська (здатність орієнтуватися у системі організації праці, здійснювати управління процесами забезпечення безпечної діяльності та процесами залучення працівників до безпечної професійної діяльності);

- соціально-економічна (готовність до пошуку оптимального соціального захисту постраждалого від нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві, впровадження заходів щодо створення безпечних і здорових умов праці, раціональних режимів праці та відпочинку з урахуванням специфіки роботи та динаміки працездатності);

- інженерно-технічна (знання техніки та технологій, здатність до виявлення особливостей виробничої санітарії та технічної безпеки у трудовій діяльності, перевірка технічного стану обладнання, визначення його відповідності вимогам безпечного ведення робіт, аналізувати й оцінювати технологію робіт, її відповідність нормативній та проектній документації з ОП, відповідність науково-технічному прогресу та передовому досвіду, вміння аналізувати економічну ефективність упровадження нової техніки, організації та технології з точки зору дотримання вимог законодавства з ОП);

- інженерно-творча (здатність із вдосконалення техніки, поліпшення технології виробництва, способів контролю, спостереження та дослідження, техніки безпеки, безпеки праці, зі сприяння підвищення продуктивності праці,

ефективнішому використанню енергії, обладнання, матеріалів, здатність до технічної творчості, планування та організація раціоналізаторської та винахідницької роботи в колективі з питань безпеки праці).

Висновки. На даний час у зв'язку з широким розвитком засобів масової інформації загальною проблемою стає те, що обсяг знань, засвоєних фахівцями з безпеки праці поверхово, досить великий. При знайомстві з навчальним матеріалом відсутні відчуття новизни, відкриття. Це особливі вимоги до змісту та організації їхньої пізнавальної діяльності. Тому для успішного формування професійних знань, умінь і навичок необхідно спиратися на наявні знання фахівців, активізуючи таким чином їх пізнавальну діяльність. Особливо важливого значення набуває виконання цієї умови для формування знань у сфері розвитку компетенцій із професійної безпеки. Зв'язок проблеми з теоретичними та практичними завданнями полягає у використанні моделювання працезахоронної діяльності для демонстрації її важливості та подальшої активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів щодо відповідних курсів. Моделювання працезахоронної діяльності в освітньому процесі дозволяє сформувати систему знань, що базується на міжпредметних зв'язках. Отже, міжпредметні зв'язки дозволяють систематизувати інформацію спеціальних і працезахоронних дисциплін, що вивчаються у вищій школі. Відображення у свідомості майбутніх фахівців таких зв'язків робить набуті знання міцнішими, гнучкішими, рухливішими. Для виявлення міжпредметних зв'язків встановлюються попередні та наступні зв'язки на основі співвідношення тем фундаментальних і спеціальних дисциплін, що вивчаються, з питаннями безпеки у професії [3].

Тобто це «педагогічна модель» соціальних вимог. У змісті освіти втілені соціальні цілі, а ціль визначає вибір засобів її здійснення. Для правильної оцінки функціонування та розвитку навчального процесу необхідно виходити з обліку початкового стану та кінцевих цілей навчання, що дозволяє найточніше формувати не лише педагогічну систему (мету та завдання навчання, програму навчання, його зміст і технології), а й вести опис певних сторін освітнього процесу з урахуванням використовуваних методів, форм і засобів навчання.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на детальне вивчення проблеми розвитку професійних компетенцій суб'єктів освітнього процесу та управління якістю фахової підготовки майбутніх фахівців з безпеки праці.

Список використаних джерел

1. Бокшиц О., Каменська І. Інтеграція знань як основа формування професійних компетентностей майбутніх фахівців з охорони праці у закладах вищої освіти. *Humanitarium*. 2018. Т. 42, вип. 2. С. 17–25.
2. Демідова Ю. Є., Ігнатюк О. А. Формування ергономічної компетентності магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» на міждисциплінарній основі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. № 40 (93). С. 452–458.
3. Демідова Ю. Є., Мовмига Н. Є. Формування культури безпеки діяльності при викладанні безпекових дисциплін. *Актуальні питання у сучасній науці. Педагогіка*. 2023. № 3 (9). С. 385–398.
4. Жигір В. І., Чернега О. А. Професійна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2016. 336 с.
5. Мачуський В. В. Визначення поняття «компетентність»: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17 (1). С. 483–490.
6. Ничкало Н. Професійна педагогіка і психопедагогіка праці у діалектичному взаємозв'язку. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 2. С. 42–53.
7. Поліщук Л., Устянська О. Розвиток працезахоронної компетентності працівників. *Педагогіка безпеки*. 2019. № 2. С. 151–159.
8. Управління якістю. Настанови щодо управління компетентністю та щодо розвитку персоналу: ДСТУ ISO 10015:2021. [Чинний від 15 грудня 2021 р.]. Київ : Держстандарт України, 2021. (Національні стандарти України).
9. Movmyga N. E., Polezhaieva O. V. Role of valeological competence as the basis of health culture and health-saving behavior of young people in the system of higher vocational education. *Актуальні питання у сучасній науці. Педагогіка*. 2023. Вип. 7 (13). С. 442–455.
10. Movmyga, N. E., Polezhaieva, O. V., Gyrenko, I. V. Use of STEM-technologies in the educational process in the training of technical profile specialists. *Bulletin of science and education. Philology, Pedagogy, Sociology, Culture and art, History and archeology*. 2023. № 4 (10). С. 249–266.

References

1. Bokshyts, O., & Kamenska, I. (2018). Intehratsiia znan yak osnova formuvannia profesiinykh kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv z okhorony pratsi u zakladakh vyshchoi osvity [Integration of knowledge as a basis for the formation of professional competences of future occupational health and safety specialists in institutions of higher education]. *Humanitarium*, 42 (2), 17-24 [in Ukrainian].
2. Demidova, Yu. E., & Ihnatiuk, O. A. (2015). Formuvannia ergonomichnoi kompetentnosti magistrantov

spetsialnosti «Pedagogika vs shcoli» na mizhdystsyplinarnii osnovi [Formation of ergonomic competence of master's students in the specialty «Pedagogy of higher education» on an interdisciplinary basis]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchyi i zahalnoosvitnii shkolakh* [Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools], 40 (93), 452-458 [in Ukrainian].

3. Demidova, Yu., & Movmyga, N. (2023). Formuvannia kultury bezpeky diialnosti pry vykladanni bezpekovykh dystsyplin [Formation of a culture of activity safety in the teaching of safety disciplines]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi. Pedagogika* [Current issues in modern science. Pedagogy], 3 (9), 385-397 [in Ukrainian].

4. Zhyhir, V. I., & Chernicha, O. A. (2016). *Profesiina pedahohika* [Professional pedagogy]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

5. Machuskyi, V. V. (2013). Vyznachennia poniattia "kompetentnist": teoretychnyi aspekt [Definition of the concept of "competence": theoretical aspect]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth], 17 (1), 483-490 [in Ukrainian].

6. Nychkalo, N. (2013). Profesiina pedahohika i psykhopedahohika pratsi u dialektychnomu vzaiemozviazku [Professional pedagogy and psychopedagogy of work in

a dialectical relationship]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy* [Theory and practice of social systems management], 2, 42-53 [in Ukrainian].

7. Polishchuk, L., & Ustianska, O. (2019). Rozvytok pratseokhoronnoi kompetentnosti pratsivnykiv [Development of occupational health and safety competence of employees]. *Pedahohika bezpeky* [Security pedagogy], 2, 151-159 [in Ukrainian].

8. *Upravlinnia yakistiu. Nastanovy shchodo upravlinnia kompetentnistiu ta shchodo rozvytku personalu* [Quality management – Guidelines for competencemanagement and people development]: DSTU ISO 10015:2021 from 15th December 2021. Kyiv: Derzhstandart Ukraine [in Ukrainian].

9. Movmyga, N. E., & Polezhaieva, O. V. (2023). Role of valeological competence as the basis of health culture and health-saving behavior of young people in the system of higher vocational education. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi. Pedagogika* [Current issues in modern science. Pedagogy], 7 (13), 442-455.

10. Movmyga, N. E., Polezhaieva, O. V., & Gyrenko, I. V. (2023). Use of STEM technologies in the educational process in training of technical profile specialists. *Bulletin of science and education. Philology, Pedagogy, Sociology, Culture and art, History and archeology*, 4 (10), 249-266.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 06.11.2023

УДК 378.016:7.012](510)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-111-115](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-111-115)**Кай Ма,**

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри освітології та інноваційної педагогіки, ХНПУ імені Г. С. Сковороди, Україна; керівник кафедри архітектурного дизайну інтер'єру, Гуйчжоуський професійно-технічний інститут водного господарства і гідроенергетики, Китайська Народна Республіка

Ma Kai,

Student of the third (educational and scientific) level of higher education Department of Education and Innovative Pedagogy,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine;

Head at the Department of Interior Architectural Design, Guizhou Vocational Institute of Water Management and Hydropower, People's Republic of China

E-mail: kaim8910217@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0557-3708>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДИЗАЙНЕРІВ ІНТЕР'ЄРУ

A Розвиток сучасного суспільства, що виражається у загальній цифровізації всіх сфер життєдіяльності людини, включає зміну освітнього ландшафту, що полягає у формуванні цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру. З урахуванням соціальних умов, які формуються зараз, сучасний конкурентоспроможний фахівець повинен мати певний рівень цифрової компетентності. У статті подано різні підходи до визначення понять «компетентність», «компетентнісний підхід», «цифрова компетентність». Розглянуто погляди вчених на сутність та особливості розвитку цифрової компетентності, виокремлено зазначені особливості у підготовці майбутніх дизайнерів інтер'єру.

Ключові слова: компетентність; компетентнісний підхід; цифрова компетентність; дизайнери інтер'єру; комп'ютерна візуалізація; цифровізація

Features of forming the digital competence of pre-service interior designers

S The development of modern society, which is expressed in the general digitization of all spheres of human activity, includes a change in the educational landscape, which consists of the formation of digital competence of future interior designers. Considering current social conditions, a modern competitive professional must have a certain level of digital competence. The digital competence of an interior designer in the era of computer technology is determined by the conditions under which he has to work and the tasks he will solve soon. This article aims to highlight the peculiarities of the formation of digital competence of future interior designers in the current conditions in domestic literature and in the educational practice of the People's Republic of China. This article presents different approaches to defining the concepts of "competence", "competence approach", "digital competence". The concept of "digital competence" toward training future interior designers has been defined, which we understand as the presence of a professionally significant personality quality of the future interior designer, which is manifested in the ability to effectively solve professional tasks with the help of information and communication technologies, the desire to improve one's own skills in the field of digital technologies, and to adapt professional knowledge to the conditions of a rapidly changing digital society. The views of scientists on the essence and features of the development of digital competence are considered. The specified features in the training of future interior designers are singled out, where the purpose for which it is aimed is indicated for each feature, namely: 1) to teach how to use online services for the implementation of creative ideas (for the purpose of brainstorming); 2) direct to joint discussion and work with others, means of the Internet (in order to identify shortcomings and establish ways of improvement); 3) involve participation in creative contests, exhibitions, etc. (for the purpose of developing individual style and independence); 4) introduce the technologies of creating presentation materials using various software and online services (for the purpose of advantageous presentation on the labor market and competitiveness); 5) teach how to create your own portfolio on the Internet (for the purpose of finding potential employers and clients)

Keywords: competence; competence approach; digital competence; interior designers; computer visualization; digitization

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком цифрових технологій у різних сферах людської діяльності й у таких умовах багатьма дослідниками розглядається питання завершення етапу інформатизації освіти, зокрема українськими (Л. Білоусова, В. Биков, А. Боярська-Хоменко, І. Гевко, Л. Гризун, І. Доброскок, О. Жерновникова, Н. Морзе) та китайськими (Дінь Юась, Тань Вей, Хуань Хуей, Хуань Чжунчжан, Ван Ціплінь, Чень Лунвань, Цзі Ліфань).

Такі зміни вимагають реалізації нових підходів до підготовки фахівців мистецьких дисциплін, зокрема дизайнерів інтер'єру. Оскільки цифрові технології продовжують вносити зміни в усі напрями діяльності дизайнерів (графічних, вебдизайнерів, одягу, інтер'єру), то такі обставини потребують удосконалення професійних, насамперед цифрової компетентності зазначених фахівців у галузі дизайну інтер'єру.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень українських і китайських учених показав, що накопичено певний обсяг інформації щодо необхідності застосування цифрових технологій у дизайні інтер'єру.

Так Хуан Синь [7] зазначає, що цифрове мистецтво насправді є новим режимом дизайну інтер'єру, який поєднує в собі цифрові інформаційні технології та художній дизайн. І для задоволення вимог сучасного суспільства, дві або більше технології мають об'єднатися для розширення нової цифрової системи мистецтва, і дизайнери-професіонали мають уміти використовувати цифрові технології у власній діяльності.

Чен Руї [9] акцентує увагу на тому, що майбутні дизайнери інтер'єру обов'язково мають уміти застосовувати існуючі цифрові технології, оскільки саме вони дозволяють уникнути дизайнерських помилок, підвищують процес мислення, креативність і вдосконалюють практичні навички, застосовувати анімаційні технології, що можуть бути інтуїтивно зрозумілими та яскравими.

Важливості формування цифрової компетентності у майбутніх дизайнерів інтер'єру вказує Чжэн Чжаофан [8]. Авторка пише, що вміння дизайнера показати остаточний ефект дизайну за допомогою цифрових технологій дозволяє показати розроблений дизайн інтер'єру

у всеосяжному вигляді, а це певне мистецтво показати клієнтам реальний ефект дизайну та змусити їх відчутти виконане мистецтво.

Українськими дослідниками (С. Кисіль, О. Полякова, Т. Булгакова та ін.) розглядаються питання проектних підходів до організації предметнопросторового наповнення [2]. Г.Чемерис, Г. Брянцева, О. Брянцев [5] висвітлюють можливості, які надають онлайнові технології у процесі підготовки майбутніх фахівців дизайнерських дисциплін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Аналіз наукової літератури з питань використання цифрових технологій є недостатньо розглянутим, зокрема у напрямі формування цифрової компетентності майбутніх фахівців дизайну інтер'єру.

Формулювання цілей статті: висвітлити особливості формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру в умовах сьогодення у вітчизняній літературі та в освітній практиці Китайської Народної Республіки.

Методи дослідження. З метою вирішення поставленої мети у статті було використано системний аналіз наукової, психолого-педагогічної, навчально-методичної та спеціальної літератури, інформаційні джерела із проблеми дослідження; синтез та узагальнення теоретичних положень, розкритих в опрацьованих джерелах. Обрані методи дослідження дозволили проаналізувати сучасний стан розглядуваної проблеми, оцінити практичний досвід дослідників щодо формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру, визначити особливості формування зазначеної компетентності.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для визначення ключового поняття дослідження «цифрова компетентність» розглянемо такі поєднані поняття, як «компетентнісний підхід» і «компетентність». Величезний інтерес до проблематики компетентнісного підходу ініціював безліч досліджень, присвячених аналізу його сутності на прикладі різних видів професійної діяльності. Ідеї цього підходу розглядають І. Бех, Л. Гуцан, І. Єрмакова, О. Литовченко, Г. Несен, О. Пометун, І. Родніна, Л. Сохань.

Поняття «компетентність» і «компетенції» не є неоднорідними. У роботі [1] зазначається, що

у вітчизняній науковій літературі найбільшого поширення набуло визначення компетентності, запропоноване С. Гончаренком, який розкриває дане поняття як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності. До таких вмінь автор відносить уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію. І. Бехом поняття «компетентність» розглядається у двох ракурсах, широкому розумінні, де компетентнісна людина, це та, яка обізнана у певній галузі, а у вузькому розумінні – та, хто має право авторитетного судження як спеціаліст високого рівня в певному колі питань. Китайські дослідники взагалі не виділяють такі поняття як «компетентність» та «компетенція», однак різними авторами розглядається компетентнісний підхід та його використання у різних сферах діяльності людини. Так, наприклад Лю Яохуей, Сюй Хуейін, Чень Ціпень, Жан Пейда підходять до цього питання з точки зору вмінь розвивати ідеї, необхідні для вирішення поставлених завдань. Вони акцентують увагу на тому, що необхідним є вміння представляти та ставити запитання, мати інтерес та ентузіазм у вирішенні проблем, бути у змозі покластися на власний вибір, обирати і формулювати розумні рішення, виходячи з конкретних ситуацій і конкретних умов, здатність діяти у складних ситуаціях тощо [3].

Отже, більшість авторів дотримуються такої точки зору, що компетентність – це можливість не просто мати певні знання, але й бути готовим до розв'язання поставлених завдань у процесі створення дизайнерського продукту.

Ураховуючи вищезазначене, розглянемо поняття «цифрова компетентність». У Проекті Кабінету Міністрів України наголошено на тому, що «цифрова компетентність є ключовою в умовах четвертої промислової революції. Цей термін включає в себе впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію із цифровими технологіями для навчання, роботи та участі у суспільному житті. Він охоплює такі поняття: інформаційна грамотність та медіаграмотність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпека (включаючи захист персональних даних у цифровому середовищі та кібербезпеку), а також розв'язання різнопланових проблем і навчання протягом життя» [4, с. 1]. У

рамках нашого дослідження визначаємо цифрову компетентність як наявність професійно значущої якості особистості майбутнього дизайнера інтер'єру, що виявляється в умінні ефективно вирішувати поставлені професійні завдання за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, прагнення вдосконалювати власні навички у сфері цифрових технологій, адаптувати професійні знання до умов цифрового суспільства, що стрімко змінюються.

У реаліях розвитку сьогодення та динамічності потреб китайського ринку праці в умовах інформаційного суспільства цифровізація стає закономірним етапом розвитку всіх сфер діяльності людини. Наразі, у Китаї стрімко відбувається процес цифровізації всіх ланок діяльності, так 28 червня 2023 року Китайським інститутом комунікацій було проведено засідання щодо затвердження проєкту «... сертифікації національного рівня професійних навичок для розробників цифрових рішень». У рамках цього засідання було ухвалено розробку навчального посібника щодо процесу зазначеної сертифікації [6].

Система освіти не є виключенням, і необхідною умовою успішності перебудови цієї системи є формування у майбутніх фахівців, зокрема дизайнерів інтер'єру цифрової компетентності. Наразі, зазначене питання знаходиться у фокусі уваги як українських, так і китайських науковців.

У дослідженні Хуан Сінь [7] відзначено, що викладачі дизайну інтер'єру повинні чітко розуміти різницю між традиційною моделлю навчання та інтеграцією цифрових технологій у модель навчання дизайну інтер'єру, щоб краще використовувати цифрове мистецтво для інтеграції у нові моделі навчання, повною мірою використовувати переваги цифрового мистецтва та сприяти цифровій освіті.

Однак процес навчання дизайнерів інтер'єру має певні особливості, так Чжэн Чжаофан [8] акцентує увагу, що у процесі навчання майбутніх фахівців необхідно:

- 1) показувати як використання цифрових технологій дозволяє реалістичніше відобразити матеріал, колір і розподіл світла дизайну;
- 2) навчати поєднанню кількох елементів у цифровому дизайні інтер'єру;
- 3) вчити застосуванню технології анімації для показу результату дизайну, оскільки такий

ефект створює прецедент для дизайну інтер'єру та робить його комплекснішим та інтуїтивно зрозумілим і яскравим;

4) показувати як можна негайно виявити проблеми в дизайні та вжити дієвих заходів щодо його вдосконалення, тим самим зменшуючи капітальні вкладення у проєктування та покращуючи дизайн;

5) на основі цифрових технологій формувати у студентів інноваційне мислення та тренувати просторову уяву.

Чен Руї зазначає, що у підготовці майбутніх дизайнерів важливо:

1) покращити викладання дизайну за рахунок цифрового мистецтва;

2) посилити базову мистецьку підготовку;

3) збільшити практичний зміст; 4) посилити використання цифрових технологій [9].

Викладачка Хунанського університету науки і технологій Яо Хуей висловлює думку, що у процесі підготовки майбутніх дизайнерів інтер'єру необхідно:

1) поєднання теоретичного навчання та практичного дизайну на базі цифрових технологій;

2) реалізація відкритості інформації про ресурси та розвиток знань із подальшим спільним використанням ресурсів через мережу інтернет;

3) повністю відображати інтерактивні характеристики викладачів і студентів, тим самим змінюючи взаємовідносини з викладання та розроблення керованих методів навчання для кращого відображення домінуючої позиції студентів [10].

На основі аналізу актуальних досліджень, виокремимо особливості формування цифрової компетентності майбутніх дизайнерів інтер'єру:

1) навчати використовувати онлайн-сервіси для реалізації креативних ідей (із метою здійснення мозкового штурму);

2) спрямовувати на спільне обговорення та роботу з іншими, засобами мережі інтернет (із метою виявлення недоліків і встановлення шляхів удосконалення);

3) долучати до участі у творчих конкурсах, виставках тощо (з метою розвитку індивідуального стилю та самостійності);

4) знайомити із технологіями створення презентаційних матеріалів за допомогою різноманітного програмного забезпечення та онлайн-сервісів (із метою вигідного подання на ринку праці та конкурентоспроможності);

5) навчити створювати власне портфоліо у мережі інтернет (із метою пошуку потенційних роботодавців і клієнтів).

Висновки з даного дослідження. Отже, нами розглянуто поняття «цифрова компетентність», «компетентнісний підхід» і «компетентність», які є поєднаними. На основі аналізу наукових джерел нами було виокремлено особливості підготовки майбутніх дизайнерів інтер'єру, до яких віднесено навчання використовувати онлайн-сервіси для реалізації креативних; спрямовування на спільне обговорення та роботу з іншими, засобами мережі інтернет; долучення до участі у творчих конкурсах, виставках тощо; ознайомлення із технологіями створення презентаційних матеріалів за допомогою різноманітного програмного забезпечення та онлайн-сервісів; навчання створювати власне портфоліо у мережі інтернет. До кожної виокремленої особливості було прописано мету, на яку вона спрямована.

Перспективи подальших розвідок.

Перспективним напрямом є порівняльне дослідження шляхів підготовки майбутніх дизайнерів інтер'єру в КНР та Україні для визначення структурних компонентів формування їх цифрової компетентності відповідно до умов сьогодення.

Список використаних джерел

1. Гуцан Л. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2013. С. 52–56. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/2349/> (дата звернення: 25.09.2023).
2. Кисиль С., Полякова О., Булгакова Т. Цифрові технології в дизайні сучасного внутрішнього середовища цивільних будівель. *Art and Design*. 2020. № 1. С. 105–114. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15441/1/artdes_2020_N1_P105-114.pdf (дата звернення: 25.09.2023).
3. Лю Яохуей, Сюй Хуейін, Чень Ціпен, Жан Пейда. Вимірювання компетентності у вирішенні проблем за допомогою даних процесу. *Досягнення психологічної науки*. 2022. № 3 (3). С. 522–535. URL: <https://doi.org/10.3724/SP.J.1042.2022.00522> (дата звернення: 25.09.2023).
4. Проєкт Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей в суспільстві України та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL: <http://surl.li/klyz> (дата звернення: 27.09.2023).
5. Чемерис Г., Брянцева Г., Брянцев О. Шляхи вдосконалення дизайн-освіти у контексті стратегії цифрової трансформації освіти і науки України. *Фізико-математична освіта*. 2021. № 6 (32). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shlyahi-vdoskonalennya-dizayn-osviti-u-konteksti-strategiyi->

tsifrovoyi-transformatsiyi-osviti-i-nauki-ukrayini (дата звернення: 25.09.2023).

6. 数字化解决方案设计师S国家职业技能等级认定培训教程编写启动会顺利召开. URL: <https://www.china-cic.cn/Detail/24/4909/4909> (дата звернення: 25.09.2023).

7. 黄鑫 浅谈数字艺术在室内设计教学中的应用. Хуан Сінь. URL: <https://m.fx361.com/news/2017/0709/6856513.html> (дата звернення: 25.09.2023).

8. 郑昭芳 试析室内设计教学中的数字艺术运用. Чжен Чжаофан. URL: https://www.researchgate.net/publication/332729634_shixishineishejijiaoxuezhongdeshuziyi-shuuyunong (дата звернення: 25.09.2023).

9. 陈睿 室内设计中的数字艺术之路. Чен Руй. URL: <https://www.baywatch.cn/shejilunwen/shinashejilunwen/60545.html> (дата звернення: 25.09.2023).

10. 姚辉室内设计教学数字化运用范文. Яо Хуей. URL: <https://www.meizhang.com/sjlw/sjxlw/695822.html> (дата звернення: 27.09.2023).

References

1. Hutsan, L. (2013). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti [Competency approach in modern education]. *Formuvannya bazovykh kompetentnostei u vykhovantsiv pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Formation of basic competences in pupils of extracurricular educational institutions]: materialy Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.* (pp. 52-56). Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/2349/> [in Ukrainian].

2. Kysyl, S., Poliakova, O., & Bulhakova, T. (2020). Tsyfrovii tekhnolohii v dyzaini suchasnoho vnutrishnoho seredovyscha tsyvilnykh budivel [Digital technologies in the design of modern interior environment of civil buildings]. *Art and Design*, 1, 105-114. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15441/1/artdes_2020_N1_P105-114.pdf [in Ukrainian].

3. Liu, Yaokhuei, Siui, Khueiin, Chen, Tsipen, & Zhan, Peida. (2022). Vymiriuvannya kompetentnosti u vyrishenni problem za dopomohoiu danykh protsesu [Measuring problem-

solving competence using process data]. *Dosiahnennia psykholohichnoi nauky [Achievements of psychological science]*, 3 (3), 522-535. Retrieved from <https://doi.org/10.3724/SP.J.1042.2022.00522> [in Ukrainian].

4. *Proiekt Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovyykh kompetentnostei v suspilstvi Ukrainy ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii» [The project of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the approval of the Concept of the development of digital competences in the society of Ukraine and the approval of the plan of measures for its implementation"]*. Retrieved from <http://surl.li/klyz> [in Ukrainian].

5. Chemerys, H., Briantseva, H., & Briantsev, O. (2021). Shliakhy vdoskonalennia dyzain-osvity u konteksti stratehii tsyfrovoyi transformatsii osvity i nauky Ukrainy [Ways to improve design education in the context of the strategy of digital transformation of education and science of Ukraine]. *Fizyko-matematychna osvita [Physical and mathematical education]*, 6 (32). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/shlyahivdoskonalennya-dizayn-osviti-u-konteksti-strategiyi-tsifrovoyi-transformatsiyi-osviti-i-nauki-ukrayini> [in Ukrainian].

6. *Kick-off meeting for drafting national certification training manual for digital solution designer professional qualifications*. Retrieved from <https://www.china-cic.cn/Detail/24/4909/4909> [in Chinese].

7. Huang, Xin. *Briefly talks about the application of digital art in interior design teaching*. Retrieved from <https://m.fx361.com/news/2017/0709/6856513.html> [in Chinese].

8. Zheng, Zhaofang. *Analyzes the application of digital art in interior design teaching*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/332729634_shixishineishejijiaoxuezhongdeshuziyishuuyunong [in Chinese].

9. Chen, Rui. *Path to digital art in interior design*. Retrieved from <https://www.baywatch.cn/shejilunwen/shinashejilunwen/60545.html> [in Chinese].

10. Yao, Huej. *Sample essay on digital application in interior design teaching*. Retrieved from <https://www.meizhang.com/sjlw/sjxlw/695822.html> [in Chinese].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.10.2023

УДК 378.015.31:78](510)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(212\)-116-120](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(212)-116-120)

Лупаренко Світлана Євгенівна,
 докторка педагогічних наук, професорка,
 професорка кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
 Харківський національний педагогічний університет
 імені Г. С. Сковороди, Україна
Svitlana Luparenko,
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
 Professor at the Department of Education and Innovative Pedagogy,
 H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine
E-mail: svetlana.luparenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3111-5340>

ШЛЯХИ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

A Розкрито шляхи творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти Китаю. Визначено, що творче самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва залежить від поєднання академічних занять з реальною музичною практикою, спрямованості процесу навчання на розкриття потенціалу особистості, підтримку творчості, інтеграції в музичну освіту сучасних технологій, організації міжкультурної взаємодії учасників освітнього процесу, створення сприятливого освітнього середовища. Схарактеризовано шляхи творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти КНР, а саме: власна творча діяльність студентів у художньому мистецтві, музиці, письмі чи драмі; виконання музичних творів різних жанрів; вільний відбір засобів самовираження; виконання студентами вправ на імпровізацію; здійснення саморефлексії; підвищення майстерності студентів у процесі формальної та неформальної освіти; участь студентів в індивідуальній і груповій навчальній і творчій діяльності.

Ключові слова: творче самовираження; музичне мистецтво; майбутні вчителі музичного мистецтва; шляхи; заклад вищої освіти; Китайська Народна Республіка

Ways of creative self-expression of students – future music teachers in higher education institutions of the People's Republic of China

S This article presents the ways of creative self-expression of students – future teachers of musical art in higher education institutions in the People's Republic of China. It has been determined that the creative self-expression of students – future music teachers in higher education institutions in China depends on the integration of academic classes and real musical practice, the focus of the learning process on studying and revealing the potential of students, supporting their creativity, the integration of modern technologies into music education, strengthening the role of lecturers in the process of training students, organizing intercultural interaction of participants of the educational process, creating a favorable educational environment, etc. The ways of creative self-expression of students – future teachers of musical art in higher education institutions in the People's Republic of China have been characterized. They are: students' own creative activity in art, music, writing, or drama; performance of musical works of various genres; free selection of means of cognition and self-expression, search for desired approaches to creative expression by students; doing practical exercises and improvisations in the learning process by students; students' participation in various activities involving various learning styles (presentations, written assignments, visual displays or multimedia projects, competitions, talent shows, etc.); students' self-reflection and self-assessment in the learning process; further support of the quality of art education, improvement of students' skills and culture in the process of formal and informal education; students' participation in individual and group educational and creative activities (group discussions, role exercises and joint projects) etc.

Keywords: creative self-expression; musical art; future music teachers, ways, institution of higher education, the People's Republic of China

Актуальність проблеми. Сучасна система освіти має особистісну орієнтацію і, відповідно, спрямованість на розкриття потенціалу людини, її самовираження і творчість, формування духовності, естетичної культури й моральних цінностей. У цьому контексті особливе значення має музичне мистецтво, адже музика справляє

позитивний, гармонізуючий вплив на особистість, сприяє формуванню її моральних переконань, естетичних смаків і культури.

З огляду на це важливим є пошук шляхів творчого самовираження студентів – майбутніх учителів, оскільки їхня творча самореалізація та самовираження не лише впливають на формування

їхньої педагогічної культури і професійної майстерності, але й визначають їхню подальшу педагогічну спрямованість в організації освітньої роботи з учнями, готовність забезпечувати умови для творчого самовираження дітей.

Питання творчого самовираження і самореалізації особистості у процесі навчання потребує пошуку засобів та умов її ефективного творчого самовираження, зокрема, через вивчення і залучення досвіду педагогічних систем різних країн світу. З цієї точки зору цікавим і доцільним є вивчення освітнього досвіду Китайської Народної Республіки (КНР), що зумовлене значними досягненнями китайської системи освіти в напрямку особистісної і практичної орієнтації, наявністю національних особливостей в організації процесу навчання, які сприяють підвищенню якості освітньої діяльності, посиленню її спрямованості на творчий розвиток особистості, підвищення уваги до викладання і вивчення мистецьких дисциплін.

З огляду на це доцільним є вивчення шляхів творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки. Це сприятиме оновленню організаційних форм, методів і засобів навчання, аналізу існуючих труднощів у системі освіти, пошуку можливостей їх розв'язання тощо.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Важливо зазначити, що певні аспекти проблеми самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти КНР досліджувалися вітчизняними вченими. Так, у дослідженнях Ван Янься [1], О. Іонової, С. Лупаренко, Ю. Лахмотової [2] і Х. Йоум [9] йдеться про здійснення інтеграції у процесі вивчення музики, її спрямованість на розвиток творчості і самореалізацію учасників освітньої діяльності, а також важливість підготовки вчителів музики до реалізації міжпредметних зв'язків під час вивчення музичного мистецтва і самовираження учнів. У роботі Г. Кравченко і Лю Мейхуань [3] досліджуються питання формування духовної культури майбутніх учителів музичного мистецтва. Праці Лей Сяо [4] і Ло Юаньвень [5] розкривають проблему культурного і творчого самовираження майбутніх учителів музичного мистецтва як важливого засобу формування їхньої педагогічної культури. Лю Ду [6] досліджує

питання реформ у сфері музичної освіти, що впливають на зміну її пріоритетів і орієнтацій. Роботи Ян Люсон [7] і Хо Вай-Чунг [8] розкривають питання організації творчої діяльності у процесі вивчення музичного мистецтва та його впливу на розкриття внутрішнього потенціалу і талантів студентів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Утім, проблема шляхів творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах вищої освіти КНР не набула цілісного розгляду, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – розкрити шляхи творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки.

Викладення основного матеріалу. Творче самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва значною мірою залежить від збалансованості між теоретичними знаннями та їх утіленням на практиці. У процесі навчання викладачі стимулюють студентів творити, вивчати й експериментувати в безперервному циклі дій та роздумів. Процес навчання стає творчим процесом, рушійною силою навчання, що базується на інтересах і потребах особистості [4].

Це здійснюється завдяки [1; 2; 3; 6; 8; 10; 11; 12]:

- поєднанню академічних занять з реальною музичною практикою, завдяки чому студенти можуть використовувати здобуті теоретичні знання у практичних завданнях, що сприяє формуванню їхніх творчих здібностей та ефективному самовираженню;

- вивченню і розкриттю потенціалу особистості, підтримці творчості кожного студента. Студенти – майбутні вчителі музичного мистецтва можуть вільно виражати свій індивідуальний стиль, оригінальність у музичних виступах, інтерпретаціях та композиціях. Це забезпечує розвиток їхнього культурного самовираження та сприяє створенню багатограних і цікавих музичних творів у майбутньому;

- інтеграції в музичну освіту сучасних технологій. Це значно розширює можливості самовираження майбутніх вчителів музичного мистецтва, оскільки комп'ютерні програми для композиції, візуалізації та аранжування музики дозволяють студентам вільно втілювати власні

творчі ідеї та експериментувати зі звуком. Так, у Китаї створено спеціальні музичні веб-сайти з метою вивчення традиційного китайського музичного мистецтва онлайн [8]. Інформаційно-комунікаційні технології, загалом, дозволяють студентам стати активними учасниками освітнього процесу, формувати їхні інтереси й пізнавальні потреби, успішно опанувати навчальний матеріал з музики, розвивати практичну та інноваційну компетентності студентів тощо [8; 9]. У Китаї запущена низка проєктів, що орієнтуються на посилення регіонального і національного покриття комп'ютерної мережі. Стосовно програмних ресурсів, увага освітян перемістилася зі створення програмного забезпечення на розробку онлайн-курсів, медіа-матеріалів та інших цифрових ресурсів, зокрема МООС (масові відкриті онлайн-курси) [1];

– посиленню ролі викладачів у процесі підготовки студентів. Викладачі не лише передають їм теоретичні знання, а й допомагають розвивати їхні потенційні здібності, виявляти інтереси, створюють умови для вираження власних музичних ідей, стимулюють активну участь студентів в освітньому процесі та сприяють їхній творчій діяльності;

– організації міжкультурної взаємодії учасників освітнього процесу, що дозволяє студентам вивчати різні культури та музичні традиції, різноманітність музичної спадщини Китаю й інших країн. Це розширює музичного бачення студентів та розвиває їхню творчу уяву;

– створенню сприятливого середовища, що орієнтується на організацію безпечної взаємодії учасників освітнього процесу із вільними висловлюваннями, обґрунтуванням власних думок, організацією відкритого спілкування та надання конструктивного зворотного зв'язку, що сприяє професійному зростанню особистості.

Серед шляхів творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки можна назвати такі [1; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12]:

– власна творча діяльність студентів у художньому мистецтві, музиці, письмі чи драмі; виконання музичних творів різних жанрів, включаючи класичну, фольклорну музику, джаз тощо;

– вільний відбір засобів пізнання й самовираження та матеріалів на вибір, пошук бажаних підходів до творчого вираження студентів;

– виконання студентами практичних вправ та імпровізацій у процесі навчання, що дозволяє їм вільно виражати власні музичні емоції та ідеї. Це включає вправи зі співу, гри на різних музичних інструментах, композиції;

– участь студентів у різних заходах із залученням різноманітних стилів навчання (презентації, письмові завдання, візуальні покази або мультимедійні проєкти, конкурси, шоу талантів тощо). Це допомагає студентам виразити себе у спосіб, який відповідає якнайкраще їхнім індивідуальним здібностям;

– здійснення саморефлексії та самооцінки, під час яких студенти можуть визначити власні сильні і слабкі сторони, а також можливості для їх удосконалення. Це дозволяє розвивати вольові якості студентів, їхню наполегливість і цілеспрямованість у процесі творчого самовираження;

– подальша підтримка якості мистецької освіти, підвищення майстерності і культури студентів у процесі формальної та неформальної освіти;

– участь студентів в індивідуальній і груповій навчальній і творчій діяльності (групових обговореннях, рольових вправах та спільних проєктах), завдяки чому студенти можуть висловити власні ідеї та точки зору.

Так, рольові ігри дозволяють студентам «приміряти на собі» різних персонажів (реальних і вигаданих), відчувати себе людиною минулого, певним діячем у сфері музичного мистецтва, дослідити в ній ставлення і мистецькі підходи, зрозуміти контекст створення творів мистецтва, політичні, соціальні, культурні фактори, що вплинули на мистецьке вираження, розширити власне розуміння самовираження та мистецтва, вивчати та інтерпретувати музичні твори, навчитися критично мислити і розкривати свої інтерпретації мистецтва, розвивати здатність чітко формулювати емоції та ідеї, відтворити важливі історичні події чи моменти, що пов'язані з мистецькими подіями та рухами, дослідити власну мистецьку ідентичність, експериментувати з різними техніками і стилями, розвивати навички

саморефлексії та дослідження власних мистецьких уподобань та інтересів тощо.

Висновки з даного дослідження. Отже, у процесі навчання в закладах вищої освіти Китаю студенти – майбутні вчителі музики залучаються до виконання різноманітних практичних і творчих вправ, мистецьких заходів, індивідуальної і групової навчальної та мистецької діяльності, формальної та неформальної освіти з метою творчого самовираження студентів, формування їхньої професійної компетентності, педагогічної культури і виконавської майстерності. При цьому важливим є створення розвивального, творчого середовища закладу освіти, що сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості та забезпечує можливості для виконання й експериментування в музиці.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому доцільно розглянути засоби творчого самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки, а також дослідити вплив використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на творче самовираження студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список використаних джерел

1. Ван Янься. Реалізація міжпредметних зв'язків у процесі вивчення музики школярами в закладах загальної середньої освіти КНР : дис. ... д-ра філософії : 01/011. Харків, 2023. 225 с.
2. Іонова О., Лупаренко С., Ляхмотова Ю. Інтегрований підхід до естетичного виховання школярів у КНР. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1 (28). С. 143–154. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.12>
3. Кравченко Г. Ю., Лю Мейхуань. Організаційно-педагогічні умови формування духовної культури у майбутніх учителів музичного мистецтва. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. 2022. № 6 (201). С. 55–59.
4. Лей Сяо. Формування компетентності культурного самовираження майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах вищої освіти КНР : дис. ... д-ра філософії : 01/011. Харків, 2023. 214 с.
5. Ло Юаньвень. Популярність як складник творчого самовираження майбутніх музично-педагогічних працівників. *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. 2022. № 6 (201). С. 60–64.
6. Лю Ду. Роздуми про шкільну філософію та програму музичної освіти в коледжах і університетах. *Симфонія*. 2013. № 32 (02).
7. Ян Люсон. Формування талантів музичної освіти в коледжах і університетах з точки зору нових вільних

мистецтв. *Популярна література та мистецтво*. 2023. С. 154–159.

8. Ho Wai-Chung. *Popular Music, Cultural Politics and Music Education in China*. London ; New York : Routledge, 2017. 197 p.

9. Youm H. Processes used by music, visual arts, media, and first-grade classroom teachers for developing and implementing an integrated curriculum: A case study. *Applications of Research in Music Education*. 2007. Issue 26(1). P. 41–52.

10. 为现在与未来而教育. URL : <https://www.ssfls.com.cn/show/14254> (дата звернення: 10.11.2023).

11. 杨静. 浅谈音乐活动中幼儿创造性思维培养的策略. 2017年14期. URL : <https://www.fx361.cc/page/2017/0920/2296887.shtml> (дата звернення: 09.11.2023).

12. 王涵. 浅谈新时期音乐教师应具备的基本素质. 2018年06期. URL : <http://cnzxxjy.com/view.asp?bid=35&sid=350&id=8229> (дата звернення: 07.11.2023).

References

1. Wang, Yanxia. (2023). *Realizatsiia mizhpredmetnykh zviazkiv u protsesi vyvchennia muzyky shkoliaramy v zakladdakh zahalnoi serednoi osvity KNR [Implementation of the Interdisciplinary Connections in the Process of Music Education for Secondary School Students in the People's Republic of China]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
2. Ionova, O., Luparenko, S., & Lakhmotova, Yu. (2020). Intehrovanyi pidkhid do estetychnoho vykhovannia shkoliariv u KNR [Integrated approach to aesthetic education of schoolchildren in the People's Republic of China]. *Osvitologichnyi dyskurs [Educological discourse]*, 1 (28), 143-154. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.12> [in Ukrainian].
3. Kravchenko, H. Yu., & Liu, Meikhuang. (2022). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia dukhovnoi kultury u maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Organizational and pedagogical conditions for the formation of spiritual culture among future music teachers.]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (201), 55-59 [inUkrainian].
4. Lei, Xiao. (2023). *Formuvannia kompetentnosti kulturnoho samovyrazhennia maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva v zakladdakh vyshchoi osvity KNR [Formation of cultural self-expression competence of future music teachers in higher education institutions of the People's Republic of China]*. (PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
5. Lo, Yuanven. (2022). Populiarnist yak skladnyk tvorchoho samovyrazhennia maibutnikh muzychno-pedahohichnykh pratsivnyki [Popularity as a component of creative self-expression of future music-pedagogical workers]. *Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]*, 6 (201), 60-64 [in Ukrainian].
6. Liu, Du. (2013). Rozdumy pro shkilnu filosofiiu ta prohramu muzychnoi osvity v koledzhakh i universytetakh [Reflections on school philosophy and music education programs in colleges and universities]. *Symphony: Journal of the Xi'an Conservatory of Music-Symfonia*, 32 (02) [in Ukrainian].
7. Yan, Liuson. (2023). Formuvannia talantiv muzychnoi osvity v koledzhakh i universytetakh z tochky zoru novykh vilnykh mystetstv [Talent formation in music education in colleges and universities from the perspective of the new liberal

arts]. *Populiarna literatura ta mystetstvo [Popular literature and art]*, 154–159 [in Ukrainian].

8. Ho, Wai-Chung. (2017). *Popular Music, Cultural Politics and Music Education in China*. London; New York: Routledge.

9. Youm, H. (2007). Processes used by music, visual arts, media, and first-grade classroom teachers for developing and implementing an integrated curriculum: A case study. *Applications of Research in Music Education*, 26(1). 41-52.

10. 为现在与未来而教育 [Educating for the present and future]. Retrieved from <https://www.ssfls.com.cn/show/14254> [in Chinese].

11. 杨静. 浅谈音乐活动中幼儿创造性思维培养的策略. 2017年14期 [Yang, Jing. (2017). A brief discussion on strategies for cultivating children's creative thinking in music activities. Issue 14]. Retrieved from <https://www.fx361.cc/page/2017/0920/2296887.shtml> [in Chinese].

12. 王 涵. 浅谈新时期音乐教师应具备的基本素质. 2018年06期 [Wang, Han. (2018). A brief discussion on the basic qualities that music teachers should possess in the new era. Issue 06]. Retrieved from <http://cnzxxjy.com/view.asp?bid=35&sid=350&id=8229> [in Chinese].

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 11.11.2023*

УДК 001.8-37.06-159.98

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-121-125](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-121-125)

Мерзлякова Олена Леонідівна,

кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України; кризовий консультант лінії психологічної підтримки, Національна психологічна асоціація, м. Київ, Україна

Olena Merzliakova,

Ph.D., Senior Researcher at the Department of Scientific Information-Analytical Support of Education, V. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine NAES of Ukraine; crisis consultant of the psychological support line, National Psychological Association of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: olena.merzliakova@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4035-9144>

КОНЦЕПТ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

A Стаття знайомить із наявними концепціями поняття резильєнтності та пропонує результати інформаційно-психологічного супроводу жінок і дітей Харківщини задля їх психологічної стабілізації та відновлення. Показано, що попри актуальність напрямку розвитку стійкості (резильєнтності) особистості, ані методологічний, ані практичний контекст поняття не мають чіткої структури та змістовного наповнення. Це є особливою складністю для українських освітян, педагогів і психологів, що є «першим ешелonom» контактних фахівців, котрі, як медики або соціальні працівники, зустрічають «біль війни» в усьому розмаїтті персональних історій родин їхніх учнів кожного дня. У публікації надано ключові напрями можливого інформаційно-психологічного впливу, які можуть застосувати педагоги у своїй взаємодії з учнями та їхніми батьками.

Ключові слова: стрес; травма війни; стресостійкість; резильєнтність; інформаційний супровід; психологічний вплив; розвиток стійкості

Concept of informational and psychological support to develop resilience of ukrainians during the war

S This article introduces the existing concepts of resilience and offers the results of informational and psychological support for women and children in Kharkiv region for their psychological stabilization and recovery. It is shown that despite the relevance of the direction of development of resilience of the individual, neither the methodological nor the practical context of the concept has a clear structure and meaningful content. This is a particular difficulty for Ukrainian educators, pedagogues, and psychologists, who are the "first echelon" of contact specialists, who, like medical or social workers, meet the "pain of war" in all the variety of personal stories of their students' families every day. This publication provides key areas of possible informational and psychological influence that pedagogs can apply in their interactions with students and their parents. The author offers the following strategies of influence: positive thinking, social support, self-efficacy, coping strategies, and psychotherapeutic help. The specified principles of psychological support were applied to work with women and children of Kharkiv Region during the summer vacation. Throughout the program, the resilience of women increased by approximately 10%, the stress level decreased by 30–50%, and the subjective feeling of anxiety decreased. The results of psychological support for children included team interaction, companionship, psychological relaxation, normalization of sleep and the entire daily routine, and mastering the skills of processing stressful memories. There is an expectation that the transferred difficult circumstances will not pass into the space of post-traumatic disorders because of their quick processing and neutralization.

Keywords: stress; war trauma; stress resistance; resilience; information support; psychological impact; development of resilience

Актуальність проблеми у загальному вигляді.

Війна є високостресовою ситуацією, яка може призвести до розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Розвиток резильєнтності допомагає людям ефективно справлятися з наявними стресовими ситуаціями та адаптуватися до нових, складних обставин, зберігаючи при цьому власну психологічну рівновагу і добробут. Також психологічна стійкість сприяє соціальному згуртуванню і сприйняттю соціальної підтримки, що є особливо важливим в умовах воєнного конфлікту. Розвиток резильєнтності українців є важливим елементом роботи психологів і педагогів, які надають допомогу постраждалим унаслідок важких травматичних подій учням і часто – їхнім батькам. Та оскільки навіть прогнозована війна завжди є неочікуваною несподіванкою, фахівці добирають потрібні стратегії та практики впливу дещо хаотично, за принципом випадковості отриманої інформації чи збігу певних обставин. Так само відбувався і наш власний пошук оптимальної психологічної допомоги та інформаційного супроводу постраждалих від жахів війни – через персональну практику психолога та травмотерапевта, зворотній зв'язок тих, на кого була спрямована допомога, успіхи та невдачі зусиль із подолання травми війни. Далі дещо докладніше про досвід психологічного супроводу та спроба віднайти певні закономірності розвитку резильєнтності українських громадян.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Варто зазначити, що поняття резильєнтності є таким, що все активніше привертає увагу дослідників не лише в Україні, а й в усьому світі. Адже останні десятиріччя світ стає все турбулентнішим, непрогнозованим, складним для розуміння та пристосування. І персональні зусилля особистості щодо адаптивної взаємодії набувають усе більшої важливості та значення як для персонального добробуту людей, так і для колективного виживання. Роль резильєнтності для персональних і колективних налаштувань українців в умовах військової агресії було проаналізовано та викладено в тематичному огляді Аналітичного вісника освіти і науки ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського «Психологічні чинники індивідуальної і колективної стійкості та опору військовій агресії (аналітичний огляд)» [4].

Якщо ж говорити про загальний концепт поняття резильєнтності в українському науковому просторі, він поки виглядає дещо «сирим», недостатньо визначеним, структурованим. Суто українські причини певної розмитості поняття – війна потребує швидкого реагування на практичному рівні; аналіз, узагальнення, структурування чекають завершення цього страшного соціального катаклізму. Перші спроби рефлексивного усвідомлення щодо зміни парадигми психологічної та психотерапевтичної роботи у зв'язку з війною та стратегії підтримання і розвитку резильєнтності психологів і психотерапевтів запропонувала Г. Лазос [3]. Дослідниця дійшла висновку, що внаслідок колективної травми війни відбулась трансформація професійної позиції психологів, психотерапевтів і парадигми надання психологічної допомоги загалом. Змінились усталені принципи взаємодії фахівців із клієнтами: не завжди можна витримати сетінг, знайти безпечне місце, зберігати нейтральну позицію; змінились запити клієнтів, самі фахівці у своїй більшості мали перелаштуватись на діяльність кризових психологів і травмотерапевтів [там само, с. 45].

Необхідно додати, що Гелена Лазос вже не вперше звертається то теми резильєнтності, та її рефлексія спирається на аналітичні дослідження та узагальнення щодо концепту резильєнсу на сучасному етапі: «Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень» [2].

Серед українських дослідників концепт резильєнтності також активно досліджують Д. Асонов та О. Хаустова у роботі «Розвиток концепції резильєнсу в науковій літературі протягом останніх років» [1]; З. Григоренко та Г. Найдьонова у спільній англійській праці “The concept of “Resilience”: history of formation and approaches to definition” [6].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Дослідники одноставні в думці, що концепт резильєнтності, попри його актуальність, ще не має єдиного серед дослідників розуміння та трактування. Докладніше наш аналіз розуміння резильєнтності в англійських джерелах представлений в аналітичному огляді «Резильєнтність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток. Огляд

англомовних джерел останнього десятиріччя, аналітичний огляд», що є продовженням вищезгаданого розділу Аналітичного вісника освіти і науки ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського [4], і готується до друку у наступному випуску.

У наявному величезному полі досліджень резильєнтності дослідники по цей час не визначились однозначно з розумінням цього поняття, виділенням впливових факторів розвитку резильєнтності, добором стратегій, методів, практик її розвитку. У якості точки відліку зазначимо визначення резильєнтності, запропоноване Американською Психологічною Асоціацією (АРА), котра на цей час є найвживанішим серед дослідників. Згідно з визначенням АРА резильєнтність розуміють як «процес і результат успішної адаптації до складного життєвого досвіду через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість і пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог. Низка факторів впливає на те, наскільки добре люди пристосовуються до труднощів, серед яких переважають: а) спосіб, у який люди дивляться на світ і взаємодіють із ним; б) доступність і якість соціальних ресурсів; в) конкретні стратегії подолання» [10].

Також хочемо звернути увагу на рекомендації щодо побудови та розвитку індивідуальної стійкості “Building your resilience” («Розбудова резильєнтності»), створені командою американських дослідників резильєнтності та викладені на сайті Американської Психологічної Асоціації [5].

Пропонуємо результати наших зусиль із розвитку резильєнтності українок та їхніх дітей, що є практичною спробою втілити зазначені принципи в життя.

Мета статті: ознайомити з результатами практичного застосування принципів розвитку резильєнтності в роботі із психологічного відновлення жінок і дітей Харківщини. Винести до подальшого обговорення як успіхи, так проблемні моменти проведеної роботи з розвитку резильєнтності.

Викладення основного матеріалу. Проект Rotary Resort був організований Харківським Ротарійським клубом «Надія» за фінансової підтримки ротаріанців багатьох країн світу: Німеччини, Фінляндії, Швейцарії, США, Канади тощо [8]. Учасниці проекту – жінки, які

постраждали від війни у Харкові, та їхні діти. Проект проводився два літа повномасштабної військової агресії поспіль – у липні-серпні 2022 р. та червні-серпні 2023 р. За цей час було організовано інформаційно-психологічний супровід для 4-х груп жінок (60 осіб) та їхніх дітей від 5 до 16 років (80 осіб). Програма психологічного відновлення тривала 14 днів для кожної групи.

Головна ідея проекту – підтримати і навчити зараз набагато ефективніше, ніж рятувати і лікувати потім. Наступна ідея полягала в тому, що, якщо сприяти формуванню психологічного балансу матері, це впливатиме позитивно на загальний родинний баланс. Адже мама допоможе і дитині, і чоловікові бути стабільнішими і збалансованими. Важлива ідея стосувалась і дитячої активності та безпосередності: якщо надаємо можливість дитині розкрити свою енергію, це позитивно впливає на енергетичний потенціал родини. Також застосовували ідею Супергероїв, яка передбачає, що людина не є жертвою, а Героєм/ Героїнею, котрі долають обставини. Нарешті, одна з найважливіших ідей – ідея єднання. Єднання жінок, єднання родини та єднання нас усіх задля Перемоги.

Програми для мам і дітей вибудовувались за окремим планом. Заняття проходили за графіком: два заняття по 2 години, до обіду та перед вечерею, мало місце чергування «релаксових» зустрічей і «тонізуючих». У дітей також додавався спорт, у мам – можливість вести власні майстер-класи, та обов’язкове вечірнє коло рефлексії.

Програма психологічної підтримки та відновлення жінок включала: 1) первинну діагностику психологічних станів, що відбувалась за двома методиками: діагностика стану вигорання [9] та шкала стійкості RS-13 [7]; 2) стабілізація емоційних станів: протоколи психологічної стабілізації групи, відстеження рівня стресу на початку та у кінці заняття; 3) розвиток навичок управління власними емоційними станами: вправи арт-терапії, розуміння «мови кольорів»; 4) розвиток навичок саморефлексії та зміцнення позиції суб’єктності – *чого я хочу і що можу для цього зробити?* (арт-терапевтичні вправи та групове обговорення результатів); пошук та посилення власних ресурсів (практики арт-терапії та групове обговорення); 5) оволодіння практиками швидкої психологічної самопомоги та допомоги

оточуючим; 6) збирання власної психологічної валізи – це свідомо фіксація знайдених і зміцнених ресурсів і засвоєних психологічних практик самопомогти та самовідновлення; 7) підсумкова діагностика психологічних станів: тестування за тими ж методиками.

Програма психологічної підтримки дітей складалася з таких тем: 1) психологічні налаштування на взаємодію, командні ігри, ігри на лідерство; 2) практики тілесного контакту та розслаблення тіла; знайомство з практиками mindfulness; практики психологічної стабілізації, арт-терапевтичні практики та творчість.

Також мали місце спільні активності. Це були спільні заняття з арт-терапії – малювання, плетіння мандал, робота з пластиліном або глиною тощо. Особливо подобалось учасникам заняття з так званої «драйво-терапії» – прогулянки до лісу з необхідністю долати природні перешкоди – круті лісові схили, де можна було дібратись верху лише по корінцях дерев, повалені стовбури дерев, величезні калюжі після дощу тощо. Емоції, що виникали під час таких активностей, були набагато сильніше емоцій страху, тривоги, депресії. Відчуття перемоги при доланні перешкод дарувало загальне відчуття супергероїв. Обов'язковим заключним ритуалом кожного дня було «Пісенне коло». В середині кола розташовувались дитячі іграшки (подарунок від проекту, аби кожна дитина мала власного друга-іграшку). Наступне коло – коло дітей. І зовнішнє коло – мами та фахівці проекту. Усі рухались по колу, виконували активні рухи, що ініціювали діти, та співали обрані пісні. Улюбленою піснею всіх груп була «Ой у лузі червона калина...».

Результати дослідження. Спочатку торкнемося результативності розвитку резильєнтності жінок. Протягом усієї програми стійкість (резильєнтність) учасниць програми зростала приблизно на 10%, рівень стресу знижувався на 30–50% (у різних групах дещо різні результати), а суб'єктивне відчуття тривоги знижувалось на 30%. Середня суб'єктивна оцінка тривожності на останній зустрічі склала 1,5–2 бали за 10-бальною шкалою, що є досить обнадійливим показником. Складністю постало накопичення стресу, особливо в учасниць проекту 2023 року. У зв'язку з тим зіштовхнулись із певним «мінним полем» емоційних реакцій і переживань учасниць.

Тобто, окрім травм війни, до розгляду виносились ранніші травми розвитку та особистого життєвого досвіду.

Оскільки діти були різного віку, вправи добирались відповідно до їхніх вікових можливостей та інтересів. Тести дітям не пропонували. Моніторинг ефекту впливів відбувався завдяки спостереженню, зворотному зв'язку дітей та їхніх батьків. Узагальнені результати психологічного супроводу дітей такі:

1. Колективна взаємодія, товаришування, взаємопідтримка дітей під час занять та у вільний час.
2. Психологічна релаксація. Фізична релаксація. Нормалізація сну. Нормалізація всього розпорядку дня.
3. Ознайомлення з навичками оброблення стресових спогадів.
4. Опанування навичками психологічної релаксації та заспокоєння.
5. Активізація інтересу до внутрішнього світу.
6. Ознайомлення та обговорення планів подальшого навчання та розвитку (старша група). Складністю виявилась нестача у дітей навичок активної комунікації через попередній досвід ковідних обмежень.

Висновки з даного дослідження.

1. Своєчасна допомога жінкам і дітям і створення умов для спілкування, лікувально-розвивальні ігри, навчання допомогли учасникам проекту швидко відновити власні ресурси, подолати обмеження травм і повернути життя, наповнене дорослими сенсами та дитячою радістю. Є очікування, що перенесені жінками та дітьми важкі обставини не перейдуть у простір посттравматичних розладів завдяки їх швидкому переробленню та нейтралізації.

2. Дослідження підтвердили дієвість означеного вище концепту резильєнтності, що передбачає такі чинники стійкості: а) спосіб, у який люди дивляться на світ і взаємодіють із ним; б) доступність і якість соціальних ресурсів; в) конкретні стратегії подолання.

3. Комбінація певних стратегій впливу, а саме позитивне мислення, соціальна підтримка, самоефективність, застосування копінг-стратегій і психотерапевтична допомога сприяли комплексному відновленню матерів та їхніх дітей.

Перспективи подальших розвідок передбачають добір і перевірку ширшого кола методик із вимірювання резильєнтності. Також

цікавими видаються різні напрями досліджень: роль віку та статі у розвитку резильєнтності; вплив минулого досвіду негативних життєвих подій; кореляції резильєнтності та особистої самооцінки; взаємини з іншими людьми та явищами в контексті індивідуальної та колективної резильєнтності.

Список використаних джерел

1. Ассонов Д. О., Хаустова О. О. Розвиток концепції резильєнсу в науковій літературі протягом останніх років. URL: <http://ir.library.nmu.com/handle/123456789/6142> (дата звернення: 18.10.2023).
2. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Вип. 14, т. 3: Консультативна психологія і психотерапія. С. 26–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf (дата звернення: 18.10.2023).
3. Лазос Г. Психологи і війна: зміна парадигми надання психологічної/психотерапевтичної допомоги та резильєнтності фахівця. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. Вип. 3 (27). С. 37–47. doi.org/10.31108/2.2022.3.27.3. URL: <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/opep/article/view/359> (дата звернення: 18.10.2023).
4. Мерзлякова О. Л. Психологічні чинники індивідуальної і колективної стійкості та опору військовій агресії (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*: довід. бюл. / НАПН України, ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця: ТВОРИ, 2023. Вип. 17. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736360/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-110-124.pdf> (дата звернення: 18.10.2023).
5. Building your resilience. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience> (date of access: 18.10.2023).
6. Grygorenko Z., Naydonova G. The concept of “Resilience”: history of formation and approaches to definition. *Public Administration and Law Review*. 2023. No. 2. P. 76–88. URL: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2023-2-76-88> (date of access: 18.10.2023).
7. Leppert K., Koch B., Brähler E., Strauss B. M. The Resilience Scale (RS) – review of the long form RS-25 and a short form RS-13. ResearchGate, 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/215985290_Die_Resilienzskala_RS_-_Uberprufung_der_Langform_RS-25_und_einer_Kurzform_RS-13 (date of access: 18.10.2023).
8. Pavichenko J. Rotary Resort. Rotariets magazine. URL: <https://rotarietsmagazineukr.readz.com/rotary-resort-lypen-serpen-2023> (date of access: 18.10.2023).
9. Perski A., Grossi G., Evengård B., Blomkvist V., Ylbar B., Orth-Gomér K. Emotional exhaustion common among women in the public sector. *Läkartidningen*. 2002. No. 99. P. 2047–2052. URL: <https://europemc.org/article/med/12082783#impact> (date of access: 18.10.2023).
10. Resilience. APA Dictionary of Psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/resilience> (date of access: 18.10.2023).

References

1. Assonov, D., & Khaustova, O. (2019). *Rozvytok kontseptsii rezyliensu v naukovii literaturi protiahom ostannikh rokov [Development of resilience concept in scientific literature of recent years]*. Retrieved from <http://ir.library.nmu.com/handle/123456789/6142>. DOI <https://doi.org/10.26766/pmgp.v4i3-4.219> [in Ukrainian].
2. Lazos, G. (2018). Resilientnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen [Resilience: Conceptualization of terms, review of modern researches]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia [Organizational psychology. Economic psychology]*, 14, 3, 26-64. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf [in Ukrainian].
3. Lazos, G. (2022). Psykholohy i viina: zmina paradyhmy nadannia psykholohichnoi/psykhoterapevtychnoi dopomohy ta rezilientnist fakhivtsia [Psychologists and war: a paradigm shift in psychological/psychotherapeutic assistance and specialist resilience]. *Aktualni problemy psykholohii [Actual problems of psychology]*, 3 (27), 37-47. DOI <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.3>. Retrieved from <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/opep/article/view/359> [in Ukrainian].
4. Merzliakova, O. (2023). Psykholohichni chynnyky indyvidualnoi i kolektyvnoi stiiokosti ta oporu viiskovii ahresii (analychnyi ohliad) [Psychological factors of individual and collective resilience and resistance of military aggression (analytical review)]. In *Analitychnyi visnyk u sferi osvity y nauky [Analytical bulletin in the field of education and science]: dovid. biul. NAPN Ukrainy, DNPB im. V. O. Sukhomlynskoho (Is. 17)*. Vinnytsia: TVORY. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736360/1/VNIASO-AHSEduSci-RB17-2023-110-124.pdf> [in Ukrainian].
5. *Building your resilience*. (2020). Retrieved from <https://www.apa.org>. <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>
6. Grygorenko, Z., & Naydonova, G. (2023). The concept of “resilience”: history of formation and approaches to definition. *Public Administration and Law Review*, 2, 76-88. Retrieved from <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2023-2-76-88>
7. Leppert, K., Koch, B., Brähler, E., & Strauss, B. M. (2008). *Die Resilienzskala (RS) – Überprüfung der Langform RS-25 und einer Kurzform RS-13*. ResearchGate. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/215985290_Die_Resilienzskala_RS_-_Uberprufung_der_Langform_RS-25_und_einer_Kurzform_RS-13
8. Pavichenko, J. (2023). *Rotary Resort. Rotariets Magazine*. Retrieved from <https://rotarietsmagazineukr.readz.com/rotary-resort-lypen-serpen-2023> (in Ukrainian)
9. Perski, A., Grossi, G., Evengård, B., Blomkvist, V., Ylbar, B., & Orth-Gomér, K. (2002). Emotional exhaustion common among women in the public sector. *Läkartidningen*, 99, 2047-2052. Retrieved from <https://europemc.org/article/med/12082783#impact>
10. *Resilience. APA Dictionary of Psychology*. Retrieved from <https://dictionary.apa.org/resilience>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 17.10.2023

УДК 37.01

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-126-135](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-126-135)

Усатенко Тамара Пилипівна,
кандидатка філологічних наук,
докторка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця,
м. Київ, Україна

Tamara Usatenko,
PhD in Philology,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher Fellow, Kyiv, Ukraine
E-mail: tamaraysatenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7827-236X>

Усатенко Галина Олегівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка Підготовчого відділення для іноземних громадян,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна

Galyna Usatenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Preparatory Department for Foreign Citizens,
Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
E-mail: galyna.usatenko@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0419-9590>

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА-РОДИНА: РОЗШИРЕННЯ ОБРІЇ

- A** Цінності та принципи педагогіки партнерства, повага до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення – наріжні камені Нової української школи (НУШ). Підходи НУШ щодо глибшої залученості родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини мають витоки у перших десятиліттях шкільництва незалежної України. Концепція школи нової генерації – українська національна школа-родина об'єднала сотні учительських ініціатив, які на засадах українознавства, філософії родинності, валеологічного інтегративного підходу формували школу любові до української дитини. Нині війна росії проти України та інші світові катаклізми змушують осмислити виклики та визначити напрями ревізії напрацьованих останніх тридцяти років у сфері українського шкільництва, змістовного наповнення українознавчих дисциплін і методів навчання.

Ключові слова: НУШ; школа-родина; шкільництво; філософія родинності; національна школа

Ukrainian national family school: expanding horizons

- S** Values and principles of partnership pedagogy, respect for the individual, benevolence, and a positive attitude are the cornerstones of the New Ukrainian School (NUS). The approaches of NUS regarding the deeper involvement of the family in building a child's educational and professional trajectory have their origins in the first decades of schooling in independent Ukraine. The concept of the school of the new generation is the Ukrainian national family school that united hundreds of teachers' initiatives, based on the principles of Ukrainian studies, the philosophy of kinship, and the valeological integrative approach, to form a school of love for the Ukrainian child. Currently, Russia's war against Ukraine and other global cataclysms, the publication emphasizes, force us to think through the challenges and determine the direction of the revision of the achievements of the last thirty years in the field of Ukrainian schooling, meaningful filling of Ukrainian studies disciplines and teaching methods.

Keywords: NUS; family school; education; family philosophy; national school

Актуальність проблеми. Сучасні виклики глобалізованого світу, російсько-української війни та ймовірності війни на Близькому Сході змушують особливо уважно ставитися до питань освіти, освітньої політики і надання освітніх послуг, від якості яких залежить конкурентоздатність майбутнього України.

У матеріалах нового дослідження від Організації економічного співробітництва та розвитку, що започаткувала проєкт «Освіта в часи кризи», співавторкою якого стала Л. Гриневич, перша проректорка Київського університету імені Бориса Грінченка, зокрема йдеться про досвід виходу з воєнних і соціальних криз різних країн [18]. Л. Гриневич наголошує: «Досвід десяти країн я розглядала через призму впровадження реформи НУШ, а саме через її напрями: оновлення змісту освіти; професійний розвиток учителів і керівників шкіл; створення безпечного й розвивального освітнього середовища; цифровізація освіти; забезпечення рівного доступу до освіти й інклюзії...» [9].

Водночас Міністерство освіти і науки України реалізує наступний етап упровадження Концепції Нової української школи: для громадського обговорення, оприлюднений проєкт Державного стандарту профільної середньої освіти (10–12 класи й заклади професійної та фахової передвищої освіти в частині здобуття повної загальної середньої освіти) [19]. Крім того, фахівці МОН працюють над упровадженням нової Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на 2023–2030 роки, що має вдосконалити інклюзивну освіту в Україні з огляду на певні наслідки пандемії та повномасштабну війну.

Напрями реформування сучасного українського шкільництва різняться, але й тісно переплітаються: від змін у змісті освіти до стратегії інклюзії різного типу. «Насамперед варто оновити зміст націєтворчих предметів, адже повномасштабне вторгнення росії базується на ідеології заперечення права українців на власну державу і своє існування. Націєтворчі предмети, як-от державна мова й література, історія та географія, а також громадянська освіта мають посідати значне місце в нашій освітній програмі», – підкреслює Л. Гриневич [8]. Необхідно зазначити, що важливий кладник процесів реформування – це увага до дитини, до школяра. «Жодна дитина не має відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів», –

підкреслює Є. Смірнова, заступниця міністра освіти і науки України з питань дошкільної та інклюзивної освіти» [25].

Виклики сьогодення і завдання, які потрібно вирішувати, не заперечують, а навпаки продовжують і розвивають ідеї та принципи Концепції школи нової генерації – українська національна школа-родина (1994): «Українська національна школа-родина ставить за основу своєї діяльності взаємозацікавленість усіх (дітей, батьків, учителів, адміністрацію, служб, що поряд зі школою, жителів) у тому, щоб у школі була потреба, щоб було спільне бажання зробити довкілля впорядкованим, зберегти природу, щоб випускники шкіл компетентно могли працювати для /.../ району, для регіону, для всієї країни» [15, с. 14].

Мета дослідження: узагальнення історії українського шкільництва кінця ХХ – початку ХХІ ст., огляд тогочасних підходів у розвитку середньої освіти на рівні держави та локальних учительських ініціатив, зокрема «школи-родини», що покликані об'єднати учнівське, вчительське, батьківське середовища, громаду у цілісну родину. А також визначити нові обрії проєкту «Школа нової генерації – українська національна школа-родина», зважаючи на виклики сьогодення і завданнях Нової української школи.

Викладення основного матеріалу.

У минулому майбуття. Становлення і розвій української національної «школи-родини». Українознавча спрямованість освітніх візій із 90-х років ХХ ст. була визначальною для інтелектуалів, педагогів, академічної спільноти і громадських діячів. Засадничими документами, що визначили напрям пошуків і діяльності, стали Закон України «Про освіту» від 25.05.1991 р.; Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», введена в дію Постановою КМ України від 3.11.1993 р. № 896; Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (1995 р.), Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції (1997 р.) тощо. Українська система освіти шукала шляхи й методи впровадження принципів демократії, гуманізму, критичного мислення, родинності.

Ідея родинності як філософська проблема, як модель взаємодії «суб'єкт-суб'єкт» у трикутнику «учитель – учень – батьки» водночас апелювала до українознавчої основи. У статті Т. Усатенко

«Філософія родинності – основа української національної школи», що була надрукована у газеті «Освіта» (1994), а потім відтворена у журналі «Рідна школа» у Нью-Йорку (1995) зазначалося: «Роль родини настільки важлива не лише в житті конкретної людини, а й усій нашій планеті». У матеріалах Генеральної Асамблеї ООН містилась схожа думка: «Спеціальною темою Міжнародного дня родини в 1994 році /.../ могла б стати тема: «Всі ми – одна родина»» [32; 33, с. 5].

Серед різних шляхів розвитку школи незалежної України концепція школи нової генерації – «Українська національна «школа-родина» – стала ідеєю та проектом, що отримав широкий відгук від учительства міст і сіл України, директорів шкіл та управлінь освіти, науковців, а також сформував комплекс ідей і документів, які впроваджували цінності нового часу. Зокрема, у 1996 р. відділенням національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка розроблена «Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні» [14], що й досі залишається важливою лектурою для підготовки вчителів [20]. Наступного року цей же відділ оприлюднює ще один документ, який поглиблює ідею родинності у шкільній освіті на основі українознавства, – програма «Веселики: українознавство в дошкіллі» [6]. Це був час, який гостро потребував знань про звичаї, традиції й ритуали народу, текстів про українську народну творчість, символіку й обереги. Саме тоді концепція з валеологічної освіти впроваджує міжнародні документи і практики з прав дитини, прав людини задля піклування про здоров'я дітей нашої держави.

Уже в 1998 р. виходить друком тематичне число газети «Освіта» [30], у якому представлено широкий огляд упровадження концепцій «школи-родини», валеологічної освіти й українознавства в дошкіллі у різних школах України: дитячий садок «Рушничок» (м. Обухів Київської області), Кіровоградська СШ № 21, Луганська СШ № 59, Управління освіти Баштанської райдержадміністрації Миколаївської області та інші школи, а також ліцеї Києва. У програмовій статті до цього числа газети завідувачка відділенням національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка Т. Усатенко зазначає: «Українську національну школу, де діти оволодівають новими інтегративними знаннями, що об'єднують наукові,

філософські знання, народну мудрість, образно-художнє пізнання, де дітей не лише навчають, виховують, але й оберігають, турбуються за них так, як у сім'ї, ми назвали школою-родиною» [30, с. 3].

Вир численних підходів і пошуків основ для творення національної школи першого десятиліття незалежності зумовив діалог різних поглядів, підходів і до філософії родинності, і до розуміння українознавчого компоненту освіти, і до народознавчих (фольклорно-традиційних) основ шкільництва. Таке розмаїття сприяло діалогу/полілогу підходів і методів, а також ефективній співпраці між експериментальними групами й учасниками проекту «Школи нової генерації – українська національна «школа-родина».

Однією із ключових методологічних засад концепції/проекту «школа-родина» став навчальний посібник М. Стельмаховича, академіка АНП України, професора Прикарпатського університету імені В. Стефаніка, про українську родинну педагогіку, де говориться, що «свого повного довершення родинне виховання досягає тоді, коли воно здійснюється у нерозривній єдності з педагогічним впливом школи та громадськості, а основним фактором формування особистості виступає родинно-шкільне виховання» [24, с. 223].

Прикметним виданням цього часу була «Родинно-сімейна енциклопедія» за редакцією д. ч. АПН України, проф. Ф. Арвата й ін., що рекомендувалось Міністерством освіти України як навчально-методичний посібник для ВНЗ та загальноосвітніх шкіл [22]. Енциклопедія мала розділи і про права та обов'язки батьків і дітей та інших учасників виховання; і про охорону та зміцнення здоров'я дітей, що корелювалося із Концепцією валеологічної освіти, про що згадувалось вище; і про виховні традиції української родинно-сімейної педагогіки.

Локальні ініціативи вчителів і відділів освіти того часу були суголосні пошукам моделі національної освіти і концепції/проекту «школи-родини», розробленої Інститутом українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. У процесі діалогу та співпраці формувалися справді оригінальні методики і впроваджувалися принципи демократизму й гуманізму. Наприклад, Миколаївський інститут удосконалення учителів загалом і відділ освіти Баштанського райвиконкому Миколаївської області зокрема з 1993 р. видають науково-методичний вісник «Бібліотечка

українознавства для вчителя», у кількох випусках якого Інститут удосконалення учителів досліджує та осмислює духовну спадщину краю, особу М. Аркаса та пропонує методiku використання цих знань у навчальному процесі [2]. Саме цей інститут виступає співавтором першого стандарту навчально-інтегративного курсу «Українознавство», який розробляє спільно із відділенням національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка. Крім того, видає низку науково-методичних матеріалів у межах реалізації концепції/проєкту «Школа нової генерації – українська національна школа-родина» [37].

Не менше значення мають ініціативи відділу освіти Баштанського райвиконкому й очільниці експерименту М. Гриценко, адже саме цей осередок розробляв питання гуманітаризації системи освіти на базі сільських шкіл і у форматі дискусій, педагогічних практикумів, лабораторії «Сільська гуманітарна школа на громадських засадах» (1992); і у форматі навчальних планів сільської гуманітарної школи та програми курсу «Педагогіка родинного виховання» для учнів II класу (1993).

Проблема гуманізації освіти у контексті українознавства розглядалася й у межах всеукраїнських науково-практичних конференцій Дніпропетровського державного університету (1993). Щоправда, матеріали збірників у 4-х частинах не містили прямих посилань на родинну педагогіку чи «школу-родину», однак порушували досить широке коло питань, яке прямо корелювалося із принципами демократизації та гуманізації освіти незалежної України [27].

Суттєвим аспектом становлення національного шкільництва є досвід українців у далекому закордонні (США, Канада) й у ближчому зарубіжжі (Молдова), де проживають українці. До речі, відділення національної освіти Інституту українознавства КНУ імені Тараса Шевченка мало досвід співпраці з Українською православною школою у США, об'єднанням Українських православних сестринств «Виховні завдання української родини» (1973) авторства І. Холодняка, який зазначає, що «родина й школа мають завдання вести дитину на високості розвитку всіх сторін її особистості як фізичних, так і душевних, шляхом навчання і виховання, весь час спираючись на її природні задатки і вікові й індивідуальні особливості» [34, с. 31].

Л. Чолану з кафедри української мови і літератури Бельцького державного університету імені Алеку Руссо (Молдова) розробляє посібник із вивчення української культури та мови «Українське слово: перші кроки» (1996) [36]. Цікаво, що основою підручника є не вивчення української як іноземної, а саме процес формування українознавчого світогляду, зважаючи на вивчення базового рівня мови та літератури/фольклору України. Цей підручник стає своєрідною моделлю згустку українознавчих основ для оволодіння українцями зарубіжжя мови, культури, враховуючи і філософію родинності, її звичаї і традиції.

Вище зазначалось, що чимала кількість підходів до методики творення національної освіти сприяла співпраці різних експериментальних груп. Так, співавтори концепції/проєкту «Українська національна школа-родина» ділилися досвідом і співпрацювали з розробниками концепції лицарського (козацького) виховання у загальноосвітній школі. Зокрема, мова йде про Кіровоградську СШ №21, у якій історія та цінності козацтва стали базою змісту навчання.

У цьому ж контексті варто згадати «Програму родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків», розроблений Інститутом змісту освіти і методик навчання Міністерства освіти України та рекомендований з проблем виховання та учнівської молоді Науково-методичною ради Міністерства, протокол № 5 від 03.09.1996 р., за загальною редакцією В. Постового (1997). Один із ключових принципів програми визначається так: «Найнеобхіднішим сьогодні є здійснення родинно-національного виховання на основі відродження традицій української етнопедагогіки та досягнень світової педагогіки, формування на цій основі педагогічної культури батьків» [23, с. 7].

Ще одним важливим напрямом розвитку українознавчого, національного складника в експериментах освітніх траєкторій першого десятиліття незалежності є поширення ідеї краєзнавства у шкільних навчальних програмах. Цей предмет був тоді справді популярним, як, наприклад, підручник для 5-го класу середньої школи «Рідний край. Київ», рекомендований Головним управлінням середньої освіти Міністерства освіти України [3]. Підручник формував в учнів і знання про свій край, населення

корисні копалини, ґрунти, водні багатства, погоду, визначних представників літератури та мистецтва, сприяв формуванню «родинності» тих, хто є жителями міста. Такий підхід в освіті був досить популярним тоді і давав змогу вивчати свій край і сприяти формуванню почуття родинності тих, хто проживає у певному місті чи селі.

Міжчасся. Здобутки та виклики національної школи.

Символічним початком нового етапу в розвитку шкільництва незалежної України можна означити 2000 р. У «нульових» з'явилася нова система оцінювання – не в межах 5-ти, а в межах 12-ти балів. Почала впроваджуватися ініціатива щодо переходу шкільної освіти з 10-річної на 12-річну. Учням обіцяли зниження навантаження і додатковий час на засвоєння складних програм. Оцінювання за 12-бальною системою мало починатися лише з 4 класу.

Найважливішою подією того часу, яка визначає розвиток середньої та вищої освіти України й нині, стало приєднання до Болонської системи освіти у 2005 р., що зумовлювало реформування вищої освіти й узгодження освітніх систем з європейським простором освіти і не могло не зачепити й середньої школи, тому що ключовою у цьому контексті стала потреба корелювання європейського освітнього досвіду, практик і законодавства з українським.

Найсистемнішою реформою стало запровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), а точніше з 2006 р. для вступу до університетів. ЗНО призвело до змін моделей управління, організації навчального процесу, розширило можливості самого учня: з'явився простір для виявлення його здібностей, сумління, а також справедливості й рівності доступу до вищої освіти.

Роки управління системою освіти Д. Табачника (2010–2014) стали отим міжчассям, яке й скасувало реформи, зокрема впровадження 12-річної шкільної освіти, й реалізовувало доктрину «різновекторності» як у зовнішній політиці України, так і у змісті освітніх дисциплін. Така «різновекторність» означала, що ми повертаємось до русифікації й радянської у системі освіти.

Період (2000–2010) позначився присутніми кроками у галузі утвердження українознавства як важливої підвалини змісту освіти. Педагогічні ініціативи 90-х років набули системного вираження у виданні підручників, навчально-

методичних посібників, академічних наукових досліджень, збірників і періодичних видань, які розкривали досвід учителів-практиків.

Набуло поширення впровадження у шкільну програму дисциплін із українознавства та народознавства, що зумовило появу численних підручників з рекомендаціями до впровадження і використання у школі чито Академією педагогічних наук та її підрозділами, чи то Міністерством освіти і науки України. Для прикладу наведемо навчальний посібник з українознавства для 1 класу чотирирічної початкової школи «Світлиця» (автори: В. Цимбалюк, В. Жайворонюк, А. Соколовська, 2001 р.) [35]; Навчальний посібник «Українознавство» для 5 класу (автори: представники Львівського крайового товариства «Рідна школа» І. Васильків, Н. Білик, О. Яремчишин, О. Якубчук, 2007 р.) [4]. Подібні посібники і підручники вказували на системний перехід середньої освіти на національну основу.

Українознавство, родинна педагогіка, українська національна школа стають предметом дослідження академічної спільноти й у формі конференцій і круглих столів, і у формі наукових досліджень і посібників. До речі, вчена рада Київського національного університету імені Тараса Шевченка та кафедра педагогіки у 2002 р. рекомендують до друку посібник «Родинна педагогіка» (за науковою концепцією та редакцією А. Марушкевич), який розрахований передовсім на викладачів курсу «Родинна педагогіка» у школі, який передбачав і національні традиції виховання, і взаємодію сім'ї, школи і громадськості, а також комплекс заходів щодо профорієнтації старших школярів [21].

Початок 2000-их ознаменувався і виходом праці «Освіта XXI століття: філософія родинності» (автори: П. Кононенко, Т. Кононенко), де у центрі уваги – творення «гуманістичної, правової, демократичної, національної школи, досвід вітчизняних та зарубіжних педагогів, співвіднесений із принципами родинної педагогіки» [12]. Необхідно згадати і фундаментальну працю для осмислення минулого і майбутнього національної освіти – монографію «Українська національна школа: минуле і майбутнє» (автор Т. Усатенко), рекомендовану до друку вченою радою Науково-дослідного інституту українознавства МОН України (2003) У монографії історія українського шкільництва, витоки якої сягають Київської

Русі й Гетьманщини, просторів різних земель України та діаспори, розглядається методологічно на основі посткласичної науки інтегративного типу з виразною проєкцією цінностей родини в життєдіяльності української школи [29].

Також привертає увагу навчально-методичний посібник «Українознавство в системі освіти», рекомендований МОН України, що постав як репрезентація практичного досвіду педагогічного колективу київської школи № 252. У передмові зазначено: «Серед сучасних педагогічних концепцій вітчизняної та зарубіжної педагогіки найактуальнішою для досягнення мети обрано концепцію моделі навчального закладу національної школи-родини» [26, с. 6].

Підтвердженням ґрунтовності набутого досвіду вчителів-практиків упродовж десятиліття є неабияка розмаїтість видань, де вони звітують/розкривають/діляться досвідом роботи у галузі українознавства та філософії родинності. Так, наприклад, узагальнює свій досвід учителька зі Сквирського ліцею Київської області К. Полівчак, розповідаючи про методи і прийоми навчання у позакласній та позашкільній виховній роботі [11]. Цінною видається і низка видань Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на чолі з методистом Т. Мінченко [1], яка не лише реалізувала українознавчі ідеї у методиці викладання на уроках, але й розробила комплекс нормативних документів для можливості реалізації цих ідей в області: «Положення про проведення обласної учнівської науково-практичної конференції з українознавства» (2002); «Положення про конкурс на кращого знавця звичаїв, традицій та обрядів рідного краю» (2002) тощо; вивчає й популяризує досвід учителів сільських і міських шкіл області.

Ініціативи вчителів у цей період розвитку шкільництва систематизуються, увиразнюються і перетворюються на власні концепції виховання дітей. Однією з таких стала робота Л. Веремей, педагога з Київщини, яка видала психолого-педагогічні рекомендації виховання дитини «Маленькі таємниці виховання дитини в українській родині» (2004) [5], де педагог акцентує увагу на тому, що «у дорослих бракує тепла і сонця для дитини, її маленького трепетного і зледенілого серця». Авторка пропонує брати за основу спілкування, турботу, любов і вимогливість батьків.

Виховання любов'ю, добротою серця стали домінантними принципами роботи Полтавського

обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського, який й досі є центром дослідницько-експериментальної роботи з упровадження Концепції «Українська національна школа-родина». Інформаційно-координаційний центр українського розвитку на Полтавщині з 1993 р. опікується закладами дошкільної, шкільної і професійної освіти задля створення глобальної інформаційної сітки, «яка б охоплювала всю інформацію про родинно-сімейне виховання малих осередків школи-родини Полтавщини» [7, с. 7]. Матеріали роботи центру друкуються у науково-методичному журналі «Постметодика» (з 1993 р.) та у науково-практичному освітньо-популярному журналі «Імідж сучасного педагога» (з 1999 р.). Журнал «Імідж сучасного педагога» 24 роки веде рубрику «Шкільна родина», у якій накопичує та поширює досвід і практику реалізації ідей українознавства, а також концепції/проєкту «Школа-родина».

Багаторічною натхненницею дослідницької групи учителів «Школа-родина» є докторка педагогічних наук Н. Білик. У масштабному виданні «Всеполтавський посвіт школи-родини» (2006) міститься стаття «Гармонія дитини зі світом школи-родини», де наголошується, що «саме в школі нової генерації дитина є центром педагогічної уваги, де знаходить скарбницю безцінного багатства любові та добра, чистоти та довіри до життя і до людей» [7, с. 121].

Робота Інформаційно-координаційного центру, зокрема систематичні публікації журналу «Імідж сучасного педагога», стали своєрідним опертям у часи турбулентності 2010–2014 рр. та продовжили здобутки й напрацювання попередніх десятиліть.

Нова українська школа. Упровадження та виклики сьогодення.

2014 рік став знаковим для України у багатьох аспектах: Революція Гідності, перші смерті на Майдані і Небесна Сотня, анексія Криму й окуповані території Донбасу. 145 тисяч дітей-переселенців, які роз'їхалися по Україні, потребували й організації навчання, і тієї любові та добра, чистоти та довіри до життя і до людей, про що згадувалося вище, а це саме та концепція «школи-родини». Збільшилася кількість дітей-сиріт, батьки яких загинули на війні.

У 2017 р. був прийнятий новий Закон України «Про освіту», що замінив однойменний (1991), який суттєво підвищив заробітну плату вчителям, розширив автономію шкіл, змінив правила

атестації та підвищення кваліфікації педагогами, задекларував надходження освітніх субвенцій до всіх закладів освіти, де учні здобувають повну загальну середню освіту, та нині повертає/впроваджує 12-річну систему середньої освіти.

Цей закон став підґрунтям для ще однієї ініціативи, яка змінює філософію, зміст, систему управління та результати навчання повної середньої освіти – Розпорядження КМ України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «запущено» НУШ «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» [16].

Упровадження цінностей і принципів Нової української школи зумовлює також інші ініціативи: наприклад, з 2020 р. усі школи переходять на державну мову. У школах, де ще вчителі викладають предмети російською, румунською чи іншою мовою, з вересня навчають дітей українською, а мову нацменшин викладають на відповідних уроках.

Цього ж року прийнято Закон України «Про повну загальну середню освіту», відповідно до якого учні та вчителі отримують небувалу свободу. Школярі можуть за власним бажанням обрати курс чи предмет, діти з інвалідністю – створювати індивідуальний навчальний план, а педагоги отримують омріяну автономію: можуть самі створювати програми, власні системи оцінювання. Із 2022 р. стратегія Нової української школи почала впроваджуватися до базової середньої освіти – з 5 класу.

Світова пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення росії в Україну створили нові загрози й виклики, проте змусили переглянути і навіть провести ревізію змісту і форм навчання. Школа потребує докорінних змін у педагогічних технологіях, адже на часі цифрові трансформації. Крім того, школі й досі бракує уваги до дитини, її внутрішнього світу, вміння долати психологічні травми.

Педагогіка партнерства, яка на початку незалежності України стала романтичною візією оновлення шкільництва, зараз у НУШ набула інституційних форм: «Організація співпраці родини і вчителів у визначенні пріоритетних напрямів, форм, методів гуманістичного виховання» [17, с. 14]. Саме це стає одним із ключових завдань формування сучасного освітнього середовища й організації взаємодії з

батьками учнів у школі, особливо під час війни та в майбутньому, коли нагальною стане потреба відбудови.

Відтоді, як упровадили Нову українську школу, насамперед педагоги напрацювали чимало методичної, навчально-методичної та науково-методичної літератури [10; 17]. У цих матеріалах увага акцентувалася на осмисленні й реалізації компетентнісного підходу у навчанні. У 2018 р. Україна вперше брала участь у PISA – найбільшому у світі компетентнісному дослідженні середньої освіти. Тестування пройшли 600 тисяч підлітків із 80 країн, серед них – 6 тисяч 15-річних українців. Опитування виявило проблеми щодо математичної грамотності. Тому 2020–2021 навчальний рік оголошено Роком математики в Україні.

Війна росії проти України з 2014 року, й особливо з 24 лютого 2022 року, остаточно визначила зовнішньополітичний вектор України, спрямований на Європу та Європейський Союз. Єдиний простір європейської освіти, органічною частиною якого ми вже є, участь у світових опитуваннях, конкурсах і рейтингуванні, зумовлює поглиблення адаптації української освіти до світової, щонайменше європейської. Однак зважимо й на появу глобального виклику – як зберегти національну ідентичність – «українську душу» – і не розчинитися у глобалізованому світі.

Висновок. Сучасні реалії потребують відкритості до світу, а мільйони біженців із України – і учнів, і вчителів – мають різні проблеми на локальному рівні у країнах перебування. Постає питання, як утримати баланс глобальності й локальності. Інша проблема – цінність патріотизму, захист рідної землі, малої і великої Батьківщини. Упродовж десятиліть дошкілля, школа й позашкілля вивчали звичаї, традиції та обрядовість. Однак війна доводить, що не для всіх такі знання стали переконаннями. Складно вирішити питання, яким же змістом наповнити українознавчі дисципліни, аби вони сприяли переконанню та усвідомленню національному вибору.

Українська освіта, зокрема її українознавча основа, потребують системного переосмислення напрацьованого досвіду і творення нових методик, педагогічних моделей і ціннісних основ, аби любов до дитини стала не лише любов'ю турботливості, але й вимогливості, аби дитина післявоєнної України мала гідність, фах, роботу і всіляко сприяла відновленню та розквіту Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Берегиня українознавства на Буковині [про Тамару Мінченко] / упоряд. Ю. С. Гусар. Чернівці : Друк Арт, 2019. 328 с.
2. Бібліотечка українознавства для вчителя : наук.-метод. вісник. Миколаїв : Миколаївський обл. ін-т удоскон. вчит., 1993. Вип. 1. 54 с.
3. Бойко В. М. Рідний край : підруч. для 5 кл. загальноосвіт. шк. Київ : Реформа, 1997. 136 с.
4. Васильків І. Д., Білик Н. С., Яремчишин О. Є., Якубечко О. К. Українознавство. V клас. Львів : ФОПП Корпан Б. І., 2007. 21 с.
5. Веремей Л. Ф. Маленькі таємниці виховання дитини в українській родині. Київ : ПоліграфКонсалтинг, 2004. 90 с.
6. *Веселики: українознавство в дошкільлі* : проект програми / упоряд. Т. П. Усатенко. Освіта. 1997. № 6/7.
7. Всепоплавський посвіт школи-родини : навч.-метод. посіб. / упоряд.: П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. Полтава : Довкілля-К, 2006. 322 с.
8. Гриневич Л. Відновлення освіти – це не лише про відбудову, а й про оновлення змісту та освітнього процесу в цілому. URL: https://nus.org.ua/view/vidnovlennya-osvity-tse-ne-lyshe-pro-vidbudovu-a-i-pro-onovlennya-zmistu-ta-osvitnogo-protsesu-v-tsilomu-liliya-grynevych11/?fbclid=IwAR1FCKYEF_v8j09DEEZNFfC1gV577UwCLJ_S8ubO3XX7bfAaGZhkGCfFY
9. Гриневич Л. Освіта в часи кризи: приклади закордонного досвіду, які варто переосмислити для України. URL: <https://nus.org.ua/view/osvita-v-chasy-kryzy-pryklady-zakordonnogo-dosvidu-yaki-var-to-pereosmyslyty-dlya-ukrayiny/>
10. Кисла О. Ф., Ландар Т. О. Реалізація ідей нової української школи шляхом взаємодії школи та родини. URL: <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2305/2291>
11. Клокар Н. І., Цимбалюк В. І. Їй спокій тільки сниється... : навч.-метод. посіб. Біла Церква : КОПОПК, 2004. 210 с.
12. Кононенко П. П., Кононенко Т. П. Освіта XXI століття: філософія родинності. Київ : АртЕк, 2001. 240 с.
13. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції / Всеукраїнське Педагогічне Товариство ім. Г. Ващенко, Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т українознавства, Академія наук вищої освіти України. Київ : Школяр, 1997. 149 с.
14. Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні / за розробкою П. П. Кононенка, Т. П. Усатенко. Освіта. 1996. № 39.
15. Концепція школи нової генерації – українська національна школа-родина / упоряд.: П. П. Кононенко, Т. П. Усатенко. Київ : Ін-т українознавства КНУ ім. Тараса Шевченка, 1994. 25 с.
16. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
17. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. / упоряд.: Т. М. Бабко, О. В. Банах, А. В. Вознюк, Г. А. Коломієць, Л. Г. Кудрик, О. М. Мельник. Київ : Освіта, 2020. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiiv/Metod-Babko.pdf>
18. Освіта в часи кризи – Learning during Crisis, в рамках проекту ОЕСР «Майбутнє освіти та навичок 2030». URL: https://drive.google.com/file/d/1FBXUP4ozmy8gklGm56h7h96YcK4K7LzM/view?fbclid=IwAR0G7z3CXLK0cxNZI_FkXKHnDBVky-B7oi0ZTrldpzV6kbUg32D0gSOHj5U
19. Профільна середня освіта: почалося громадське обговорення проекту стандарту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya-osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu>
20. Робоча програма навчальної дисципліни «Методика вивчення валеології, основ безпеки життєдіяльності в початковій школі» / кафедра загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти Ізмайльського держ. гуманіт. ун-ту. URL: http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/rp_metodyka-vyvchennja-valeolohiyi_bakalavr.pdf
21. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеєнко та ін. Київ : Вид-ць ПАРАПАН, 2002. 216 с.
22. Родинно-сімейна енциклопедія / авт. кол. : В. М. Благінін, Н. І. Белкін та ін.; за заг. ред. Ф. С. Арвата та ін. Київ : Богдана, 1996. 438 с.
23. Сім'я і діти : програма родинно-національного виховання та навчально-тематичний план педагогічної освіти батьків / за заг. ред. В. Г. Постового. Київ : ІЗМН, 1997. 56 с.
24. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : навч. посіб. Київ : ІСДО, 1996. 288 с.
25. Троян І. Не дитина має прилаштовуватися до шкільних умов, а школа має створити умови, необхідні для дитини: які зміни чекають на інклюзивне навчання в Україні. URL: <https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvoryty-umovy-neobhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzyvne-navchannya-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbcVpEsPZbe8tqL81LkIALfNwpbXYvWTLYiIW4bHyYvHOr00YCS8>
26. Українознавство в системі шкільної освіти : навч. посіб. / за заг. ред. Л. П. Ярецько. Київ : Міленіум, 2004. 312 с.
27. Українознавство і гуманізація освіти: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. : у 4 ч. Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1993.
28. Уроки українознавства. 5-11 класи : навч.-метод. посіб. Ч. 1 / упоряд. Т. А. Мінченко. Чернівці, 2004. 348 с.
29. Усатенко Т. П. Українська національна школа: минуле і майбутнє. Українознавчий вимір. Київ : Наукова думка, 2003. 286 с.
30. Усатенко Т. Дитина – Родина – Україна – Світ. Освіта. 1998. № 50 (396).
31. Усатенко Т. Науково-дослідний проект "Українська національна школа-родина": підсумки, перспективи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/4949/1/%D0%A3%D1%81%D0%B0%D>

1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A2.%D0%9F.pdf

32. Усатенко Т. Філософія родинності – основа української національної школи. *Освіта*. 1994. № 54/55. С. 11.

33. Усатенко Т. Філософія родинності – основа української національної школи. *Рідна школа*. Нью-Йорк, 1995. Черв. Рік XXXI, ч. 2 (111). С. 5–7.

34. Холодняк І. Виховні завдання української родини / Українська Православна Церква в США. Савт Бавнд Брук, 1973. 34 с.

35. Цимбалюк В. І., Жайворонок В. В., Соколовська А. П. Світлиця : навч. посіб. з українознавства для 1 кл. чотириріч. початк. шк. Київ : Педагогічна думка, 2001. 208 с.

36. Чолану Л. В. Українське слово: перші кроки : посіб. Бельці, 1996. 150 с.

37. Школа нової генерації – українська національна школа-родина : наук.-метод. зб. / упоряд. : Н. Д. Колосовська, Т. П. Крячко, С. М. Сачко. Миколаїв : Миколаївський обл. ін-т удоскон. учителів, 1996.

References

1. Husar, Yu. S. (Comp.). (2019). *Berehynia ukrainoznavstva na Bukovyni [pro Tamaru Minchenko] [Guardian of Ukrainian studies in Bukovina [about Tamara Minchenko]*. Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].

2. *Bibliotechka ukrainoznavstva dlia vchytelia [Library of Ukrainian studies for the teacher]* (1993): naukovometodychnyi visnyk (Is. 1). Mykolai: Mykolaivskiy oblasnyi instytut udoskonalennia vchyteliv [in Ukrainian].

3. Boiko, V. M. (1997). *Ridnyi kraj [Homeland]: pidruch. dlia 5 kl. zahalnoosvit. shk.* Kyiv: Reforma [in Ukrainian].

4. Vasylykiv, I. D., Bilyk, N. S., Yaremchysyn, O. Ye., & Yakubchko, O. K. (2007). *Ukrainoznavstvo [Ukrainian studies]*. V klas. Lviv: FOPP Korpan B.I. [in Ukrainian].

5. Veremei, L. F. (2004). *Malenki taiemnytsi vykhovannia dytyny v ukrainskii rodyni [Little secrets of raising a child in a Ukrainian family]*. Kyiv: PolihrafKonsaltynh [in Ukrainian].

6. Usatenko, T. P. (Comp.). (1997). *Veselyky: ukrainoznavstvo v doshkilli [Veselyky: Ukrainian studies in preschool]: proekt prohramy*. *Osvita [Education]*, 6/7 [in Ukrainian].

7. Matviienko, P. I., & Bilyk, N. I. (Comps.). (2006). *Vsepoltavskiy posvit shkoly-rodyny [All-Poltava education of the school-family]: navch.-metod. posib.* Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].

8. Hrynevych, L. *Vidnovlennia osvity – tse ne lyshe pro vidbudovu, a i pro onovlennia zmistu ta osvitnoho protsesu v tsilomu [The restoration of education is not only about reconstruction, but also about updating the content and the educational process as a whole]*. Retrieved from https://nus.org.ua/view/vidnovlennya-osvity-tse-ne-lyshe-providbudovu-a-i-pro-onovlennya-zmistu-ta-osvitnogo-protsesu-v-tsilomu-liliya-grynevych11/?fbclid=IwAR1FCKYEF_v8j09DEEZzNFfClgB577UwCLJ_S8ubO3XX7bFAaGZhkGCfFY [in Ukrainian].

9. Hrynevych, L. *Osvita v chasy kryzy: pryklady zakordonnogo dosvidu, yaki varto pereosmyslyty dlia Ukrainy [Education in times of crisis: examples of foreign experience*

that should be reconsidered for Ukraine]. Retrieved from <https://nus.org.ua/view/osvita-v-chasy-kryzy-pryklady-zakordonnogo-dosvidu-yaki-varto-pereosmyslyty-dlya-ukrayiny/> [in Ukrainian].

10. Kysla, O. F., & Landar, T. O. *Realizatsiia idei novoi ukrainskoi shkoly shliakhom vzaïemodii shkoly ta rodyny [Implementation of the ideas of the new Ukrainian school through interaction between the school and the family]*. Retrieved from <https://molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2305/2291> [in Ukrainian].

11. Klokar, N. I., & Tsymbaliuk, V. I. (2004). *Yiï spokii tilky snytsia... [She only dreams of peace...]: navch.-metod. posib.* Bila Tserkva: KOIPOPК [in Ukrainian].

12. Kononenko, P. P., & Kononenko, T. P. (2001). *Osvita XXI stolittia: filosofii rodynnosti [Education of the 21st century: philosophy of kinship]*. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].

13. *Kontseptualni zasady demokratyzatsii ta reformuvannia osvity v Ukraini: Pedahohichni kontseptsii [Conceptual principles of democratization and reform of education in Ukraine: Pedagogical concepts]*. (1997). Vseukrainske Pedahohichne Tovarystvo im. H. Vashchenka, Kyiv. nats. un-t im. T. H. Shevchenka, In-t ukrainoznavstva, Akademiia nauk vyshchoi osvity Ukrainy. Kyiv: Shkoliar [in Ukrainian].

14. Kononenko, P. P. & Usatenko, T. P. (Comps.). (1996). *Kontseptsiiã intehratyvnoi ukrainoznavchoi valeolohichnoi osvity v Ukraini [The concept of integrative Ukrainian studies valeological education in Ukraine]*. *Osvita [Education]*, 39 [in Ukrainian].

15. Kononenko, P. P. & Usatenko, T. P. (Comps.). (1994). *Kontseptsiiã shkoly novoi heneratsii – ukrainska natsionalna shkola-rodyna [The concept of a new generation school – the Ukrainian national family school]*. Kyiv: In-t ukrainoznavstva KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].

16. *Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

17. Babko, T. M., Banakh, O. V., Vozniuk, A. V., Kolomiets, H. A., Kudryk, L. H., & Melnyk, O. M. (Comps.). (2020). *Nova ukrainska shkola: orhanizatsiia vzaïemodii z batkamy uchniv pochatkovoï shkoly [New ukrainian school: organization of interaction with parents of primary school students]: navch.-metod. posib.* Kyiv: Osvita. Retrieved from <https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraytsivnykiv/Metod-Babko.pdf> [in Ukrainian].

18. *Osvita v chasy kryzy – Learning during Crisis, v ramkakh proektu OESR «Maibutnie osvity ta navychok 2030» [Learning during Crisis, as part of the OECD project "The Future of Education and Skills 2030"]*. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1FBXUP4ozmy8gklGm56h7h96YcK4K7LzM/view?fbclid=IwAR0G7z3CXLK0cxNzi_FkXKHnDBVky-B7oi0ZTrldpzV6kbUg3_2D0gSOhj5U [in Ukrainian].

19. *Profilna serednia osvita: pochalosia hromadske obhovorennia proektu standartu [Professional secondary education: the public discussion of the draft standard began]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/profilna-serednya>

osvita-pochalosya-gromadske-obgovorennya-proyektu-standartu [in Ukrainian].

20. *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Metodyka vyvchennia valeolohii, osnov bezpeky zhyttiediialnosti v pochatkovii shkoli» [Working program of the educational discipline "Methodology of studying valeology, basics of life safety in primary school]*. Kafedra zahalnoi pedahohiky, doshkilnoi, pochatkovoї ta spetsialnoi osvity Izmailskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu. Retrieved from http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/rp_metodyka-vyvchennja-valeolohiyi_bakalavr.pdf [in Ukrainian].

21. Marushkevych, A. A., Postovyi, V. H., & Alekseienko, T. F. et. al. (2002). *Rodynna pedahohika [Family pedagogy]: navch.-metod. posib.* Kyiv: Vyd-ts PARAPAN [in Ukrainian].

22. Arvata, F. S. (Ed.). (1996). *Rodynno-simeina entsyklopediia [Family encyclopedia]*. Kyiv: Bohdana [in Ukrainian].

23. Postovyi, V. H. (Ed.). (1997). *Sim'ia i dity [Family and children]: prohrama rodynno-natsionalnogo vykhovannia ta navchalno-tematychnyi plan pedahohichnoi osvity batkiv.* Kyiv: IZMN [in Ukrainian].

24. Stelmakhovych, M. H. (1996). *Ukrainska rodynna pedahohika [Ukrainian family pedagogy]: navch. posib.* Kyiv: ISDO [in Ukrainian].

25. Troian I. *Ne dytyna maie prylashtovuvatysia do shkilnykh umov, a shkola maie stvority umovy, neobkhidni dlia dytyny: yaki zminy chekaiut na inkliuzyvne navchannia v Ukraini [It is not the child who should adapt to school conditions, but the school who should create the conditions necessary for the child: what changes await inclusive education in Ukraine]*. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/ne-dytyna-maye-prylashtovuvatysya-do-shkilnyh-umov-a-shkola-maye-stvority-umovy-neobkhidni-dlya-dytyny-yaki-zminy-chekayut-na-inklyuzyvne-navchannia-v-ukrayini/?fbclid=IwAR0kjycKwbVpEsPZbe8tqL81Lk1ALfNwpbXYvwTLYiIW4bHyYvHOR00YC8> [in Ukrainian].

26. Yaresko, L. P. (Ed.). (2004). *Ukrainoznavstvo v systemi shkilnoi osvity [Ukrainian studies in the system of school education]: navch. posib.* Kyiv: Milenium

27. *Ukrainoznavstvo i humanizatsiia osvity [Ukrainian studies and humanization of education]* (1993): tezy dopovidei

Vseukr. nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovsk: Vyd-vo DDU [in Ukrainian].

28. Minchenko, T. A. (Ed.). (2004). *Uroky ukrainoznavstva. 5-11 klasy [Lessons of Ukrainian studies. Grades 5-11]: navchalno-metodychnyi posibnyk* (P. 1). Chernivtsi [in Ukrainian].

29. Usatenko, T. P. (2003). *Ukrainska natsionalna shkola: mynule i maibutnie. Ukrainoznavchyi vymir [Ukrainian national school: past and future. Ukrainian studies dimension]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

30. Usatenko, T. (1998). *Dytyna – Rodyna – Ukraina – Svit [Child – Family – Ukraine – World]. Osvita [Education]*, 50 (396) [in Ukrainian].

31. Usatenko T. *Naukovo-doslidnyi proekt "Ukrainska natsionalna shkola-rodyna": pidsumky, perspektyvy [Research project "Ukrainian National School-Family": results, prospects]*. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/4949/1/%D0%A3%D1%81%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A2.%D0%9F.pdf [in Ukrainian].

32. Usatenko, T. (1994). *Filosofia rodynnosti – osnova ukrainskoi natsionalnoi shkoly [The philosophy of kinship is the basis of the Ukrainian national school]*. *Osvita [Education]*, 54/55, 11 [in Ukrainian].

33. Usatenko, T. (1995). *Filosofia rodynnosti – osnova ukrainskoi natsionalnoi shkoly [The philosophy of kinship is the basis of the Ukrainian national school]*. *Ridna shkola [Family school]*. Niu-Iork, XXXI, 2 (111), 5-7 [in Ukrainian].

34. Kholodniak, I. (1973). *Vykhovni zavdannia ukrainskoi rodyny [Educational tasks of the Ukrainian family]*. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva v SShA. Savt Bavnd Bruk* [in Ukrainian].

35. Tsymbaliuk, V. I., Zhaivoronok, V. V., & Sokolovska, A. P. (2001). *Svitlytsia [Svetlytsia]: navch. posib. z ukrainoznavstva dlia 1 kl. chotyryrich. pochatk. shk.* Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

36. Cholanu, L. V. (1996). *Ukrainske slovo: pershi kroky [Ukrainian word: first steps]: posibnyk.* Beltsi [in Ukrainian].

37. Kolosovska, N. D., Kriachko, T. P., & Sachko, S. M. (Comps.). (1996). *Shkola novoi heneratsii – ukrainska natsionalna shkola-rodyna [School of the new generation – Ukrainian national school-family]: nauk.-metod. zb.* Mykolaiv: Mykolaivskiy obl. in-t udoskonalennia uchyteliv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 02.11.2023

УДК 373.3:004

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-136-143](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-136-143)

Кудикіна Надія Василівна,

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки і психології дошкільної та початкової освіти,

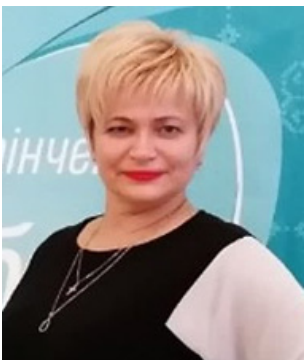
КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж», Україна

Nadia Kudykina,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool and Primary Education, Kyiv Regional Council Communal Institution Bila Tserkva Applied Humanitarian Pedagogical College, Ukraine

E-mail: Kudykina_Nadia@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3386-613X>

Руденко Ніна Миколаївна,

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри початкової освіти,

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Nina Rudenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Primary Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

E-mail: n.rudenko@kubg.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6274-9311>

Романенко Людмила Віталіївна,

кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри початкової освіти,

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

Lyudmila Romanenko,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Primary Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

E-mail: l.romanenko@kubg.edu.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0599-6666>

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД УПРОВАДЖЕННЯ КОМІКСІВ В ОСВІТУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

А Присвячено висвітленню теоретичних засад методичного супроводу впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. Комікси мають спільні риси з ігровою діяльністю дітей, відтак методика їх впровадження в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи вибудовувано на методиці використання гри в освітньому процесі. Представлено структурну модель коміксу як системно впорядковану сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів (мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-операційного, контрольньо-оцінного й результативного). Наявність у структурі коміксів зазначених компонентів наближає їх до навчально-пізнавальної діяльності дітей, що сприятиме їх впровадженню в освіту старших дошкільників та учнів початкової школи.

Доведено, що методичний супровід впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи буде успішним за умови, якщо педагог володіє базовою методикою, за допомогою якої буде методика оперативну, що застосовується у процесі реалізації завдань засвоєння дітьми теми, відібраної для конкретного навчального заняття або уроку.

Ключові слова: комікси; діти старшого дошкільного віку; учні початкової школи; базова методика впровадження коміксів в освітній процес; оперативна методика використання коміксів у навчанні; сюжетна задача; задача на рух; е-ресурси для створення коміксів

Methodological support for the incorporation of comics into education of preschool children and primary school students

S This study highlights the theoretical foundations of methodological support for the use of comics in teaching older preschool children and primary school students. Comics have similar features to children's play activities; therefore, the approach to incorporating them into the education of older preschoolers and primary school students is based on the method of using games in the educational process. The structural model of the comic is presented as a systematically ordered set of interrelated and interdependent components (motivational-target, content, procedural-operational, control-evaluative and result-oriented). These structural elements bring comics closer to the educational and cognitive processes of children, which will contribute to their implementation in teaching older preschoolers and primary school students.

The article proves that methodological support for incorporating comics in the education of older preschool children and primary school students will be efficient, provided that the teacher knows basic methodology, with the help of which they choose specific techniques for teaching children a certain topic in a certain lesson.

On the basis of the comparison of children's role-playing games and comics, the main elements of games and comics coincide, namely: motivation; goal; cognitive content; roles (actors); imaginary situation; plot; role communication; evaluation of the situation offered by the comic; and result.

Some differences between role-playing games and comics are also highlighted. According to their features, comics are similar to didactic games, which are widely used by teachers in preschool and primary education.

The present state of making comics through e-resources by students of first (bachelor) and second (master) education and their use in mathematics lessons in primary school has been clarified, which was practically implemented as part of pedagogical practice at schools in the city of Kyiv.

An example of a story problem using a comic is provided on the e-platform Storyboard.

Keywords: comics; older preschoolers; primary school students; basic method of using comics in the educational process; operational method of using comics in education; story problem; motion problem; e-resources for creating comics

Актуальність проблеми. Теорією та практикою освіти дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи накопичено значний досвід використання різноманітних засобів зорової наочності, що забезпечують активізацію цілої низки психічних функцій особистості та поліпшення навчальної діяльності. Нині у педагогічному середовищі зростає інтерес до використання коміксів як такого матеріалу художньої графіки у поєднанні з мінімізованим текстовим супроводом, який є привабливим для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Метою впровадження коміксів в освітній процес є залучення дітей до цікавого, емоційно насиченого засвоєння пізнавального змісту, формування інтересу до навчання.

Проте аналіз використання коміксів у педагогічній практиці засвідчує, що педагоги здебільшого інтуїтивно будують методику їх впровадження в освітній процес. У зв'язку із цією обставиною актуальним є наукове обґрунтування методичного супроводу впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. Особливо сприятливі умови для цього створюються у процесі ознайомлення п'ятирічних дітей із навколишнім світом і під час роботи зі здобувачами початкової освіти на уроках математики та інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

В основу гіпотези дослідження покладено припущення, що процес упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи буде здійснюватись ефективніше, якщо педагоги, використовуючи комікси як засіб розв'язання конкретних освітніх завдань, зокрема у процесі пізнання ними навколишнього світу, будуть застосовувати науково обґрунтовану методику.

Завданням даної публікації є наукове обґрунтування методики використання коміксів як засобу розв'язання конкретних освітніх завдань, зокрема у процесі пізнання дітьми старшого дошкільного віку та учнями початкової школи навколишнього світу.

Аналіз попередніх досліджень. Питання використання інноваційних педагогічних технологій досліджували Н. Арістова, І. Вачкова, Г. Ігнатенко, Ю. Ємельянова, С. Крамаренко, А. Мартинець, О. Малихіна, О. Пометун, С. Сисоєва, Т. Яценко та ін. Важливість використання демонстраційних матеріалів в освітньому процесі молодших школярів вивчали І. Андрійко, Н. Голубом, В. Кудрявцевою, С. Тезіковою, М. Фіцулою та ін.

Застосування коміксів із навчальною метою вивчав С. МакКлауд (S. McCloud); використання коміксів для навчання в початковій школі досліджували іноземні науковці D. Seelow, Hong-Yii Phoon, R. Roslan, M. Shahrill, H. Said та ін.

Особливості використання технологій коміксів у навчальній діяльності здобувачів початкової освіти розглядаються у працях Н. Вострякової, О. Калашник, Н. Космацької, І. Пустиннікової, Н. Руденко, Д. Широкова, В. Юрженко та ін.

Однак нині мало розкриті можливості та методичні аспекти використання означеної технології в умовах дошкілля та Нової української школи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оскільки на занятті або уроці комікси використовують із конкретною метою, вони у такий спосіб стають частиною навчально-пізнавальної діяльності дітей. Численними дослідженнями й педагогічною практикою доведено, що така діяльність має кращий результат, коли педагог цілеспрямовано надає їй ті риси, які природно має ігрова діяльність дітей. Принагідно зазначимо, що для дитини дошкільного та молодшого шкільного віку гра є улюбленою діяльністю, а для педагога – це знаряддя його педагогічної техніки, такий її інструмент, який дає максимальну користь дитині за умови його професійно виваженого використання.

Виходячи з означеного, доцільно методом порівняння співставити комікси та дитячі ігри. За основу порівняння візьмемо творчі сюжетно-рольові ігри, які в теорії гри визнані як такі, що мають найхарактерніші риси ігрової діяльності дітей. Спочатку виокремимо ті зовні помітні елементи, які має кожна сюжетно-рольова гра, а далі за їх допомогою будемо робити порівняння.

До таких елементів належать: *мотивація* – інтерес до конкретної галузі дійсності, про яку діти мають певне уявлення; *ціль* – прагнення відтворити конкретну, цікаву для дітей тему ігровими засобами (наприклад: «Давай пограємо у школу»); *пізнавальний зміст* – який саме аспект життя дитина відтворює та у такий спосіб пізнає у процесі гри; *ролі* (дійові особи) – декілька осіб, які діють в уявних ситуаціях; *уявна ситуація* – вигадані обставини, які створюються шляхом переміщення реальних значень і відносин на інші, вигадані; *сюжет* – низка взаємопов'язаних уявних ситуацій, які визначають зміст рольового спілкування дійових осіб; *рольове спілкування* – процес вербальної та невербальної взаємодії дійових осіб у процесі розгортання низки уявних ситуацій; *оцінювання перебігу гри її учасниками*

– діти роблять зауваження один одному: «Так не буває!», або : «Ні, так не можна казати ...» тощо; *результат* – уточнення уявлень про окремі аспекти життя, що пов'язані з темою гри; *емоційний досвід*, що набула дитина у процесі ігрового спілкування тощо.

На основі подальшого порівняння сюжетно-рольових ігор дітей і коміксів, нам вдалося виявити, що *основні елементи* ігрової діяльності та коміксів співпадають.

Отже, до елементів, які є спорідненими між коміксами та грою, належать: мотивація; ціль; пізнавальний зміст; ролі (дійові особи); уявна ситуація; сюжет; рольове спілкування; оцінювання ситуації, що пропонується коміксом; результат.

Нам вдалося також виокремити деякі відмінності між сюжетно-рольовими іграми та коміксами: рольове спілкування в контексті сюжетно-рольових ігор розгортається спонтанно в матеріальному ігровому середовищі, при цьому висловлювання мають усну форму. На відміну від вказаного рольове спілкування в контексті коміксу визначається стислим авторським текстом, який дитина має прочитати, а середовище, в контексті якого відбувається спілкування дійових осіб, схематично прописано графічними засобами. За означеними рисами комікси наближаються до дидактичних ігор, які надзвичайно широко використовують педагоги в дошкільній і початковій освіті. Особливістю коміксу також є те, що в ньому уявні ситуації завжди відображають комічний бік життя, натомість сюжетно-рольовим іграм притаманна широка палітра сприйняття світу людиною від сумного до смішного.

В обґрунтуванні досліджуваної методики будемо виходити з того, що комікси мають і спільні риси з ігровою діяльністю, що відрізняють її від інших діяльностей дітей, а відтак – методику їх упровадження в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи доцільно бувати на попередньо розробленій методиці використання гри в освітньому процесі, що опублікована нами в монографії «Теорія ігрової діяльності дітей» [2]. У монографії викладено науково забезпечену теорію ігрової діяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Охарактеризовано сутність гри, обґрунтовано психологічну структуру ігор різних видів, здійснено їхню класифікацію. Висвітлено механізм трансформації

гри у продуктивну діяльність, подано розгорнутий аналіз культурно-історичних джерел народних ігор. Розкрито специфіку методики керівництва інтелектуальними іграми дітей молодшого шкільного віку.

Шляхом психологічного аналізу ігрової діяльності встановлено, що структурна модель гри виглядає як системно впорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів (мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-операційного, контрольного і результативного). Наявність в ігровій діяльності зазначених компонентів наближає її до навчально-пізнавальної діяльності дітей, а це дає змогу цілеспрямовано використовувати ігри на навчальних заняттях з дошкільниками та на уроках у початковій школі.

Далі в розробленні методичного супроводу впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи необхідно враховувати, що змістове наповнення окремих складників ігрової діяльності зумовлює поділ конкретних ігор на окремі види. Згідно із запропонованою класифікацією дитячих ігор, вони розподілені на дві великі групи – *творчі* та *ігри за готовими правилами*. До другої групи ігор у педагогічній практиці здебільшого застосовують термін *ігри з правилами*.

Творчі ігри – це креативна діяльність дітей, яка здійснюється за їх власною ініціативою. За суттєво інших умов розгортаються ігри другої групи. Такі ігри передбачають реалізацію дітьми попередньо створеної дорослими змістової та процесуальної основи. За цієї обставини вони є придатнішими, ніж творчі, для використання на навчальних заняттях та уроках.

Отже, проведене нами раніше співставлення сюжетно-рольових творчих ігор і коміксів дає підстави вважати, що комікси тяжіють до групи ігор із правилами і це є додатковим аргументом щодо їх використання в освітньому процесі.

Спираючись на сучасну методику керівництва ігровою діяльністю доцільно методичний супровід впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи розглядати як процес бінарного характеру, оскільки у навчанні взаємодіють діяльність педагога, що спрямована на відбір змісту і форм передавання знань, умінь і навичок (навчання)

і власна діяльність дитини щодо усвідомлення, засвоєння запропонованого змісту.

У такому разі один блок методики репрезентує безпосередньо діяльність дітей, інший – діяльність педагога. Серед підходів до впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи пріоритетним є спрямованість педагога на гарантоване досягнення дидактичної мети навчального заняття або уроку з дітьми досліджуваної вікової групи. Цей підхід є ключовим, оскільки комікси в освітньому процесі не є розвагою, тому лише за умови гарантованого досягнення дидактичної мети є сенс їх використовувати.

У цілому ж, *базова* методика використання коміксів на заняттях з дошкільниками та на уроках з учнями початкової школи передбачає добір педагогом системи педагогічних методів і прийомів, за допомогою яких відбувається продуктивне функціонування всіх структурних компонентів коміксів, які є спільними з компонентами ігрової діяльності: мотиваційно-цільового, змістового, процесуально-операційного, контрольного і результативного. Згадану методику називаємо *базовою*, оскільки вона створює базове (теоретичне) підґрунтя для самостійного розроблення кожним педагогом оперативної методики роботи з коміксами, що застосовується у процесі реалізації завдань засвоєння дітьми теми, відібраної для конкретного навчального заняття або уроку.

Оперативна методика впровадження коміксів в освітній процес передусім має передбачати визначення пізнавального змісту навчального заняття або уроку, похідними від якого є уявна ситуація, ролі, сюжет, рольове спілкування.

Отже, визначальним складником оперативної методики впровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи є визначення їх змісту, що у свою чергу пов'язано з реалізацію відповідних освітніх програм. У нашому разі орієнтиром для визначення змісту коміксів щодо старших дошкільників є зміст підрозділу з ознайомлення дітей з навколишнім світом відповідно до освітньої програми, обраної для її реалізації конкретним закладом дошкільної освіти.

Добір змісту коміксів для використання на уроках математики у роботі з учнями початкової

школи здійснюється відповідно до Типових освітніх програм [8]. У межах змістових ліній «Лічба», «Числа. Дії з числами» розгортається робота з дослідження законів і властивостей, способів виконання арифметичних дій під час розв'язання повсякденних проблем математичного змісту, зокрема й сюжетних задач.

Сюжетна задача – це математична задача, у якій описується життєвий сюжет, а саме кількісний бік реальних процесів, явищ і ситуацій і міститься вимога знайти шукану величину за даними в задачі величинами та зв'язками між ними [4; 6].

Навчання математики у початковій школі розкривається в системі доцільно підібраних завдань, у якій сюжетні задачі займають значне місце. Вони необхідні для того, щоб сформувані в учнів важливі для повсякденного життя знання, а на їх базі – вміння і навички, пов'язані з розв'язуванням проблемних ситуацій у повсякденному житті. У початковому курсі математики сюжетні задачі реалізуються як: навчальні, виховні, контролюючі. Основною функцією у курсі початкової школи є вироблення вмінь у їх розв'язанні.

Задача на рух – особливий вид сюжетних задач, у якому описується процес руху двох тіл одне відносно одного, що переміщуються в різних (назустріч і в протилежних напрямках) або в одному напрямку (навздогін і з відставанням) [6].

Комікс – це гармонічне поєднання тексту (сюжетної/текстової частини) та візуального зображення, що розміщені в чіткому хронологічному порядку та спрямовані на передавання певного змісту. За визначенням

науковця С. МакКлауда (S. McCloud), комікс – це сукупність малюнків та інших зображень, які у певній логічній послідовності призначені для передавання інформації та/або для викликання в глядача естетичного почуття [3].

Е-ресурси для створення коміксів – це певний онлайн-ресурс який створено безпосередньо для розроблення коміксів, який має певний інструментарій (робоче місце, шаблони фону, сцен, бібліотеку, персонажі, предмети та інші атрибути коміксів).

Нами було проведено опитування серед студентів бакалаврського та магістерського освітнього рівня факультету педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка з метою з'ясування використання коміксів на уроках математики в початковій школі.

В опитуванні брали участь понад 150 респондентів.

На питання «Як ви вважаєте, чи доцільно використовувати комікси на уроках в початковій школі?» 98 % відповіли «Так», 2% – «Ні». А на уточнююче запитання «Чи вважаєте Ви, що на уроках математики можливо використовувати комікси?» результати повторились: 98% респондентів відповіли «Так», 2% – «Ні».

У нашому опитуванні, серед запропонованих е-ресурсів для створення коміксів, студенти обрали Comic Master (83%) та Pixton (79%) [5]. Ще одним досить популярним серед студентів ресурсів є Storyboardthat. У табл. 1 описано три е-ресурси, за допомогою, яких досить легко створювати навчальні комікси:

Таблиця 1

Інтернет-ресурси для створення коміксів

№	Посилання	Опис ресурсів створення коміксів
1	Comic Master (http://www.comicmaster.org.uk/)	флеш-сайт, на якому легко орієнтуватися; за допомогою цієї платформи можна створювати своїх власних героїв коміксів і придумувати для них оригінальні історії; простий покроковий процес, який починається зі створення макета і закінчується завершеним коміксом
2	Pixton (https://www.pixton.com/)	ресурс для створення коміксів методом drag-and-drop / тягни-і-кидай, який дозволяє будь-якому користувачеві створювати свої шедеври незалежно від наявності художніх талантів; все, що потрібно зробити, це зареєструватися та приєднатися до спільноти Pixton, й тоді можна почати обмінюватися своїми творами з іншими користувачами
3	Storyboardthat (https://www.storyboardthat.com/)	простий у використанні, пропонує безкоштовну версію і преміум-версію з розширеними можливостями; розкадровка дозволяє учасникам усіх рівнів майстерності створювати дивовижні візуальні ефекти для викладання, навчання і спілкування; платформа, на якій вчителі можуть створювати матеріали до уроків для своїх учнів

Отже, гострою проблемою математичної підготовки школярів у початкових класах була і залишається ефективність навчання розв'язування задач. Проблеми, як відомо, виникають на основі суперечень, вирішення яких багато в чому залежить від їх усвідомлення.

Комікс зазвичай описує пригоди або просто якийсь ланцюжок подій, які розгортаються навколо одного або декількох головних героїв. Тобто це свого роду мультфільм, намальований на аркуші паперу або створений онлайн за допомогою Інтернет-ресурсів. Отже, ми маємо набір картинок, пов'язаних єдиним сюжетом, на яких зображений один і той же персонаж (або група персонажів). При цьому головний герой асоціюється з новим поняттям, словом, правилом, яке потрібно вивчити або з подіями, які описано в тексті задачі. А його пригоди показують, як це поняття працює, як це правило застосовувати або що означає нове слово.

Деякі науковці вважають, що комікси являють собою якісне подання навчального матеріалу. Формат коміксів дозволяє змістовно передати великі обсяги інформації завдяки ілюстраціям. Відпадає потреба у детальних описах, що робить читання зрозумілішим. Практика використання коміксів у навчальних цілях дає позитивні результати у навчанні математики. Такий медіапродукт володіє мотиваційним ефектом у

залученні дітей до навчання, допомагає їм краще висловлюватися та дискутувати на різноманітні теми, розширює світогляд та уяву.

Такий вид роботи може бути корисним на уроці математики в початковій школі. Серед переваг застосування коміксів на уроках математики хочемо зазначити: комікси надають розповідні враження для учнів, які тільки знайомляться та засвоюють новий навчальний матеріал (також можна застосувати і для повторення вивченого матеріалу); учні стежать за початком і кінцем історії, сюжетом, персонажами, часом та обстановкою, послідовністю подій; зображення підтримують текст і дають учням значні контекстуальні підказки щодо певного значення слів або математичних величин; надають особливі можливості вивчення навіть складних тем для всіх учнів, оскільки лімітований текст та графіка із цікавим сюжетом у коміксах робить їх зрозумілими для учнів початкової школи.

Наведемо приклад сюжетної задачі для 4 класу.

Задача. Від двох пристаней, відстань між якими 116 км, одночасно назустріч один одному відійшли два човни й зустрілися за 4 год. Швидкість руху одного із човнів – 15 км/год. Знайдіть швидкість руху іншого човна.

Представлену задачу з підручника ми можемо також проілюструвати за допомогою коміксу з використанням інтернет-ресурсу Storyboardthat (рис. 1):

Рис. 1. Комікс до задачі з підручника С. Скворцової, О. Онопрієнко «Математика», 4 клас [7]

Комікс демонструє задачу повністю в життєвій ситуації без зайвих малюнків і вигаданих сцен, що значно полегшує учню зорієнтуватися на задачі з коміксу, проаналізувати умову та розв'язати її.

Умови для продуктивного засвоєння дітьми змісту пізнавального матеріалу коміксів створюються педагогом безпосередньо на навчальному занятті через організацію освітнього процесу. Він розглядається як система організаційно-педагогічних, методичних і технологічних заходів, спрямованих на реалізацію

змісту і завдань дошкільної (або початкової) освіти відповідно до Державних стандартів.

Освітнім змістом, що закладений педагогом у комікси, діти оволодівають через його засвоєння. У широкому розумінні засвоєння розглядається як механізм присвоєння суспільно-історичного досвіду, сукупності знань, значень, узагальнених способів дій, моральних норм і правил поведінки.

Із позицій психології поняття засвоєння пояснюється не настільки однозначно. Його уявляють як складну інтелектуальну діяльність

людини, яка охоплює всі пізнавальні процеси, зокрема, сприймання, розуміння, запам'ятовування та відтворення сприйнятого матеріалу [1].

Спрямовуючи дитину на засвоєння навчально-пізнавального змісту заняття чи уроку, методично виправданою є така послідовність етапів використання коміксів у процесі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з навколишнім світом та учнів початкової школи на уроках математики:

- 1) актуалізація опорних знань;
- 2) підготовка дітей/учнів до сприймання змісту пропонованого коміксу;
- 3) первинне ознайомлення зі змістом коміксу (загальний аналіз ситуації, розуміння її комічності);
- 4) первинне читання рольових висловлювань із метою розуміння дітьми змісту кожного з них;
- 5) відтворення уявного спілкування дійових осіб шляхом читання висловлювань дійових осіб за ролями;
- 6) обговорення змісту уявного спілкування героїв коміксу під кутом зору цілей ознайомлення дошкільників із навколишнім світом або цілей конкретного уроку математики у початковій школі;
- 7) висновок-узагальнення щодо засвоєного пізнавального змісту;
- 8) творче завдання.

Кожен педагог у процесі реалізації оперативної методики упровадження коміксів в освіту дітей має також урахувувати, що старшим дошкільникам та учням першого класу, навички читання, у яких ще сформовані недостатньо, потрібно приділяти особливу увагу. Допомагає дітям зрозуміти зміст коміксу організація педагогом роботи з виразного читання рольових висловлювань. Для цього можна використати такі прийоми: зразок виразного читання, який пропонує дорослий; аналіз характеру персонажів, які діють у коміксі; підказування інтонації, яка відповідає характеру персонажів цього коміксу; нагадування випадку із життя дитини, що є схожим до відтвореного у коміксі, це дає дитині можливість правильно передати почуття.

Висновки. Успішність методичного супроводу упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи залежить, від володіння педагогом базовою методикою, за допомогою якої він самостійно

та креативно вибудовує методику оперативну, що застосовується у процесі реалізації завдань засвоєння дітьми теми, відібраної для конкретного навчального заняття або уроку.

Теоретично доведено, що комікси мають спільні риси з ігровою діяльністю дітей, а відтак методику їх упровадження в освіту дітей старших дошкільників та учнів початкової школи доцільно вибудовувати на методиці використання гри в освітньому процесі.

Встановлено, що в структурі коміксу виокремлюються взаємопов'язані та взаємозалежні компоненти (мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний і результативний), що наближає їх до навчально-пізнавальної діяльності дітей та сприяє їх упровадженню в освіту старших дошкільників та учнів початкової школи.

Проведено опитування серед студентів з метою з'ясування використання коміксів на уроках математики в початковій школі та описано е-ресурси, за допомогою яких швидко і зручно створювати навчальні комікси (Comic Master, Pixton, Storyboardthat). Наведено приклад задачі, створеної у вигляді коміксу за допомогою Storyboardthat.

Перспективними для подальшого дослідження є питання класифікації коміксів, що використовуються в освітньому процесі та обґрунтування наповнення їх програмовим змістом.

Список використаних джерел

1. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
2. Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності дітей : монографія. Київ : НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2012. 235 с.
3. Макклоуд С. Розуміння коміксів: невидиме мистецтво. Нортгемптон, МА : Kitchen Press, 1994. 224 с.
4. Математична задача. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://cutt.ly/LRsHidZ>
5. Руденко Н. М., Калашник О. С., Дмитрієва А. А., Широков Д. Л. Формування умінь розв'язування задач на рух в учнів початкової школи за допомогою коміксів. *Молодий вчений*. 2021. № 10. С. 291–295.
6. Скворцова С. Задачі на рух: методика проведення підготовчої роботи. *Учитель початкової школи*. 2016. № 6. С. 7–11. URL: <https://cutt.ly/9RsH2Pl>
7. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В. Математика : підручник для 4 кл. загал. серед. освіти. Харків : Ранок, 2021. 136 с.

8. Типова освітня програма. URL: [//mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli)

References

1. Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichni rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personality]*. Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].

2. Kudykina, N. V. (2012). *Teoriia ihrovoi diialnosti ditei [Theory of children's game activity]: monohrafiia*. Kyiv: NMTsVD KU imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

3. McCloud, S. (1994). *Rozuminnya komiksiv: nevydyme mystetstvo [Understanding comics: invisible art]*. Northampton, MA: Kitchen Press [in Ukrainian].

4. *Matematychna zadacha [Mathematical problem]*. Wikipedia: free encyclopedia. Retrieved from <https://cutt.ly/LRsHIdZ> [in Ukrainian].

5. Rudenko, N. M., Kalashnyk, O. S., Dmitriieva, A. A., & Shyrov, D. L. (2021). Formuvannia umin rozviazuvannia zadach na rukh v uchniv pochatkovoї shkoly za dopomohoiu komiksiv [Formation of movement problem-solving skills in elementary school students with the help of comics]. *Molodyi vchenyi [A young scientist]*, 10, 291-295 [in Ukrainian].

6. Skvorcova, S. (2016). Zadachi na rukh: metodyka provedennya pidhotovchoyi roboty [Tasks for movement: methods of preparatory work]. *Uchytel pochatkovoї shkoly [Primary school teacher]*, 6, 7-11. Retrieved from <https://cutt.ly/9RsH2P1> [in Ukrainian].

7. Skvortsova, S. O., & Onopriienko, O. V. (2021). *Matematyka [Mathematics]: pidruchnyk dlia 4 kl. zahal. sered. osvity*. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].

8. *Typova osvitnia prohrama [A typical educational program]*. (2018). Retrieved from [//mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli) [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 13.10.2023

УДК 378.04:793.3]:378.015.31:111.852

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6\(213\)-144-150](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-6(213)-144-150)

Горголь Віталій Петрович,

магістр хореографії, майстер спорту України зі спортивних танців, старший викладач кафедри хореографії і танцювальних видів спорту, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна

Vitalii Horhol,

Master of Choreography,
Master of Sports of Ukraine in Sport Dancing,
Senior Lecturer at the Department of Choreography and Dance Sports,
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

E-mail: poltavadance@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-6646-9031>

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ У НЕФОРМАЛЬНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ

A Розглядаються теоретико-методичні аспекти формування естетичної культури майбутніх хореографів в команді формейшин (на прикладі народного ансамблю спортивного бального танцю «Грація», засновник, художній керівник і головний тренер – Петро Горголь) на засадах конвергентності формальної професійної і неформальної мистецької освіти. Сформульовано понятійно-термінологічний апарат дослідження. Систематизовано естетичні властивості формейшин (естетико-композиційні, естетико-виражальні, естетико-технічні, естетико-атрибутивні), на основі яких розроблено карту оцінювання виступу команди спортивного бального танцю. Така карта застосовується під час сприймання, оцінки танцювальної композиції, її створення, підготовки та обговорення результатів публічної презентації. Доведено, що карта оцінювання є одним з ефективних дидактичних засобів формування естетичної культури майбутніх хореографів.

Ключові слова: естетична культура; професійна підготовка майбутніх хореографів; спортивні бальні танці; команда формейшин; неформальна мистецька освіта; принцип конвергентності формальної і неформальної освіти

Formation of aesthetic culture of future choreographers in non-formal art education

S This article examines the theoretical and methodological aspects of the formation of the aesthetic culture of future choreographers in the formation team (on the example of the national sports ballroom dance ensemble "Gratsia", founder, artistic director and head coach – Petro Gorgol) on the basis of the convergence of formal professional and informal artistic education. The conceptual and terminological apparatus of this study is described. The aesthetic properties of formations (aesthetic-compositional, aesthetic-expressive, aesthetic-technical, aesthetic-attributive) were systematized, based on which a map for evaluating the performance of a sports ballroom dance team was developed. Such a map is used during perception, assessment of a dance composition, and creation, preparation, and discussion of the results of a public presentation. The rating card is an effective didactic means of shaping the aesthetic culture of future choreographers.

Keywords: aesthetic culture; professional training of future choreographers; sports ballroom dancing; formation team; non-formal art education; the principle of convergence of formal and informal education

Актуальність проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. В умовах боротьби України за свободу і незалежність, відродження національної ідентичності та культури спостерігаємо потужне зростання національної самосвідомості суспільства. У цьому напрямі хореографія

поєднує найдієвіші засоби фізичного, морального та естетичного розвитку студентів, задоволення їхніх духовних запитів, вікових і творчих інтересів, що актуалізує проблему формування естетичної культури майбутніх хореографів під час професійної підготовки в закладах вищої освіти. Саме на них покладено високу місію збереження,

збагачення, розвитку унікальної художньої культури країни. Вони покликані бути зразковими носіями естетичної культури, мати витончений художній смак, креативність, гармонічну аксіосферу, щоб презентувати суспільству високі естетичні ідеали.

Про значущість хореографічного мистецтва в українській культурі засвідчує те, що Державний стандарт першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 024 «Хореографія» розробляли і рецензували провідні фахівці країни (М. Вантух, І. Герц, С. Забрєдовський, Б. Колногузенко, О. Лиманська, А. Лягущенко, Т. Павлюк, О. Плахотнюк, А. Рехвіашвілі, А. Рехліцька, В. Сосіна, Л. Цветкова) і був затверджений першим середмистецьких спеціальностей галузей освіти і культури (2020 р.). З-поміж шістнадцяти спеціальних (фахових) компетентностей (СК) дев'ять пов'язано з проблемами формування естетичної культури майбутніх фахівців, які мають усвідомлювати соціальну, гуманістичну та гуманітарну роль культури і мистецтва, аналізувати й виявляти стильові особливості, види й жанри, специфіку хореографічного мистецтва, сприймати й професійно оцінювати розмаїття сучасних танцювальних практик, збирати, обробляти, синтезувати та інтерпретувати художню інформацію під час розроблення та презентації власних творчих проєктів [5, с. 7–8].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи естетичного розвитку молодого покоління розробили Г. Васянович, І. Вернудіна, І. Зязюн, А. Камінський, Л. Левчук, О. Оніщенко, В. Панченко, Г. Філіпчук та ін., зокрема майбутніх учителів (В. Бутенко, О. Комаровська, С. Коновець, М. Лещенко, Г. Ніколаї, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька, Н. Сулаєва, О. Федій, О. Шевнюк та ін.). Естетична культура стала предметом спеціальних досліджень О. Бованенко, І. Зайцевої, Л. Побережної, Г. Сотської [8], В. Титаренко [11], В. Томашевського [12], Л. Фірсової, але їх присвячено майбутнім педагогам різних спеціальностей і дизайнерам.

Як засвідчує наш статистичний аналіз дисертацій у галузі освіти, впродовж 1991–2021 років із 7271 дослідження лише чотири присвячено професійній підготовці студентів спеціальності 024 Хореографія в закладах вищої

освіти: Т. Благова розкрила історичний аспект [1], С. Забрєдовський узагальнив психолого-педагогічні умови розвитку мотиваційної сфери хореографів, Є. Завгородня розробила методіку розвитку їхнього творчого потенціалу, Лю Сін'їн запропонувала методіку формування естетичної культури майбутніх хореографів у позааудиторній діяльності [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, як видно з попереднього аналізу, загалом процес професійної підготовки майбутніх хореографів у педагогічній науці вивчено недостатньо. Залишається відкритим питання пошуку ефективних методів і засобів розвитку фахових компетентностей і належних особистісних якостей студентів під час професійної підготовки у виші.

Мета статті: розкрити окремі методичні підходи до формування естетичної культури майбутніх хореографів у неформальній мистецькій освіті, організованій у закладі вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження показав, що у поняття «естетична культура» вчені вкладають різний зміст. Немає потреби в науковій статті детально аналізувати ключову дефініцію, тому що її переконливо представлено на сторінках докторських досліджень Г. Сотської [8], В. Титаренко [11] і В. Томашевського [12].

Зупинимося на дослідженні Лю Сін'їн [7], яке суголосне нашим науковим інтересам. Авторка виокремлює «естетичну культуру майбутнього хореографа» і розуміє її «як особистісне утворення, що характеризується здатністю сприймати, оцінювати й усвідомлювати прекрасне у повсякденному житті, природі, мистецтві та забезпечує можливість естетично освоювати дійсність за законами краси, його адаптацію і самореалізацію в суспільстві» [7, с. 180]. Вона інтерпретує її в площині загальної культури особистості, пропонує метод комплексного впливу різних видів мистецтв (образотворче, музичне, театральне та література) на заняттях зі спеціального курсу «Естетична культура особистості: шляхи формування». На наш погляд, авторка не врахувала естетичних властивостей хореографічного мистецтва, специфіки мистецької діяльності танцюриста та потужного естетичного потенціалу професійної підготовки фахівців поза спецкурсом.

Ми ґрунтуємось на педагогічній концепції Г. Сотської, яка тлумачить естетичну культуру як «інтегративне утворення, що поєднує особистісні і професійні якості та охоплює естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеали), професійно-естетичну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, вміння проєктувати художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями» [8, с. 311]. У дефініції професора нам імпонує поєднання в інтегративній властивості фахівця особистісних і професійних якостей, естетичних і гуманістичних цінностей, які сягають своїм корінням у давньогрецький феномен калокагатії, а також гармонія аксіологічного, культурологічного, компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів, відображених в одному визначенні.

У нашому дослідженні естетичну культуру майбутнього хореографа розуміємо як інтегративну, динамічну властивість фахівця, що поєднує його особистісні та професійні якості, охоплює аксіологічний, емоційний, когнітивний, психофізіологічний і праксеологічний компоненти.

Доведено, що процес формування естетичної культури майбутніх хореографів ефективніший за умови реалізації принципу конвергентності формальної і неформальної освіти, який розробила й обґрунтувала професор Н. Сулаєва [9; 10]. На її думку, формальна освіта (formal education) є цілеспрямованим навчанням на професійному рівні, яке завершується виданням диплома. Неформальна освіта (non-formal education) включена у цілісний професійно-освітній процес, здійснюється поза офіційним навчанням і не передбачає отримання спеціального свідоцтва. Для її здобувача вона є свідомою й добровільною навчальною діяльністю, зорієнтованою на задоволення власних освітніх потреб [10, с. 12]. Звідси конвергентність формальної та неформальної освіти «визначається взаємовпливом і взаємопроникненням компетентностей, які виформовуються в процесі засвоєння студентами дисциплін, уведених до навчальних планів (отже, формального складника освіти), та таких, що поглиблюються в умовах мистецької діяльності

в художньо-творчих колективах (неформального її складника)» [10, с. 13]. Уточнимо, що в ході неформальної освіти формуються не лише загальні та фахові компетентності, але й особистісні якості майбутнього професіонала, зокрема його естетична культура.

Н. Сулаєва простежує конвергентність формальної й неформальної освіти в численних мистецьких колективах психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, які визначають полівекторність неформального мистецького простору, де реалізуються особистісні запити, нахили, здібності, обдарування студентів [9]. З-поміж названих мистецьких колективів, де здійснюється неформальна мистецька освіта майбутніх хореографів, – народний ансамбль спортивного бального танцю «Грація» (засновник, художній керівник і головний тренер – заслужений працівник культури України Петро Степанович Горголь).

За 50-літній творчий шлях «Грація» досягла значних успіхів. Вона стала восьмиразовим володарем кубку України (2002–2009 рр.), шестиразовим чемпіоном України (2008–2014 рр.), призером кубку світу зі спортивних танців серед команд «формейшн» (Австрія, 2003 р.), переможцем відкритої першості світу (Німеччина, 2007 р.), чемпіоном Європейської федерації спортивного танцю (Україна, 2010 р.).

Характерні особливості «Грації» спричинені видовою специфікою спортивних бальних танців, як-от: 1) синтез мистецтва і спорту (П. Горголь [2], М. Кеба [4], Дж. Холт (J. Holt) [14]; 2) інтеграція в систему фізичної культури і спорту. Спортивний бальний танець як неолімпійський вид спорту включений до єдиної спортивної кваліфікації України, є офіційно визнаним видом спорту в більшості країн світу. До міжнародної конкурсної програми зі спортивних бальних танців входять п'ять танців європейської програми (стандарт) та п'ять танців латиноамериканської програми (латина) [2]; 3) можливість участі водночас і в спортивних, і в мистецьких фестивалях, конкурсах, змаганнях тощо; 4) танцювальні ансамблі як учасники спортивних змагань мають загальноприйнятну назву – команда формейшн. Формейшн є складно-кординаційним, командним, техніко-естетичним різновидом танцювального спорту [3].

Отже, у команді формейшн «Грація» майбутні хореографи здобувають неформальну освіту, вони не лише поглиблюють професійні компетентності зі спортивного бального танцю, але й збагачують їх через цілеспрямовану спортивну підготовку (36 вихованців отримали високі звання майстра спорту України зі спортивних бальних танців, 18 – кандидата в майстри спорту).

Ґрунтуючись на філософсько-естетичних

дослідженнях танцювального мистецтва [2; 3; 4; 5; 13; 14], власному досвіді виконавської, тренерської та суддівської діяльності, ми систематизували естетичні властивості формейшн за чотирма групами – естетико-композиційні, естетико-виражальні, естетико-технічні та естетико-атрибутивні, на основі яких розробили «Карту оцінювання виступу команди спортивного бального танцю» (табл. 1):

Таблиця 1

Карта оцінювання виступу команди спортивного бального танцю

№	Естетичний критерій	Бали			
		1	2	3	4
1.	Естетико-композиційні:				
	– єдність змісту та форми програми;				
	– динамічність (темп змін музичних фрагментів, танців, малюнків, рухів);				
	– композиційна виваженість, чіткість, логічність і завершеність;				
	– геометрична точність статичних побудов, перемішень зі збереженням малюнка (лінії, геометричні фігури тощо);				
	– художня цілісність й осмисленість загальної композиції.				
2.	Естетико-виражальні:	1	2	3	4
	– різноманітність і варіативність малюнка (ритмічного, геометричного, хореографічного);				
	– унікальність, новизна, оригінальність;				
	– експансивність і складність рухів;				
	– видовищність;				
	– оригінальність зв'язок і поєднань між руховими мотивами;				
	– естетична якість музичного супроводу;				
	– відповідність рухів і музичного супроводу, узгодженість їх між собою;				
	– пластичність;				
	– артистизм (міміка, жести, пози).				
3.	Естетико-технічні:	1	2	3	4
	– хореографічна постава;				
	– техніка виконання танцювальних рухів;				
	– швидкість;				
	– синхронність виконання рухів;				
	– синхронність виконання окремих елементів (амплітуда – довжина кроку, ступінь повороту, висота підйому рук і ніг тощо);				
	– синхронність побудов і перебудов;				
	– утримання заданих інтервалів між парами або окремими спортсменами;				
	– плавні зміни положення без повної зупинки;				
– злагодженість, рівняння, координація.					
4.	Естетико-атрибутивні:	1	2	3	4
	– костюми (стильова єдність, колір, лінія, текстура);				
	– зачіски;				
	– макіяж.				
Підсумковий бал					

Карта застосовується нами як дидактичний засіб формування когнітивного (знання з естетики спортивного бального танцю), психофізіологічного (рефлексія) та праксеологічного (сприймання, оцінювання та створення танцювальної композиції) компонентів естетичної культури майбутніх хореографів.

Безумовно, студент-першокурсник не в змозі охопити всіх естетичних критеріїв / ознак виступу формейшн, адже перцептивно-оцінювальна діяльність вимагає серйозної підготовки й досвіду.

Так, візьмемо до прикладу малюнок танцю, під яким розуміється розташування та переміщення виконавців сценічним майданчиком у певній послідовності. У спортивній програмі малюнок має характерні особливості: а) фрагменти танців можуть іти один за одним у будь-якій послідовності; б) не лімітовано їхньої тривалості й кількості повторень (тривалість усієї програми – 6 хвилин, її основної (змагальної) частини – 4,5 хвилини); в) загальний малюнок композиції складається з ритмічного, геометричного та

хореографічного малюнків. Своєю чергою геометричний малюнок як сукупність створюваних танцюристами картин та їх змін передбачає рівняння учасників команди один до одного з урахуванням точок танцювального майданчика під час побудови конкретної картини та обраного об'єкта картини. Зміни картин визначають видовищність спортивної програми. Аналіз змісту хореографічного малюнка спрямовано на вивчення лексики кожного танцю (частки базових, ускладнених, лінійних постатей; фігур найвищої складності), інших хореографічних і «трюкових» елементів. Отже, всі естетичні ознаки програми формейшн тісно пов'язані між собою.

Працюючи з дидактичними картами, майбутній хореограф освоює перцептивно-оцінювальну діяльність поступово: від загального емоційно-суб'єктивного враження від сприймання танцювального номера – до об'єктивного аналізу естетично-художньої якості виконання спортивної програми формейшн як музично-хореографічного твору.

Загальний алгоритм методики роботи з картою у формальному та неформальному режимах навчання ґрунтується на класичному загальнодидактичному принципі від простого до складного та включає такі кроки:

1) викладач має продемонструвати студентам еталон оцінювання конкурентної (альтернативної) програми формейшн, підготовлений ним за всіма критеріями. Він показує на занятті її відеозапис, спонукає студентів обмінятися першими враженнями про виступ і лише потім ознайомлює їх з авторським детальним аналізом програми, супроводжуючи його відеозаписом, зупиняючись і коментуючи окремі моменти музично-хореографічного твору;

2) тренер заздалегідь готує на інше заняття відеозапис виступу власної команди (доречний її хронометраж) і пропонує студентам колективно обговорити його за 2–3 критеріями карти оцінювання. 1 і 4 ознаки випускаються, бо музично-хореографічна композиція та атрибутика створюється і контролюється керівником-постановником і приймається без коректури з боку виконавців. Студенти обирають за бажанням 1–2 ознаки (їх може призначати тренер), за якими уважно спостерігає, робить відповідні нотатки, по можливості фіксує час для зручності локалізації зауваження або досягнення. У такий

спосіб карта заповнюється колективно, а викладач уточнює й доповнює аналіз студентів;

3) для самостійної роботи здобувачам пропонується для аналізу інша спортивна програма. Вони додають до освоєних ще один критерій оцінювання танцю, розподіляють їх у групі, віддають колективно заповнену дидактичну карту на перевірку викладачеві. У межах самостійної роботи поступово (кожен у своєму темпі) майбутні хореографи вчаться оцінювати незнайомі композиції бального танцю та здають викладачеві для контролю результатів найвдаліший варіант індивідуально заповненої «Карти оцінювання виступу...» і відеозапис до нього (або покликання на відеозапис). Коли вся група виконала завдання, переходимо до четвертого кроку алгоритму методики роботи з дидактичними картами;

4) проведення ділової гри «Суддівська колегія обласного чемпіонату», яка проводиться за всіма вимогами суддівства спортивних бальних танців [5]. Студенти-судді за картою оцінюють у реальному режимі нову композицію, запропоновану викладачем;

5) із метою актуалізації рефлексії студентів, яка входить до психофізіологічної компоненти естетичної культури майбутнього хореографа, вихованці оцінюють власний виступ у команді за естетико-виражальним і естетико-технічним критеріями та обговорюють результати (за власної ініціативи) наодинці з педагогом, щоб визначити об'єктивність самооцінки та перспективи подальшої роботи над удосконаленням своєї виконавської майстерності;

6) на останньому етапі процесу опанування дидактичних карт студенти не лише оцінюють виступи команди формейшн, але й формулюють власні пропозиції щодо усунення виявлених недоліків і вдосконалення естетико-композиційних й естетико-виражальних властивостей музично-хореографічного твору (на кшталт «Я б зробив так...», «Було б виразніше, якби...» тощо).

Висновки з даного дослідження. Отже, ми розкрили теоретико-методичні аспекти формування естетичної культури майбутніх хореографів у команді формейшн на засадах конвергентності формальної професійної і неформальної мистецької освіти (на прикладі народного ансамблю спортивного бального танцю «Грація», заснованого і керованого

заслуженим працівником культури України П. С. Горголем). Авторська систематизація естетичних властивостей формейшн (естетико-композиційні, естетико-виражальні, естетико-технічні, естетико-атрибутивні) дозволила розробити карту оцінювання виступу команди спортивного бального танцю як дидактичного засобу формування естетичної культури майбутніх хореографів, а також створити алгоритмізовану методичку роботи з нею у формальному та неформальному режимі професійної підготовки фахівців.

Подальших наукових розвідок потребують принципи, психолого-педагогічні умови та методи формування естетичної культури майбутніх хореографів у професійній підготовці в закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Благова Т. О. Розвиток хореографічної освіти в Україні: історико-педагогічний концепт : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2020. 488 с.
2. Горголь П. С. Формейшн як синтез мистецтва і спорту. *Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 7-8 жовт. 2019 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. С. 30–34.
3. Гриценюк Р. А. Формейшн в танцювальному спорті: техніко-композиційні особливості. *Мистецтвознавчі записки*: зб. наук. пр. / гол. ред. О. С. Афоніна. Київ : НАКККіМ, 2021. Вип. 40. С. 83–88.
4. Кеба М. Є. Естетична виразність спортивного бального танцю. *Культура і сучасність* : альманах. Київ : НАКККіМ, 2019. Вип. 2. С. 102–106.
5. Осадців Т. П. Система суддівства бальних (спортивних) танців : лекція для студентів III курсу ФПО спеціальності 024 Хореографія з дисципліни «Теорія і методика викладання бального танцю». Львів, 2018. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/16596/1/>
6. *Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 024 Хореографія для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти* : наказ МОН України за № 358 від 04 березня 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf>
7. Сіньгін Лю. *Виховання естетичної культури майбутніх хореографів у позааудиторній діяльності університету* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Міжрегіон. акад. управління персоналом. Київ, 2017. 217 с.
8. Сотська Г. І. *Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2014. 456 с.
9. Сулаєва Н. В. Конвергентність різних видів освіти студентів психолого-педагогічного факультету Полтавського

національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. *Естетика і етика педагогічної дії* : збірник наук. пр. Полтава; Київ, 2018. Вип. 17. С. 119–127.

10. Сулаєва Н. В. Конвергентність формальної, неформальної та інформальної професійної освіти бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). *Змістовий складник формальної професійної освіти вчителів музичного мистецтва (I освітній рівень)* : монографія/ПНПУ імені В. Г. Короленка; ред. : Н. В. Сулаєва (наук. ред.), Г. С. Левченко (гол. ред.), О. О. Лобач (відповід. ред.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 11–19.

11. Титаренко В. П. *Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2010. 509 с.

12. Томашевський В. В. *Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-пед. академія МОН України. Хмельницький, 2020. 792 с.

13. Шариков Д. І. Естетична теорія сучасного танцю та балету. *Актуальні проблеми історії теорії та практики художньої культури. Мистецтвознавство* : зб. наук. пр. Київ : НАКККіМ, 2013. Вип. 30. С. 232–238.

14. Holt J. Sport as art, dance as sport. *AUC Kinanthropologica*. 2017. Vol. 53, № 2. P. 138–145.

References

1. Blahova, T. O. (2020). *Rozvytok khoreohrafichnoi osvity v Ukraini: istoryko-pedahohichnyi kontsept [Development of choreographic education in Ukraine: historical and pedagogical concept]*: monohrafiia. Poltava: TOV «ASMI» [in Ukrainian].
2. Horhol, P. S. (2019). *Formeishn yak syntez mystetstva i sportu [Formation as a synthesis of art and sport]*. In *Khudozhni praktyky ta mystetska osvita u kroskulturnomu prostori suchasnosti [Artistic practices and art education in the cross-cultural space of modernity]*: materialy V Vseukr. nauk.-prakt. konf. (pp. 30-34). Poltava: Poltav. V. H. Korolenko nats. ped. un-t [in Ukrainian].
3. Hrytseniuk, R. A. (2021). *Formeishn v tantsiuvalnomu sporti: tekhniko-kompozytsiini osoblyvosti [Formation in dance sports: technical and compositional features]*. In Afonina, O. S. (Ed.), *Mystetstvoznachchi zapysky [The artknowing notes]*: zb. nauk. pr. (Vol. 40, pp. 83-88). Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
4. Keba, M. Ye. (2019). *Estetychna vyraznist sportyvnoho balnoho tantsiu [Aesthetic expressiveness of sports ballroom dance]*. In *Kultura i suchasnist [Culture and modernity]*: almanakh (Vol. 2, pp. 102-106). Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
5. Osadtsiv, T. P. (2018). *Systema suddivstva balnykh (sportyvnykh) tantsiv [Ballroom (sports) dance judging system]*: lektsiia. Lviv. Retrieved from <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/16596/1/> [in Ukrainian].
6. *Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 024 Khoreohrafiia dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [About the approval of the standard of higher education in the specialty 024 Choreography for the first (bachelor) level of higher education]*: nakaz MON Ukrainy za №358 vid 04 bereznia 2020 r. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf>

gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf [in Ukrainian].

7. Sintin, Liu. (2017). *Vykhovannia estetychnoi kultury maibutnikh khoreografiv u pozaaudytornii diialnosti universytetu [Education of Aesthetic Culture of Future Choreographers in Extracurricular Activity of the University]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

8. Sotska, H. I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh [Theoretical and methodological principles of the formation of aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

9. Sulaieva, N. V. (2018). *Konverhentnist riznykh vydiv osvity studentiv psykholoho-pedahohichnoho fakultetu Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Convergence of different types of education of students of the Faculty of Psychology and Pedagogy of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University]. Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zb. nauk. pr. (Is.17, pp. 119-127)*. Poltava; Kyiv [in Ukrainian].

10. Sulaieva, N. V. (2020). *Konverhentnist formalnoi, neformalnoi ta informalnoi profesiinoi osvity bakalavriv spetsialnosti 014 Serednia osvita (Muzychne mystetstvo) [Convergence of formal, informal and informal professional education of bachelors in specialty 014 Secondary education*

(Musical art)]. In Sulaieva, N. V., Levchenko, H. S., Lobach, O. O. (Eds.), *Zmistovyi skladnyk formalnoi profesiinoi osvity vchyteliv muzychnoho mystetstva (I osvitnii riven) [Content component of formal professional education of music teachers (I educational level)]*: monohrafiia (pp. 11-19). Poltava: Poltava V. H. Korolenka NPU [in Ukrainian].

11. Tomashevskiy, V. V. (2020). *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh dyzaineriv u zakladakh vyshchoi osvity [Theoretical and Methodical Principles of the Future Designers' Aesthetic Culture Formation at Higher Educational Institutions]*. (D diss.). Khmelnytskyi [in Ukrainian].

12. Tytarenko, V. P. (2010). *Teoriia i praktyka formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia zasobamy ukrainskykh narodnykh promysliv [Theory and practice of forming the aesthetic culture of future teachers of labor education by means of Ukrainian folk crafts]*. (D diss.). Poltava [in Ukrainian].

13. Sharykov, D. I. (2013). *Estetychna teoriia suchasnoho tantsiu ta baletu Aesthetic theory of modern dance and ballet. In Aktualni problemy istorii teorii ta praktyky khudozhnoi kultury. Mystetstvoznavstvo [Actual problems of the history of the theory and practice of artistic culture. Artknowing]: zb. nauk. pr. (Vol. 30, pp. 232-238)*. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].

14. Holt, J. (2017). Sport as art, dance as sport. *AUC Kinanthropologica*, 53, 2, 138-145.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 23.10.2023